T.A

FONDATION NATIONALE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE
INSTITUT DE RECHERCHES HISTORIQUES / KNE 136
Institutions et idéologie au sein de la société grecque

Archives du Patriarcat de Constantinople

D. G. APOSTOLOPOULOS
MACHI PAÏZI–APOSTOLOPOULOU

LES REGESTES DES ACTES DU PATRIARCAT DE CONSTANTINOPLE

I. Les regestes de 1454 à 1498

ATHÈNES 2013

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΚΝΕ 136
Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία

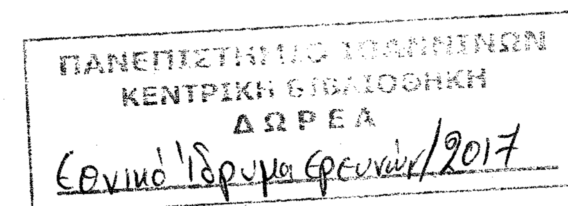
Ἀρχεῖα Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἐπιτομὴ – Παράδοση – Σχολιασμὸς

Ι. 1454–1498

ΑΘΗΝΑ 2013

ISBN 978-960-98199-2-3

Χορηγοὶ ἔκδοσης

 Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἀνδρῶν Θεσσαλονίκης Ἵδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ			σ. 9-20
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ			21-48
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β′ (α′ πατριαρχία)	(1454-1456)	*π. 1-12*	49-74
ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β′	(1456-1462)	*π. 13-20*	77-88
ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ	(1462-1463)	*π. 21-25*	89-96
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β′ (β′ πατριαρχία)	(1463)	*π. 26-28*	99-104
ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ	(1464)	*π. 29-30*	105-109
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β′ (γ′ πατριαρχία)	(1464-1465)	*π. 31-32*	111-115
ΜΑΡΚΟΣ Β′ Ο ΞΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ	(1466)	*π. 33-36*	117-123
ΣΥΜΕΩΝ Α′ (α′ πατριαρχία)	(1466)	*π. 37*	125-128
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α′ (α′ πατριαρχία)	(1466-1471)	*π. 38-46*	129-142
ΣΥΜΕΩΝ Α′ (β′ πατριαρχία)	(1471-1475)	*π. 47-57*	145-161
ΡΑΦΑΗΛ Α′	(1475-1476)	*π. 58-61*	163-168
ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ	(1476)	*π. 62-64*	169-174

Ἀναγραφὴ τῶν πράξεων κάθε πατριαρχίας δίνουμε στὸν Πίνακα ΙΙ, σ. 275-282. Στὸν ἴδιο Πίνακα σημειώνονται οἱ πλαστὲς πράξεις καὶ τὰ κείμενα ποὺ ἔχουν λανθασμένα προσγραφεῖ σὲ πατριαρχίες τῆς περιόδου αὐτῆς.

ΜΑΞΙΜΟΣ Γ΄	(1476-1482)	*π. 65-74*	175-188
ΣΥΜΕΩΝ Α΄ (γ΄ πατριαρχία)	(1482-1486)	*π. 75-85*	191-207
ΝΗΦΩΝ Β΄ (α΄ πατριαρχία)	(1486-1488)	*π. 86-89*	209-215
ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ	(1488)	*π. 90-91*	217-222
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α΄ (β΄ πατριαρχία)	(1488-1490)	*π. 92-98*	223-233
ΜΑΞΙΜΟΣ Δ΄	(1491-1497)	*π. 99-104*	235-244
ΝΗΦΩΝ Β΄ (β΄ πατριαρχία)	(1497-1498)	*π. 105-111*	245-255

ΠΙΝΑΚΕΣ 257-284

I. Γενικὸ εὑρετήριο, σ. 259-274

II. Συνοπτικὴ ἀναγραφὴ τῶν πράξεων, σ. 275-282

III. Εὑρετήριο τῶν incipit, σ. 283-284

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ συγκέντρωση τῶν ἐπίσημων πράξεων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴ δημοσίευση τῶν κειμένων τους, ἀποτελοῦσε ἕνα αὐταπόδεικτης σημασίας αἴτημα τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητας. Τὸ αἴτημα στὸ πρῶτο του στάδιο ἄρχισε νὰ ἱκανοποιεῖται τὸν 19ο αἰώνα, ὅταν ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης φιλοδόξησε νὰ συγκεντρώσει, σὲ χειρόγραφα ἀντίγραφα, ὅλα τὰ κείμενα πατριαρχικῶν πράξεων ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ ὡς τὶς μέρες του[1]. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα, τὸ 1904, ὁ Καλλίνικος Δελικάνης ἐγκαινιάζοντας τὴ δημοσίευση ὅσων μεταβυζαντινῶν πατριαρχικῶν κειμένων σώζονταν σὲ κώδικες τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐπαναφέρει τὸ αἴτημα καὶ παρουσιάζει μὲ τόνους δραματικοὺς στὰ Προλεγόμενα τοῦ ἔργου του *Τὰ ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακείου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα* τὴν ἀνάγκη τῆς συστηματικῆς συγκέντρωσης καὶ δημοσίευσης ὅλων τῶν σωζόμενων, ἁπανταχοῦ τῆς γῆς, πατριαρχικῶν ἐγγράφων[2].

---

1. Τὸ ὑλικὸ ποὺ κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσει ὁ Ἀριστάρχης περιέχεται σὲ ἑκατὸ περίπου χειρόγραφους κώδικες καὶ βρίσκεται ἀπὸ τὸ 1923 στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ· πρόκειται γιὰ τοὺς κώδικες Vatic. gr. 2403-2500· βλ. Αθαν. Δ. Κομινης, Βατικανῆς Βιβλιοθήκης Ἀποσημειώματα, *Δίπτυχα* 1 (1979), 20-25 καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναφερόμενη βιβλιογραφία. Τὸ 1908 ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο ἀποτιμοῦσε τὸν ἀριθμὸ τῶν ὡς τότε ἀποθησαυρισθέντων σὲ 12.000 ἔγγραφα (βλ. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 5 (1908), 340), ἀριθμὸς μᾶλλον ἐξωπραγματικός.

2. Ἰδοὺ τὸ πλῆρες σχετικὸ χωρίο: «Ἐκεῖνος ὅστις θὰ ἀνελάμβανε τὸ Ἡράκλειον μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατ' ἀνυπερβλήτων ἀνθρωπίνως δυσχερειῶν προσκόπτον ἔργον τῆς συστηματικῆς περισυναγωγῆς καὶ ταξινομήσεως τῶν μυριάδων ἐγγράφων τῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ Πατριαρχικοῦ περιβόλου τούτου ἀπὸ τοσούτων αἰώνων ἀπολυθέντων, τόσῳ τῶν σποραδικῶς ἐν Συγγράμμασι, Συλλογαῖς, Φυλλαδίοις, Περιοδικοῖς, Μονογραφίαις κτλ. παρὰ διαφόρων δημοσιευθέντων ὅσῳ καὶ τῶν ἔτι ἀνεκδότων τῶν ἀποκειμένων ἐν δημο-

Λίγο ἀργότερα οἱ Ἀκαδημίες τοῦ Μονάχου καὶ τῆς Βιέννης ἀποφασίζουν νὰ συνεργαστοῦν γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν ἕνα σχέδιο ἀκόμα πιὸ φιλόδοξο: νὰ συγκεντρώσουν, νὰ καταγράψουν καὶ νὰ ἐκδώσουν ὄχι μόνο τὶς πράξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους[3].

Ἀπὸ τὰ ὁράματα καὶ τὶς προσπάθειες αὐτὲς προέκυψε τελικὰ κάτι πολύτιμο ἀλλὰ διαφορετικὸ ἀπὸ ὅ,τι ἀρχικὰ εἶχε σχεδιαστεῖ· δὲν ἔγινε ἡ δημοσίευση τῶν κειμένων ἀλλὰ ἡ συστηματικὴ καταγραφὴ τῶν πράξεων τόσο τῆς αὐτοκρατορικῆς ὅσο καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας· ὅλων τῶν πράξεων, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν σωζόταν τὸ κείμενο τῆς ἴδιας τῆς πράξης ἀλλὰ τὸ περιεχόμενό της μποροῦσε νὰ ἀναπλαστεῖ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Πρόκειται γιὰ πολύτιμα ἔργα, ποὺ δημοσιεύτηκαν τὸν 20ὸ αἰώνα, τὸ *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, ἔργο ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Franz Dölger[4] καὶ τὸ *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople [381–1453]*, τὸ ὁποῖο ἐπιμελήθηκαν διαδοχικὰ οἱ V. Grumel, V. Laurent καὶ J. Darrouzès[5]. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μελετητὲς μᾶς προσέφεραν μιὰ πολύτιμη συστηματικὴ καταγραφὴ τῶν πράξεων τῶν δύο αὐτῶν ἀρχῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· ὁ Dölger μὲ λιτὰ ἀλλὰ μεστὰ πληροφοριῶν λήμματα, οἱ Γάλλοι ἐρευνητὲς μὲ λήμματα περισσότερο ἀναλυτικά.

Ἂν ὅμως οἱ πράξεις τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχαν ἕνα πολὺ συγκεκριμένο χρονικὸ τέλος, τὸ 1453, θέμα τέθηκε γιὰ τὸ ὅριο τοῦ βίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καθώς, ὅπως εἶναι γνωστό, συνέχισε τὴ ζωή της στὸ πλαίσιο τοῦ κράτους τῶν Ὀθωμανῶν διατηρώντας τὰ ἴδια λίγο πολὺ χαρακτηριστικὰ ποὺ εἶχε τὴ βυζαντινὴ ἐποχή.

Ἀναγνωρίζοντας αὐτὸ τὸ γεγονός, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἀναλάβει τὴν καταγραφὴ τῶν πράξεων τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου, οἱ Assomptionistes, στὸν ἀρχικὸ σχεδιασμό τους θεώρησαν πὼς ἔπρεπε νὰ φτάσουν ὣς τὸν 19ο αἰώνα, ὣς τὴν ἀνακήρυξη δηλαδὴ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας[6]. Προοπτικὴ ὅμως ποὺ σύντομα τὴν ἐγκατέλειψαν,

σίαις Βιβλιοθήκαις καὶ Ἀρχείοις τῆς Εὐρώπης, ἢ τῶν ἐγκρυπτομένων εἰσέτι παρὰ Πατριαρχικαῖς Ἐκκλησίαις, Μητροπόλεσι, Μοναῖς, Ἐκκλησίαις, Σχολαῖς, Σωματείοις μετὰ καὶ τῶν παρ' ἰδιώταις φυλασσομένων, καταρτίζων καὶ τύποις ἐκδιδοὺς οὕτω τὸ πολυτίμητον Σῶμα τῶν σωζομένων Ἐγγράφων τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκεῖνος πράγματι θὰ ἀνήγειρε τὸ μόνον ἀληθῶς καλλιπρεπὲς καὶ ἀθάνατον μνημεῖον τῆς ἐπὶ δεκαὲξ μακροὺς αἰῶνας δράσεως τοῦ Πρώτου τούτου Ἐκκλησιαστικοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας κέντρου, κλεΐζων καὶ ἀπαθανατίζων ἅμα καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἐπελευσομένων γενεῶν», *Τὰ ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακείου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου (1574-1863)*, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. κη'-κθ'. Ὁ Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, Πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἕνας πρῶτος ἀπολογισμός, *Ροδωνιά. Τιμὴ στὸν Μ. Ι. Μανούσακα*, τ. 2, Ρέθυμνο 1994, σ. 325-327 ἔχει καταγράψει παρόμοια αἰτήματα ποὺ εἶχαν ἐκφράσει κατὰ καιροὺς διάφοροι μελετητές.

3. Ἕνα χρονικὸ τῶν προσπαθειῶν γιὰ νὰ συνεργασθοῦν οἱ δύο Ἀκαδημίες μὲ τοὺς Assomptionistes προκειμένου νὰ φέρουν σὲ πέρας τὸ φιλόδοξο αὐτὸ ἐρευνητικὸ σχέδιο, προσπάθειες ποὺ ἄλλοτε τελεσφόρησαν καὶ ἄλλοτε ἀπέτυχαν, δίνει ὁ ALBERT FAILLER, L'achèvement des Regestes des actes patriarcaux, *Revue des Études Byzantines* 50 (1992), 249-263.

4. Ἡ πρώτη ἑνότητα, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 565-1025, δημοσιεύτηκε τὸ 1924 στὸ Μόναχο–Βερολίνο· ἡ δεύτερη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1025-1204, τὸ 1925· ἡ τρίτη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1204-1282, τὸ 1932· ἡ τέταρτη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1282-1341, τὸ 1960· καὶ ἡ πέμπτη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1341-1453, τὸ 1965. Ἂς σημειωθεῖ πὼς τὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὸ 565 τὴν εἶχε καλύψει ἐν μέρει ὁ O. SEECK μὲ τὸ ἔργο του *Die Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr. Vorarbeit zu einer Prosopographie der christichen Kaiserzeit*, Stuttgart 1919, ἐνῶ τὸν 21ο αἰώνα κάλυψαν τὸ ἐνδιάμεσο διάστημα οἱ T. C. LOUNGHIS – B. BLYSIDU – ST. LAMPAKES, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565*, Nicosia 2005.

5. Ἡ πρώτη ἑνότητα, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 381-715, δημοσιεύτηκε τὸ 1932 στὴ Χαλκηδόνα (Kadiköy)· ἡ δεύτερη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 715-1043, τὸ 1936· ἡ τρίτη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1043-1206, τὸ 1947· ἡ τέταρτη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1208-1309, τὸ 1971· ἡ πέμπτη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1310-1376, τὸ 1977· ἡ ἕκτη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1377-1410, τὸ 1979 καὶ ἡ ἕβδομη, μὲ τὶς πράξεις τῆς περιόδου 1410-1453, τὸ 1991. Ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο σὲ τέτοιας ἐκτάσεως ἔργα, προέκυψαν ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοσή τους νεότερα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα εἴτε μέλη τῆς ἴδιας ὁμάδας εἴτε νεότεροι ἐρευνητὲς θέλησαν νὰ τὰ ἐνσωματώσουν στὸ ἀρχικὸ corpus. Γιὰ παράδειγμα ὁ J. Darrouzès ἐπανεξέδωσε τὴν δεύτερη καὶ τρίτη ἑνότητα τοῦ ἔργου γιὰ τὶς πράξεις τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἑνότητες ποὺ εἶχε ἀρχικὰ ἐπιμεληθεῖ ὁ V. Grumel, προσθέτοντας ὅσα νεότερα στοιχεῖα εἶχαν προκύψει· ἀκόμα, ἑνότητες ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Dölger γιὰ τὶς αὐτοκρατορικὲς πράξεις εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας μὲ τὴν ἐπιμέλεια τῶν P. Wirth, A. Riehle, A. E. Müller, A. Beihammer καὶ J. Preiser–Kapeller ἐνσωματώνοντας ὅσα νεότερα στοιχεῖα εἶχαν στὸ μεταξὺ προκύψει.

6. V. GRUMEL, *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople...*, Fasc. I: *Les regestes de 381 à 715*, Paris 1932, Préface, σ. XV-XVI.

δηλώνοντας πῶς θὰ σταματήσουν στὸ ὅριο τοῦ 1453, ὄχι διότι ἄλλαξαν ἀπόψεις γιὰ τὴ διάρκεια τοῦ βίου τοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὴν ὁποία διατήρησε τὰ βυζαντινὰ χαρακτηριστικά του, ἀλλὰ διότι οἱ δυνάμεις τους δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ νὰ καλύψουν μιὰ τόσο μεγάλη χρονικὴ περίοδο[7]. Ἔμενε σὲ ἐκκρεμότητα τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ νὰ βρεῖ συνεχιστὲς πρόθυμους νὰ δώσουν χρόνο καὶ δυνάμεις προκειμένου νὰ καταγράψουν τὶς πράξεις τοῦ Πατριαρχείου στὴ διάρκεια τοῦ μεταβυζαντινοῦ βίου του ἀλλὰ καὶ στὴ νεότερη ἐποχή.

Τὴ συνέχιση τοῦ ἔργου γιὰ τὴν περίοδο μετὰ τὸ 1454 τὴν ἀναλάβαμε στὴν Ἀθήνα, στὸ Ἐθνικὸ Ἵδρυμα Ἐρευνῶν, στὸ πλαίσιο ἑνὸς μακρόπνοου ἐρευνητικοῦ προγράμματος ποὺ στόχο εἶχε νὰ μελετήσει τὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας τῶν ὀρθόδοξων χριστιανῶν Ρωμιῶν ποὺ ἀπὸ τὸν 15ο αἰώνα, μετὰ τὴν πτώση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, συνέχισαν τὴ ζωή τους στὸ πλαίσιο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας[8]. Γιὰ τὸ πρόγραμμα αὐτό, μὲ αὐτοὺς τοὺς δηλωμένους στόχους, ἡ συστηματικὴ μελέτη τοῦ θεσμοῦ τοῦ

7. Βλ. ἀντὶ ἄλλων τὴ δήλωση τοῦ J. Darrouzès στὸ ἕβδομο καὶ τελευταῖο τεῦχος τῆς σειρᾶς τὸ ὁποῖο περιέχει τὶς Ἐπιτομὲς τῶν πράξεων τῆς περιόδου 1410-1453: «Le septième fascicule des Regestes sera le dernier de la série. Le plan de la publication... prévoyait neuf fascicules pour les actes patriarcaux émis de l'an 381 à l'an 1830. Le repli des *Socii Assumptionistae Chalcedonenses*... a entraîné une révision du programme et l'alignement des regestes patriarcaux sur les regestes impériaux arrêtés à l'an 1453», *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople...*, Fasc. VII: *Les regestes de 1410 à 1453*, Paris 1991, Avant-Propos, σ. I.

8. Ἕνας πρῶτος ἀπολογισμὸς τῶν πεπραγμένων τοῦ ἐρευνητικοῦ αὐτοῦ προγράμματος δημοσιεύτηκε τὸ 2000: Δ. Γ. Αποςτολοπογλος – Π. Δ. Μιχαηλαρης – Μαχη Παϊζη–Αποςτολοπογλογ (ἐπιμ.), *Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία, 15ος – 19ος αἰ. Πρῶτος ἀπολογισμὸς ἑνὸς ἐρευνητικοῦ προγράμματος*, Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἵδρυμα Ἐρευνῶν / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν, 2000. Γιὰ τοὺς πολιτικοὺς ὅρους μέσα ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ κατεξοχὴν βυζαντινὸς θεσμὸς τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως βρέθηκε νὰ (ἐπανα)λειτουργεῖ στοὺς κόλπους τοῦ κράτους τῶν Ὀθωμανῶν βλ. D. Apostolopoulos, Les mécanismes d'une Conquête: adaptations politiques et statut économique des conquis dans le cadre de l'Empire Ottoman, *Économies méditerrannéennes; équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles*, t. 3, Athènes 1986, σ. 191-204 καὶ πρόσφατα τὴν ἀνακοίνωσή του, Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στὸ πλαίσιο τοῦ ὀθωμανικοῦ δικαιϊκοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος, *Ἐπιστημονικὴ Διημερίδα: Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ Γένους. Εἰσηγήσεις*, Ἀθήνα 2007, σ. 69-78.

Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ἐρευνητικὸ αἴτημα ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Διότι τὸ Πατριαρχεῖο ἀποτέλεσε γιὰ τὸν μεταβυζαντινὸ Ἑλληνισμὸ ὄχι μόνο ἕναν βασικὸ ἐκκλησιαστικὸ θεσμὸ ἀλλὰ καὶ θεσμὸ ἐξουσιαστικὸ καὶ πομπὸ ἰδεολογίας. Ἔτσι, ἀνέκυψε ἡ ἀνάγκη, μέσα στὴν ὀπτικὴ τοῦ προγράμματός μας, νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ καταγραφοῦν οἱ ἀποφάσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, οἱ πράξεις του σὲ ὅλη τὴ χρονικὴ διάρκεια ποὺ λειτούργησε μέσα στὸν κλοιὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας, πράξεις ποὺ εἴτε σώζονται σὲ πρωτότυπη μορφὴ –τὸ λυτὸ δηλαδὴ ἔγγραφο ποὺ ἐκδόθηκε ἢ ἡ καταγραφὴ τῆς πράξης στὸν κώδικα τοῦ Πατριαρχείου–, εἴτε σώζεται τὸ ἀντίγραφο τοῦ κειμένου της ἢ ἔστω κάποια μνεία post factum. Ὅποια ὅμως καὶ ἂν ἦταν ἡ αἰτία, στὴν Ἀθήνα δημιουργήθηκαν οἱ ἐρευνητικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ συνεχιστεῖ τὸ ἔργο· καὶ μάλιστα ὄχι μόνο ἐκεῖνο τῆς καταγραφῆς τῶν πράξεων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀλλὰ καὶ τῆς δημοσίευσης, παράλληλα, ὅλων τῶν σωζόμενων ἐπίσημων κειμένων ἀπὸ τὴν περίοδο ποὺ ἔζησε καὶ δραστηριοποιήθηκε στὸ πλαίσιο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὲς μονογραφίες καὶ μικρότερης ἐκτάσεως δημοσιεύματα τὰ ὁποῖα συνεργάτες τοῦ προγράμματος ἐξέδωσαν[9], ὕστερα ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ πρώτου τόμου στὸν ὁποῖο περιέχονται τὰ σωζόμενα ἐπίσημα κείμενα ἀπὸ τὴν περίοδο 1454-1498[10], ἦρθε ἡ στιγμὴ νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας καὶ ἡ καταγραφὴ τῶν πράξεων τοῦ Πατριαρχείου, ὅσων καὶ ὅποιων παραδίδονται ἀπὸ ἱστορικὰ τεκμήρια, πράξεις ποὺ ἐκδόθηκαν στὰ δύσκολα χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν τὴν Ἅλωση, τὴν περίοδο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀνασύσταση τοῦ Πατριαρχείου στὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν τὸ 1454 καὶ ὡς τὸ 1498. Εἶναι βέβαια αὐτονόητο πὼς ἡ δεύτερη χρονολογία ποὺ ὁρίζει τὴν πρώτη αὐτὴ ἑνότητα εἶναι συμβατι-

9. Σημειώνουμε κάποιες μελέτες μας ποὺ ἀναφέρονται στὴν περίοδο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει: *Ἀνεπίσημα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Παρασχέδια καὶ μαρτυρίες τοῦ 1476*, Ἀθήνα 1988· *Ὁ «Ἱερὸς Κῶδιξ» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στὸ β΄ μισὸ τοῦ ΙΕ΄ αἰώνα: Τὰ μόνα γνωστὰ σπαράγματα*, Ἀθήνα 1992· *Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποινῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1997 (²2004)· *Μετὰ τὴν Κατάκτηση. Στοχαστικὲς προσαρμογὲς τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σὲ ἀνέκδοτη ἐγκύκλιο τοῦ 1477*, Ἀθήνα 2006.

10. Τὸ ἔργο παρουσιάστηκε σὲ μιὰ πρώτη μορφὴ τὸ 2008. Τὸ 2011 δημοσιεύτηκε ἡ πρώτη του ἔκδοση καὶ τὸ 2013 ἡ δεύτερη, αὐξημένη καὶ βελτιωμένη.

κή· δηλώνει ἁπλῶς τὸ τέλος τῆς τελευταίας πατριαρχίας πρὶν κλείσει ὁ 15ος αἰώνας.

Συνέχεια λοιπὸν ἑνὸς καταξιωμένου ἔργου ποὺ ἔχει δημοσιευθεῖ καὶ τὸ ὁποῖο καλύπτει τὴν περίοδο 381–1453 ἀποτελεῖ ἡ νέα αὐτὴ σειρά. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἡ δομὴ κάθε λήμματος ἦταν δεδομένη καὶ οἱ ἀρχὲς ποὺ ἔχουν υἱοθετηθεῖ γιὰ τὰ περιεχόμενά τους καὶ τὴν ἐπιλεγμένη βιβλιογραφία ποὺ πρέπει νὰ δίνεται σὲ κάθε λῆμμα ἔγιναν σεβαστές. Ὡστόσο, κάποιες ἀλλαγὲς κρίναμε ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νὰ γίνουν· καὶ γιὰ αὐτὲς θέλουμε νὰ δώσουμε ἐξηγήσεις.

Στὴν ἀρχικὴ σύλληψη τοῦ ὅλου ἔργου ἀπὸ τοὺς Assomptionistes θὰ δίνονταν μόνο σὲ ἐπιτομὴ (regeste) οἱ πράξεις τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ποὺ εἶχαν ἐκδοθεῖ εἴτε ἀπὸ τὸν ἴδιο προσωπικὰ εἴτε ἀπὸ τὴν προεδρευομένη ἀπὸ ἐκεῖνον σύνοδο. Στὴ συνέχεια ὅμως, ἀπὸ τὴν πέμπτη ἑνότητα καὶ μετά, τὸ ἀρχικὸ σχέδιο ἄλλαξε καὶ συμπεριέλαβαν καὶ τὶς πράξεις τῆς συνόδου[11] ἐνῶ οἱ διοικητικὲς πράξεις, ἐκλογὲς ἀρχιερέων κτλ. θὰ ἀποτελοῦσαν, κατὰ τὸν ἀρχικὸ πάντα σχεδιασμό, μιὰ ξεχωριστὴ ἑνότητα.

Μολονότι ἡ ἀρχική μας ἐπιθυμία ἦταν νὰ μὴν ἀλλάξουμε τίποτε ἀπὸ τὸ δοκιμασμένο καὶ ἀναμφισβήτητα ἐπιτυχημένο σχέδιο τῶν Γάλλων ἐρευνητῶν ὅπως τελικὰ διαμορφώθηκε, μὲ τὴν ἔνταξη δηλαδὴ καὶ τῶν πράξεων τῆς συνόδου στὴν καταγραφή, θεωρήσαμε ὡστόσο πὼς ἔπρεπε νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἀρχιερέων ἐφόσον παραδίδεται τὸ κείμενό τους, ἀλλὰ καὶ τὶς «συνοδικὲς πράξεις», τὸ νομιμοποιητικὸ ἐκεῖνο ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιαζόταν ὁ ἐκλεγεὶς ἀρχιερέας προκειμένου νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴν ἐπαρχία του καὶ νὰ ἀσκήσει νομίμως ἐκεῖ τὰ καθήκοντά του. Μιὰ «συνοδικὴ πρᾶξις» μολονότι συνδέεται θεματικὰ μὲ τὴν ἐκλογὴ ἑνὸς ἀρχιερέα, δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ μιὰ πράξη τὴν ὁποία ἐξέδωσε ἡ προεδρευομένη ἀπὸ τὸν πατριάρχη σύνοδος τοῦ

11. Βλ. ὅσα ἀναφέρει σχετικὰ ὁ J. Darrouzès ποὺ ἀποφάσισε, ἀπὸ τὸ πέμπτο τεῦχος, νὰ ἐντάξει καὶ τὶς πράξεις τῆς συνόδου στὸ corpus, καθὼς θεώρησε ὅτι δὲν ὑπῆρχε προοπτικὴ νὰ προχωρήσουν στὴν ἔκδοση χωριστῆς σειρᾶς μὲ τὶς πράξεις τῆς συνόδου, ὅπως εἶχε ἀρχικὰ σχεδιαστεῖ (βλ. J. Darrouzès, *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople...*, Fasc. V: *Les regestes de 1310 à 1376*, Paris 1977, Préface, σ. IV).

Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· καὶ γιὰ τὴν μετὰ τὴν Ἅλωση ἐποχὴ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐντοπίζονται γιὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες –ἡ ἐπιβίωση ἢ ἡ κατάλυσή τους– εἶναι ἰδιαίτερης σημασίας. Ἡ υἱοθέτηση ὡστόσο αὐτῆς τῆς ἀρχῆς δὲν μᾶς ὁδήγησε στὸ νὰ καταχωρίσουμε καὶ τὶς ἔμμεσες μνεῖες ἐκλογῶν καὶ «συνοδικῶν πράξεων», δηλαδὴ νὰ θεωρήσουμε ὅτι κάθε ὑπογραφὴ ἀρχιερέα σὲ κάποιο συνοδικὸ ἔγγραφο ἢ ἡ μνεία τῆς συμμετοχῆς του σὲ σύνοδο ἀποτελεῖ καὶ μνεία τοῦ ὑπομνήματος ἐκλογῆς του καὶ τῆς χαμένης ἢ λανθάνουσας «συνοδικῆς πράξεως» ποὺ ἐκδόθηκε γιὰ νὰ νομιμοποιήσει καὶ νὰ ἐξαγγείλει τὸ διορισμό του. Δὲν τὶς καταγράψαμε γιὰ νὰ μὴν αὐξήσουμε ὑπερβολικὰ τὸν ὄγκο τοῦ δημοσιεύματος ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴ δώσουμε μιὰ λανθασμένη εἰκόνα τῶν ἀναλογιῶν γιὰ τὶς πράξεις ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ σύνοδο τὴν περίοδο αὐτή. Τὸ ζήτημα πάντως ποὺ συνδέεται μὲ τὶς ἐκλογὲς ἀρχιερέων καὶ τὴ συμπλήρωση καὶ ἀποκατάσταση τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων εἶναι ἕνα ἄλλο μεγάλο αἰτούμενο, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τοῦ ὁποίου παραθέτουμε πάντα τὶς πληροφορίες καὶ τὰ ὀνόματα ποὺ ἐντοπίζουμε σχετικὰ μὲ ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες καὶ τοὺς λειτουργούς τους.

Μιὰ δεύτερη ἀναθεώρηση ποὺ κρίναμε ἀναγκαῖο νὰ υἱοθετήσουμε εἶναι τὸ καταληκτικὸ χρονικὸ ὅριο τῆς σειρᾶς μας. Ὅπως ἀναφέραμε, ἐκεῖνοι ποὺ συνέλαβαν καὶ σχεδίασαν τὸ ἔργο εἶχαν ὁρίσει τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα σὰν ὅριο τοῦ τέλους τῆς «βυζαντινῆς» περιόδου τοῦ θεσμοῦ. Πιὸ συγκεκριμένα, εἶχαν ὁρίσει τὴν ἀνακήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας τὸ 1830 σὰν τὴ σημαντικὴ χρονολογία ἡ ὁποία θὰ προκαλέσει, τρία χρόνια ἀργότερα, καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ αὐτονόμηση τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Χωρὶς νὰ ὑποτιμοῦμε τὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ὡς πολιτικοῦ γεγονότος ἀλλὰ καὶ τὴ λειτουργία της ὡς προτύπου γιὰ τὰ ἐθνικιστικὰ κινήματα ποὺ θὰ ἐκδηλωθοῦν στὸ χῶρο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ὁδηγήσουν στὴ δημιουργία ἐθνικῶν κρατῶν προκαλώντας καὶ ἀντίστοιχα αἰτήματα γιὰ τὴ δημιουργία καὶ «ἐθνικῶν» Ἐκκλησιῶν, θεωρήσαμε ὅτι ἡ λογικὴ τοῦ ὁρίου αὐτοῦ ἀπέκλειε τὸν μεγάλο ἀριθμὸ τῶν ὀρθόδοξων χριστιανῶν ποὺ ἔτυχε νὰ ζοῦν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ, μικρῆς ἔκτασης, πρώτου ἑλληνικοῦ κράτους καὶ οἱ ὁποῖοι συνέχισαν, φυσικά, νὰ ὑπάγονται στὴ δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντι-

νουπόλεως. Πιστεύουμε ὡστόσο πὼς ἀποδίδουμε περισσότερο τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα ἂν τοποθετήσουμε τὴν καταληκτικὴ τομὴ στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 20οῦ αἰώνα καὶ τὴν συσχετίσουμε μὲ ἕνα ἄλλο πολιτικὸ γεγονός, τὴν πτώση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὡς τότε τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως εἶχε βρεῖ ἕνα modus vivendi καὶ δροῦσε στὸ πλαίσιο ἑνὸς πολυεθνικοῦ κρατικοῦ σχήματος, σὲ συνθῆκες ποὺ εἶναι γνωστὸ πὼς ἄλλαξαν ριζικὰ μὲ τὴ μετατροπὴ τοῦ «αὐτοκρατορικοῦ» αὐτοῦ σχήματος σὲ «ἐθνικὸ» κράτος.

Τελευταῖο ἔρχεται τὸ θέμα τῆς γλώσσας τὴν ὁποία τελικὰ προκρίναμε νὰ χρησιμοποιήσουμε. Εἴχαμε νὰ ἐπιλέξουμε ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ γαλλικά· μὲ ἄλλα λόγια, ἂν θὰ κρατούσαμε τὴν παράδοση ποὺ καθιέρωσαν οἱ Γάλλοι ἐκδότες, ἑπομένως τὴ γλώσσα ποὺ ἐκεῖνοι χρησιμοποίησαν, ἢ ἂν θὰ ἀκολουθούσαμε τὴ γλώσσα ἡ ὁποία σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὰ κείμενα. Ἐπιλέξαμε –ὕστερα ἀπὸ πολλούς, εἶναι ἡ ἀλήθεια, δισταγμούς– τὴν ἑλληνική, ποὺ εἶναι καὶ ἡ μητρικὴ γλώσσα τῶν σημερινῶν ἐκδοτῶν.

Ἂν εἴχαμε ἐπιλέξει τὴ γαλλικὴ γλώσσα, θὰ εἴχαμε ἐπιγράψει τὸ ἔργο μας *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, δηλώνοντας στὸν ὑπότιτλο τὴν περίοδο τοῦ μεταβυζαντινοῦ του βίου τὴν ὁποία θὰ κάλυπτε· γιὰ παράδειγμα στὸν πρῶτο τόμο ὁ ὑπότιτλος θὰ ἦταν: *Les regestes de 1454 à 1498*. Ὁ ὅρος βέβαια regeste ἦταν καὶ γιὰ τὴ γαλλικὴ γλώσσα ἕνας νεολογισμὸς ποὺ ἐμφανίστηκε τὸ 1870. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου τὸ λεξικὸ *Larousse de la langue française Lexis* ἀναφέρει: « Nom donné à des catalogues d'actes d'une même chancellerie, lorsque, dans une série chronologique des actes, sont intercalées des indications empruntées aux sources narratives »[12]. Στὰ ἑλληνικὰ ὅμως δὲν ὑπάρχει ἀντίστοιχος ὅρος οὔτε νεολογισμὸς ἔχει εἰσαχθεῖ. Πῶς λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἐπιγράψουμε τὸ ἀνάλογο ἔργο ποὺ θὰ ἐπιτελούσαμε; Ἡ λύση ποὺ ἐπιλέξαμε ἦταν νὰ τὸ ἐπιγράψουμε *Οἱ πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως* προσθέτοντας ἕνα διευκρινιστικὸ ὑπότιτλο, *Ἐπιτομὴ – Παράδοση – Σχολιασμός*, γιὰ νὰ δηλώσουμε δηλαδὴ ἐπιγραμματικὰ τὰ περιεχόμενά του.

Ἂς δικαιολογήσουμε ἀκόμα τὴ λύση ποὺ υἱοθετήσαμε στὸ θέμα τῆς

12. Χρησιμοποιοῦμε τὴν ἔκδοση ποὺ ἔγινε στὸ Παρίσι τὸ 1977· τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴ σ. 1515.

ἀρίθμησης τῶν πράξεων. Τὸ δίλημμα ἦταν ἂν θὰ συνεχίζαμε τὴν ἀρίθμηση τῶν πράξεων τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἢ θὰ ἐγκαινιάζαμε τὴ νέα σειρὰ μὲ νέα ἀρίθμηση. Μολονότι γίνεται ἀπὸ ὅλους δεκτὸ πὼς ὁ θεσμὸς ποὺ ἐπαναλειτούργησε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1454, λίγους μόνο μῆνες μετὰ τὴν Ἅλωση, ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ βυζαντινοῦ θεσμοῦ, ἀποφασίσαμε γιὰ ἕνα καὶ μόνο λόγο νὰ ἀρχίσουμε τὴν ἀρίθμηση τῶν πράξεων τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ 1: εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ὑπάρξουν κάποιες συμπληρώσεις στὸ corpus τῶν πράξεων τῆς βυζαντινῆς περιόδου, ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ ἔργα τέτοιας ἐκτάσεως καὶ σημασίας, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ τελικὸς ἀριθμός, ἡ πράξη ἀρ. 3409 νὰ μὴν εἶναι βέβαιο πὼς ἀποτελεῖ τὴν τελευταία πράξη τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ἄλλωστε στὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν regestes τῆς βυζαντινῆς περιόδου ὁ Jean Darrouzès προσθέτει ἄλλους δέκα ὀκτὼ ἀριθμοὺς (Ν. 3410-Ν. 3427) οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν προσθῆκες ἢ διορθώσεις προγενέστερων ἀναγραφῶν· ἔτσι ὁ Ν. 3409 ἐκ τῶν πραγμάτων δὲν ἀποτελεῖ τὸν ὕστατο ἀριθμό, ὥστε νὰ ἀκολουθήσουν ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνον οἱ ἀναγραφὲς τῶν πράξεων τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου, ἐνῶ παράλληλα ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἔχει δοθεῖ σὲ πράξη τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1455 στὴν ὁποία περιγράφεται ἡ ἐκλογὴ τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου ἀπὸ τὸν διαμένοντα στὴ Ρώμη τελευταῖο πατριάρχη τῆς βυζαντινῆς περιόδου Γρηγόριο, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1454 ἔχουμε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν ἔκδοση μιᾶς σειρᾶς ἄλλων πράξεων.

Ὅσο γιὰ τὶς τεχνικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς δομῆς κάθε λήμματος ποὺ υἱοθετήσαμε, τὶς συνοψίζουμε ἐδῶ.

Οἱ πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: σὲ ἐκεῖνες τῶν ὁποίων τὸ κείμενο σώζεται, εἴτε σὲ πρωτότυπη εἴτε σὲ ἀντίγραφη μορφή, καὶ σὲ ἐκεῖνες τῶν ὁποίων τὸ κείμενο δὲν παραδίδεται ἀλλὰ γνωρίζουμε τὸ γεγονὸς τῆς ἔκδοσής τους ἀπὸ ἀσφαλεῖς πληροφορίες, συνήθως ἀπὸ ἄλλες παραδιδόμενες πράξεις. Τὰ λήμματα, κατὰ συνέπεια, στὰ ὁποῖα καταγράφονται οἱ πληροφορίες γιὰ κάθε πράξη διαφοροποιοῦνται ἀνάλογα μὲ τὴν κατηγορία στὴν ὁποία ἐντάσσεται κάθε μία.

Γιὰ τὴν πρώτη κατηγορία παραθέτουμε τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Σημειώνουμε τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς πράξης ἀκολουθούμενο ἀπὸ συνοπτικὴ περιγραφὴ τοῦ θέματος· στὴν περίπτωση ποὺ τὸ χαρακτηρισμὸ τὸν

ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τῆς πράξης, τὸν παραθέτουμε σὲ εἰσαγωγικά. Στὴ συνέχεια παραθέτουμε περίληψη στὴν ὁποία σημειώνονται μόνο τὰ κύρια σημεῖα τοῦ κειμένου καθὼς καὶ τὰ κύρια ὀνόματα τῶν προσώπων ποὺ τυχὸν ἀναφέρονται. Στὴν Παράδοση καταγράφουμε τὶς ἀρχειακὲς συλλογὲς ἢ τὰ χειρόγραφα τὰ ὁποῖα παραδίδουν τὸ κείμενο· δὲν σημειώνουμε τὴν περιγραφὴ τῶν ἐγγράφων ἢ τῶν χειρογράφων, διότι στὸ ἔργο *Ἐπίσημα*[13] ἔχουμε δώσει τὶς σχετικὲς πληροφορίες ἢ παραπομπές. Στὸ Κείμενο σημειώνουμε τυχὸν ἐπιγραφὴ ἢ τίτλο, τὸ incipit, χρονολογία καὶ ὑπογραφές. Στὴ Χρονολόγηση παραθέτουμε τὰ ἐπιχειρήματα ἢ τὶς ἀμφιβολίες γιὰ τὴ χρονολόγηση τῆς πράξης ὅταν αὐτὴ δὲν παραδίδει ρητὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα. Στὴν Ἔκδοση σημειώνονται τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἢ τὶς ἐκδόσεις ποὺ ἔχει γνωρίσει τὸ κείμενο. Στὴ Βιβλιογραφία ἐπιλέγουμε γιὰ λόγους οἰκονομίας μόνο τὰ ἔργα ποὺ ἀναφέρονται ἄμεσα στὴ συγκεκριμένη πράξη. Τέλος, στὸ Σχολιασμὸ ἀναπτύσσουμε ὅσα ζητήματα θεωρήσαμε ἄξια ἰδιαίτερης ἀναφορᾶς.

Γιὰ τὴ δεύτερη κατηγορία, τῶν πράξεων γιὰ τὶς ὁποῖες διαθέτουμε μόνο τὴ μνεία τους, τὰ καταγραφόμενα στοιχεῖα ἐν μέρει διαφοροποιοῦνται. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χαρακτηρισμὸ καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς πράξης τὰ ὁποῖα ἀνασυνθέτουμε ἀπὸ τὰ σωζόμενα στοιχεῖα, στὴν παράγραφο Μνεία σημειώνουμε τὴν πηγὴ στὴν ὁποία στηρίζουμε τὴν ὕπαρξη τῆς πράξης (στὴν περίπτωση ποὺ ἡ πηγὴ παραδίδει τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς πράξης, τὸν θέτουμε σὲ εἰσαγωγικά). Στὶς παραγράφους Χρονολογία, Βιβλιογραφία καὶ Σχολιασμὸς ἀκολουθοῦμε ὅσα ἀναφέρουμε πιὸ πάνω.

Τέλος, τὶς πράξεις γιὰ τὶς ὁποῖες γνωρίζουμε μόνο τὸν πατριάρχη ποὺ τὶς ἐξέδωσε ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τὶς χρονολογήσουμε ἔστω καὶ κατὰ προσέγγιση, τὶς ἐντάσσουμε στὸ τέλος τῆς ἢ τῶν πατριαρχιῶν του. Ἐκεῖ καταγράφουμε καὶ τὶς πράξεις οἱ ὁποῖες ἔχουν λανθασμένα ἀποδοθεῖ στὸν συγκεκριμένο πατριάρχη ἢ τὶς θεωροῦμε πλαστές.

---

13. Βλ. τὰ πλήρη στοιχεῖα τοῦ ἔργου στὸ σχετικὸ λῆμμα στὴ «Βιβλιογραφία – Συντομογραφίες» ποὺ ἀκολουθεῖ.

Ἡ ἀρίθμηση τῶν λημμάτων ἀρχίζει, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε[14], ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ 1· προηγεῖται τὸ ἀρχικὸ π[ράξη]. Ἀκολουθοῦν τὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα τῆς πράξης.

Ὅταν ὑπάρχει ἀστερίσκος στὴν ἀρίθμηση μιᾶς πράξης, σημαίνει ὅτι ὑπάρχουν ἀμφιβολίες γιὰ τὸ κατὰ πόσο ἡ πράξη μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐπίσημη. Τὸ ἴδιο σύμβολο χρησιμοποιοῦμε καὶ στὶς περιπτώσεις ποὺ ὑπάρχουν ἐνδοιασμοὶ γιὰ τὸ ἂν ποτὲ ἡ πράξη ἐκδόθηκε.

Τὸ ἔργο ποὺ παρουσιάζουμε σήμερα ἦταν ἕτοιμο γιὰ δημοσίευση ἐδῶ καὶ χρόνια· διστάζαμε ὡστόσο νὰ δώσουμε τὸ *imprimatur*, καθὼς ἀρκετὰ ἐπιμέρους ζητήματα δὲν εἶχαν ἐπιλυθεῖ. Γιὰ παράδειγμα, τὸ θέμα τοῦ προσώπου τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἅλωση πατριάρχη καὶ τοῦ χρόνου ποὺ διάρκεσε ἡ θητεία του. Ἕνα πρόσφατο ὡστόσο εὕρημα μᾶς ἔδωσε τὴ βεβαιότητα πὼς αὐτὸ τὸ κεντρικὸ ζήτημα σὲ ἕνα μεγάλο τουλάχιστον μέρος του λύθηκε[15] καὶ μᾶς ἐμψύχωσε νὰ ἀποφασίσουμε τὴ δημοσίευση τοῦ ἔργου. Οἱ προσθῆκες καὶ οἱ διορθώσεις ποὺ ἀσφαλῶς θὰ προκληθοῦν μετὰ τὴ δημοσίευσή του θὰ δωροδοτήσουν τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα μὲ ἕνα ἀρτιότερο βοήθημα· ἔπρεπε ὅμως νὰ γίνει τὸ πρῶτο βῆμα, τὸ ὁποῖο θὰ μᾶς ἀπελευθέρωνε ὥστε νὰ ἀφοσιωθοῦμε στὴν τελικὴ ἐπεξεργασία καὶ τῶν ἑπόμενων τόμων ποὺ ἀναφέρονται στὸν 16ο καὶ 17ο αἰώνα.

Ὁ V. Grumel ἐγκαινιάζοντας τὸ 1932 τὸν πρῶτο τόμο τῶν Regestes τῶν πατριαρχικῶν πράξεων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἄρχιζε τὸν Πρόλογό του μὲ τὰ ἀκόλουθα: «Parmi tous ceux qui étudient l'histoire byzantine, et même l'histoire générale, il n'est personne qui ne comprenne les services que peut rendre, en toutes sortes de rencontres, un catalogue bien ordonné et chronologiquement disposé des regestes des patriarches de Constantinople. Outre la diplomatique, dont c'est la matière propre, bien des disciplines y sont intéressées : la théologie, le droit canon, la liturgie,

---

14. Βλ. ὅσα σημειώνουμε στὴ σ. 16-17.

15. Βλ. Δ. Γ. Αποστολοπουλος, Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος. Τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς θητείας τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἅλωση πατριάρχη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ, *Ὁ Ἐρανιστὴς* 18 (2011), 49-63.

l'histoire religieuse, parfois l'histoire politique, et jusqu'à l'économique : tout cela s'y trouve à des degrés divers, et cette variété même fait mieux saisir la complexité de la vie byzantine, et le rôle qu'y tenait et qu'y pouvait jouer celui qui, près du trône, présidait à l'autel»[16]. Τὰ ἴδια περίπου θὰ μπορούσαμε, νομίζουμε, νὰ ἐπαναλάβουμε –ἀντικαθιστώντας μόνο τὸν ὅρο «βυζαντινὸς» μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἐπιλέγουμε γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε τὴν μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου ἐποχὴ– γιὰ τὶς ποικίλες πληροφορίες ποὺ ἀναβλύζουν ἀπὸ τὶς πράξεις τοῦ μεταβυζαντινοῦ Πατριαρχείου. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἱστορικὸ ὑλικὸ ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει μόνο ἐκείνους ποὺ μελετοῦν τὴν κοινωνία τῶν ὀρθόδοξων χριστιανῶν Ρωμιῶν οἱ ὁποῖοι συνέχισαν νὰ ζοῦν στὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸν χριστιανικὸ κόσμο, καθὼς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία δὲν θὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία της νὰ ἐφαρμοστεῖ ὁ ὅρος τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας στὴν Ἀνατολή, οἱ Διαμαρτυρόμενοι θὰ ἀναζητήσουν ἐρείσματα στὴν Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν αὐτονόμησή τους ἀπὸ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλὰ καὶ οἱ ὁμόδοξοι τσάροι τῆς Ρωσίας τὴν πολιτική τους νομιμοποίηση θὰ τὴν ἀναζητήσουν ἀπὸ τὴ Μεγάλη Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης. Στοὺς μελετητὲς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου πρέπει νὰ προσθέσουμε τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὁποῖοι θὰ βροῦν ὑλικὸ γιὰ ἕναν χριστιανικὸ θεσμὸ ποὺ ἀποτέλεσε ἐπίσημο θεσμὸ τοῦ κράτους ποὺ μελετοῦν.

Στὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ἐπεξεργαζόμασταν τὸ ὑλικὸ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πολλὲς βιβλιοθῆκες ἀνὰ τὸν κόσμο, ἀρχεῖα δημόσια ἢ μοναστηριακά, ἄλλοι φορεῖς, φίλοι καὶ συνάδελφοι μᾶς συνέδραμαν στὴν προσπάθειά μας. Τοὺς εὐχαριστοῦμε ἀπὸ καρδιᾶς ὅλους καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

16. V. GRUMEL, *Les regestes...*, σ. XI.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*	ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ ΜΑΓΝΗΣ, μητροπολίτης Δράμας, *Εἰκοσιφοίνισσα Παγγαίου Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἤτοι Συνοπτικὴ Ἱστορία καὶ περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγομένης Εἰκοσιφοινίσσης*, Δράμα 1916.
Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*	Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνην Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι Λόγοι του*, Ἀθήνα 1966.
ΑΕΚΔ	*Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα.
ΑΕΜΘ	*Ἀρχαιολογικὸ Ἔργο στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη*, Θεσσαλονίκη.
ΑΘΛΓΘ	*Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσολογικοῦ Θησαυροῦ*, Ἀθήνα.
ΑΜΑΝΤΟΣ, *Σινᾶ*	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΜΑΝΤΟΣ, *Σύντομος ἱστορία τῆς ἱερᾶς μονῆς Σινᾶ*, Θεσσαλονίκη 1953.
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἐγχειρίδιον*	ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ναθαναὴλ Χύχα τοῦ Ἀθηναίου, Ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα*, Λιψία 1869.
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἑλλὰς*	ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὀρθόδοξος Ἑλλάς, ἤτοι Περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν*, Λιψία 1872.
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἐπανορθώσεις*	ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἐπανορθώσεις Σφαλμάτων παρατηρηθέντων ἐν τῇ Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ τοῦ Κ. Σάθα*, Τεργέστη 1872.
ΑΝΤΙΠΑΣ, *Ἐξαρχία*	ΑΝΤΙΠΑΣ–ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ, *Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία καὶ ἱερὰ μονὴ Πάτμου*, Κατερίνη 2005.
ΑΝΩΝΥΜΟΣ, *Ἔγγραφα*	ΑΝΩΝΥΜΟΣ, Ἔγγραφα Ἱ. Μονῆς τοῦ Λειμῶνος, *Δελτίον Ι. Μ. Μ.*, Παράρτημα, σ. 6-7.
ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἅγιον Ὄρος*	Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Τὸ Ἅγιον Ὄρος στὰ σωζόμενα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῆς πρώτης μετὰ τὴν Ἅλωση πε-

ριόδου (1454-1500), *Ὁ Ἄθως στοὺς 14ο-16ο αἰῶνες*, Ἀθήνα 1997, σ. 89-98 [ΕΙΕ / Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 4].

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα* — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα μιᾶς τέχνης νομικῆς. Βυζαντινὸ δίκαιο καὶ μεταβυζαντινὴ «νομοθεσία»*, Ἀθήνα 1999 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 69, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία* — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἀντικείμενο τῆς Πολιτικῆς στὸ β΄ μισὸ του 15ου αἰώνα, *Griechische Kultur in Südosteuropa in der Neuzeit*, Wien 2008 [Byzantina et Neograeca Vindobonensia 26], s. 153-163.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ* — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁ «Ἱερὸς Κῶδιξ» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στὸ β΄ μισὸ τοῦ ΙΕ΄ αἰώνα. Τὰ μόνα γνωστὰ σπαράγματα*, Ἀθήνα 1992 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 43, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μέγα Νόμιμον* — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τὸ Μέγα Νόμιμον. Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ μεταβυζαντινοῦ δημοσίου δικαίου*, Ἀθήνα 1978.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεθώνη* — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ἐπισκοπῆς Μεθώνης τύχες μεταβυζαντινὲς (1480, 1570), *De Veneciis ad Mothonam. Ἕλληνες καὶ Βενετοὶ στὴ Μεθώνη τὰ χρόνια τῆς βενετοκρατίας. Πρακτικὰ τῆς Διεθνοῦς Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης, Μεθώνη 19-20 Μαρτίου 2010* (ἐπιμ. ΓΩΓΩ ΒΑΡΖΕΛΙΩΤΗ - ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ), Ἀθήνα-Βενετία 2012, σ. 153-160.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος* — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος. Τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς θητείας τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἅλωση πατριάρχη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ, *Ὁ Ἐρανιστὴς* 28 (2011), 49-63.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Φέρρες* — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μὲ τὸν Γεννάδιο Σχολάριο τὸ 1470 στὶς Φέρρες, *Δελτίο Ἑταιρείας Μελέτης τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς* 3 (2011) *–Μνήμη Πηνελόπης Στάθη. 1947-2008–*, 121-127.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὡραιοποιώντας* — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ὡραιοποιώντας τὰ μετὰ τὴν Ἅλωση: ἡ περίπτωση τοῦ Γενναδίου Σχολάριου, *Τὰ Ἱστορικὰ* 21 (τχ. 40, Ἰούνιος 2004), 29-36.

ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίειος* — ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Μ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίειος Βιβλιοθήκη*, 2 μέρη, Κωνσταντινούπολη 1933, 1935.

ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Διαλέξεις* — ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΑΡΓΥΡΙΟΥ, Διαλέξεις μὲ τὸν Μωάμεθ τὸν Προφητή. Περὶ τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν ἢ Ἀναζήτηση νέων ταυτοτήτων μετὰ τὴν Ἅλωση, *Ἐγνατία* 15 (2011), 35-42.

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία* — ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. 2: *Τουρκοκρατία 1453-1669. Οἱ ἱστορικὲς βάσεις τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καὶ οἰκονομίας*, Θεσσαλονίκη ²1976.

ΒΑΛΑΗΣ, *Ἀγχίαλος* — Δ. ΒΑΛΑΗΣ, Συμβολὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἀγχιάλου κατὰ τὸν 17ο αἰώνα μὲ βάση ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα, *Κληρονομία* 26 (τχ. Ἰουνίου-Δεκεμβρίου 1994), 137-177.

ΒΕΗΣ, *Μετέωρα* — Ν. Α. ΒΕΗΣ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων*, τ. 1, Ἀθήνα 1967 [Ἀκαδημία Ἀθηνῶν / Κέντρο Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ].

Βιβλίον Ἱστορικὸν — [Ψευδο-ΔΩΡΟΘΕΟΣ], *Ὁ Χρονογράφος, τουτέστι Βιβλίον Ἱστορικὸν Συνοπτικὸν...*, Βενετία ²1637.

ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικὰ Πάτμου* — ΕΡΑ Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῆς Πάτμου ἀχρονολόγητα, ἀταύτιστα ἢ λανθάνοντα. Γύρω ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς, *Σύμμεικτα* 5 (1983), 29-47.

ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις* — ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Συμπληρωματικαὶ διασαφήσεις· στὸ Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 353-374.

ΓΕΔΕΩΝ, *Διονύσιος Α΄* — ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, *ΕΑ* 24 (1904), 325-328.

ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχίαι* — ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Ἐξαρχίαι πατριαρχικαὶ πρὶν 180 ἐτῶν, *ΕΑ* 32 (1912), 67-69, 148-152 καὶ *ΕΑ* 33 (1913), 250-252, 264-266.

ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισημείωσις* — ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Ἐπισημείωσις συμπληροῦσα τὰ περὶ μητροπολιτῶν Βιζύης καὶ Μηδείας, *ΕΑ* 3 (1882-1883), 417-422.

ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισκοπὴ Δέρκων* — ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Τὰ κατὰ καιροὺς ὅρια τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Δέρκων, *ΕΑ* 37 (1917), 100-102, 124-127.

ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες* — ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, 1500-1912*, Ἀθήνα 1936-1938.

ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμίγνωστοι σελίδες* — ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Ἡμίγνωστοι σελίδες τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, *Θεολογία* 5 (1927), 110-123.

ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία* — ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων (1453-1913)*, τ. 1-2, Ἀθήνα 2010 [Ἡ πρώτη ἔκδοση τοῦ τ. 1, σ. 17-384, κυκλοφόρησε στὴν Ἀθήνα τὸ 1939].

ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις. Ἐπιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μέχρι Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως*, τ. 1-2, Κωνσταντινούπολη 1888, 1889.

ΓΕΔΕΩΝ, *Μάξιμος* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Μάξιμος ὁ Λόγιος, *ΕΑ* 20 (1900), 4-6, 10-12.

ΓΕΔΕΩΝ, *Παραλειπόμενα* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Τοῦ Γραικορωμαϊκοῦ νομίμου τὰ παραλειπόμενα, *ΕΑ* 3 (1883), 168-173, 357-364, 532-537.

ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακεὶμ Γ΄ τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, 36-1884*, Κωνσταντινούπολη [1885-1890] [β΄ ἔκδ. «ἐπηυξημένη καὶ βελτιωμένη βάσει τῶν ἰδιοχείρων σημειωμάτων τοῦ συγγραφέως» (ἐπιμ. Ν. Λ. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ), Ἀθήνα 1996].

ΓΕΔΕΩΝ, *Πρᾶξις τοῦ Βερροίας* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Πρᾶξις τοῦ Μεθοδίου Βερροίας, *ΕΑ* 38 (1918), 229-231.

ΓΕΔΕΩΝ, *Σημείωσις* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Βραχεία σημείωσις περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαίων*, Κωνσταντινούπολη 1909.

ΓΕΔΕΩΝ, *Σφάλματα* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Τὰ σφάλματα τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων, *Κῆρυξ* 3 (1892), 65-67, 81-83, 100-104, 115-118, 138-139, 145-147.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα* LOUIS PETIT, X. A. SIDÉRIDÈS, MARTIN JUGIE, *Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου Ἅπαντα τὰ Εὑρισκόμενα. Œuvres complètes de Georges Scholarios*, t. 1-8, Paris 1928-1936.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Θράκη* ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Θράκης (ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως γενικῶς, ἀλλ᾽ ἰδίως ἀπὸ τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος καὶ ἑξῆς), *Θρακικὰ* 6 (1935), 37-136.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Πατριαρχικὸς οἶκος* ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, Ὁ πατριαρχικὸς οἶκος καὶ ναὸς ἀπὸ τοῦ 1453 καὶ ἑξῆς, *Ὀρθοδοξία* 14 (1939), 110-115, 264-267, 299-305· 15 (1940), 5-13, 44-50, 71-79, 283-287, 311-316.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή* ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, *Συμβολὴ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ ἑξῆς (1454-1936)*, 2 μέρη, Κωνσταντινούπολη 1935, 1938.

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Θεσσαλία* Ν. Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι Θεσσαλίας, *Ε*[ΦΣΠ] 10 (1914), 253-312· 11 (1915), 172-225· Διορθώσεις καὶ Προσθῆκαι, *Θεολογία* 11 (1933), 329-342.

ΓΚΙΝΗΣ, *Περίγραμμα Σ. Α΄* Δ. Σ. ΓΚΙΝΗΣ, Περίγραμμα ἱστορίας τοῦ μεταβυζαντινοῦ

δικαίου. Συμπλήρωμα πρῶτον, *ΕΕΒΣ* 39-40 (1972-1973) –*«Λειμών». Προσφορὰ εἰς τὸν καθηγητὴν Ν. Β. Τωμαδάκην*–, 201-246.

ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας (Ἱστορία – Ἔγγραφα – Βιβλιογραφία), *ΕΕΘΣ ΑΠΘ, Νέα Σειρά. Τμῆμα Θεολογίας* 2 (1994), 11-111.

ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Νήφων* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Ὁ ἀγώνας τοῦ ἁγίου Νήφωνα, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης καὶ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ τὴν προάσπιση τῆς Ὀρθοδοξίας στὴ Βαλκανική, *Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη, Μ΄ Δημήτρια. Πρακτικὰ ΙΘ΄ Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου, Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Χερσόνησος τοῦ Αἵμου*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 207-224.

ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Σημειώματα* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Σημειώματα περὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης, *Μνήμη μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου*, Ἀθήνα 1984, σ. 97-115.

ΓΠ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, Θεσσαλονίκη.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, *Ἀρχειακὸν ὑλικὸν* ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ, Τὸ ἀρχειακὸν ὑλικὸν τῶν εὑρημάτων τοῦ ἔτους 1975 εἰς τὴν Ι. μονὴν Σινᾶ, *Paleografia e Codicologia Greca. Atti del II Colloquio internazionale (Berlino-Wolfenbüttel, 17-21 Ottobre 1983)*, τ. 1-2, Alessandria 1991.

ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διαύλεια* Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ἐπισκοπή, *ΘΗΕ* 4, Ἀθήνα 1964, στλ. 1185-1187.

ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διονύσιος Α΄* Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως οἰκουμ. πατριάρχης Διονύσιος Α΄ ὁ ἐκ Δημητσάνης, ἐν ἁγίοις καταλεγόμενος (1466-1472, 1488-1490), *ΑΘΛΓΘ* 20 (1955), 3-25.

ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Λάρισα* Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος, Μητρόπολις, *ΘΗΕ* 8, Ἀθήνα 1966, στλ. 124-132.

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα* ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ, ἀρχιμ., *Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ περὶ αὐτῆς πόλεων καὶ χωρῶν. Μελέτη τοπογραφικὴ καὶ ἱστορική*, Κωνσταντινούπολη 1896.

Δελτίον Ι. Μ. Μ. *Δελτίον. Περιοδικὸν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Μηθύμνης*, ἔτος Η΄ (τχ. Μάρτιος – Ἀπρίλιος 1936).

ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀγχίαλος* ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ Ἀγχίαλος, *ΑΘΛΓΘ* 19 (1954), 3-145.

ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάλογος* ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κατάλογος Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν Ἀγχιάλου, *Θρακικὰ* 9 (1938), 167-180.

ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Νεόφυτος*	Β. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Νεοφύτου μητροπολίτου Δέρκων, Ἔργα τινὰ (μετὰ τῆς βιογραφίας αὐτοῦ)*, Κωνσταντινούπολη 1881.
ΔΙΕΕ	*Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα.
ΔΚΜΣ	*Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, Ἀθήνα.
ΔΟΣΙΘΕΟΣ, *Ἱστορία*	ΔΟΣΙΘΕΟΣ Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, διῃρημένη ἐν δώδεκα βιβλίοις*, Βουκουρέστι 1715.
ΔΟΣΙΘΕΟΣ, *Τόμος ἀγάπης*	ΔΟΣΙΘΕΟΣ Ἱεροσολύμων, *Τόμος ἀγάπης κατὰ Λατίνων...*, Ἰάσιο 1698.
ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Ἔγγραφα*	Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, Ἔγγραφα πατριαρχικά, *ΝΕ* 17 (1923), 232-244.
ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Συμβολαὶ*	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Λαρίσσης, *Ἱερὸς Σύνδεσμος*, περ. Β', 12 (τχ. 277, Νοέμβριος 1916), 1-5· (τχ. 278, Δεκέμβριος 1916), 7-9· (τχ. 279, Δεκέμβριος 1916), 12-15· (τχ. 281, Ἰανουάριος 1917), 14-15· (τχ. 282, Φεβρουάριος 1917), 6-9· (τχ. 283, Φεβρουάριος 1917), 8-11· (τχ. 284, Μάρτιος 1917), 8-12· (τχ. 285, Μάρτιος 1917), 12-15· (τχ. 286, Ἀπρίλιος 1917), 7-8· (τχ. 287, Ἀπρίλιος 1917), 7-8· (τχ. 288, Μάιος 1917), 6-7· (τχ. 289, Μάιος 1917), 5-6.
ΔΧΑΕ	*Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*, Ἀθήνα.
ΕΑ	*Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, Κωνσταντινούπολη.
ΕΕΒΣ	*Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, Ἀθήνα.
ΕΕΘΣ ΑΠΘ	*Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
ΕΙΕ	Ἐθνικὸ Ἵδρυμα Ἐρευνῶν [τῆς Ἑλλάδος].
ΕΚ	*Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ*, Ἀθήνα.
Ἔκθεσις χρονικὴ	*Ecthesis Chronica and Chronicon Athenarum* (ed. SPYRIDON P. LAMBROS), London 1902.
ΕΜΑ	*Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου*, Ἀθήνα.
Ἐπίσημα	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἐπίσημα κείμενα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ σωζόμενα ἀπὸ τὴν περίοδο 1454-1498*, Ἀθήνα 2011 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 121, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία – Ἀρχεῖα Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως]· β' ἔκδ. Ἀθήνα 2013.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Τραπεζοῦντα*	ΤΡΥΦΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Ἱστορία τῆς Ποντιακῆς Τραπεζοῦντος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (756 π.Χ.-1897 μ.Χ.)*, Ὀδησσὸς 1898.
ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἄθως*	ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω, *Ἑλληνικὰ* 3 (1930), 45-68.
ΕΦ	*Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, Ἀλεξάνδρεια.
ΕΦΣΚ	*Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*, Κωνσταντινούπολη.
Ε[ΦΣΠ]	*Ἐπετηρὶς* [Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός], Ἀθήνα.
ΖΑΒΙΡΑΣ, *Νέα Ἑλλὰς*	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΒΙΡΑΣ, *Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον* (ἔκδ. Γ. Π. ΚΡΕΜΟΥ), Ἀθήνα 1872.
ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικὰ*	ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικὰ ἔγγραφα γιὰ τὴν Μεγάλη Ἐκκλησία (1483-1567)*, Ἀθήνα 1996 [ΕΙΕ / Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Πηγὲς 2].
ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Βρανόκαστρο*	Ν. ΖΗΚΟΣ, Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Βρανοκάστρου, *ΑΕΜΘ* 10Β (1996), 847-856.
ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*	ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος Β' Σχολάριος. Βίος, συγγράμματα, διδασκαλία*, Θεσσαλονίκη 1980.
ΖΩΣΙΜΑΣ, *Βησσαρίων*	ΖΩΣΙΜΑΣ Ἐσφιγμενίτης, Ἀπάντησις [εἰς Δ. Α. Στώικον, περὶ τοῦ Λαρίσης Βησσαρίωνος], *Προμηθεύς. Ἤτοι Ἐρανιστὴς διαφόρων γνωμῶν καὶ ἱστοριῶν* (Βόλου) 3 (τχ. κζ', 1891), 216-217.
ΗΧ	*Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, Ἰωάννινα.
ΘΗΕ	*Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 1-12, Ἀθήνα 1962-1968.
ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Πάτραι*	ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ν. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1821* (ἐπιμ. β' ἔκδοσης ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ), Πάτρα 1950.
ΙΕΕ	*Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 10, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1974.
Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως	*Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως* (ed. M. CRUSIUS), *Turcograeciae libri octo*, Basileae 1584, p. 1-68.
ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Νήφων*	ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, Ἡ πρώτη ᾀσματικὴ Ἀκολουθία (ca 1514-16) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὁ ἐκεῖ περιεχόμενος συναξαρικὸς Βίος καὶ οἱ νεώτερες Ἀκολουθίες (19ος αἰ.), *Ὁ Ἅγιος Νήφων, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1508-2008). Τόμος ἐπετειακὸς ἐπὶ τῇ συμπληρώσει πεντακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τῆς κοιμήσεως αὐτοῦ*, Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Διονυσίου, Ἅγιον Ὄρος 2008, σ. 272-345.

Κακουρος, *Προοιμιακὸ Δοκίμιο Α΄*	Μιχαηλ Αγγ. Κακουρος, *Ὁ Α΄ Τόμος τῶν Ἁπάντων τῶν εὑρισκομένων τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου: Προοιμιακὸ Δοκίμιο...*, Ἀθήνα 2010, σ. 3*-117*.
Κακουρος, *Προοιμιακὸ Δοκίμιο Γ΄*	Μιχαηλ Αγγ. Κακουρος, *Ὁ Γ΄ Τόμος τῶν Ἁπάντων τῶν εὑρισκομένων τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου: Προοιμιακὸ Δοκίμιο...*, Ἀθήνα 2011, σ. 3*-160*.
Καλουσιος, *Λάρισα*	Δημ. Γ. Καλουσιος, *Ὁ κώδικας τῆς μητροπόλεως Λαρίσης. ΕΒΕ 1472: 1647-1868*, Ἀθήνα 2009.
Καλουσιος, *Τρίκκη*	Δημ. Γ. Καλουσιος, *Ὁ κώδικας τῆς Τρίκκης 1688-1857 (Κ. 1471 ΕΒΕ)*, Λάρισα 2005-2007 [Ἀνατύπωση ἀπὸ τοὺς τόμους 48-52 τοῦ *Θεσσαλικοῦ Ἡμερολογίου*].
Καρμιρης, *Ἑτερόδοξοι*	Ιω. Καρμιρης, Πῶς δεῖ δέχεσθαι τοὺς προσιόντας τῇ Ὀρθοδοξίᾳ ἑτεροδόξους, *Θεολογία* 25 (1954), 211-243.
Καρμιρης, *Μνημεῖα*	Ιω. Καρμιρης, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. 1, Ἀθήνα [2]1960, τ. 2, Ἀθήνα 1953.
Καρυδωνης, *Τὰ ἐν Καλλονῇ*	Σταυρος Καρυδωνης, *Τὰ ἐν τῇ Καλλονῇ τῆς Λέσβου ἱερὰ σταυροπηγιακὰ πατριαρχικὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Μηθύμνης*, Κωνσταντινούπολη 1900.
Κομινης, *Πίνακες*	Αθανασιος Κομινης, *Πίνακες χρονολογημένων Πατμιακῶν κωδίκων*, Ἀθήνα 1968.
Κουριλας, *Κύριλλος*	Ευλογιος Κουριλας Λαυριώτης, *Κύριλλος, προηγούμενος Λαυριώτης ὁ Χρονογράφος*, Ἀθήνα 1935.
Κυριακιδης, *Σουμελᾶ*	Επ. Κυριακιδης, *Ἱστορία τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς βασιλικῆς πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Σουμελᾶ*, Ἀθήνα 1898.
Λαμπρος, *Γράμμα*	Σπ. Π. Λαμπρος, Γράμμα σιγιλλιῶδες τῆς ἱερᾶς μονῆς Κοσινίτζης, *ΝΕ* 10 (1913), 135-137.
Λαμπρος, *Ἐγκύκλιος*	Σπ. Π. Λαμπρος, Γενναδίου Σχολαρίου τοῦ πατριάρχου ἐγκύκλιος ἐπὶ ἐλεημοσύνῃ μετὰ τὴν Ἅλωσιν, *ΝΕ* 11 (1914), 465-467.
Λαμπρος, *Ἐνθυμήσεις*	Σπ. Π. Λαμπρος, Ἐνθυμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη, *ΝΕ* 7 (1910), 113-313.
Λαμπρος, *Ἐπανέκδοσις*	Σπ. Π. Λαμπρος, Ἐπανέκδοσις ἐπιστολῶν τοῦ μητροπολίτου Μηδείας Θεοφάνους, *ΝΕ* 10 (1913), 258-275.
Λαμπρος, *Κατάλογος*	Σπ. Π. Λαμπρος, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τ. 1-2, Καίμπριτζ 1895, 1900.

Λαμπρος, *Συνοδικὸν*	Σπ. Π. Λαμπρος, Συνοδικὸν σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Συμεών, *ΝΕ* 10 (1913), 349-350.
Λαυριωτης, *Ἁγιορειτικὰ Ἀνάλεκτα*	Αλεξανδρος Ε. Λαυριωτης, Ἁγιορειτικὰ Ἀνάλεκτα. 2, Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου βασιλικὸν πρόσταγμα εἰς μετάθεσιν, *ΓΠ* 2 (1918), 78-81.
Λαυριωτης, *Ἀναγραφαὶ ἐγγράφων*	Αλεξανδρος Ε. Λαυριωτης, Ἀναγραφαὶ ἐγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ἄθῳ, *BNJ* 7 (1930), 388-428.
Λαυριωτης, *Ἔγγραφα Μ. Λαύρας*	Αλεξανδρος Ε. Λαυριωτης, Λειτουργικὰ καὶ διάφορα ἱστορικὰ ἐξ ἐγγράφων τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς μονῆς Μ. Λαύρας, *ΕΑ* 13 (1893/4), 170-172.
Μαζαρακης, *Ἰωακεὶμ*	Γ. Γ. Μαζαρακης, Περὶ τοῦ ἀθηναίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωακεὶμ τοῦ Πάνυ, στὸ Δ. Γρ. Καμπουρογλου, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 125-144.
Μανουσακας, *Ἀρχιερεῖς*	Μ. Ι. Μανουσακας, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, *Πελοποννησιακὰ* 3-4 (1958-1959), 95-147.
Μανουσακας, *Συλλογὴ*	Μ. Ι. Μανουσακας, Συλλογὴ βενετικῶν ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ συνομωσίαν τοῦ Σήφη Βλαστοῦ (1453-1454) καὶ τὰ μετ' αὐτήν, *ΕΕΒΣ* 29 (1959), 203-272.
Μανουσακας, *Συνωμοσία*	Μ. Ι. Μανουσακας, *Ἡ ἐν Κρήτῃ συνωμοσία τοῦ Σήφη Βλαστοῦ (1453-1454) καὶ ἡ νέα συνωμοτικὴ κίνησις τοῦ 1460-1462*, Ἀθήνα 1960.
Μανουσακας, *Χειροτονία ἱερέων*	Μ. Ι. Μανουσακας, Ἡ χειροτονία ἱερέων τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Κορίνθου (Ἔγγραφα τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνα), *ΔΧΑΕ* 4 (1964-1965) –*Μνήμη Γ. Α. Σωτηρίου*–, 317-331.
Μαυροειδη, *Γαλατὰς*	Φανη Μαυροειδη, *Ὁ Ἑλληνισμὸς στὸ Γαλατὰ (1453-1600). Κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς πραγματικότητες*, Ἰωάννινα 1992.
Μενεβισογλου, *Μελετήματα*	Παυλος Μενεβισογλου, μητροπολίτης Σουηδίας, *Μελετήματα περὶ ἁγίου μύρου*, Ἀθήνα 1999.
Μιχαηλαρης, *Ἀφορισμὸς*	Παναγιωτης Δ. Μιχαηλαρης, *Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποινῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1997, [2]2004 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 60, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
ΜΝΕ	*Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*, Ἀθήνα.
Μουτζουρης, *Ἀγαλλιανοὶ*	Ιωαννης Μουτζουρης, Οἱ Ἀγαλλιανοὶ καὶ αἱ μοναὶ Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης Καλλονῆς, *Λεσβιακὰ* 6 (1973), 87-104.

ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Μοναχισμός* — ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Ὁ μοναχισμὸς τῆς Λέσβου. Συμβολὴ στὴν ἱστορία καὶ μοναστηριολογία*, Μυτιλήνη 1989.

ΜΠΟΜΠΟΥ–ΣΤΑΜΑΤΗ, *Ἐπιστολιμαῖες Πραγματεῖες* — ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΟΜΠΟΥ–ΣΤΑΜΑΤΗ, Οἱ «Ἐπιστολιμαῖες Πραγματεῖες» τοῦ Νικολάου Παπαδόπουλου Κομνηνοῦ πρὸς τὸν μαθητή του Χρύσανθο Νοταρᾶ, *Ἑῷα καὶ Ἑσπέρια* 4 (1999-2000), 175-241 [= *Ἱστορικῆς ἔρευνας ἀποτελέσματα. Μαρτυρίες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ παιδεία καὶ ἱστορικὰ μελετήματα (16ος-19ος αἰ.)*, Ἀθήνα 2002, σ. 237-304]· καὶ αὐτοτελῶς: *Ἑῷα καὶ Ἑσπέρια*. Παράρτημα 1, Ἀθήνα 2003.

ΜΠΟΥΡΑΣ, *Νέα Μονή* — ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΟΥΡΑΣ, *Ἡ Νέα Μονὴ τῆς Χίου. Ἱστορία καὶ ἀρχιτεκτονική*, Ἀθήνα 1981.

ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Μᾶρκος* — ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, Ὁ πατριάρχης Μᾶρκος ὁ Ξυλοκαράβης (1466 μ.Χ.), Χρυσόναυς – Ξυλόναυς, *ΕΑ* 43 (1923), 119-120.

ΝΕ — *Νέος Ἑλληνομνήμων*, Ἀθήνα.

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή* — ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Ἱεροσολύμων, *Ἐπιτομὴ τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας…*, Βενετία 1677.

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς* — ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Ἱεροσολύμων, *Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα Ἀντίρρησις*, Ἰάσι 1682.

ΝΕΟΚΛΗΣ, *Σινᾶ* — Π. ΝΕΟΚΛΗΣ, *Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ, ἐπιμαρτυρούμενον ὑπὸ ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων*, Κωνσταντινούπολη 1868.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνὸς* — ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ, μητροπολίτης Πατρῶν, *Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ Ἑρμηνεία εἰς τὰς ΙΔ΄ Ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ εἰς τὰς Ζ΄ Καθολικάς*, Ἀθήνα 1887.

Νομικὴ Συναγωγή — Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγὴ τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καὶ ἕνα τεκμήριο*, Α΄, Ἀθήνα 1987 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 35, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].

ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση* — ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μετὰ τὴν Κατάκτηση. Στοχαστικὲς προσαρμογὲς τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σὲ ἀνέκδοτη ἐγκύκλιο τοῦ 1477*, Ἀθήνα 2006 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 91, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].

ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα* — ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Παρασχέδια καὶ μαρτυρίες τοῦ 1476*, Ἀθήνα 1988 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 36, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].

ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Γραφεῖς* — ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Γραφεῖς ἐπισήμων. Στοιχεῖα γιὰ τὴ λειτουργία τῆς πατριαρχικῆς γραμματείας τὴν περίοδο 1454-1500, *Ἡ Ἑλληνικὴ Γραφὴ κατὰ τοὺς 15ο καὶ 16ο αἰῶνες*, Ἀθήνα 2000 [Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν / ΕΙΕ, Διεθνῆ Συμπόσια 7], σ. 65-82.

ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α΄* — ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ὁ Διονύσιος Α΄ καὶ τὸ μοναστήρι τῆς Κοσίνιτσας. Νέες γνώσεις ἀπὸ νέες ἀναγνώσεις, *Ἡ Δράμα καὶ ἡ περιοχή της. Ἱστορία καὶ πολιτισμός, Β΄ Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση, Δράμα 18-22 Μαΐου 1994*, Δράμα 1998, σ. 279-286.

ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία* — ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ὁ θεσμὸς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας, 14ος-19ος αἰώνας*, Ἀθήνα 1995 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν 54, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].

ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μάξιμος* — ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μία συνοδικὴ πράξη (1493) τοῦ Μαξίμου Δ΄ ποὺ ἀποδίδεται στὸν Νήφωνα Β΄, *Μνήμων* 11 (1987), 74-82.

ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μιὰ ἀθησαύριστη* — ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μιὰ ἀθησαύριστη μικρὴ ἱστορία οἰκογενειακοῦ δικαίου στὴ δίνη τῶν διενέξεων τοῦ 15ου αἰώνα, *Δίκαιο καὶ Ἱστορία. Μελέτες Ἱστορίας τοῦ Δικαίου* (ἐπιμ. ΜΑΡΙΑ ΓΙΟΥΝΗ), τ. 1, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 2008, σ. 117-125.

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, *Σχέσεις* — Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τὴν ῥωσικὴν Ἀρχήν, *Παρνασσός* 11 (1887), 455-472.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Ἑτερόδοξοι* — ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, Αἱ κανονικαὶ διατυπώσεις ἐπὶ εἰσδοχῆς ἑτεροδόξων χριστιανῶν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν κατὰ τὸ ἰσχῦον ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, *ΑΕΚΔ* 7 (1925), 87.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πελοπόννησος* — ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πληθυσμὸς καὶ οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου 13ος-18ος αἰώνας*, Ἀθήνα 1985 [Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο. Ἐμπορικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Μελέτες Νεοελληνικῆς Ἱστορίας].

ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ, *Γεννάδιος* — ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, μητροπολίτης Τυρολόης, Ἡ κατὰ τὸν Γεννάδιον Σχολάριον πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς μετὰ ἑτεροδόξων λατρευτικὰς ἐπαφάς, *ΓΠ* 48 (1965), 177-180.

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, *Νομολογία* — ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΠ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, *Ἡ Νομολογία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζα-*

ντινῆς περιόδου σὲ θέματα περιουσιακοῦ δικαίου, Ι. *Ἐνοχικὸ δίκαιο – Ἐμπράγματο δίκαιο*, Ἀθήνα 1992· ΙΙ. *Οἰκογενειακὸ δίκαιο*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1997· ΙΙΙ. *Κληρονομικὸ δίκαιο*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 2010 [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe 6, 11, 18].

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Ἁγιορειτικοὶ* — Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Ἁγιορειτικοὶ θεσμοὶ 843-1912/13*, Ἀθήνα 2002 [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe 13].

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii* — Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii (μέσα 15ου-τέλη 17ου αἱ.)*, Κομοτηνὴ 2010 [Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Θρακικὴ Βιβλιοθήκη 12].

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγὲς* — Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Νέες πηγὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους (Μέσα 15ου-τέλη 16ου αἱ.). Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ι. Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου, *ΓΠ* 84 (2001), 509-580 καὶ 86 (2003), 245-320.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἀνάλεκτα* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, τ. 1-5, Πετρούπολη 1891-1898.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Διαύλεια* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Διαυλείας, *BZ* 7 (1898), 50-56.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔγγραφα* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἔγγραφα περὶ δύο ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν· στὸ Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 225-229.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἔκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, Β΄. Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὄρους μονῆς Κοσινίτζης, *ΕΦΣΚ, Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπή*, τ. 17, Παράρτημα, Κωνσταντινούπολη 1886, σ. 13-57.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔρευναι* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἔρευναι περὶ χρονίας τε καὶ πράξεων τῶν ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως μέχρι ἔτους 1639 οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν, *Νέα Ἡμέρα* (Τεργέστης), φ. 1856 τοῦ 1916.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Θεόληπτος* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Θεολήπτου Α΄, *ΔΙΕΕ* 3 (1889), 486-493.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 1-5, Πετρούπολη 1891-1915.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἡ ἐν τῷ νησίῳ Σωζοπόλεως βασιλικὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ τύχη τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς, *VV* 7 (1900), 661-695.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Καρατζᾶς* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Δύο κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Νικολάου Καρατζᾶ, *Ε*[ΦΣΠ] 8 (1904), 5-31.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μαγνησία ἡ ἐν Σιπύλῳ καὶ αἱ μητροπόλεις Ἐφέσου καὶ Σμύρνης, *ΔΙΕΕ* 2 (1885), 650-660.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μᾶρκος Ξυλοκαράβης πατριάρχης οἰκουμενικὸς καὶ εἶτα πρόεδρος Ἀχριδῶν, *VV* 10 (1903), 402-415.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαυρογορδάτειος* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, ἤτοι Γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὑρισκομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων, καταρτισθεῖσα καὶ συνταχθεῖσα κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου*, Κωνσταντινούπολη 1884-1888.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμβολαὶ* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Συμβολαὶ εἰς τὴν χρονολογίαν καὶ ἱστορίαν τῶν μεταγενεστέρων πατριαρχῶν Κ/πόλεως, *ΕΑ* 4 (1883-1884), 382-383, 385-387, 398-401.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεὼν* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Περὶ τῆς τρίτης πατριαρχίας Συμεὼν τοῦ Τραπεζουντίου, *ΔΙΕΕ* 3 (1889), 478-486.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Τραπεζοῦντα* — Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἑλληνικοὶ κώδικες Τραπεζοῦντος, *VV* 19 (1912), 224-281.

ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Μοναχισμὸς* — ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, *Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμός. Ἀρχὲς καὶ ὀργάνωση*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1992.

ΠΑΡΔΟΣ, *Μονὴ Παντοκράτορος* — ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΡΔΟΣ, *Ἀρχεῖο τῆς Ι. Μ. Παντοκράτορος*, Ἀθήνα 1998 [Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν / ΕΙΕ, Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 5].

ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Μοναστήρια* — ΣΥΜΕΩΝ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, Μητρόπολη Δράμας, Μονὴ Παναγίας Ἡλιοκάλλου· Μητρόπολη Ἐλευθερουπόλεως, Μονὴ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διοσιερίτη (ἢ Διασορίτη), *Τὰ μοναστήρια τῆς Μακεδονίας. Α΄ Ἀνατολικὴ Μακεδονία* (ἐπόπτ. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗΣ), τ. 1, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 106-115 καὶ 134-140.

Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία — *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία* (ed. M. CRUSIUS), *Turcograeciae libri octo*, Basileae 1584, p. 107-212.

ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανὸς* — Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνην Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι Λόγοι του*, Ἀθήνα 1966.

ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀνέκδοτα* — Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀνέκδοτα κείμενα περὶ Μανουὴλ Κορινθίου, *Πελοποννησιακὰ* 8 (1971), 137-146.

ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Γρηγόριος Γ΄* — Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Γρηγόριος Γ΄ [πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως], *ΘΗΕ* 4, Ἀθήνα 1964, στλ. 734-735.

ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Μανουὴλ Κορίνθιος* — Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Οἱ μεγάλοι ῥήτορες Μανουὴλ Κορίνθιος, Ἀντώνιος, Μανουὴλ Γαλησιώτης καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς των, *ΔΙΕΕ* 16 (1962), 17-38.

ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐπικοινωνία* — Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Ἐπικοινωνία καὶ «κοινωνία» στὸ βυζαντινὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο: ἡ λειτουργία τῶν «εἰρηνικῶν ἐπιστολῶν», *Πρακτικὰ τοῦ Β' Διεθνοῦς Συμποσίου. Ἡ ἐπικοινωνία στὸ Βυζάντιο, 4-6 Ὀκτωβρίου 1990* (ἐπιμ. Ν. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ), Ἀθήνα 1993 [ΕΙΕ / Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν], σ. 357-387.

ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Θράκη* — Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Ἡ μεταβυζαντινὴ Θράκη στὶς ἀπαρχὲς τῆς νεοελληνικῆς νομικῆς ἱστορίας, *Μεταβυζαντινὴ Θράκη (ΙΕ'-ΙΘ' αἰ.), 3ο Διεθνὲς Συμπόσιο Θρακικῶν Σπουδῶν. Πρακτικά*, Κομοτηνὴ 2005, σ. 239-273.

ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Τρισεπίσκοποι* — Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Οἱ μεταβυζαντινοὶ «τρισεπίσκοποι» (Μὲ ἀφορμὴ τὴν περίπτωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σάμου Ἀνθίμου: 1648), *Ἡ Σάμος ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια μέχρι σήμερα, Πρακτικὰ Συνεδρίου*, τ. 1, Ἀθήνα 1998 [Πνευματικὸ Ἵδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Βιβλιοθήκη ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων 12Α], σ. 231-259.

ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Ἑλληνικὲς χῶρες* — ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Οἱ βενετοκρατούμενες ἑλληνικὲς χῶρες μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τουρκοβενετικοῦ πολέμου (1503-1537)*, Ἰωάννινα 1974.

ΠΟΛΕΜΗΣ, *Συμβολαὶ* — Δ. Ι. ΠΟΛΕΜΗΣ, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, *ΕΕΒΣ* 45 (1981-1982), 313-363.

ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἕδρα* — ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Σταγῶν, Ἡ ἕδρα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης κατὰ τὸν ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα, *Θεολογία* 15 (1937), 357-360.

ΡΑΛΛΗΣ–ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα* — Γ. Α. ΡΑΛΛΗΣ, Μ. ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων…*, τ. 5, Ἀθήνα 1855.

ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ* — ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ν. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, ἢ Συλλογὴ ἀνεκδότων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας…*, τ. 1-7, Βενετία 1872-1894.

ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Κατάλογος* — ΙΩΑΝΝΗΣ καὶ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1892.

ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατμιακὴ* — ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη, ἤτοι ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων*, Ἀθήνα 1890.

ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πάτμος* — ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν προνομίων τῆς νήσου Πάτμου, *ΕΚ* 7 (ἀρ. 7, Ἰούλιος 1863), 317-329 καὶ 9 (ἀρ. 3, Μάρτιος 1865), 130-139.

ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον* — ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Σιγίλλιον πατριαρχικόν, *ΔΙΕΕ* 2 (1885), 15-20.

ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις* — ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Ἰωάννου Ε' καὶ Ἰωάννου Ζ'. τῶν Παλαιολόγων χρυσόβουλλον καὶ ἀργυρόβουλλον περὶ τῆς κατὰ τὴν Σωζόπολιν μονῆς τοῦ Προδρόμου, *ΔΙΕΕ* 2 (1885), 609-621.

ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκκη* — ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, Τρίκκης καὶ Σταγῶν Μητρόπολις, *ΘΗΕ* 11, Ἀθήνα 1967, στλ. 856-859.

ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ἅγιος Βησσαρίων* — ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ὁ Ἅγιος Βησσαρίων Μητροπολίτης Λαρίσης (1527-1540) καὶ κτίτορας τῆς Μονῆς Δουσίκου. Ἀνέκδοτα ἁγιολογικὰ καὶ ἄλλα κείμενα, *ΜΝΕ* 4 (1992), 177-228+πίν. ΛΒ' [= *Δουσικιώτικα Σύμμικτα*, Ἀθήνα 2005, σ. 273-420].

ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Οἱ Νεόφυτοι* — ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Οἱ Νεόφυτοι Λαρίσης τοῦ 16ου αἰῶνος. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς μεταβυζαντινῆς Θεσσαλίας, *ΕΜΑ* 15-16 (1965-1966), 86-124+πίν. Δ' [= *Δουσικιώτικα Σύμμικτα*, Ἀθήνα 2005, σ. 15-60].

ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη–Γερασίμου* — ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χατζη–Γερασίμου ἱερομονάχου Δουσικιώτη, Ἀνέκδοτο ἐγκώμιο (1826) τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, μητροπολίτη Λαρίσης (Μάρτ. 1527-Σεπτ. 1540) καὶ κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσίκου. Προσωπογραφικὰ καὶ χρονολογικὰ ἁγίου Βησσαρίωνος, *Τρικαλινὰ* 7 (1987), 7-40 [= *Δουσικιώτικα Σύμμικτα*, Ἀθήνα 2005, σ. 185-220].

ΣΠΑΝΟΣ, *Ἰγνάτιος* — ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΣΠΑΝΟΣ, Χρονολογικὰ καὶ ἄλλα προβλήματα περὶ τὸ βίο τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου Ἀγαλλιανοῦ, κτίτορος τῆς ἱερᾶς μονῆς Λειμῶνος, *ΓΠ* 87 (2004), 55-68.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακὰ* — ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά, ἤτοι ἱστορία τῆς νήσου Σάμου ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, τ. 1-5, Σάμος 1881-1887.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα* — ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὰ Σύλλεκτα*, Σάμος 1891.

ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, *Συμβολὴ* — ΜΙΛΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν Θράκης, *Θρακικὰ* 14 (1940), 5-286.

ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ, *Ἀδριανούπολις* — Β. Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ, Οἱ κώδικες τῆς Ἀδριανουπόλεως, *BZ* 14 (1905), 588-611.

ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α'* — ΜΙΧΑΗΛ ΙΩ.-ΜΑΚ. ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο του*, Ἀθήνα 2004.

ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Chronicon Minus* — ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Βραχὺ Χρονικὸν/Chronicon Minus* (ἔκδ. V. GRECU, Βουκουρέστι 1966).

ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περὶ καταργήσεως* ΑΝΤΩΝΙΟΣ-ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΤΑΧΙΑΟΣ, Περὶ καταργήσεως τῶν Ἀρχιεπισκοπῶν Ἀχρίδος καὶ Πεκίου ἐπὶ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, *ΓΠ* 46 (1963), 201-211.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πάτραι* ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν Πατρῶν*, Πάτρα ²1980.

ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Κληροδότημα* ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Τὸ Κληροδότημα τοῦ Καρδιναλίου Βησσαρίωνος γιὰ τοὺς φιλενωτικοὺς τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης (1439-17ος αἰ.)*, Θεσσαλονίκη 1967.

ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολὴ* ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ζωῆς τῆς Λάρισας κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, *ΜΝΕ* 3 (1990), 255-332.

ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Καλοφρενὰς* Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, Μιχαὴλ Καλοφρενὰς Κρής, Μητροφάνης Β΄ καὶ ἡ πρὸς τὴν ἕνωσιν τῆς Φλωρεντίας ἀντίθεσις τῶν Κρητῶν, *ΕΕΒΣ* 21 (1951), 110-144.

ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Μητρόπολις Ἐφέσου* Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, Μητρόπολις Ἐφέσου, Ἐπαρχία Ἀσίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, *ΕΕΒΣ* 43 (1977-1978), 5-119.

ΦΑΛΑΓΚΑΣ, *Χρονολόγηση* ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΦΑΛΑΓΚΑΣ, Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τῆς δεύτερης καὶ τῆς τρίτης ἐκλογῆς τοῦ Νήφωνος Β΄ στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο, *Ἑλληνικὴ Ἱστορικὴ Ἑταιρεία. ΙΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο (28-30 Μαΐου 1993). Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 121-131.

ΦΛΩΡΙΔΗΣ, *Ἀπογραφὴ* ΙΕΡΟΘΕΟΣ ΦΛΩΡΙΔΗΣ, Ἀπογραφὴ τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Πάτμου σωζομένων ἐπισήμων ἐγγράφων (ἔκδ. Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ), *Πανδώρα* 19 (1869), 339-343, 374-377, 436-438, 457-459 καὶ 20 (1870), 18-21, 46-48, 89-93.

ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία* ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, Ἡ οἰκονομία σὲ λειτουργικὰ θέματα κατὰ τὸν πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο. Ποιμαντικὲς ἀνάγκες τῆς τουρκοκρατίας, *Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη. Ὀθωμανικὴ περίοδος 1430-1912, Α΄*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 177-202.

ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικὲς συγκρούσεις* ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Πολεμικὲς συγκρούσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων σ' αὐτές, *ΙΕΕ*, σ. 257-323.

ΧΙΩΤΗΣ, *Ἀπομνημονεύματα* ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ, *Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα τῆς νήσου Ζακύνθου*, τ. 2, Κέρκυρα 1858.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία* ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, *Ἀρχεῖον Πόντου* 4-5 (1933), 3-905.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἀντιόχεια* ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας*, Ἀλεξάνδρεια 1951.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἱστορία* ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, Ἀθήνα ²1970.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Πρῶται σχέσεις* ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Πρῶται σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων μετὰ τὴν Ἅλωσιν Κ/πόλεως, *Νέα Σιὼν* 7 (1908), 865-891.

ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Τὰ οἰκονομικὰ* ΚΡΙΤΩΝ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, Τὰ οἰκονομικὰ τῶν ἐπισκόπων στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰώνα καὶ ἡ περίπτωση τοῦ Γενναδίου Σερρῶν, *Σύμμεικτα* 12 (1998), 271-317.

ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Μονὴ Βατοπαιδίου* ΚΡΙΤΩΝ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, Ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση ὣς τὸν 20ὸ αἰώνα, *Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου. Παράδοση, ἱστορία, τέχνη*, τ. 1, Ἅγιον Ὄρος 1996, σ. 54-71, 322-325.

Actes de Dionysiou NICOLAS OIKONOMIDÈS, *Actes de Dionysiou*, Paris 1968 [Archives de l'Athos IV].

Actes d'Iviron JACQUES LEFORT, NICOLAS OIKONOMIDÈS, DENISE PAPACHRYSSANTHOU, VASSILIKI KRAVARI, *Actes d'Iviron*, t. 4, Paris 1995 [Archives de l'Athos XIX].

Actes de Kutlumus PAUL LEMERLE, *Actes de Kutlumus*, Paris 1945, ²1988 [Archives de l'Athos II, II²].

Actes du Pantocrator VASSILIKI KRAVARI, *Actes du Pantocrator*, Paris 1991 [Archives de l'Athos XVII].

Actes du Prôtaton DENISE PAPACHRYSSANTHOY, *Actes du Prôtaton*, Paris 1975 [Archives de l'Athos VII].

Actes de Vatopedi JACQUES BOMPAIRE, JACQUES LEFORT, VASSILIKI KRAVARI, CHRISTOPHE GIROS, *Actes de Vatopedi*, I, Paris 2001 [Archives de l'Athos XXI]· JACQUES LEFORT, VASSILIKI KRAVARI, CHRISTOPHE GIROS, KOSTIS SMYRLIS, *Actes de Vatopedi*, II, Paris 2006 [Archives de l'Athos XXII].

ALEXANDRE, *Pléthon* C. ALEXANDRE, *Pléthon. Traité des Lois ou Recueil des fragments, en partie inédits, de cet ouvrage... Traduction par A. Pellissier,* Paris 1858.

Annales ecclesiastici *Annalium ecclesiasticorum...*, t. 18, Colonia Agrippina 1627.

APOSTOLOPOULOS, *Le troisième* D. G. APOSTOLOPOULOS, Le troisième patriarche après la Chute. Son nom, sa présence dans le registre synodal, la durée de sa mission, *The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison, International Conference at the Department for Byzantine Studies/Institute for Medieval*

	Research of the Austrian Academy of Sciences, Vienna, September 12th-15th 2012 (under publication).
Apostolopoulos, *Lettre*	D. G. Apostolopoulos, Une lettre du patriarcat de Constantinople du XVe siècle «made in Poland» au XVIIe siècle, *Literatura, Historia, Dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, Warszawa 2006, s. 110-116.
Apostolopoulos, *Mécanismes*	D. G. Apostolopoulos, Les mécanismes d'une conquête : Adaptations politiques et statut économique des conquis dans le cadre de l'Empire ottoman, *Centre de Recherches Néohelléniques. Fondation nationale de la Recherche Scientifique. Actes du IIe Colloque International d'Histoire (Athènes, 18-25 septembre 1983), Économies méditerranéennes, équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles*, t. 3, Athènes 1986, p. 191-204.
Argyriou, *Littérature grecque*	A. Argyriou, La Littérature grecque de polémique et d'apologétique à l'adresse de l'islam au XVe siècle, *BF* 12 (1987), 253-277.
ASP	*Archiv für Slavische Philologie*, Berlin.
Bádenas, *Constantinopla*	P. Bádenas de la Pena, *Constantinopla 1453 : mitos y realidades*, Madrid 2003.
Barkan, *Yili*	Ömer L. Barkan, 894 (1488/1489) Yili Cizyesinim Tahsilatina ait Muhaşebe Bilançolan, *Belgeler* 1 (1964), 1-117.
Bees, *Prosopographisches*	N. A. Bees, Prosopographisches, Hagiologisches und Kunstgeschichtliches über den hl. Bessarion, den Metropoliten von Larissa († 1540), *BNJ* 4 (1923), 351-400.
Benesevič, *Sbornik*	V. N. Benesevič, *Sbornik pamiatnikov po istorii tserkovnogo prava...*, Petrograd 1915.
BF	*Byzantinische Forschungen*, Amsterdam.
Blanchet, *Georges Gennadios*	Marie-Hélène Blanchet, Georges Gennadios Scholarios a-t-il été trois fois patriarche de Constantinople?, *Byzantion* 71 (2001), 60-72.
Blanchet, *Profession*	Marie-Hélène Blanchet, L'Union de Florence après la chute de Constantinople: La profession de foi de Léon le nomophylax et de Macaire de Nicomédie (1462/1464), *REB* 67 (2009), 59-75.
Blanchet, *Scholarios*	Marie-Hélène Blanchet, *Georges-Gennadios Scholarios (vers 1400-vers 1472). Un intellectuel orthodoxe face à la disparition de l'Empire Byzantin*, Paris 2008 [Archives de l'Orient chrétien 20].
BNZ	*Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher*, Berlin, Ἀθήνα.

Bousquet, *Daulia*	R. Bousquet, L'évêché de Daulia-Talantion, *EO* 10 (1907), 295-299.
BZ	*Byzantinische Zeitschrift*, München.
Chodynicki, *Kościół*	Kazimierz Chodynicki, *Kościół Prawosławny a Rzeczpospolita Polska*, Warszawa 1934.
Chryssochoïdis, *Alexandria*	Kr. Chryssochoïdis, Contantinople and Alexandria in the Age of Joachim Patriarch of Alexandria (1487-1519), *The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison, International Conference at the Department for Byzantine Studies/Institute for Medieval Research of the Austrian Academy of Sciences*, Vienna, September 12th-15th 2012 (under publication).
Chytraeus, *Oratio*	D. Chytraeus, *Oratio de statu ecclesiarum...*, Roctock-Frankfurt 1580.
Comneno Papadopolo	βλ. Papadopolo Comneno
Crusius, *Turcograecia*	Martinus Crusius, *Turcograeciae libri octo*, Basileae 1584.
Darrouzès, *Ekthésis néa*	Jean Darrouzès, Ekthésis néa. Manuel des pittakia du XIVe siècle, *REB* 27 (1969), 5-127.
Darrouzès, *Notitiae*	Jean Darrouzès, *Notitiae Episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, Introduction et notes*, Paris 1981 [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, t. 1].
Darrouzès, *Regestes*	Jean Darrouzès, *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople...*, V: *Les regestes de 1310 à 1376*, Paris 1977· VI: *Les regestes de 1377 à 1416,* Paris 1979· VII: *Les regestes de 1410 à 1453*, Paris 1991.
Darrouzès, *Registre*	Jean Darrouzès, *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle, Étude paléographique et diplomatique*, Paris 1971 [Archives de l'Orient chrétien, 12].
Darrouzès, *Transferts*	Jean Darrouzès, Le traité des transferts. Édition critique et commentaire, *REB* 42 (1984), 147-215.
Decei, *Gennadios*	Aurel Decei, Patrik II. Gennadios Skolarios'un Fâtih Sultan Mehmet için yazdigi Ortodoks I'tikad-nâmesinin Türkçe metni, *Fâtih ve Istanbul. Istanbul Fethi dernegi tarafindan yayinlanan iki aylik dergi*, I. Cild, Istanbul 1953, s. 98-116.
Decei, *Yenadiyos*	Aourel Decei, Yenadiyos Itikatnamesinin Metni, *Fâtih ve Istanbul. Istanbul Fethi dernegi nesriyatindan: Yillik dergi*, II. Cild, Istanbul 1954, s. 203-210.
DHGE	*Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*, t. 3, Paris 1924.

DOBSCHÜTZ, *Ein Schreiben* — E. von DOBSCHÜTZ, Ein Schreiben des Patriarchen Gennadios Scholarios an den Fürsten Georg von Serbien, *ASP* 27 (1905), 246-257.

DUNN, *Topography* — A. DUNN, The Byzantine Topography of Southeastern Macedonia: a Contribution, *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις καὶ χώρα στὴν ἀρχαία Μακεδονία καὶ Θράκη. Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου, Καβάλα 9-11 Μαΐου 1986*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 314-318.

EO — *Échos d'Orient*, Paris.

FABRICIUS, *Bibliotheca* — I. A. FABRICIUS, *Bibliotheca graeca* (ed. G. HARLES), t. 11, Hamburg 1808.

FEDALTO, *Hierarchia II* — GIORGIO FEDALTO, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis*, II: *Patriarchatus Alexandrinus, Antiochenus, Hierosolymitanus*, Padova 1988.

FOTIĆ, *Komitissa* — ALEKSANDAR FOTIĆ, Dispute between Chilandar and Vatopedi over the Boundaries in Komitissa (1500), *Ἱερὰ Μονὴ Βατοπεδίου. Ἱστορία καὶ τέχνη*, Ἀθήνα 1999, σ. 97-106 [Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 7].

GANCHOU, *Pôlos* — THIERRY GANCHOU, La *fraterna societas* des crétois Nikolaos et Géôrgios Pôlos (Polo), entre Constantinople et Moncastro: affaires, dévotion et humanisme, *Θησαυρίσματα* 39/40 (2009/2010), 111-228.

GASS, *Gennadius* — W. GASS, *Gennadius und Pletho, Aristotelismus und Platonismus in der griechischen Kirche...*, Zweite Abtheilung, Breslau 1844.

GASTGEBER, *Ein Bericht* — CHRISTIAN GASTGEBER, Ein Bericht zur Eroberung Konstantinopels und Trapezunts. Das Schreiben des Patriarchen Sophronios I. Syropulos von Konstantinopel von August 1464 auf dem Weg nach Buda, *Worlds in change: Church Union and crusading in the fourteenth and fifteenth centuries*, Cluj-Napoca 2009, p. 317-338.

GHEYN, *Diaulia* — J. VAN DEN GHEYN, Le siège épiscopal de Diaulia en Phocide, *BZ* 6 (1897), 92-95.

GILL, *Florence* — JOSEPH GILL, *The Council of Florence*, Cambridge 1959 [ἑλλ. μτφ. Ἀθήνα 1962].

GOLUBINSKIJ, *Istorija* — E. GOLUBINSKIJ, *Istorija Russkoj Cerkvi*, II.1, Moskva 1901.

GRECU, *Nifon* — VASILE GRECU, *Viața Sfântului Nifon. O redacțiune Grecească inedită... Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἁγίου Νήφωνος. Ἀνέκδοτος παράφρασις...*, București 1944.

GRUMEL, *Chronologie* — V. GRUMEL, *La chronologie*, Paris 1958 [Traité d'études byzantines 1].

HALASI-KUN, *Gennadios* — T. HALASI-KUN, Gennadios Török Hitvallása, *Kõrösi-Csoma Archivum* 1 (1936), 139-247 [= Gennadios' Turkish Confession of Faith, *Archivium Ottomanicum* 12 (1987-1992), 5-103].

HALECKI, *From Florence* — OSKAR HALECKI, *From Florence to Brest (1439-1596)*, New York-Rome 1958.

HAMMER, *Textus* — JOS. DE HAMMER, Textus Colloquii Patriarchae Gennadii cum Mohammede II. e pronunciatione corrupta graeca, historiae patriarchicae a Martino Crusio traducta, in idioma turcicum restitutus, *Fundgruben des Orients* 1 (1809), 461· 2 (1811), 105-106, 164-166, 316-318, 470-473.

İNALCIK, *Status* — HALİL İNALCIK, The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans, *Turcica* 21-23 (1991) –*Mélanges offerts à Irène Mélikoff par ses collègues, disciples et amis*–, 407-436.

ILIMINSKY, *Predvaritel'noe* — N. ILIMINSKY, *Predvaritel'noe soobščenie o tureckom perevodje izloženija vjery patriarcha Gennadija Scholarija*, Kazan 1880.

JANIN, *Géographie* — R. JANIN, *La Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. Première partie: le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique. Tome III: Les églises et les monastères*, Paris ²1969.

JUGIE, *Écrits* — MARTIN JUGIE, Écrits apologétiques de Gennade Scholarios à l'adresse des musulmans, *Byzantion* 5 (1929), 295-314.

JUGIE, *Homélies* — MARTIN JUGIE, Homélies mariales byzantines, *Patrologia Orientalis*, t. 14 fasc. 3, Paris 1922, p. 567-587.

KAMPERIDIS, *Sozopolis* — LAMBROS KAMPERIDIS, *The Greek Monasteries of Sozopolis, XIV-XVII centuries*, Thessaloniki 1993 [Institute for Balkan Studies 242].

KARALEVSKIJ, *Antioche* — CYRIL KARALEVSKIJ, Antioche, *DHGE*, 3, Paris 1924, col. 563-703.

KARIOTOGLOU, *Gennadios* — A. KARIOTOGLOU, Die Problemstellung des Patriarchen Gennadios Scholarios gegenüber dem Islam, *Philoxenia. Prof. Dr. Bernhard Kötting gewidmet von seinem griechischen Schülern* (éd. A. KALLIS), Münster 1980, s. 159-172.

KONORTAS, *Rapports* — P. KONORTAS, *Les rapports juridiques et politiques entre le patriarcat orthodoxe de Constantinople et l'administration ottomane de 1453 à 1600 (d'après les documents grecs et ottomans)*, v. 1-2, Paris 1985 (thèse à l'Université de Paris I).

KRESTEN, *Pyrgion* — OTTO KRESTEN, Pyrgion: Peripetien in der kirchlichen Rangordnung einer kleinasiatischen Metropolis, *Anzeiger der phil.-hist. Klasse* 138 (2003), 5-81.

KREUZA, *Obrona* — LEO KREUZA, *Obrona jedności cerkiewnej abo Dowody którymi sie pokazuje iz Grecka Cerkiew z Łacińska ma być zjednoczona*, Vilnius 1617.

LAMBACHER, *Dissertatio* — P. J. LAMBACHER, *Dissertatio Epistola, Bibliotheca antiqua Vindobonensis Civica...*, t. 2, Wien 1750.

LAMBROS, *Catalogue* — S. P. LAMBROS, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, t. 1-2, Cambridge 1895-1900.

LANGLOIS, *Athos* — VICTOR LANGLOIS, *Le mont Athos et ses monastères*, Paris 1867.

LASCARIS, *Joachim* — M. LASCARIS, Joachim, métropolite de Moldavie, et les relations de l'Église Moldave avec le patriarcat de Peć et l'archevêché d'Achris au XVe siècle, *Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique* 13 (1927), 1-32.

LATINUS, *Epistolae* — *Latini Latinii Viterbiensis Epistolae, Coniecturae & Obseruationes...*, (ed. DOMINICO MAGRO MELITENSI), Romae 1659.

LAURENT, *Εἰκοσιφοίνισσα* — VITALIEN LAURENT, Εἰκοσιφοινίσσης Μονή, *ΘΗΕ* 5 (1964), στλ. 407-408.

LAURENT, *Les faux* — VITALIEN LAURENT, Les faux de la diplomatique patriarcale. La lettre de Sophrone Ier en faveur de l'archonte Georges Pôlos (août 1464), *REB* 26 (1968), 265-278.

LAURENT, *Les premiers* — VITALIEN LAURENT, Les premiers patriarches de Constantinople sous domination turque (1454-1476). Succesion et chronologie, *REB* 26 (1968), 229-263.

LAURENT, *Mémoires* — VITALIEN LAURENT, *Les «Mémoires» du Grand Ecclésiarque de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438-1439)*, Roma 1971 [Concilium Florentinum, Documenta et Scriptores IX].

LAURENT, *Regestes* — VITALIEN LAURENT, *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople*, IV: *Les regestes de 1208 à 1309*, Paris 1971.

LEMERLE, *Philippes* — PAUL LEMERLE, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'histoire et d'archéologie*, Paris 1945.

LEUNCLAVIUS, *JGR* — JOHANNES LEUNCLAVIUS, *Juris graeco-romani tam canonici quam civilis...* (ed. cura M. FREHERI), t. 1, Francofurti 1596.

LE QUIEN — M. LE QUIEN, *Oriens Christianus*, t. I-III, Paris 1740.

MAKARIJ, *Istorija* — MAKARIJ, metrop., *Istorija Russkoj Tserkvi*, t. IX. 4, Peterburg 1879.

MASAI, *Pléthon* — FRANÇOIS MASAI, *Pléthon et le platonisme de Mistra*, Paris, «Les Belles Lettres», 1956.

MEDLIN, PATRINELIS, *Renaissance* — WILLIAM K. MEDLIN, CHRISTOS PATRINELIS, *Renaissance Influences and Religious Reforms in Russia*, Génève 1971.

MERCATI, *Lo scriba* — SILVIO GIUSEPPE MERCATI, Lo scriba del cod. Ottobon. gr. 441 è il patriarca Constantinopolitano Simeone I, *BZ* 25 (1925), 327-330.

MEYER, *Haupturkunden* — PH. MEYER, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, Leipzig 1894.

MM, *Acta* — FR. MIKLOSICH, JOS. MÜLLER, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, t. 1-6, Vindobonae 1860-1890.

NASRALLAH, *Chronologie* — JOSEPH NASRALLAH, Chronologie des patriarches melchites d'Antioche de 1500 à 1634, *Proche Orient Chrétien* 1956/1957, Paris (extrait).

OMONT, *Inventaire* — H. OMONT, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*, Troisième Partie, Paris 1888.

OSTROGORSKY, *Komitisa* — G. OSTROGORSKY, Komitisa i svetogorski manastiri, *ZRVI* 13 (1971), 222-256.

OUDOT, *Acta* — I. OUDOT, *Patriarchatus Constantinopolitani Acta selecta*, I-II, Roma 1941, 1967.

PAÏZI–APOSTOLOPOULOU, *Gennadios – Branković* — PAÏZI–APOSTOLOPOULOU, Appealing to the Authority of a Learned Patriarch: new Evidence on Gennadios Scholarios' Responses to the Questions of George Branković, *The Historical Review* 9 (2012), 95-116.

PAPADAKIS, *Gennadius* — A. PAPADAKIS, Gennadius II and Mehmet the Conqueror, *Byzantion* 42 (1972), 88-106.

PAPADOPOLO COMNENO, *Praenotiones* — NICOLAO COMNENO PAPADOPOLI, *Praenotiones Mystagogicae ex jure canonico*, Patavii 1697.

PARGOIRE, *Patras* — J. PARGOIRE, Sur une liste épiscopale de Patras, *EO* 7 (1904), 103-107.

PAVLIKIANOV, *Vatopedi* — CYRIL PAVLIKIANOV, *The Athonite Monastery of Vatopedi from 1462 to 1707*, Sofia 2008.

PERTUSI, *La caduta* — AGOSTINO PERTUSI, *La caduta di Costantinopoli. Le testimonianze dei contemporanei* I, Milano 1976, ³1997.

PETIT, *Déposition* — LOUIS PETIT, Déposition du patriarche Marc Xylocaravi (15 janvier 1467), *ROChr* 8 (1903), 144-149.

PETIT, *L'entrée* — LOUIS PETIT, L'entrée des Catholiques dans l'Église Orthodoxe, *EO* 2 (1898-1899), 129-138.

Petrov, *Opisanie*	N. I. Petrov, *Opisanie rukopisej Tscerkovno–Archeologitsceskogo Museja pri Kievskoj Duchovnoj Akademii*, t. 1-3, Kiev 1875-1879.
PG	J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series graeca*, Paris 1857.
Pitsakis, *Canonica*	C. G. Pitsakis, Canonica Byzantino–Serbica minora, I. Le trisépiscopat: une «perversion» serbe?, *Βυζάντιο καὶ Σερβία κατὰ τὸν ΙΔ' αἰώνα*, Ἀθήνα 1996, σ. 267-281 [ΕΙΕ / Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Διεθνῆ Συμπόσια 3].
PLP	*Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Fasz. 1-12, Wien 1976-1996.
Podskalsky, *Griechische Theologie*	Gerhard Podskalsky, *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft (1453-1821). Die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*, München 1988 [ἑλλ. μτφ. Γ. Δ. Μεταλληνος, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 2005].
Podskalsky, *Theologische Literatur*	Gerhard Podskalsky, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien 865-1450*, München 2000.
Popescu, *Nifon II*	N. M. Popescu, Nifon II, patriarhul Constantinopolului, *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Istorice* 46 (1914), 761-796.
REB	*Revue des Études Byzantines*, Paris.
Register	*Das Register des Patriarchats von Konstantinopel*, 1 T. (Her. Herbert Hunger, Otto Kresten et aliis), Wien 1981.
Renaudot, *Gennadii Homiliae*	Euseb. Renaudot, *Gennadii Patriarchae Constantinopolitani Homiliae de Sacramento Eucharisticae*, Parisiis 1709.
ROChr	*Revue de l'Orient Chrétien*, Paris.
Russk. Istoric. Bibl.	*Russkaya Istoricheskaya Biblioteka*, St Petersburg, t. 4, 1878· τ. 6, 1880.
Salač, *Constantinople*	Antonin Salač, *Constantinople et Prague en 1452*, Praha 1958.
Schaeder, *Wort*	Hildegard Schaeder (Her.), *Wort und Mysterium. Der Briefwechsel über Glauben und Kirche 1573 bis 1581 zwischen den Tübinger Theologen und dem Patriarchen von Konstantinopel*, Witten 1958.
Schapov, *Vostotchnoslavjanskie*	Jaroslav Schapov, *Vostotchnoslavjanskie i Jusnoslavjanskie rukopisnije Knigi*, ob. 1-2, Moskva 1976.
Schreiner, *Kleinchroniken*	Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, Wien 1975.

Senyk, *Patriarchate*	Sophia Senyk, The Patriarchate of Constantinople and the Metropolitans of Rus', 1300-1600, *Le patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: Rupture et continuité. Actes du colloque international, Rome, 5-6-7 décembre 2005*, Paris 2007 [Dossiers byzantins 7].
Stéphanou, *Théophane*	E. Stéphanou, Théophane de Médie. Opuscules philosophiques, *EO* 31 (1932), 165-176.
Subotić, *Pecki patrijarh*	G. Subotić, Pecki patrijarh I Ohridski arhiepiskop Nikodim [= Nicodème, le patriarche de Peć et l'archevêque d'Ochrid], *ZRVI* 21 (1982), 219-224.
Thiriet, *Romanie*	F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen âge*, Paris 1959.
Thomas, *Originalurkunde*	G. Thomas, Eine griechische Originalurkunde zur Geschichte der Anatolischen Kirche. Schreiben des griechischen Patriarchen Maximus von Konstantinopel den Dogen Giovanni Mocenigo von Venedig, *Abhandlungen der Historischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 7, München 1853, s. 173-188.
Tinnefeld, *Gennadios*	Franz Tinnefeld, Georgios Gennadios Scholarios, *La Théologie Byzantine et sa tradition* (ed. C. G. Conticello, Vassa Conticello), II, Turnhout 2002, p. 477-549.
Tretjak, *Piotr Skarga*	J. Tretjak, *Piotr Skarga w dziejach i literaturze Unji Brzeskiej*, Kraków 1912.
Turner, *Career*	C. J. G. Turner, The Career of George–Gennadius Scholarius, *Byzantion* 39 (1969), 420-455.
Turner, *Pastoral Letter*	C. J. G. Turner, The first Patriarchate of Gennadios II Scholarios as reflected in a pastoral Letter, *From Arabye to Engelond: medieval Studies in Honour of Mahmoud Manzalaoui on his 75th Birthday* (ed. A. E. Canitz, G. R. Wieland), Ottawa 1999, p. 25-38.
Uspenskij, *Putešestvie*	Porfirij Uspenskij, *Putešestvie v Meteorskie i Ossoolimpijskie monastyri v Fessalii... v 1859 godu* (ed. P. A. Syrku), St. Peterburg 1896.
Vaihlé, *Philippes*	S. Vaihlé, Les évèques de Philippes, *EO* 3 (1899-1900), 262-272.
VV	*Vizantijskij Vremennik*, Sanktpeterburg.
Woodhouse, *Plethon*	C. M. Woodhouse, *George Gemistos Plethon. The last of the Hellenes*, Oxford 1986.
Zachariadou, *Ottoman Documents*	Elisabeth A. Zachariadou, Ottoman Documents from the Archives of Dionysiou (Mount Athos) 1495-1520, *Südost-Forchungen* 30 (1971), 1-35.

ZAKYTHINOS, *Le Despotat*	D. A. ZAKYTHINOS, *Le Despotat grec de Morée*, t. 2: *Vie et Institutions*, Athènes 1953 [Édition revue et augmentée par CHRYSSA MALTÉZOU, Variorum, London 1975].
ŽIVOJINOVIĆ, *Komitisa*	MIRJANA ŽIVOJINOVIĆ, Komitisa u svetlosti novih dokumenata, *ZRVI* 41 (2004), 279-291.
ZRVI	*Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, Beograd.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄

6 Ἰανουαρίου 1454 – Ἰανουάριος 1456

(πρώτη πατριαρχία)

π. 1

1454, 6 Ἰανουαρίου

Ἐκλογὴ τοῦ Γενναδίου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελὴ σύνοδο.

Ὁ μοναχὸς Γεννάδιος ἐκλέγεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελὴ σύνοδο ἀρχιερέων ποὺ «συνέρρευσαν» ἀπὸ μητροπόλεις τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Προηγουμένως ὁ Γεννάδιος χειροτονήθηκε «διάκονος, εἶτα πρεσβύτερος, εἶτα ἐπίσκοπος».

Μνεία. «Σύνοδος ἐπισκόπων πολλῶν, τῶν μὲν ἐξ Ἀσίας, τῶν δ' ἐξ Εὐρώπης συνερρυηκότων καὶ ψήφοις κἀγὼ πρῶτα μὲν διάκονος, εἶτα πρεσβύτερος, εἶτα ἐπίσκοπος καὶ πατριάρχης»: Γεννάδιος, «Ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς πόλεως», φθινόπωρο 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 224 στ. 38-σ. 225 στ. 1-2.

Χρονολόγηση. Τὴν ἀκριβὴ ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία ὁλοκληρώθηκε ἡ ἄνοδος τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ ὅσα ὁ ἴδιος γράφει στὸ ἐγκύκλιο γράμμα του πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας (***π. 8***): «ἡ τὴν ἀρχιερωσύνην δοῦσα τὸν πέρυσι χρόνον ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 233 στ. 30-31· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 106-107). Δεδομένου ὅτι τὸ ἐγκύκλιο αὐτὸ γράμμα ἔχει χρονολογηθεῖ στὴν 7η Ὀκτωβρίου 1454 (πβ. ὅσα ἀναφέρουν σχετικὰ μὲ τὴν ἡμερομηνία τῆς πράξης οἱ ἐκδότες τῶν *Ἁπάντων* στὸν τ. 8, σ. 29*), ἡ «ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ» εἶναι ἡ 6η Ἰανουαρίου τοῦ 1454.

Βιβλιογραφία. ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 1-7 καὶ 197-198· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 8, σ. 29*-30*· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Πατριαρχικὸς οἶκος*, σ. 111-112· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 62-63· TURNER, *Career*, σ. 439-440· ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 199-204· İNALCIK, *Status*, σ. 415-416· KONORTAS, *Rapports*, σ. 33-37· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 41-50· TINNEFELD, *Gennadios*, σ. 488-490· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 80-84.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος ἀφηγεῖται τὰ τῆς ἐκλογῆς του στὸ ἀπολογητικὸ κείμενο ποὺ ἔγραψε «ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου ἐν Κωνσταντινουπόλει»· τὸ

κείμενο παραδίδεται σὲ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Γενναδίου ποὺ σήμερα βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας ὡς Paris. gr. 1289, φ. 81r-93r. Στὴν ἀφήγησή του, ποὺ ἂς σημειωθεῖ γράφτηκε ἀρκετοὺς μῆνες μετὰ τὴν ἄνοδό του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο (**π. 5***), ὁ Γεννάδιος ἀναφέρεται σὲ γεγονότα ποὺ δὲν συνέβησαν τὴν ἴδια χρονικὴ στιγμή· τονίζει πάντως αὐτὸ ποὺ περισσότερο τὸν ἐνδιέφερε νὰ προβάλει, ὅτι ἡ ἐκλογή του ἔγινε σύμφωνα μὲ τὸ βυζαντινὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο. Τὴν ἄποψη αὐτὴ τονίζει μὲ τὸν τρόπο του καὶ ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς στὸν πρῶτο ἀπολογητικό του «Λόγον», τὸν ὁποῖο ἔγραψε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463: «Προχειρίζεται δ' οὖν [ὁ Γεννάδιος] πρῶτος πατριάρχης καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος προνοίᾳ Θεοῦ, ψήφῳ τε καὶ χειροτονίᾳ τῶν ὀρθοδόξων ἀρχιερέων, τοῦ κρατοῦντος παραχωρήσαντος» (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 98 στ. 265-267). Θέμα ἔχει τεθεῖ ἀπὸ κάποιους μελετητὲς γιὰ τὸ ἂν ἡ σύνοδος «ἐξέλεξε» τὸν νέο πατριάρχη ἢ ἁπλῶς ἐπικύρωσε τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ὀθωμανοῦ σουλτάνου. Ἂν ληφθοῦν βέβαια ὑπόψη οἱ συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν τοὺς πρώτους μῆνες μετὰ τὴν Ἅλωση καὶ ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ Πορθητῆ, ὅπως ἀναφέρεται ἄλλωστε στὴν *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως* (σ. 14), τὸ ζήτημα ἔχει σχετικὴ σημασία· εὔλογο πάντως φαίνεται νὰ προηγήθηκε ἡ συναίνεση τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ ἀκολούθησε τὸ ἐκκλησιαστικὸ τυπικὸ γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Γενναδίου. Ἀπὸ τὶς σωζόμενες πράξεις ποὺ ἐξέδωσαν οἱ διάδοχοι τοῦ Γενναδίου σὲ καμία δὲν ὑπονοεῖται κάτι ποὺ νὰ ἀμφισβητεῖ τὸ κύρος τῆς ἐκλογῆς του· ἀντίθετα ἡ ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς του εἶναι ἀπόλυτη. Γιὰ παράδειγμα, στὴν ἐγκύκλιο ποὺ ἐξέδωσε ὁ Συμεὼν Α΄ λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474 (**π. 54**) ἀναφέρεται στὸν Γεννάδιο μὲ τοὺς ὅρους «ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης, ὁ κοινὸς πατὴρ καὶ διδάσκαλος κὺρ Γεννάδιος» (*Ἐπίσημα*, ἀρ. 16, σ. 133 στ. 36-37). Ὅσον ἀφορᾶ τὸ χῶρο ὅπου συνεδρίασε ἡ σύνοδος γιὰ νὰ ἐκλέξει τὸν Γεννάδιο, πρέπει νὰ ἦταν ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελέσει καὶ τὸν πρῶτο μεταβυζαντινὸ πατριαρχικὸ ναό. Ἐκεῖ πρέπει νὰ ἔγινε ἡ χειροτονία του σὲ διάκονο καὶ πρεσβύτερο καὶ τὴν 6η Ἰανουαρίου 1454 σὲ «ἐπίσκοπον καὶ πατριάρχην» (ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Πατριαρχικὸς οἶκος*, σ. 112-113, ὅπου καὶ παραπομπὲς σὲ πηγὲς τοῦ 16ου κυρίως αἰώνα).

π. 2

[**1454**, ἄνοιξη]

«**Διάκρισις**» περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου.

Ἀποφασίζεται νὰ μὴν ἐφαρμόζονται μὲ αὐστηρότητα οἱ διατάξεις ποὺ διέπουν τὸ δίκαιο τοῦ γάμου στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες ποὺ τὰ γεγονότα τῆς Ἁλώσεως

(αἰχμαλωσία, ἀναγκαστικὴ μοιχοζευξία κτλ.) ἀνάγκαζαν τοὺς χριστιανοὺς νὰ παραβαίνουν ἐπιταγὲς τοῦ δικαίου.

Μνεία. «Ὅσα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας συνέβη κακὰ θεασάμενος [ὁ Γεννάδιος] καὶ ὅπως αἱ νόμιμοι συζυγίαι διεζεύχθησαν... καὶ κατανοήσας ὡς, εἰ μὴ διακρίσεώς τις τρόπος καὶ οἰκονομίας ταῦτα θεραπεύσων ἐπινοηθείη, ἑτοίμως ἔχουσι πολλοὶ περὶ τὴν πίστιν κινδυνεῦσαι... πρόσκαιρόν τινα οἰκονομίαν ἐπινοεῖ»· «μετὰ τοιαύτης οὖν διακρίσεως πολλὰ συνοικέσια συνῆλθον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνου»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 147 στ. 2025-2037 καὶ σ. 148 στ. 58-59.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανὸς παραδίδει τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ στοὺς *Λόγους* ποὺ ἔγραψε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463 (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 90), ἡ ἀπόφαση τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία του. Ἄλλωστε οἱ συνθῆκες οἱ ὁποῖες δημιούργησαν τὴν ἀνάγκη προσφυγῆς σὲ μιὰ τέτοια λύση ἀνέκυψαν κατὰ τὸ πρῶτο ἤδη διάστημα μετὰ τὴν κατάκτηση.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 69-71· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 74-75· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα*, σ. 204-207· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 147.

Σχολιασμός. Κατὰ τὸν Ἀγαλλιανὸ (*Λόγοι*, σ. 147 στ. 2039) ὁ Γεννάδιος εἶχε ἤδη συγγράψει καὶ τοῦ εἶχε στείλει ἕνα πόνημα («συγγραψάμενος διαπέμπει μοι») στὸ ὁποῖο ὑποστήριζε τὴν ἀνάγκη ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ὁρισμένα τρέχοντα ζητήματα ποὺ προέκυψαν μετὰ τὴν κατάκτηση. Τὸ ἔργο δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ στὸ σύνολό του· ἴσως ὅμως μικρὸ τμῆμα του εἶναι αὐτὸ ποὺ σώζεται στὸ χφ Ottob. gr. 418, φ. 193v μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Πρὸς τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἐν ὀρθοδοξίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ πολιτεύοντας» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 121 σημ. 1). Δεδομένου μάλιστα ὅτι τοῦ κειμένου αὐτοῦ προηγεῖται στὸ χειρόγραφο τὸ πιττάκιο πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα (**π. 9**), μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος καταφεύγει καὶ πάλι σὲ κατ' οἰκονομίαν ἐφαρμογὴ διατάξεων προκειμένου νὰ ἐπιλύσει ζητήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τοὺς Σιναΐτες, εἶναι πιθανὸ ὁ λόγος περὶ «οἰκονομίας» νὰ συνεχιζόταν καὶ στὸ ἑπόμενο κείμενο τοῦ βατικανοῦ κώδικα.

π. 3

[**1454**, ἄνοιξη]

Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ὑποδοχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερωμένων ὕποπτων γιὰ λατινοφροσύνη.

Ἐπιτρέπεται νὰ γίνονται δεκτοὶ στοὺς κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερωμένοι, «ἱερομόναχοι, κοσμικοὶ ἱερεῖς ἢ διάκονοι... ἀπὸ τοῦ γένους ἡμῶν», ποὺ προέρχονται ἀπὸ λατινοκρατούμενα μέρη καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους εἶναι γνωστὸ ἢ ὑπάρχουν μόνο ὑπόνοιες ὅτι εἶχαν συλλειτουργήσει ἢ εἶχαν μνημονεύσει κάποιον ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς ἢ ὅτι ἐκεῖνος ποὺ τοὺς χειροτόνησε ἦταν λατινόφρων. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι νὰ δώσουν «ὁμολογίαν καὶ ὑπόσχεσιν».

Μ ν ε ί α. «ὅπερ ἐποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ὅτι πάντας τοὺς τοιούτους [ἱερομονάχους ἢ κοσμικοὺς ἱερεῖς ἢ διακόνους ἀπὸ τῆς Κρήτης ἢ τῆς Πελοποννήσου ἢ τῶν ἄλλων νήσων], ὅσοι ἔδωκαν ὁμολογίαν ἐδεξάμεθα αὐτῶν τὴν μετάνοιαν»: Γεννάδιος, Πιττάκιο πρὸς τὸν σιναΐτη ἱερομόναχο Ἰωακείμ, post 6 Φεβρουαρίου 1455, ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός*, σ. ρβ΄· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 206 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70 στ. 15-16.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Δεδομένου ὅτι ἡ μνεία τῆς πράξεως προέρχεται ἀπὸ τὸ πιττάκιο τοῦ Γενναδίου πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα ποὺ χρονολογεῖται στὸν Φεβρουάριο τοῦ 1455 (***π. 9***, «Χρονολόγηση»), ἡ ἀπόφαση αὐτὴ πρέπει νὰ ἐκδόθηκε ἀσφαλῶς μετὰ τὴν 6η Ἰανουαρίου τοῦ 1454 καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455. Θὰ πρέπει ὡστόσο νὰ ἀναχθεῖ γύρω στὴν ἄνοιξη τοῦ 1454, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴ διατύπωση τοῦ Γενναδίου φαίνεται πὼς πρόκειται γιὰ κάποια ἀπόφαση πού, ὅταν γράφεται τὸ πιττάκιο, εἶχε ἤδη ἀποδώσει τοὺς ἀναμενόμενους καρποὺς («εἰρηνεύσαμεν τὸν κόσμον»: ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός*, σ. ρβ΄· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 206 στ. 30· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70 στ. 17).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 71 σημ. 1· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 171-173.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Στὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ πιττακίου ἀντὶ τῆς λέξεως «εἰρηνεύσαμεν» τὴν ὁποία ἀναγράφουν τὰ χειρόγραφα ποὺ παραδίδουν τὸ κείμενο, ὁ ἐκδότης διάβασε «ἠρευνήσαμεν», ἐνῶ οἱ ἐκδότες τῶν *Ἀπάντων* σημειώνουν «εἰρευνήσαμεν». Μὲ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ θὰ πρέπει ἴσως νὰ συνδεθεῖ καὶ ὁ κανόνας–τυπικὸ «Περὶ τῶν ἀπὸ προαιρέσεως ἀρνησαμένων καὶ πάλιν ἐπιστρεφόντων», ὁ ὁποῖος παραδίδεται ἀπὸ κάποια χειρόγραφα καὶ ἀποδίδεται στὸν Γεννάδιο (π.χ. τὸ Ξενοφῶντος 70, φ. 218r-224v καὶ τὸ Londin. Add. 37012, φ. 85r-88r· ἔκδοση τοῦ κειμένου ἑτοιμάζει ἡ M.–H. Blanchet). Εἶναι βέβαια πιθανὸ ὁ κανόνας αὐτὸς νὰ συντέθηκε κάποια ἄλλη χρονικὴ στιγμή, ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ὅμως ποὺ ἀποκομίζουμε ἀπὸ τὴν «Ἀκολουθίαν... εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἱρέσεων ἐπιστρέφοντας» ποὺ συντέθηκε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόφαση ἀνατροπῆς τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484 μποροῦμε βάσιμα νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι καὶ ὁ κανόνας αὐτὸς πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ κάποια συνοδικὴ ἀπόφαση, ἴσως τοῦ 1454· βλ. τὰ σχετικὰ μὲ τὸν «τόμον» τοῦ 1483/1484, τὸν λίβελλο ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑπογράφουν οἱ ἐπιστρέφοντες καὶ τὴν ἀκολουθία

ποὺ συντέθηκε ad hoc, στὶς ***π. 78*** καὶ ***π. 79***. Ἂς ἐπισημάνουμε πὼς μιὰ ἄλλη ἀπόφαση πρέπει νὰ ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463 γιὰ ἐκείνους ποὺ εἶχαν ὀργανικότερα συνδεθεῖ μὲ τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας· τὴν πληροφορία παραδίδει λακωνικὰ ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς *Λόγους* του: «ἡ ἐκκλησία συγγνώμης τούτους [τοὺς ἐν Φλωρεντίᾳ συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἠξίωσε διὰ τὴν βίαν» (στ. 1643-1647), πληροφορία ποὺ τὴν ἐπιβεβαιώνει ἡ ***π. 23*** ἡ σχετικὴ μὲ τὴν ἄρση τῆς καθαίρεσης τοῦ νομοφύλακος διακόνου Λέοντος καὶ ἡ ἀπόδοση ξανὰ σὲ αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης.

π. 4

1454, post 6 Ἰανουαρίου

Σύντομη ἔκθεση περὶ τῆς πίστεως τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἡ ὁποία ζητήθηκε, μεταφράστηκε «ἀρραβικῶς» καὶ παραδόθηκε στὸν Πορθητή.

Μὲ συντομία καὶ σαφήνεια ἀναπτύσσονται τὰ βασικὰ σημεῖα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας. Γίνεται λόγος γιὰ τὴν τριαδικότητα τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου, γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, γιὰ τὴν ἀθανασία καὶ γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀναπτύσσονται τὰ αἴτια τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ. Τέλος παρουσιάζεται ἡ ἀξία καὶ ἡ δύναμη τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διακρίνονται τὰ ἀκόλουθα, ἐπειδὴ εἶναι αὐτόγραφα τοῦ Γενναδίου: τὸ χειρόγραφο Paris. gr. 1294, φ. 61r-64r καὶ τὸ ἀθωνικὸ Παντοκράτορος 127, φ. 49r-51v. Στὸ ἀθωνικὸ χφ Λαύρας Ε 84, ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο στὰ φ. 10r-14r, ὑπάρχουν αὐτόγραφες σημειώσεις τοῦ Γενναδίου.

Ὅσον ἀφορᾶ τὸ «ἀρραβικῶς» μεταφρασμένο κείμενο ποὺ δόθηκε στὸν Πορθητή, λανθάνει. Ἡ ἀραβοτουρκικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες παραδίδεται σὲ ἀρκετὰ χειρόγραφα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χειρόγραφα Vat. Reginae Suec. 43 καὶ 74, Paris. gr. 1296 καὶ Ambros. gr. 641 τοῦ 16ου αἰ., τὸ Ἰβήρων 205 τοῦ 17ου αἰ., τέλος τὰ Paris. Suppl. gr. 80 καὶ Μετοχίου Παναγίου Τάφου 658 τοῦ 18ου αἰ. ποὺ εἶχε ἐντοπίσει ὁ HALASI–KUN, *Gennadios*, σ. 8-9, ἂς προστεθοῦν τὸ χφ Λαύρας Κ 12, φ. 104r-119v, τοῦ ἔτους 1665 καὶ τὸ χειρόγραφο τοῦ Μουσείου Μπενάκη 19, φ. 145r-155r, τοῦ 1753. Τὴν ἀπόδοση αὐτὴ φέρεται νὰ ἔκανε ἕνας καδὴς τῆς Βέροιας, σύμφωνα μὲ ὅσα σημειώνονται στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ κειμένου τὴν ὁποία παραδίδουν οἱ δύο βατικανοὶ κώδικες Reginae Suecorum 43 καὶ 74: «μετεγλωττίσθη δὲ εἰς τὴν τουρκοαραβόγλωσσαν ὑπὸ Ἀχουμὰτ καδδῆ Βερροίας τοῦ πατρὸς Μαχουμοὺτ Τζελεμπὶ τοῦ ἀναγραφέως».

Ἐξάλλου στὸν κώδικα Berol. Orient. 4°. 193 (Nr. 512) παραδίδεται μιὰ ἀρκετὰ ἐλεύθερη ἀπόδοση τοῦ ἴδιου κειμένου στὰ τουρκικά, τὴν ὁποία φέρεται νὰ ἑτοίμασε γιὰ τὸν βοεβόδα τῆς Βλαχίας Mati Bey ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Αἰγύπτιος Misirli Jannaki.

Ἐπιγραφή. *Δεύτερον ἐδόθη τοῦτο ἀρραβικῶς, ζητήσασι συντομώτερόν τι καὶ σαφέστερον περὶ τῶν κεφαλαίων περὶ ὧν καὶ ἡ διάλεξις γέγονεν, ἤγουν περὶ τῆς ἡμῶν πίστεως· καὶ συνετέθη ὡς οἷόν τε σαφὲς καὶ εὐπαράδεκτον τοῖς ἀμυήτοις* (στὸν παρισινὸ κώδικα 1294, φ. 61[r]· γιὰ τὶς ἐπιγραφὲς μὲ τὶς ὁποῖες παραδίδεται τὸ κείμενο στὰ ἄλλα αὐτόγραφα χειρόγραφα τοῦ Γενναδίου βλ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προοιμιακὸ Δοκίμιο Γ΄*, σ. 73*-80*).
Incipit. *Πιστεύομεν ὅτι ἔστι Θεός, δημιουργὸς*

Χρονολόγηση. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ σώζεται στὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Γενναδίου Paris. gr. 1294, φ. 50[r], τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ σύντομο ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκτενὲς κείμενο τῆς ἐκθέσεως (βλ. «Σχολιασμός»), μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ συνάντηση μὲ τὸν Πορθητὴ ἔγινε στὸ Πατριαρχεῖο («μετὰ τὰς διαλέξεις ἐν τῷ πατριαρχείῳ τὰς δευτέρας») καὶ πῶς ὁ Γεννάδιος ἦταν πατριάρχης («Γενναδίου μοναχοῦ καὶ πατριάρχου τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων»· πβ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ἐπίσης αὐτογράφου τοῦ Γενναδίου χφ Paris. gr. 1289, φ. 118[r]: «Γενναδίου μοναχοῦ καὶ πατριάρχου τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων... μετὰ τὰς διαλέξεις τὰς ἐν τῷ πατριαρχείῳ γεγενημένας» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 3, σ. 434-435· πβ. τ. 1, σ. XVIII). Κατὰ συνέπεια σὲ μία ἀπὸ τὶς πατριαρχίες τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι σὲ ἕνα παρόμοιου περιεχομένου κείμενο τοῦ Γενναδίου τὸ ὁποῖο συνέταξε τὸ 1470, ὅταν εἶχε πλέον ἀποσυρθεῖ στὴ μονὴ Τιμίου Προδρόμου στὶς Σέρρες, σὲ ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ δὲν ἦταν πατριάρχης, στὴν ἐπιγραφὴ μὲ τὴν ὁποία σώζεται τὸ κείμενο, αὐτόγραφο καὶ αὐτὸ τοῦ συντάκτη του, δὲν αὐτοπροσδιορίζεται μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ πατριάρχη ποὺ κάποτε κατεῖχε, ἀλλὰ σημειώνεται μόνο: «Γενναδίου μοναχοῦ τοῦ Σχολαρίου» καὶ ὁ τόπος ποὺ τὸ συνέταξε: «ἐν τῇ μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρόμου» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 3, σ. 458 στ. 11-12). Τὸ γεγονὸς πῶς σὲ κάποια χειρόγραφα, γιὰ παράδειγμα στὸ ἀθωνικὸ Ἰβήρων 882, ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφὴ πῶς ἡ ἔκθεση στὴν ἐκτενὴ καὶ στὴ σύντομη μορφὴ ἔγινε «μετὰ τὴν τῆς πατριαρχείας παραίτησιν [τοῦ Γενναδίου]» δὲν ἐπηρεάζει τὴ χρονολόγηση ποὺ προτείνουμε, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ χειρόγραφα μεταγενέστερα καὶ στὴν ἐπιγραφή τους ὑπάρχει μία ἀκόμη ἀνακρίβεια: παρουσιάζουν τὸν Γεννάδιο μὲ ἕνα τίτλο ποὺ ποτὲ ὁ ἴδιος δὲν χρησιμοποίησε: «Γενναδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ νέας Ῥώμης, τοῦ Σχολαρίου». Εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Γεννάδιος αὐτοαποκαλεῖτο «πατριάρχης τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων»· προφανῶς ὁ μεταγενέστερος γραφέας «ἐκσυγχρόνισε» τὸν τίτλο τοῦ πατριάρχη καὶ πιθανότατα συγχέοντας

τὸ κείμενο αὐτὸ μὲ ἀνάλογη ἔκθεση τὴν ὁποία παρουσίασε τὸ 1470 στὶς Σέρρες, ὅταν εἶχε πλέον παραιτηθεῖ, τὰ χρονολόγησε ὅλα «μετὰ τὴν τῆς πατριαρχείας παραίτησίν [του]». Ἂν μάλιστα θεωρήσουμε πῶς ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ τοῦ Πορθητῆ σχετίζεται μὲ τὴν πολιτικὴ ποὺ ἀκολούθησε ὁ νέος φορέας τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας προκειμένου νὰ ἐνσωματώσει τοὺς χριστιανοὺς στὸ νέο πολιτικὸ σχῆμα τῆς Ἀνατολῆς χρησιμοποιώντας ὡς μέσο τὴν ἀνασύσταση τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου, εἶναι πιθανὸ ἡ Σύντομη ἔκθεση περὶ τῆς πίστεως νὰ ἀνάγεται στοὺς πρώτους μῆνες τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Γενναδίου, ὅπως ἄλλωστε ἀφήνει νὰ ἐννοήσουμε καὶ ὁ Κριτόβουλος (Β 2,3). Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική, ἕνα πιθανὸ διάστημα ποὺ μπορεῖ νὰ ἔγινε ἡ συνάντηση αὐτὴ στὸ Πατριαρχεῖο εἶναι ἡ ἄνοιξη τοῦ 1454, ὅταν ὁ Πορθητὴς βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ὑπογράψει τὸν Ἀπρίλιο τῆς ἴδιας χρονιᾶς τὴ συνθήκη μὲ τοὺς Βενετούς.

Ἔκδοση. Στὴν ἔκδοση τῶν *Ἁπάντων* τοῦ Γενναδίου τὸ κείμενο δημοσιεύεται στὸν τ. 3, σ. 453-458 μὲ βάση τὰ τρία πρῶτα χειρόγραφα ποὺ ἀναφέρονται πιὸ πάνω στὴν «Παράδοση», καὶ στὶς σ. XLI-XLII τοῦ ἴδιου τόμου ἀναφέρονται οἱ ὡς τότε ἐκδόσεις. Τὸ ἴδιο κείμενο ἀναπαράγει ὁ ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Μνημεῖα*, τ. 1, σ. 432-436, χρησιμοποιώντας καὶ τὸ χφ ΜΠΤ 303. Πρόσφατη ἀναδημοσίευση τοῦ κειμένου τῆς Σύντομης ἔκθεσης, μὲ κάποιες διορθώσεις καὶ προσθῆκες, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 1, σ. 40-45.

Τὸ τουρκικὸ κείμενο ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Βερολίνου δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν DECEI, *Yenadiyos*, σ. 203-210, ὅπου δίνεται καὶ πανομοιότυπο τῶν φύλλων τοῦ χειρογράφου.

Ἡ ἀραβοτουρκικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1584 στὴν *Turcograecia* τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου, σ. 109-11[9] παράλληλα μὲ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, ἐνταγμένα καὶ τὰ δύο στὴν «Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία» τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ [= *PG*, τ. 160 στλ. 333-352, ὅπου τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἀκολουθεῖ τὴν ἔκδοση GASS, *Gennadius*, σ. 3-15]. Ὁ HALASI-KUN, *Gennadios*, σ. 20-30 ἐξέδωσε μόνο τὸ κείμενο μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες. Ἔκδοση τοῦ ἀραβοτουρκικοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες μαζὶ μὲ τὴν ἀπόδοσή του στὰ λατινικὰ ἔδωσε ὁ HAMMER, *Textus*, τ. 1, σ. 461 καὶ τ. 2, σ. 105-106, 164-166, 316-318, 470· τὸν ἀκολούθησε ὁ ILIMINSKY, *Predvaritel'noe*, ὁ ὁποῖος ἔλαβε ὑπόψη του καὶ τὶς διορθώσεις ποὺ πρότεινε ὁ Hammer.

Στὰ λατινικὰ ἀπέδωσε τὸ κείμενο πρῶτος, τὸ 1583, ὁ CHYTRAEUS, *Oratio*, σ. 187-194 (τὸ ἑλληνικὸ κείμενο στὶς σ. 173-186) καὶ ἀκολούθησε τὴν ἑπόμενη χρονιὰ ὁ CRUSIUS, *Turcograecia*, σ. 109-11[9] [= *PG*, τ. 160 στλ. 334-351· HAMMER, *Στὸ ἴδιο*]· μαρτυρεῖται μία ἀπόδοση τοῦ κειμένου στὰ σλαβικὰ ποὺ ἔγινε τὸν 16ο αἰώνα (PODSKALSKY, *Griechische Theologie*, σ. 82 σημ. 318 [= σ. 124 σημ. 5])· στὰ οὐγγρικὰ μεταφράστηκε τὸ 1936 ἀπὸ τὸν HALASI-KUN, *Gennadios*, σ. 167-174·

στὰ γερμανικὰ τὸ 1958 ἀπὸ τὴν SCHAEDER, *Wort*, σ. 231-236 καὶ τὸ 1972 στὰ ἀγγλικὰ ἀπὸ τὸν PAPADAKIS, *Gennadius*, σ. 100-106.

Βιβλιογραφία. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 3, σ. XXIX-XLV (ὅπου καὶ ἀναδημοσιευμένη ἡ μελέτη τοῦ JUGIE, *Écrits*)· DECEI, *Gennadios*, σ. 98-116· PAPADAKIS, *Gennadius*, σ. 88-100· APOSTOLOPOULOS, *Mécanismes*, σ. 192-204· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 102-106· ARGYRIOU, *Littérature grecque*, σ. 262-263· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Καρατζᾶς*, σ. 9-10· HALASI-KUN, *Gennadios*, σ. 5-41· DECEI, *Yenadiyos*, σ. 203-210· KARIOTOGLOU, *Gennadios*, σ. 159-172· PODSKALSKY, *Griechische Theologie*, σ. 81 ἑπ. [= σ. 123 ἑπ.]· TINNEFELD, *Gennadios*, σ. 489-490 καὶ 531· ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Διαλέξεις*, σ. 35-37· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Δοκίμιο Γ΄*, σ. 53 ἑπ.· ZACHARIADOU, *Ottoman documents*, σ. 30-31 (γιὰ τὸν Mahmud çelebi).

Σχολιασμός. Μετὰ τὶς συζητήσεις ποὺ εἶχε ὁ Γεννάδιος μὲ τὸν Μεχμὲτ Β΄ στὸ Πατριαρχεῖο περὶ τοῦ δόγματος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, τοῦ ζητήθηκε νὰ ἐκθέσει γραπτῶς ὅσα εἶχε παρουσιάσει κατὰ τὶς συναντήσεις ἐκεῖνες. Ὁ Γεννάδιος συνέταξε ἕνα ἐκτενὲς κείμενο ποὺ τὸ ὀνόμασε «Περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ τῆς σωτηρίας»· μολονότι ὅμως τὸ κείμενο μεταφράστηκε «ἀρραβικῶς... καὶ ἐδόθη», τοῦ ζητήθηκε νὰ συντάξει μία συντομότερη ἔκθεση («ζητήσασι συντομώτερόν τι καὶ σαφέστερον περὶ τῶν κεφαλαίων περὶ ὧν καὶ ἡ διάλεξις γέγονεν, ἤγουν περὶ τῆς ἡμῶν πίστεως»· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 3, σ. 453 στ. 1-3· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 1, σ. 45). Τὸ δεύτερο αὐτὸ κείμενο μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε πὼς ἀποτέλεσε, τελικά, τὴν ἐπίσημη ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστης ὅπως διατυπώθηκε, καταγράφηκε, μεταφράστηκε καὶ παραδόθηκε στὸ φορέα τῆς νέας πολιτικῆς ἐξουσίας. Τὸ κείμενο δὲν ἀποτελεῖ βέβαια «πράξη» τοῦ Πατριαρχείου stricto sensu, ἀλλὰ ἡ σημασία του, γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ συντάσσεται καὶ γιὰ τὸν ἀποδέκτη στὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται, ἐπιβάλλει νὰ καταγραφεῖ ἐδῶ.

Ἡ πολιτικὴ σημασία τοῦ ἀπολογητικοῦ αὐτοῦ κειμένου ἔγκειται στὴν παρουσίαση πρὸς τὸν Πορθητὴ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν τῆς ἄποψης ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι μονοθεϊστικὴ καὶ κατὰ συνέπεια οἱ χριστιανοὶ δικαιοῦνται τῆς προνομιακῆς μεταχείρισης ποὺ ἡ μουσουλμανικὴ θρησκεία ἐπιφυλάσσει στοὺς πιστοὺς τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση βεβαίως πὼς ἔχουν παραδοθεῖ καὶ ὄχι κατακτηθεῖ μὲ τὴ δύναμη τῶν ὅπλων. Ἡ θέση ποὺ ἔχει ἐκφραστεῖ, ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ καθὼς καὶ ἡ ἐκτενέστερη μορφὴ προκλήθηκαν ἁπλῶς καὶ μόνο ἀπὸ τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πορθητῆ γιὰ τὶς θρησκεῖες, δὲν λαμβάνει ὑπόψη οὔτε τὴν πολιτικὴ διάσταση οὔτε τὸ συμβολισμὸ ποὺ προφανῶς ὑποκρύπτεται στὴν πράξη αὐτή. Στὴν ἴδια ἄλλωστε πολιτικὴ λογικὴ πιστεύουμε πὼς πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ καὶ τὸ «ἐνδιαφέρον» κάποιων ἀξιωματούχων ποὺ διέμεναν στὶς Σέρρες καὶ ἔστειλαν στρατιῶτες τὸ 1470 γιὰ νὰ μεταφέρουν ἀπὸ τὴ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν τὸν πρὸ πολλοῦ παραιτηθέντα

πατριάρχη Γεννάδιο προκειμένου νὰ τοὺς ἀναπτύξει ἀναλόγου περιεχομένου θέμα (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Φέρρες*, σ. 121-127).

*π. 5**

[**1454**, 7 Αὐγούστου]

Γράμμα πρὸς τοὺς «δυναμένους ἡμᾶς ἀπαλλάττειν» ἀπὸ τὰ πατριαρχικὰ καθήκοντα.

Ὁ πατριάρχης, βεβαρυμένος ἀπὸ τὰ πολλαπλὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε, γράφει σὲ πρόσωπα τῶν ὁποίων ἡ ἐπιρροὴ πρὸς τὸν σουλτάνο ἦταν τόση, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ καθήκοντά του. Τοὺς παραινεῖ ὅτι πρέπει αὐτοὶ νὰ φροντίσουν γιὰ τὴ διάδοχη κατάσταση, διότι ἡ ἀποχώρησή του δὲν θὰ ἀργήσει νὰ ἔλθει.

Μνεία. «Τοῖς δυναμένοις ἡμᾶς ἀπαλλάττειν τοῦ φορτίου τοῦδε μετὰ Θεοῦ γράψαντες ἐδηλώσαμεν»: Γεννάδιος, Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας, 7 Ὀκτωβρίου 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 233 στ. 22-23· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 50 στ. 97-98.

Χρονολόγηση. Τὸ λανθάνον γράμμα τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὴν 7η Αὐγούστου 1454, δεδομένου ὅτι τὸ ἐγκύκλιο γράμμα του στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἡ σχετικὴ μνεία χρονολογεῖται στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1454 (***π. 8*** «Χρονολόγηση») καὶ ἐκεῖ ὁ Γεννάδιος δηλώνει ὅτι συμπληρώνονται δύο μῆνες ἀπὸ τότε ποὺ ἐξέφρασε «τοῖς δυναμένοις» τὴν πρόθεσή του νὰ παραιτηθεῖ: «Δύο μῆνες παρῳχήκεσαν ἤδη καὶ προθεσμίαν σφίσιν δεδώκαμεν τὴν παροῦσαν ἡμέραν» (στ. 100-101).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 72 σημ. 355· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 63-77 (γιὰ τὸν κύκλο τῶν ἰσχυρῶν χριστιανῶν)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὡραιοποιώντας*, σ. 34-35· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 200-202.

Σχολιασμός. Δὲν γνωρίζουμε ποιοὺς ἀκριβῶς ἐννοεῖ ὁ Γεννάδιος ὅταν ἀναφέρει ὅτι ἔγραψε «τοῖς δυναμένοις» νὰ τὸν ἀπαλλάξουν τῶν πατριαρχικῶν καθηκόντων. Πρέπει νὰ ἦταν χριστιανοὶ μὲ ἰσχυρὲς διασυνδέσεις μὲ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ στὸ ἴδιο κείμενο δηλώνει ὅτι ἀποφάσισε ὕστερα ἀπὸ δική τους παρότρυνση νὰ μεταθέσει τὸ χρόνο τῆς ἀποχώρησής του, ὥστε «πράττειν σὺν πλείονι τῇ περὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἀσφαλείᾳ» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, ὅ.π., σ. 233 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 103-104). Δύο ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν πιθανότατα ὁ Θωμᾶς Καταβοληνὸς καὶ ὁ Δημήτριος Ἀπόκαυκος Κυρίτζης, οἱ ὁποῖοι

κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ ὑποστήριζαν ὅτι «τῇ σφῶν αὐτῶν σπουδῇ καὶ συνεργίᾳ ὡς ἐστὶ νῦν συνέστη ἡ ἐκκλησία· καὶ νῦν ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμελείᾳ χρησαμένων αὐτῶν, αὖθις ἀπορρεύσει καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἥξει» (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 103 στ. 444-447). Ἡ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 63-77, σημειώνει ἕναν εὐρύτερο κατάλογο προσώπων ποὺ μὲ τὶς διασυνδέσεις τους μὲ τὴν Πύλη καὶ μὲ ὑψηλοὺς ὀθωμανοὺς ἀξιωματούχους ἐπηρέαζαν τὶς τύχες τοῦ Πατριαρχείου. Ὡστόσο, καὶ παρὰ τὴ σημασία του, τὸ γράμμα αὐτὸ πιστεύουμε πὼς λόγω τοῦ προσωπικοῦ του χαρακτήρα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πατριαρχικὸ πιττάκιο, ἀλλὰ τμῆμα τῆς ἰδιωτικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Γενναδίου.

*π. 6**

1454, post 7 Αὐγούστου

Ἐγκύκλιο γράμμα «ἐπὶ τῇ ἁλώσει» πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας ἤ, πιθανότατα, **ἀπολογητικὸ κείμενο** ποὺ ἀπευθύνεται σὲ λίγους ἀποδέκτες.

Πολλοὶ ἀποροῦν γιατὶ τόσον καιρὸ δὲν ἔχει ἐκφράσει ὁ Γεννάδιος γραπτῶς τὴν ἄποψή του γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς καλλίστης τῶν πόλεων καὶ μοναδικῆς πατρίδας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Τὴν ἄποψή του τὴν εἶχε διατυπώσει προφορικῶς σὲ φίλους, τώρα ὅμως κρίνει ὅτι οἱ συνθῆκες εἶναι κατάλληλες γιὰ νὰ ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν ὡς τώρα σιωπή του. Εὐχαριστεῖ τὸν Ἰησοῦ ποὺ τὸν ἀξίωσε νὰ ἐπανέλθει στὴν ταπείνωση στὴν ὁποία εἶχε ἐπιλέξει νὰ ζεῖ, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ θεία βούληση βιαίως τὸν ἀπέσπασε. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δέχτηκε μὲ εὐχαρίστηση τὴν ὑποδούλωση τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἐλπίζοντας ὅτι ἡ τιμωρία θὰ δράσει θεραπευτικά. Ἐκεῖνοι ποὺ ἔβλεπαν τὴ δύναμη τῶν ἐχθρῶν νὰ αὐξάνεται καὶ τὴν Πόλη νὰ φθίνει ἦταν βέβαιοι πὼς ἡ πατρίδα δὲν θὰ ἀντέξει πολύ· καὶ συμβούλευαν ὅτι ἂν οἱ χριστιανοὶ δὲν τηροῦσαν τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, θὰ ὑφίσταντο τὴ θεία δίκη. Οὔτε ὅμως οἱ προβλέψεις οὔτε οἱ συμβουλές τους δὲν ἔφεραν ἀποτέλεσμα καὶ ἔτσι τὰ δεινὰ ποὺ ὑπέστη ἡ Πόλη προῆλθαν ἀπὸ τὴν οὐράνια δίκη. Ἕναν ὁλόκληρο χρόνο τοὺς ἔδωσε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ μετανοήσουν, ἀλλὰ καθὼς αὐτοὶ παρέμειναν ἀμετανόητοι, ἡ ἐγκατάλειψη ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐπῆλθε, καὶ ἀπόδειξη εἶναι ὁ τρόπος ποὺ ἐκπορθήθηκε ἡ Πόλη. Ὅπως καταστράφηκε ἡ Ἱερουσαλὴμ γιὰ τὶς ἁμαρτίες τῶν Ἰουδαίων, ἔτσι τώρα οἱ χριστιανοὶ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ προκάλεσαν τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκεῖνος ἐπέλεξε νὰ τοὺς τιμωρήσει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἡ Κωνσταντινούπολη, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ πρότυπο τῆς εὐσέβειας καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀκολούθησε τὴν τύχη τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ὅμως ὅσο πιὸ πολλὲς εἶναι οἱ θλίψεις, τόσο πιὸ κοντὰ εἶναι ὁ καιρὸς τῆς συντέλειας καὶ τῆς ἀνταμοιβῆς γιὰ τοὺς

μετανοοῦντες. Οἱ σύγχρονοι ὁμολογητὲς ὑπομένουν μὲ καρτερία τὶς πικρίες γιὰ χάρη τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπὸ τὶς συμφορὲς καὶ τὴν κοινὴ τιμωρία κανένας δὲν θὰ ἐξαιρεθεῖ, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Γεννάδιος. Πρὶν ἀκόμα πέσουν τὰ τείχη τῆς Πόλεως οἱ Ἕλληνες εἶχαν χάσει καὶ τὶς ἀρετές τους καὶ τὴν ἄγρυπνη φροντίδα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ εἶχαν οἱ ἴδιοι σκυλεύσει τὰ κειμήλια, ἐνῶ κάποιοι εἶχαν στραφεῖ στὴν ἑλληνικὴ πολυθεΐα. Ταπεινώθηκαν στοὺς ἐχθροὺς ἐπειδὴ ἀρνήθηκαν νὰ ταπεινωθοῦν στὸν Θεὸ καὶ ἡ ὑποδούλωση αὐτὴ ἀκολούθησε τὴν αἰσχίστη ὑποδούλωση στὰ πάθη. Ἡ ταπείνωση στοὺς ἐχθροὺς ἂς θεωρηθεῖ εὐκαιρία γιὰ μεταμέλεια. Ὑποδουλωμένος καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γεννάδιος κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχή, δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ φύγει οὔτε νὰ πεθάνει ἀλλὰ ὑφίσταται μὲ καρτερία τὰ δεινά. Οἱ φίλοι του τὸν ὑπέδειξαν στὸν σουλτάνο ὡς τὸν κατάλληλο νὰ ἀναλάβει τὴν πνευματικὴ ἐπιστασία τῶν χριστιανῶν. Παρὰ τὴ θέλησή του, ὁδηγήθηκε ἀπὸ τὸν σουλτάνο στὴν Πόλη, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνέθεσε τὴ φροντίδα μιᾶς ἔρημης μονῆς· ἐξαγόρασε δούλους μοναχοὺς γιὰ τὴν ἐπάνδρωσή της, οἱ ὁποῖοι μετὰ τοῦ φέρθηκαν χυδαῖα· ἀνέκτισε κατεστραμμένες ἐκκλησίες στὴν Πόλη. Σύνοδος εὐρείας σύνθεσης τὸν χειροτόνησε διαδοχικὰ διάκονο, πρεσβύτερο καὶ ἐπίσκοπο, μετὰ τὸν ἐξέλεξε πατριάρχη. Δὲν θὰ μιλήσει γιὰ τὶς ἀνωμαλίες καὶ τοὺς κινδύνους, τὶς πιέσεις καὶ τὴν ἀδιαφορία τῶν «φίλων» οὔτε ὅτι ἀπένειμε ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα χωρὶς νὰ δεχτεῖ χρήματα. Ἡ πικρία ὅμως ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα κάποιων, ἡ ἔλλειψη γαλήνης καὶ ἡ μοναξιὰ τὸν πνίγουν, ἐνῶ ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους προσπαθεῖ νὰ συνετίσει τὸν ἀπειλοῦν πὼς θὰ ἀλλαξοπιστήσουν. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐπιφύλαξε στὸν Γεννάδιο αὐτὲς τὶς δοκιμασίες διότι, ὅταν ἔφυγε μακριὰ ἀπὸ τὸ παλάτι καὶ ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, παρέμεινε στὴν Πόλη καὶ δεχόταν στὴν ἀπομόνωση φίλους καὶ πιστούς. Ἀναμίχθηκε στὶς ἐκκλησιαστικὲς ὑποθέσεις ἀντὶ νὰ μείνει σιωπηλός, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ μποροῦσε νὰ ὠφελήσει τὴν πατρίδα. Γι' αὐτὸ δὲν ἀναζήτησε ἀλλοῦ καταφύγιο. Μολονότι ἐπιθυμοῦσε νὰ φύγει μακριά, ὁ βασιλεὺς μὲ τοὺς συμβούλους του ὀργισμένος τὸν ἀνάγκασε διὰ τῆς βίας νὰ μείνει. Γι' αὐτὲς τὶς αἰτίες ὁ Θεὸς τοῦ ἐπιφύλαξε νὰ ἀναλάβει τὰ βάρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα τώρα θέλει τόσο νὰ ἀπαλλαγεῖ. Ἂν καὶ πολλοὶ θεωροῦν πὼς ἦταν θαῦμα ἀπίστευτο ἡ ἀνασύσταση τῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνο στὴν Κωνσταντινούπολη ἀλλὰ παντοῦ, δὲν ἦταν παρὰ ἡ εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία θὰ ἀποσύρει ἂν οἱ ἄνθρωποι δείξουν ἀχαριστία. Καὶ ἐνῶ ὡς τώρα τίποτε δὲν τὸν πίκραινε τόσο ὅσο τὸ βάρος τῶν ἁμαρτιῶν του, τώρα ἡ κακία τῶν ἀνθρώπων ποὺ συνομωτοῦν ἐναντίον του τὸν ὁδήγησε στὴν ἀπόφαση νὰ ἐπιστρέψει στὸ μοναχικὸ βίο. Καὶ παραμένει αἴνιγμα γιατὶ τὴν ἐλευθερία του, τὴν ὁποία τοῦ ἐξασφάλισαν μὲ δική τους πρωτοβουλία ἐκεῖνοι ποὺ ὑπῆρξαν ὑπαίτιοι τοῦ δικοῦ του δράματος, τώρα τοῦ τὴν ἀφαίρεσε ὁ σουλτάνος ὁλοκληρωτικά, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀπαγορεύει, πειθόμενος ἀπὸ τὶς κραυγὲς τῶν χριστιανῶν, νὰ ἀναχωρήσει καὶ νὰ ἰδιωτεύσει. Πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἀμφισβητοῦν τὶς προθέσεις

του καὶ ἄλλοι τὸν συμβουλεύουν νὰ παραιτηθεῖ, καθὼς ἡ ἐλευθερία του εἶναι εἰκονική. Ὁ Θεὸς ἀσφαλῶς δὲν ἀντιτίθεται στὴν ἐπιθυμία του νὰ μονάσει, καὶ ἡ παραμονή του στὸ Πατριαρχεῖο τοῦ εἶναι βάρος, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ βοηθήσει τοὺς ὁμοφύλους του. Τὸ θάνατο δὲν τὸν φοβᾶται καὶ θὰ θρηνεῖ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν τάφο γιὰ τὰ μεγάλα δεινὰ τοῦ γένους ποὺ μόνον ὁ Θεὸς μπορεῖ πλέον νὰ γιατρέψει. Ἂς μὴ λυπηθοῦν γιὰ ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ συμβεῖ· νὰ εἶναι βέβαιοι πὼς ὅσα ἀφηγήθηκε ἦταν ἡ ἀλήθεια, καὶ καθένας ἂς πράξει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν Ἐκκλησία. Ἡ ἀλήθεια γιὰ ὅσα τοῦ προσάπτουν οἱ κατήγοροί του θὰ ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό.

Π α ρ ά δ ο σ η. Δὲν σώζεται κανένα ἀπὸ τὰ γράμματα ποὺ ἀσφαλῶς στάλθηκαν· τὸ κείμενο ὅμως παραδίδεται ἀντιγραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Γεννάδιο στὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο Paris. gr. 1289, φ. 81r-93r· τὸ ἴδιο κείμενο παρέδιδε καὶ τὸ χειρόγραφο Taurinensis gr. CLXXIX.b.II.33, φ. 74r-81r, τὸ ὁποῖο καταστράφηκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Τουρίνου τὸ 1904.

Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η. *† Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Γεννάδιος τοῖς ἁπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κατὰ λόγον καὶ νόμον ζῆν.*

I n c i p i t. *Πολλοὶ ἐπιστείλαντές μοι θαυμάζειν τε*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Οἱ ἐκδότες τῶν *Ἀπάντων* τοῦ Γενναδίου χρονολόγησαν τὸ κείμενο στὸ φθινόπωρο τοῦ 1454 (τ. 4, σ. 513 «Corrections»). Θὰ πρέπει ὅμως νὰ χρονολογηθεῖ λίγο νωρίτερα, περὶ τὸν Αὔγουστο, γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο. Ὁ ἴδιος ὁ Γεννάδιος στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1454 προσδιορίζει (***π. 8***· βλ. καὶ τὴ «Χρονολόγηση» τῆς ***π. 7***) ὅτι παρῆλθαν ἤδη δύο μῆνες ἀπὸ τότε ποὺ ἐξέφρασε «τοῖς δυναμένοις» τὴν πρόθεσή του νὰ παραιτηθεῖ· ἀφοῦ στὸ ἀπολογητικό του κείμενο δηλώνει ὅτι τώρα μόλις λύνει τὴ σιωπή του προκειμένου νὰ ἐκφράσει τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴν ἀποτυχία τῶν προσπαθειῶν του, πρέπει τὸ κείμενο αὐτὸ νὰ γράφτηκε ἀμέσως μετὰ τὶς 7 Αὐγούστου ποὺ ἀπευθύνθηκε, μὲ γράμμα προφανῶς καὶ ὄχι δημόσια, «τοῖς δυναμένοις» νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ καθήκοντά του.

Ἔ κ δ ο σ η. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 211-231 ἀπὸ τὸ παρισινὸ χειρόγραφο. Τμήματα τοῦ κειμένου ἔδωσαν σὲ ἰταλικὴ μετάφραση ὁ PERTUSI, *La caduta*, σ. 243-253 καὶ σὲ ἰσπανικὴ ὁ BÁDENAS, *Constantinopla*, σ. 567-572, ἐνῶ μετάφραση τοῦ κειμένου στὰ γαλλικὰ ἑτοιμάζει ἡ M.-H. Congourdeau (BLANCHET, *Scholarios*, σ. 496).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 63 σημ. 315· PERTUSI, *La caduta*, σ. 422-434· TURNER, *Pastoral Letter*, σ. 25-38· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 112-117, 128-135 καὶ passim.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Τὸ κείμενο αὐτό, σημαντικὸ καὶ γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ δίνει

καὶ ὡς ψυχογράφημα τοῦ Γενναδίου, οἱ ἐκδότες τῶν *Ἀπάντων* τὸ παρουσιάζουν σὰν ποιμαντικὴ ἐπιστολὴ (lettre pastorale), ὑπάρχουν ὅμως πολλὲς ἀμφιβολίες ἂν θὰ πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ ἐπίσημο πατριαρχικὸ κείμενο καὶ νὰ ἐνταχθεῖ στὶς πράξεις τοῦ Πατριαρχείου. Κάποια ἐξωτερικὰ στοιχεῖα ὁδηγοῦν στὴν ἰδέα ὅτι εἶναι ἐγκύκλιος ἐπιστολή, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ προσφώνηση «τοῖς ἁπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ». Ὡστόσο, ἡ μεγάλη ἔκταση τοῦ κειμένου καθὼς καὶ ἡ λόγια καὶ δυσνόητη γλώσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ συντάκτης πείθουν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἦταν κείμενο γραμμένο γιὰ τοὺς πολλοὺς ἀλλὰ ὅτι πρόκειται γιὰ κείμενο μὲ χαρακτήρα ἀπολογητικὸ ποὺ ἀπευθυνόταν, ὅπως φαίνεται, σὲ ἕναν περιορισμένο ἀριθμὸ πεπαιδευμένων προσώπων. Τὴν ἄποψη αὐτὴ τὴ στηρίζουν δύο ἀκόμα στοιχεῖα· ἡ κλητικὴ προσφώνηση τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὁ Γεννάδιος στὴ ροὴ τοῦ κειμένου: «ὦ φίλων οἱ περιλειπόμενοι, ὁπουδήποτε γῆς εἴητε» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 223 στ. 19-20), καὶ τὸ δεύτερο τμῆμα τῆς ἀρχικῆς προσφώνησης ποὺ χρησιμοποίησε εἰσάγοντας τὸ κείμενο «τοῖς ἁπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κ α τ ὰ λ ό γ ο ν κ α ὶ ν ό μ ο ν ζ ῆ ν», στοιχεῖο ποὺ δηλώνει πὼς ἀπευθυνόταν σὲ ἐκείνους, τοὺς λίγους, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν κατὰ τὸν λόγο καὶ τὸν νόμο τοῦ Χριστοῦ καὶ ὄχι στὸ σύνολο τῶν χριστιανῶν, τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ὁποίων ἀπὸ τὰ δόγματα τοῦ Θεοῦ διεκτραγωδεῖ σὲ ὁλόκληρο τὸ κείμενο. Κρίναμε πάντως πὼς ἔπρεπε νὰ παραθέσουμε ἐδῶ τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ νὰ τὸ καταχωρίσουμε μὲ *, siglum ποὺ δηλώνει πὼς δὲν πρόκειται γιὰ πράξη ἐπίσημη, ὅπως εἶχε θεωρηθεῖ, ἀλλὰ γιὰ ἰδιωτικὸ κείμενο.

π. 7

1454 [post 7 Αὐγούστου – ante 7 Ὀκτωβρίου]

Ἐγκύκλιο «ἕτερον» **γράμμα** πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ πατριάρχης περιγράφοντας «δι' ὀλίγων» στοὺς χριστιανοὺς ὅσα ὁδήγησαν στὴν ἅλωση, τοὺς προτρέπει νὰ διορθώσουν τὴν παράλογη καὶ παράνομη διαγωγή τους.

Μ ν ε ί α. «καὶ ἡμεῖς ἐ ν ἑ τ έ ρ ῳ γ ρ ά μ μ α τ ι πρότερον ἀποσταλέντι πανταχοῦ πρὸς διδασκαλίαν μὲν τῶν τῷ ἡμετέρῳ γένει πρότερον καὶ νῦν τελευταῖον τῇ μητροπόλει συμβεβηκότων, μᾶλλον δὲ ἐξ ἀνάγκης ὀφειλόντων τοιούτοις οὖσιν ἡμῖν ἐπακολουθῆσαι, διόρθωσιν δὲ τῆς ἀπαιδεύτου καὶ παρά τε νόμον καὶ λόγον τῶν πλείστων ἀναστροφῆς λόγον ἐποιησάμεθα»: Γεννάδιος, Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας, 7 Ὀκτωβρίου 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 231 στ. 21-24· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 48 στ. 14-17.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι τὸ γράμμα στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἡ σχετικὴ μνεία χρονολογεῖται στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1454 (**π. 8** «Χρονολόγηση»), τὸ ἐγκύκλιο αὐτὸ συνοπτικὸ γράμμα πρέπει νὰ «ἀπεστάλη πανταχοῦ» πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή. Ἴσως μάλιστα τὸ ὅριο αὐτὸ μπορεῖ νὰ μετατεθεῖ περὶ τὸν Αὔγουστο τοῦ ἴδιου χρόνου, καὶ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ ἀπολογητικὸ κείμενο (**6***) στὸ ὁποῖο ἐκφράζει τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴν ἀποτυχία τῶν προσπαθειῶν του καὶ δηλώνει ὅτι τότε μόλις λύνει τὴ σιωπή του· κατὰ συνέπεια, τὸ λανθάνον αὐτὸ ἐγκύκλιο γράμμα θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν 7η Ὀκτωβρίου καὶ μετὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἀπολογητικοῦ κειμένου (**π. 6***).

Σχολιασμός. Τὸ θέμα ποὺ τίθεται εἶναι ἂν τὸ γράμμα αὐτό, γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ ὁποίου πληροφορούμαστε ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη ἐγκύκλιο τοῦ Γενναδίου (**π. 8**), ταυτίζεται μὲ τὸ ἐκτενὲς κείμενο ποὺ τὸ χαρακτηρίζουμε ἀπολογητικὸ (**π. 6***) ἢ ἂν πρόκειται γιὰ ἕνα ἄλλο τὸ ὁποῖο λανθάνει. Θεωροῦμε τὴ δεύτερη ὑπόθεση περισσότερο πιθανὴ γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους. Στὸ ἀπολογητικὸ κείμενο γίνεται ἐκτενὴς περιγραφὴ τῶν γεγονότων ποὺ ὁδήγησαν στὴν Ἅλωση, ἐνῶ ὁ Γεννάδιος ἀναφερόμενος στὸ γράμμα ποὺ λανθάνει σημειώνει: «ἐκεῖ τοίνυν περὶ πάντων δι' ὀλίγων μέν, ἱκανῶς μέντοι γε ὡς οἷόν τε ἐδηλώσαμεν» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 231 στ. 26-27· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 48 στ. 19-21). Ἐξάλλου, τὸ ἀπολογητικὸ κείμενο εἶναι δυσνόητο καὶ φαίνεται ἀπίθανο νὰ ἀποτελοῦσε ἐγκύκλια ἐπιστολὴ ἡ ὁποία ἀπεστάλη «πανταχοῦ πρὸς διδασκαλίαν», ἀφοῦ τὸ κείμενό της ἦταν δύσκολο νὰ γίνει κατανοητό, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε (**π. 6*** «Σχολιασμός»), ἀπὸ ἕναν εὐρύτατο κύκλο ἀνθρώπων.

π. 8

1454, 7 Ὀκτωβρίου

Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας «ἐπὶ τῇ παραιτήσει».

Ὁ πατριάρχης διαπιστώνει πὼς τὰ δεινὰ τῆς Ἁλώσεως δὲν σωφρόνισαν τοὺς χριστιανοὺς καὶ οἱ προσωπικοὶ κόποι ποὺ ὁ ἴδιος κατέβαλε ἀπὸ τότε ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἡγεσία τοῦ Πατριαρχείου δὲν καρποφόρησαν. Ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴ μάταιη προσπάθεια, προτιμᾶ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ φορτίο ποὺ τοῦ ἀνατέθηκε καὶ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς του. Τὴν ἀπόφασή του ἀνέβαλε ὡς τώρα νὰ τὴν πραγματοποιήσει γιὰ τὸ κοινὸ καλό, ὅμως τώρα δηλώνει πὼς εἶναι ἀποφασισμένος νὰ ἀποσυρθεῖ ὁριστικὰ ἀπὸ τὰ καθήκοντά του ὡς τὴν ἑορτὴ τῶν Φώτων [τοῦ 1455], ὁπότε καὶ συμπληρώνεται ἕνας χρόνος ἀπὸ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του.

Παράδοση. Δὲν σώζεται κανένα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα τοῦ ἐγκυκλίου γράμματος ποὺ ἀσφαλῶς στάλθηκαν πρὸς τὶς ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες· σώζεται ὅμως ἀντίγραφο τοῦ κειμένου σὲ χειρόγραφο τοῦ 16ου αἰ., τὸ Ἰβήρων 388 (παλ. ἀρ. 248), φ. 973r-974r.

Προσφώνηση. *† Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Γεννάδιος ἐλέῳ Θεοῦ πατριάρχης ἐν Κωνσταντίνου πόλει τῶν ἁπανταχοῦ τῶν Χριστοῦ πενήτων πᾶσι τοῖς τῷ παρόντι ἐντευξομένοις εὐλογίαν ἐκ τῆς τῶν εὐλογιῶν τοῦ Θεοῦ πηγῆς καὶ εἴδησιν τῶν ἡμετέρων, ὥστε δι' εὐχῆς καὶ σπουδῆς πάντων τὰ τῆς ἐκκλησίας, Χριστοῦ αὐτοῦ κατανεύοντος, οἴκτῳ ἡμετέρῳ προνοηθῆναι.*
Incipit. *Εἰ ὁ λαός μου ἤκουσέ μου*

Χρονολόγηση. Οἱ ἐκδότες τῶν *Ἁπάντων* τοῦ Γενναδίου χρονολόγησαν ὀρθὰ τὸ ἐγκύκλιο γράμμα στὴν 7η Ὀκτωβρίου τοῦ 1454 (τ. 4, σ. 513 «Corrections»), καθὼς ἡ διατύπωση «ἀρχὴ μὲν δὴ σήμερον τοῦ δεκάτου μηνὸς» (*ὅ.π.*, σ. 233 στ. 29-30· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 105) δηλώνει τὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς πατριαρχίας του. Ὅσον ἀφορᾶ τὴ διατύπωση «ἡ τὴν ἀρχιερωσύνην δοῦσα τὸν πέρυσι χρόνον ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ», ὀφείλεται στὸ ὅτι τὴν 1η Σεπτεμβρίου εἶχε ἀρχίσει τὸ νέο ἐκκλησιαστικὸ ἔτος, ἑπομένως ὁ Ἰανουάριος τοῦ 1454 ἀνῆκε στὸν προηγούμενο χρόνο.

Ἔκδοση. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 231-233: ἀπὸ τὸν κώδικα Ἰβήρων 248· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 48-51.

Βιβλιογραφία. TURNER, *Carrier*, σ. 453· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 114-117, 158-159, 194, 196, 201-202.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος δὲν τήρησε τελικὰ τὴν προθεσμία ποὺ μὲ ἔμφαση ἐξαγγέλλει ἐδῶ, ὅτι δηλαδὴ ἡ 6η Ἰανουαρίου τοῦ 1455 θὰ τὸν βρεῖ νὰ ἰδιωτεύει (στ. 31-32 καὶ στ. 107-108 στὶς ἀντίστοιχες ἐκδόσεις). Γνωρίζουμε ὅτι θὰ παραμείνει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὡς τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1456. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι στὸ ἐγκύκλιο αὐτὸ γράμμα του ὁ Γεννάδιος δὲν θεωρεῖ τὸν Πορθητὴ «προστάτη» τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως λανθασμένα ὑπέθεσε ὁ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία*, τ. 2, σ. 173 καὶ τὸν ἀκολούθησε ὁ TURNER, *Carrier*, σ. 445.

π. 9

1455, 6 Φεβρουαρίου

«**Πιττάκιον**» μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος δίνει λύσεις σὲ κανονικὰ καὶ λειτουργικὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα εἶχαν προκαλέσει σφοδρὲς διαμάχες στὴ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα.

Τὰ ζητήματα ἀφοροῦσαν σοβαροὺς προβληματισμοὺς τῶν μοναχῶν σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ ὁρισμένων «παραβάσεων» τοῦ γράμματος τῶν ἱερῶν κανόνων. Ὁ πατριάρχης ἀπαντᾶ πὼς ἡ παραίτηση ἑνὸς ἀρχιερέως δὲν τελειοῦται ἂν δὲν γίνει ἀποδεκτή, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἐπίσκοπο Σιναίου, ποὺ εἶναι χειροτονημένος ἀπὸ τὸν νόμιμο πατριάρχη τοῦ τόπου καὶ διατηρεῖ τὴν προστασία τῆς μονῆς μὲ ἐντολὴ τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων. Δίνει διευκρινίσεις ὑπὸ ποιὲς προϋποθέσεις ἕνας ἀρχιερέας μπορεῖ νὰ τελέσει λειτουργία χωρὶς τὴν παρουσία διακόνου. Ἡ παρουσία τοῦ ἐπισκόπου Πόστνας καὶ τὰ χρήματα ποὺ προσφέρει πρὸς τὴ μονὴ δὲν πρέπει νὰ σκανδαλίζουν, διότι εἶναι Σέρβος καὶ ὀρθόδοξος καὶ μάλιστα ἔχει φέρει στοὺς κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τὸν αὐθέντη Χερτζέκα καὶ ἄλλους Κουδουγέρους· μποροῦν λοιπὸν ὅταν τοὺς ἐπισκέπτεται νὰ τὸν μνημονεύουν καὶ νὰ εὔχονται ὑπὲρ ὑγείας τοῦ Χερτζέκα. Ἐπιτρέπεται νὰ προσφέρουν ἀντίδωρο καὶ τὸν ἄρτο τῆς «παναγίας» σὲ Ἀρμενίους καὶ Λατίνους, διότι εἶναι χριστιανοί, ἔστω καὶ ἂν εἶναι «ἑτερόδοξοι»· δὲν ἐπιτρέπεται μόνο νὰ τοὺς δώσουν θεία κοινωνία, ἐκτὸς ἂν οἱ ἴδιοι ἀρνηθοῦν τὸ δικό τους δόγμα καὶ τὴν ζητήσουν· ὅμως οἱ μοναχοὶ τοῦ Σινᾶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δέχονται ἁγιασμὸ ἀπὸ αὐτούς. Ἂν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων δίνει χρήματα γιὰ νὰ ἐκλεγεῖ, δὲν πρέπει νὰ σκανδαλίζονται διότι ἔτσι συνηθίζεται στὰ μέρη του καὶ διότι οἱ χρηματιζόμενοι εἶναι ἀλλόθρησκοι· οἱ χριστιανοὶ ὅμως ὅταν χρηματίζονται διαπράττουν μέγα ἁμάρτημα. Πρέπει νὰ δείχνουμε ἐπιείκεια γιὰ κάποια παραπτώματα, δεδομένου ὅτι ὅλοι τελικὰ θὰ ὑποστοῦμε τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ. Ὁ πατριάρχης στὴ συνέχεια ἐξηγεῖ πόσο οὐσιαστικὴ καὶ σύμφωνη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι ἡ κατ' οἰκονομίαν ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τώρα, ποὺ οἱ συνθῆκες μοιάζουν μὲ τὴν πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐποχή, ἀφοῦ οὔτε «βασιλείαν ἔχομεν νῦν, οὔτε ἐκκλησίαν ἐλευθέραν, οὔτε παρρησίαν». Τότε ἡ ἐκκλησία ζοῦσε μὲ ἁπλότητα καὶ ὄχι μὲ τὴ λεπτολογία ποὺ τῆς ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Οἱ χριστιανοὶ τότε ποὺ ἐπικρατοῦσε ἡ ἁπλότητα στὸ χριστιανισμὸ θυσιάζονταν γιὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ· μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ὑπὸ τὶς παροῦσες συνθῆκες ἡ λεπτολογία καὶ ἡ αὐστηρότητα δὲν εἶναι ἀπαραίτητες οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς τὶς ἀπαιτεῖ, διότι οἱ χριστιανοὶ ὑπομένουν πολλὰ γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν πίστη τους. Τέλος, ὁ πατριάρχης καθησυχάζει τὸν μοναχὸ Μάξιμο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πληροφορήθηκε τὰ συμβαίνοντα στὴ μονή, πὼς δὲν ἁμαρτάνει ὅταν οἱ συνθῆκες δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ μεταλάβει, διότι ἡ θεία κοινωνία συνοδεύεται καὶ προϋποθέτει ἁρμόζουσα πνευματικὴ προετοιμασία, ἡ ὁποία εἶναι ἱκανὴ νὰ ὑποκαταστήσει σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, ὅπως τῶν ἀσκητῶν, τῶν ἰδιωτῶν μοναχῶν, τῶν ἀσθενῶν ἢ ἐκείνων ποὺ κάποιες ἀνυπέρβλητες συνθῆκες τοὺς ἐμποδίζουν νὰ μεταλάβουν, ὄχι τὸ μυστήριο ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς θείας μετάληψης.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο, ποὺ σωζόταν τουλάχιστον ὡς τὸν 17ο αἰ. σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων (*Ἐπιτομή*, σ. 224) στὸ «ἐν Καΐρῳ σιναϊτικὸν μετόχιον», σήμερα λανθάνει· τὸ κείμενο ὅμως τοῦ πιττακίου παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε: τοὺς σιναϊτικοὺς κώδικες 1609, φ. 458^{r}-463^{v} καὶ 1755, φ. 346^{v}-374^{r}· τοὺς ἀθωνικοὺς Μ. Λαύρας Λ 7, φ. 42^{v}-52^{v} καὶ Ω 43, φ. 58^{r}-60^{v} (τὸ κείμενο κολοβό, ἀλλὰ στὸ φ. 59^{r} αὐτόγραφη προσθήκη τοῦ Γενναδίου)· Ἰβήρων 520, φ. 138^{v}-143^{v}· τὸν παρισινὸ κώδικα 1295, φ. 1^{r}-7^{r}· τὸν βατικανὸ Ottob. gr. 418, φ. 184^{r}-192^{r} (τὸ κείμενο ἀκέφαλο)· τὸν μαρκιανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanianus CCXXIX), φ. 323^{v}-328^{r}· Ζαγορᾶς 79, φ. 76^{r}-83^{v} καὶ 103, σ. 155-158 (τμῆμα)· τὸν κώδικα Τουρίνου 319 (C. V. 21), φ. 363^{r}-370^{v}· τὸ κείμενο παρέδιδε καὶ ὁ κώδικας 179, φ. 249 ἑπ. τῆς ἴδιας βιβλιοθήκης, ὁ ὁποῖος ὅμως κάηκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ στὴ βιβλιοθήκη τὸ 1904.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. *† Τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς κῦρ Μαξίμῳ, τῷ κατὰ κόσμον Σοφιανῷ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐνασκουμένοις τῇ ἁγίᾳ μονῇ τοῦ Σινᾶ ὁσιωτάτοις ἱερομονάχοις καὶ μοναχοῖς.*
Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η. *† Τιμιώτατε ἐν μοναχοῖς καὶ ἡμῖν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ ποθεινότατε, χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην ἐπευχόμεθά σοι ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος.*
I n c i p i t. *Αἱ γραφαὶ τῆς σῆς εὐλαβείας*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *† Φεβρουαρίου ἕκτη.*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή. *† Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θ(εο)ῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος:-*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Στὸ τέλος τοῦ πιττακίου ὁ Γεννάδιος δὲν σημείωσε τὸ χρόνο ἀλλὰ μόνο τὸ μήνα καὶ τὴν ἡμέρα («Φευρουαρίου ἕκτῃ»). Δὲν πρόκειται ὅμως γιὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1454, διότι ὅσα περιγράφει ὁ Γεννάδιος ὅτι ἔπραξε στὸ διάστημα τῆς πατριαρχίας του δὲν μπορεῖ νὰ ἔγιναν σὲ ἕνα μόνο μήνα· προφανῶς πρόκειται γιὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455.

Ἔ κ δ ο σ η. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 225-232, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, μὲ κάποιες παραλείψεις καὶ ἐπεμβάσεις· [= ΝΕΟΚΛΗΣ, *Σινᾶ*, σ. 1-3 τμῆμα]· RENAUDOT, *Gennadii Homiliae*, σ. 77-79 τμῆμα [= *PG*, τ. 160 στλ. 537-540]· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 198-206, ἀπὸ τὸν παρισινὸ κώδικα 1295 τοῦ 15ου-16ου αἰ. καὶ τοὺς ἀθωνικοὺς Λαύρας Λ 7 καὶ Ω 43· ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία*, σ. 189-199, ἀπὸ τὸ χφ Λαύρας Ω 43 καὶ Λ 7, τὸ Ἰβήρων 520, τὸ Ζαγορᾶς 103 καὶ τὸ Paris. gr. 1295 [= *Ἐπίσημα*, ἀρ. 3, σ. 55-67, μὲ προσθῆκες καὶ διορθώσεις].

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ, *Γεννάδιος*, σ. 177-180· TURNER, *Career*, σ. 449· ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία*, σ. 179-186· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 119-120, 159-160, 164-167, 174-176.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ὁ χαρακτηρισμὸς «πιττάκιον» δὲν σημειώνεται σὲ αὐτὸ τὸ κείμενο τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ ἔτσι τὸ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος στὸ ἀμέσως ἑπόμενο: «Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καὶ οὐκ ἐγράψαμεν ἐν τῷ πιττακίῳ τῷ πρὸς τὴν

ἁγίαν μονήν» (*π. 10*). Στὸν κώδικα ποὺ τὸν 16ο αἰώνα βρισκόταν στὸ Ναύπλιο καὶ σήμερα βρίσκεται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ Gr. III. 5 καὶ παραδίδει τὸ κείμενο τοῦ πιττακίου (φ. 323ᵛ-328ʳ), σώζεται στὸ κάτω περιθώριο τοῦ πρώτου φύλλου ἐνθύμηση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ὀφφικιάλιος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μέγας ῥήτωρ Μανουὴλ Κορίνθιος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του τὸ 1524 στὸ Ναύπλιο διαβεβαίωσε τοὺς ἐκεῖ κληρικοὺς ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γενναδίου πρὸς τοὺς Σιναΐτες ὑπάρχει καὶ εἶναι «ἀνόθευτος». Ἐννοοῦσε προφανῶς ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Γενναδίου ποὺ εἶχαν ὑπόψη τους ἦταν γνήσιο. Τὸ πλῆρες κείμενο τῆς ἐνθύμησης καὶ τοὺς λόγους ποὺ προκάλεσαν τὸ ἐρώτημα βλ. στὸ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀνέκδοτα*, σ. 145. Τὴ γνησιότητα τοῦ ἴδιου κειμένου ἐπιβεβαιώνει τὸν 17ο αἰώνα καὶ ὁ Νεκτάριος Ἱεροσολύμων: σὲ ἐπιστολή του μὲ ἡμερομηνία 20 Μαρτίου 1674 πρὸς τὸν τσάρο Ἀλέξιο Μιχαΐλοβιτς, ἀφοῦ τὸν διαβεβαιώσει ὅτι «τὸ ἰδιόχειρον [τοῦ Γενναδίου] ἡμεῖς... εἴδομεν», ἀντλεῖ ἐπιχειρήματα ἀπὸ ὅσα εἶχε ὑποστηρίξει στὸ κείμενο αὐτὸ «ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης» προκειμένου νὰ ἐπιχειρηματολογήσει σχετικὰ μὲ τὴν παραίτηση τοῦ πατριάρχη Νίκωνος, ὑπόθεση ποὺ ἀπασχολοῦσε τότε ἔντονα τὴν ἐκκλησία τῆς Ρωσίας· βλ. πρόχειρα τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Νεκταρίου στὸ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, *Σχέσεις*, σ. 462-467· τὸ σχετικὸ χωρίο στὴ σ. 465.

π. 10

1455, post 6 Φεβρουαρίου

Πιττάκιο πρὸς τὸν σιναΐτη Ἰωακεὶμ μὲ ὑποδείξεις γιὰ τὸ πῶς νὰ δέχονται στὴ μονὴ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὑποπτεύονται γιὰ λατινοφροσύνη.

Ὁ Γεννάδιος συμπληρώνοντας τὸ προηγούμενο πιττάκιο τὸ ὁποῖο μεταφέρει πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα ὁ γέρων Ἰωακεὶμ ὑποδεικνύει στοὺς μοναχοὺς τί πρέπει νὰ πράξουν ὅταν καταφύγει στὸ μοναστήρι τους κάποιος ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴν Πελοπόννησο ἢ τὰ νησιὰ καὶ ὑποπτεύονται πὼς εἶναι λατινόφρων. Ἡ ἀπάντηση τοῦ πατριάρχη εἶναι, πὼς πρέπει νὰ τὸν δεχθοῦν ἐφόσον ἐπιδείξει ἔμπρακτη μεταμέλεια καὶ δώσει ὁμολογία πίστεως καὶ ὑπόσχεση. Αὐτὸ ἄλλωστε ἔπραξαν σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις καὶ στὸ Πατριαρχεῖο, διότι εἶναι σύμφωνο καὶ μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν συνόδων καὶ μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Ἰησοῦ νὰ δεχθεῖ τὴ μετάνοια τοῦ Πέτρου.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο καὶ αὐτοῦ τοῦ πιττακίου σωζόταν στὸ «ἐν Καΐρῳ σιναϊτικὸν μετόχιον» τουλάχιστον ὡς τὸν 17ο αἰ., σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων (*Ἐπιτομή*, σ. 224), σήμερα ὅμως λανθάνει καὶ αὐτὸ (πβ. *π. 9*). Τὸ κείμενό του παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα, καθὼς

γνώρισε μιὰ παράλληλη μὲ τὸ προηγούμενο πιττάκιο χειρόγραφη παράδοση. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τοὺς σιναϊτικοὺς κώδικες 1609, φ. 463ᵛ-464ᵛ καὶ 1755, φ. 374ʳ-376ᵛ· τοὺς ἀθωνικοὺς Μ. Λαύρας Λ 7, φ. 52ᵛ-53ᵛ καὶ Ἰβήρων 520, φ. 143ᵛ-144ʳ· τὸν παρισινὸ κώδικα Gr. 1295, φ. 7ᵛ-8ʳ· τὸν βατικανὸ Ottob. gr. 418, φ. 192ʳ-193ᵛ· τὸν μαρκιανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanianus CCXXIX), φ. 328ʳ⁻ᵛ καὶ τὸν κώδικα τοῦ Τουρίνου 319 (C. V. 21), φ. 371ʳ⁻ᵛ, κώδικας ποὺ διασώθηκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1904.

Προσφώνηση. *† Τιμιώτατε ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Ἰωακείμ.*
Incipit. *Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καὶ*

Χρονολόγηση. Στὸ πιττάκιο δὲν παραδίδεται ὁ χρόνος γραφῆς του· εἶναι ὅμως φανερὸ ὅτι συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου 1455 (*π. 9*). Φαίνεται ὅτι ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἔγραψε τὸ προηγούμενο γράμμα πρὸς τὸν Μάξιμο καὶ τοὺς λοιποὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ, θυμήθηκε κάποιο ζήτημα ποὺ τοῦ εἶχαν θέσει καὶ τὸ ὁποῖο εἶχε ἀφήσει ἀναπάντητο· σπεύδει λοιπὸν νὰ δώσει στὸν Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος θὰ μεταφέρει τὸ πιττάκιό του πρὸς τὴ μονή, ἕνα συμπληρωματικὸ γράμμα μὲ τὶς ὑποδείξεις του. Κατὰ συνέπεια, ἡ χρονολόγησή του πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ μετὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455.

Ἔκδοση. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός*, σ. ρβ΄-ργ΄ ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Λαύρας· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 206-207 καὶ ἀπὸ τὸν παρισινὸ κώδικα 1295· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70-71.

Βιβλιογραφία. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 223-224· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 71 σημ. 1· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 173-176.

Σχολιασμός. Ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου, ὁ Νικηφόρος Καλογεράς, θεώρησε ὅτι τὸ πιττάκιο ἀπευθυνόταν σὲ λαυριώτη μοναχὸ ὀνόματι Ἰωακεὶμ (*Εὐθύμιος*, σ. ρβ΄), ἐπειδὴ ἐντόπισε τὸ κείμενό του σὲ χειρόγραφο ἀποκείμενο στὴ βιβλιοθήκη τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἄθω. Ὁ Νεκτάριος Ἱεροσολύμων ὅμως ὑποστήριξε πὼς πρόκειται γιὰ σιναΐτη μοναχὸ (*Ἐπιτομή*, σ. 224). Πράγματι, ὁ Γεννάδιος ἀπευθύνει τὸ δεύτερο πιττάκιό του στὸν ἱερομόναχο Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε ἐπισκεφθεῖ, μαζὶ μὲ τὸν καλόγηρο Γρηγόριο, γιὰ νὰ τοῦ μεταφέρει «τὰς γραφὰς» τοῦ Μαξίμου καὶ νὰ τοῦ ἀφηγηθεῖ τὰ συμβαίνοντα στὴ μονὴ Σινᾶ. Ἡ BLANCHET, *Scholarios*, σ. 175, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐπίσημο κείμενο, ὅπως τὸ προηγούμενο, ἀλλὰ ἕνα ἰδιωτικὸ σημείωμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος ἐξέφραζε τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν τρόπο χειρισμοῦ τῶν ὑπόπτων γιὰ λατινοφροσύνη. Τὸ γεγονὸς ὡστόσο ὅτι τὴν ἴδια πολιτικὴ εἶχε ἤδη ἐφαρμόσει ὁ ἴδιος στὸ Πατριαρχεῖο («ὅπερ ἐποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ πατριαρχεῖον», *Ἐπίσημα*, σ. 70 στ. 15· πβ. καὶ ὅσα ἀναφέρουμε πιὸ πάνω, στὴν *π. 3*) δείχνει ὅτι δὲν ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἁπλὴ νουθεσία ποὺ δὲν ἤθελε ὁ Γεν-

νάδιος νὰ γίνει εὐρύτερα γνωστή. Ἄλλωστε στὸ κείμενο τοῦ πιττακίου ὁ πατριάρχης παραινεῖ τὸν Ἰωακεὶμ νὰ μὴν παραλείψει νὰ ἀνακοινώσει τὶς ὑποδείξεις του στοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς: «γράφομεν τοῦτο... διὰ καλλίονα ἐνθύμησιν ὑμῶν καὶ πληροφορίαν τῶν ἀδελφῶν» (*Ἐπίσημα*, σ. 70 στ. 3-4).

π. 11

1455, 20 Φεβρουαρίου

Πιττάκιο μὲ τὸ ὁποῖο καλεῖται ἡ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα νὰ ὑποδεχθεῖ τοὺς δύο μοναχοὺς ποὺ ἐπιστρέφουν καὶ νὰ τοὺς παραχωρήσει τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου.

Ὁ πατριάρχης Γεννάδιος ἀπευθύνεται στοὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ μὲ ἕνα πιττάκιο τὸ ὁποῖο φέρουν μαζί τους ὁ γέρων Ἰωακεὶμ καὶ ὁ καλόγηρός του Γρηγόριος. Ζητᾶ ἀπὸ τὴ μοναστικὴ κοινότητα νὰ τηρεῖ τὶς ἐντολὲς τὶς ὁποῖες κατέγραψε στὸ προηγούμενο πιττάκιό του (***π. 9***), τὴν καλεῖ νὰ ζεῖ εἰρηνικὰ καὶ ἐξαίρει τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ἐπισκόπου Σιναίου. Εὔχεται νὰ μπορέσει νὰ ἐκπληρώσει τὴν ἐπιθυμία του νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν Πανάγιο Τάφο καὶ τὴ μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης καὶ τοὺς ζητᾶ νὰ ξεχάσουν τὰ σκάνδαλα ποὺ προκάλεσαν κάποιοι ἀμαθεῖς καὶ κακῆς διαθέσεως ἄνθρωποι. Οἱ μοναχοὶ ποὺ ἐπιστρέφουν στὴ μονὴ ἔρχονται πλέον μὲ ἀγάπη καὶ προθυμία γιὰ συνδιαλλαγή. Ἀξιώνει λοιπὸν ὁ πατριάρχης νὰ τοὺς δεχτοῦν οἱ Σιναΐτες μὲ ἀγάπη καὶ νὰ τοὺς παραχωρήσουν τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου καὶ ἐκεῖνοι θὰ ἀπονέμουν τὴν ὀφειλόμενη ὑποταγὴ στὴ μονὴ καὶ στὸν ἐπίσκοπο.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ πιττάκιο ἐντοπίστηκε ἀνάμεσα στὰ εὑρήματα τοῦ Σινᾶ τοῦ ἔτους 1975· τὸ εὕρημα ἔκανε γνωστὸ ὁ σιναΐτης μοναχὸς ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, *Ἀρχειακὸν ὑλικόν*, σ. 575, καὶ ἔδωσε τὸ πανομοιότυπο τοῦ ἐγγράφου (*Στὸ ἴδιο*, τ. 2, σ. 250) χωρὶς ὅμως νὰ ἐκδώσει τὸ κείμενο.

Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η . *† Ὁσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ οἱ ἐνασκούμενοι τῇ ἱερωτάτῃ μονῇ τοῦ Σιναίου, ἠγαπημένοι υἱοὶ τῆς ἡμῶν [μετριότητος] [...] τῷ κοινῷ πάντων π(ατ)ρί, χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην ἐπευχόμεθα ὑμῖν ἀπὸ Θ(εο)ῦ παντοκράτορος.*

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Γενναδίου Β΄ στὴν ***π. 11***

I n c i p i t . *Παρὰ τῶν εὐλαβεστάτων μοναχῶν τοῦ*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *Φεβρουαρίου κ΄.*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή . *† Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θ(εο)ῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος:-*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ ἡμερομηνία ποὺ σημειώνεται στὸ κείμενο εἶναι «Φεβρουαρίου κ΄». Δεδομένου ὅτι τὸ πιττάκιο αὐτὸ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου (***π. 9***) καὶ παράλληλα εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν ὑπογραφὴ καὶ τὸ ὕφος τοῦ Γενναδίου ὅτι τὸ γράφει ὅταν ἦταν πατριάρχης, τὸ πιττάκιο πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ 1455, διότι τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1456 ὁ Γεννάδιος εἶχε πλέον παραιτηθεῖ· πβ. καὶ ὅσα σημειώνονται στὴ «Χρονολόγηση» τῆς ***π. 9***.

Ἔ κ δ ο σ η . *Ἐπίσημα*, ἀρ. 5, σ. 73-75.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, *Ἀρχειακὸν ὑλικόν*, τ. 1, σ. 574-575.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ πιττάκιο αὐτὸ εἶναι τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο ἔγγραφο ποὺ φέρει τὴ χαρακτηριστικὴ ὑπογραφὴ τοῦ Γενναδίου: «† Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θ(εο)ῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος». Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ἐνῶ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου 1455 (***π. 9***) ἀπευθυνόταν πρὸς τὸν μοναχὸ Μάξιμο, ἐδῶ ὁ Γεννάδιος ἀναφέρει ὡς ἀποδέκτη ἐκείνου τοῦ πιττακίου κάποιον «Ματθαῖο»· πρόκειται προφανῶς γιὰ lapsus τοῦ Γενναδίου. Τὸ νέο αὐτὸ εὕρημα τοῦ Σινᾶ ἔρχεται νὰ συνδεθεῖ μὲ τὰ ὡς τώρα γνωστὰ πιττάκια καὶ νὰ μᾶς δώσει τὴ λύση τῆς ὑποθέσεως. Φαίνεται πὼς οἱ δύο μοναχοὶ ποὺ πῆγαν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Ἰωακεὶμ καὶ ὁ καλόγηρός του Γρηγόριος, εἶχαν διαφωνήσει μὲ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ σὲ θέματα δογματικὰ καὶ λειτουργικά· τὰ στοιχεῖα μάλιστα δείχνουν πὼς τὶς ἴδιες ἀπόψεις εἶχε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σινᾶ. Οἱ διαφωνοῦντες θέλησαν νὰ ἐνισχύσουν τὶς θέσεις τους μὲ τὴ γνώμη τοῦ ἴδιου τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Ὅμως ὁ πατριάρχης τοὺς ἔπεισε νὰ ἐπιστρέψουν στὴ μονὴ καὶ νὰ εἰρηνεύσουν. Τὶς ἀπαντήσεις του στὰ ζητήματα ποὺ εἶχαν προβληματίσει τοὺς ἐκεῖ μοναχοὺς τὶς ἐξέθεσε ὁ Γεννάδιος γραπτῶς στὸ προηγούμενο πιττάκιο (***π. 9***) καὶ στὸ συμπλήρωμά του (***π. 10***). Τώρα ἀξιώνει ἀπὸ ὅλους τοὺς Σιναΐτες νὰ συνδιαλλαγοῦν, νὰ εἰρηνεύσουν καὶ τοὺς παροτρύνει νὰ παραχωρήσουν τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου στοὺς διαφωνήσαντες ἀδελφούς τους.

π. 12

[**1455**, τέλη – **1456**, Ἰανουάριος]

Ἀποκρίσεις σὲ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας Γεώργιος Branković σχετικὰ μὲ λειτουργικὰ καὶ κανονικὰ ζητήματα.

[1] Ἡ Ἐκκλησία ἀποδέχεται τὴν ἑρμηνεία τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος [σὲ

βιβλία τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης] καὶ [τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία] τοῦ [Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ] Ξανθοπούλου: τὰ ἔργα εἶναι ἀπολύτως ὀρθόδοξα καὶ ἐπομένως ἂν κάτι φαίνεται σὰν καινοδοξία, πρέπει νὰ ὀφείλεται στὴ σερβικὴ μετάφραση. Τὰ «διπλοκατηχούμενα» λέγονται μόνον σὲ λειτουργίες προηγιασμένων. Ὁ ἁγιασμὸς τῶν Θεοφανείων λαμβάνεται πρὶν ἀπὸ τὸ ἀντίδωρο. [2] Ἡ ὕψωση τῆς «παναγίας» γίνεται τὴ Μεγάλη Πέμπτη ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος. [3] Ὁ Ἰούδας ἔζησε λίγο διάστημα μετὰ τὴν προδοσία, σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίο τῶν Πράξεων. [4] Σὲ ἁγία τράπεζα ποὺ μολύνθηκε κάνουμε πρῶτα ἁγιασμὸ καὶ κατόπιν τελοῦμε τὴν εὐχαριστία. Ἂν παρέλθουν σαράντα ἡμέρες, λειτουργεῖται ἀνεμπόδιστα. [5] Ἂν ἱερέας πιεῖ νερὸ τὴ νύχτα λόγω δίψας ἡ ὁποία προκλήθηκε ἀπὸ πολυφαγία καὶ μέθη, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λειτουργήσει. Ὁ λαϊκὸς σὲ κάθε περίπτωση μπορεῖ νὰ λάβει ἀντίδωρο. [6] Ὁ ἱερέας ποὺ ἔφθασε στὸ ναὸ μετὰ τὴν προσκομιδὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συλλειτουργήσει. [7] Τὰ περὶ ἀναλήψεως στὸν οὐρανὸ τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ ἀποτελοῦν ἀνάξια λόγου μυθεύματα. [8] Ὁ αὐθέντης τοῦ τόπου καὶ ἡ σύνοδος μποροῦν νὰ ἐκλέξουν ἀρχιεπίσκοπο καὶ πατριάρχη μιᾶς πόλεως, ἀκόμα καὶ ἂν ἡ ἐγκατάσταση ἐκεῖ ὀρθοδόξου ἀρχιερέως δὲν εἶναι πλέον ἐφικτή. Γιὰ παράδειγμα, ἐκλέγεται μητροπολίτης Ναυπάκτου, μολονότι ἡ Ναύπακτος ὑπάγεται στοὺς Λατίνους. Ὁ Ρωσίας λέγεται Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας μολονότι ζεῖ στὴ Μόσχα, διότι τὸ Κίεβο εἶναι ὑπὸ τοὺς Λατίνους. Ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολις ἦταν ἐπὶ ἑξήντα τρία χρόνια ὑπὸ τοὺς Λατίνους, ἐκλέγονταν πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως, μολονότι ζοῦσαν στὴ Νίκαια. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ὁ τοπικὸς ἐπίσκοπος μετατίθεται σὲ ἄλλη ἐπαρχία, ἐκτὸς ἂν ἔχει ἤδη μία μετάθεση, ὁπότε γιὰ νὰ μὴ γίνει τρισεπίσκοπος σχολάζει «διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον». [9] Ἐπίσκοπος ἢ πατριάρχης μπορεῖ νὰ λειτουργήσει χωρὶς τὴν παρουσία διακόνου μόνο σὲ περιπτώσεις ἰδιωτικῆς καὶ ὄχι δημόσιας λειτουργίας. [10] Ἕνας ἀρχιερέας μπορεῖ νὰ μετατεθεῖ σὲ ἄλλη ἕδρα μία μόνο φορά, διότι ἄλλως θὰ καταστεῖ τρισεπίσκοπος, ποὺ ἀπαγορεύεται ἀπὸ τὸ κανονικὸ δίκαιο. [11] Ὁ ἐπίσκοπος δύναται νὰ ἐπιβάλει μόνο πνευματικὲς ποινές, ὄχι σωματικὲς ἢ χρηματικές. Τυχὸν κολάσιμες καὶ κατὰ τὸ κοσμικὸ δίκαιο ἐκκλησιαστικὲς πράξεις τιμωροῦνται ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχή. [12] Ὁ ἐπίσκοπος ἐξετάζει ἂν ἕνας ἔγγαμος ἐκάρη μοναχὸς παρὰ τὴ θέληση τῆς συζύγου καὶ ἀποφασίζει γιὰ τὸ κύρος τῆς κουρᾶς καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς διαζύγιο τῶν συζύγων. [13] Ὁ ἱερέας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀσκεῖ ἐμπορία ἢ ἄλλα κοσμικὰ ἐπαγγέλματα καὶ λειτουργήματα. [14] Ὁ μέθυσος ἱερέας ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ἱερουργία. [15] Γιατί πρέπει νὰ τελοῦμε τὴν προσευχὴ στραμμένοι πρὸς τὴν Ἀνατολή. [16] Ἕνα σκεῦος μιανθὲν ἀχρηστεύεται ἂν εἶναι εὐτελές· ἄλλως χρησιμοποιεῖται ἀφοῦ ἁγιασθεῖ. Τὰ μιανθέντα βρώσιμα πρέπει νὰ καταστρέφονται. [17] Ὁ ἐμέσας δύναται νὰ μεταλάβει ὑπὸ ὁρισμένες μόνο προϋποθέσεις. [18] Τὰ ζῶα ποὺ ἔχουν φονευθεῖ ἀπὸ θηρία ἢ παιδιὰ μποροῦν νὰ καταναλωθοῦν, ὄχι ὅμως ὅσα φονεύθηκαν ἀπὸ

γυναῖκες. [19] Ὁ «τρίτος οὐρανὸς» εἶναι ὁ τρίτος τρόπος θέασης τοῦ Θεοῦ· ὁ πρῶτος εἶναι ὁ ἔμπυρος, ποὺ ἔχει τὰ ἀστέρια· ὁ δεύτερος, τὸ στερέωμα· καὶ ὁ τρίτος, ἐκεῖ ὅπου ἀνέρχονται οἱ ψυχὲς περιμένοντας τὴ Δευτέρα Παρουσία γιὰ νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὰ σώματα καὶ νὰ ὁλοκληρωθοῦν στὸν νοητὸ παράδεισο, ἐκεῖ ὅπου βρίσκεται ἡ ψυχὴ τοῦ Παύλου. Κατ' οὐσίαν ὁ τρίτος οὐρανὸς εἶναι ὁ παράδεισος. [20] Ἡ φράση τοῦ Εὐαγγελίου: «νάρδου πιστικῆς πολυτίμου» ἀναφέρεται στὰ ὑλικὰ μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Μωυσῆς ἔφτιαξε τὸ πολύτιμο μύρο μὲ τὸ ὁποῖο ἄλειψε τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν: τὰ ἄνθη σμύρνης, τὸ εὐῶδες κιννάμωμον, τὴν ἶριδα, τὸν εὐώδη κάλαμο καὶ τὸ λάδι.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο λανθάνει, τὸ κείμενο ὅμως παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα: ἀπὸ τὸ σιναϊτικὸ χφ 1609, φ. 424v-426v· τὸ χφ Δρέσδης A 187, σ. 512-516· τὰ πατμιακὰ χφ 540 (ΦΜ΄), φ. 23r-24v καὶ τὸ χφ 447 (ΥΜΖ΄), φ. 353v-354v· τὸν μαρκιανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanianus CCXXIX), φ. 247v-248r καὶ 402r, τὸ Ἁγίου Στεφάνου Μετεώρων 22, φ. 255v-256v· τέλος, ἀπὸ χειρόγραφο ποὺ ἀνῆκε στὸν Μανουὴλ Γεδεών, σύμφωνα μὲ δήλωσή του, καὶ σήμερα λανθάνει.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. (στὰ μεταγενέστερα ἀντίγραφα): *Ζητήματα καὶ ἐρωτήσεις τοῦ εὐσεβεστάτου δεσπότου Σερβίας κὺρ Γεωργίου πρὸς τὸν πατριάρχην κὺρ Γεννάδιον τὸν Σχολάριον Κωνσταντινουπόλεως:– Ἀποκρίσεις τοῦ πατριάρχου.* I n c i p i t. *Ἠρώτησας περὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὸ κείμενο ἔχει παραδοθεῖ ἀχρονολόγητο, πρόκειται ὅμως ἀναμφίβολα γιὰ πράξη ποὺ ἐντάσσεται στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου, ἀφοῦ ὅταν ἐπανῆλθε γιὰ δεύτερη φορὰ στὸ Πατριαρχεῖο, ὁ σέρβος δεσπότης εἶχε πεθάνει (24 Δεκεμβρίου 1456). Ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις τοῦ Γενναδίου ἐκείνη ποὺ μπορεῖ νὰ βοηθήσει στὴ χρονολόγηση τοῦ γράμματος εἶναι αὐτὴ ποὺ σημειώνεται στὸν ἀριθμὸ [8], ὅπου ὁ Branković τοῦ θέτει τὸ ζήτημα ἂν εἶναι νόμιμο νὰ ἐκλεγεῖ ἀρχιεπίσκοπος ἢ πατριάρχης ποὺ θὰ φέρει τὸ ὄνομα τόπου ποὺ ἔχει ἤδη καταληφθεῖ. Προφανῶς τὸ ἐρώτημα ἀφοροῦσε τὴ δυνατότητα ἐκλογῆς νέου πατριάρχη Ρεϊ, πόλη ποὺ εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς. Δεδομένου ὅτι ὁ Γεννάδιος ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1456, οἱ ἀπαντήσεις του πρέπει νὰ διατυπώθηκαν πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή, ἴσως στὰ τέλη τοῦ 1455 καὶ πιθανότατα μετὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1455 ὁπότε πέθανε ὁ πατριάρχης Ρεϊ Νικόδημος καὶ ἀνέκυψε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς του.

Ἔ κ δ ο σ η. ΓΕΔΕΩΝ, *Παραλειπόμενα*, σ. 171-172 καὶ ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, σ. 26-30 ἀπὸ τὸ πατμιακὸ χφ 540 (ΦΜ΄) (μερικὴ ἔκδοση τοῦ κειμένου καὶ στὶς δύο περιπτώσεις)· DOBSCHÜTZ, *Ein Schreiben*, σ. 247-252 ἀπὸ τὸν κώδικα Δρέσδης A 187· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 207-211 μὲ βάση τὶς προηγούμενες ἐκδόσεις· πρόσφατα PAÏZI–APOSTOLOPOULOU, *Gennadios – Branković*, σ. 106-

116 μὲ βάση ὅλα τὰ μνημονευόμενα στὴν «Παράδοση» χειρόγραφα (τὸ κείμενο δίνεται καὶ σὲ ἀγγλικὴ ἀπόδοση).

Βιβλιογραφία. DOBSCHÜTZ, *Ein Schreiben*, σ. 253-257· SUBOTIĆ, *Pecki patrijarh*, σ. 218-224· ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περὶ καταργήσεως*, σ. 202-211· PODSKALSKY, *Theologische Literatur*, σ. 235, 265-266, 508-509· ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, *Μελετήματα*, σ. 176· LASCARIS, *Joachim*, σ. 10-11· PITSAKIS, *Canonica*, σ. 279-280.

Σχολιασμός. Ἡ ἐπιγραφὴ μὲ τὴν ὁποία σώζεται τὸ κείμενο πρέπει νὰ τέθηκε ἀπὸ μεταγενέστερο τῆς ἐποχῆς τοῦ Γενναδίου γραφέα, ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸ πὼς δὲν συνήθιζε νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν τίτλο τοῦ «οἰκουμενικοῦ». Εἶναι ἐξάλλου ἔκδηλο πὼς ἡ χειρόγραφη παράδοση ἀποσιωπᾶ τὸ εἰσαγωγικὸ τμῆμα τοῦ γράμματος, στὸ ὁποῖο θὰ ὑπῆρχαν ἡ προσφώνηση καὶ κάποια εἰδικότερα στοιχεῖα. Τὰ «διπλοκατηχούμενα» ποὺ ἀναφέρονται στὴν πρώτη ἀπάντηση (PAÏZI–APOSTOLOPOULOU, *Gennadios – Branković*, σ. 106 [1γ]) εἶναι οἱ διπλὲς αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς τμήματος τῆς Τεσσαρακοστῆς. Περισσότερα σχόλια βλ. στὴ μελέτη PAÏZI–APOSTOLOPOULOU, *Gennadios – Branković*, σ. 95-105.

ΠΡΑΞΕΙΣ

ποὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Γεννάδιο Β΄ (α΄ πατριαρχία)

Συνοδικὴ πράξη τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου. Καθὼς τὸ κείμενο παραδίδεται χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη ποὺ τὸ ἐξέδωσε, εἶχε θεωρηθεῖ, λανθασμένα, πὼς πρόκειται γιὰ πράξη ποὺ θὰ πρέπει νὰ προσγραφεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου. Νεότερες ὡστόσο ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι ἡ πράξη ἐκδόθηκε τὸ 1455 ἀπὸ τὸν ἑδρεύοντα στὴ Ρώμη ἑνωτικὸ πατριάρχη Γρηγόριο.

Incipit. *Οἱ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἑαυτοῖς*

Ἔκδοση. *ΕΚ* 9 (1867), 563-567 ἀπὸ τὸ πατμιακὸ χειρόγραφο ΥΜΖ΄ (447) [= *Πανδώρα* 18 (1868), 452-454].

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Γρηγόριος Γ΄*, στλ. 735· DARROUZÈS, *Regestes* VII, N. 3409, σ. 66-67· *Ἐπίσημα*, σ. 21-22.

Γράμμα ἐλεημοσύνης μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιάζονται οἱ ἔχοντες ἀνάγκη ἄμεσης βοήθειας ἐξαιτίας τῶν δεινῶν ποὺ προκάλεσαν τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Ἁλώσεως. Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο 276 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, χωρὶς νὰ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ προσγράφηκε σὲ αὐτόν, μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἐπειδὴ θεωρήθηκε ὅτι αὐτὸς λογικὰ ἔπρεπε νὰ τὸ εἶχε συντάξει, ὡς ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἅλωση πατριάρχης. Ἕνα ἄλλο ὅμως χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἴδιο κείμενο ἀναγράφει στὴν ἐπιγραφή του τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτη του: «τοῦ Μολδοβλαχίας Ἰωακεὶμ σύνθεσις». Τὸ σημείωμα αὐτὸ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Ἰωακεὶμ εἶχε ἐκδιωχθεῖ ὡς ἑνωτικὸς ἀπέκλεισε κάθε συνάφεια τοῦ κειμένου μὲ τὸν Γεννάδιο Σχολάριο. Στὴ γνωστὴ ὡς τώρα χειρόγραφη παράδοση τοῦ κειμένου ἂς προστεθεῖ καὶ τὸ Par. gr. 2671, φ. 395ᵛ-397ʳ. Τὸ χφ Vat. gr. 2416, φ. 107, ἀντιγράφει ἀπὸ τὸ χφ. ΜΠΤ 276 μόνο τὴν πρώτη παράγραφο τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο ἀποδίδει στὸν Γεννάδιο Β΄.

Προσφώνηση. *Οἱ ἁπανταχοῦ [εὑρισκόμενοι χριστιανοί, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, μονάζοντες καὶ ἅπας ὁ Κυ(ρίου) χριστώνυμος καὶ εὐλογημένος λαός].*
Incipit. *Ἴστε ἀκριβῶς πάντες ὅπως συγχωρήσει*

Ἔκδοση. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐγκύκλιος*, σ. 465-467 (τμῆμα μόνο OUDOT, *Acta* II, σ. 10) ἀπὸ τὸ χειρόγραφο 276 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, *Ἁγιορειτικὰ Ἀνάλεκτα*, σ. 79-81 ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Λαύρας Ω 31.

Βιβλιογραφία. LASCARIS, *Joachim*, σ. 1-6· *Ἐπίσημα*, σ. 21.

ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β΄

Ἰανουάριος 1456 – 31 Μαρτίου 1462

π. 13

1456, Ἰανουάριος

Ἐκλογὴ τοῦ ἱερομονάχου Ἰσιδώρου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἰσίδωρος, ἱερομόναχος στὴ μονὴ Ξανθοπούλων, ἐκλέγεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Γενναδίου.

Μνεία. «Ὁ γὰρ κῦρις Γεννάδιος... καλέσας σύνοδον ἀρχιερέων, ἐποίησε παραίτησιν. Καὶ γέγονε πατριάρχης ὁ κῦρι Ἰσίδωρος, ἁγιώτατος καὶ πνευματικὸς πατὴρ πάσης τῆς πόλεως»: *Ἔκθεσις χρονική*, σ. 20 στ. 18-20.

Χρονολόγηση. Δὲν ἔχουμε ρητὴ ἡμερομηνία γιὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Ἰσιδώρου, στηριζόμενοι ὅμως στὸ γεγονὸς πὼς στὸν «Κατάλογο» τοῦ Ἀγαλλιανοῦ γιὰ τοὺς πατριάρχες μετὰ τὴν Ἅλωση σημειώνεται ὅτι ὁ Ἰσίδωρος πατριάρχευσε «ἔτη ϛʹ, μῆνες βʹ ἥμισυ» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 54) καὶ πὼς ἡ βέβαιη λῆξη τῆς θητείας του ἦταν ἡ 31η Μαρτίου 1462, ἡμέρα τοῦ θανάτου του (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 118 στ. 990-991), μποροῦμε νὰ ὑπολογίσουμε ὅτι ἡ πατριαρχία του ἄρχισε περὶ τὴν 15η Ἰανουαρίου τοῦ 1456. Ἂς σημειωθεῖ πὼς στὴν *Ἔκθεσιν Χρονικὴν* δὲν ὁρίζεται ὁ χρόνος ποὺ διάρκεσε ἡ πατριαρχία τοῦ Ἰσιδώρου ἐνῶ στὴν *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως* ἀναφέρεται πὼς ἡ θητεία διάρκεσε ἕνα μικρὸ διάστημα: «πατριαρχεύσας ὀλίγον» (σ. 17).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 37 σημ. 169α, 63· LAURENT, *Les premiers*, σ. 245-246· *PLP* 8306 καὶ 90371· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 227, 474-475· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52-54· JANIN, *Géographie*, σ. 378-379 σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ τῶν Ξανθοπούλων.

Σχολιασμός. Γίνεται δεκτὸ πὼς ὁ ἱερομόναχος Ἰσίδωρος ποὺ ἔγινε πατριάρχης μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Γενναδίου ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰσίδωρο ποὺ ὑπέγραψε τὸ ἀνθενωτικὸ κείμενο τοῦ 1445 ὡς «Ἰσίδωρος ταπεινὸς ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς» καὶ διεδραμάτισε ἡγετικὸ ρόλο στὸν ἀνθενωτικὸ ἀγώνα.

π. 14

[**1456**, post Ἰανουάριος]

Ἐπιβεβαίωση τῆς «διακρίσεως» τοῦ Γενναδίου σχετικὰ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου.

Ἐπιβεβαιώνονται ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ ἀπὸ τὸν προηγούμενο πατριάρχη Γεννάδιο, νὰ ἐφαρμόζονται δηλαδὴ μὲ ἐλαστικότητα οἱ διατάξεις ποὺ διέπουν τὸ δίκαιο τοῦ γάμου λόγω τῶν ἰδιαίτερων συνθηκῶν τὶς ὁποῖες προκάλεσε ἡ κατάκτηση.

Μ ν ε ί α. «καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ... πατριάρχου κὺρ Ἰσιδώρου, τὴν τοιαύτην οἰκονομικὴν διάκρισιν καὶ τούτου τηρήσαντος»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 148 στ. 2059-2061.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, «πολλὰ συνοικέσια συνῆλθον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνου [τοῦ Γενναδίου], πλείω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ ἐν μακαρίοις ἀοιδίμου πατριάρχου κὺρ Ἰσιδώρου» (στ. 2058-2060). Φαίνεται εὔλογο οἱ πολλὲς ὑποθέσεις συνοικεσίων νὰ μὴν προέκυψαν συσσωρευμένες στὰ τέλη τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου· κατὰ συνέπεια, θὰ πρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὴν ἀποδοχὴ καὶ ἐπιβεβαίωση τῆς ἀπόφασης τοῦ προκατόχου του στὶς ἀρχὲς τῆς δικῆς του πατριαρχίας.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 70· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 74-75· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 147-148.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ἡ Ἅλωση καὶ οἱ αἰχμαλωσίες ποὺ ἀκολούθησαν εἶχαν ὡς ἄμεση συνέπεια τὴ διατάραξη τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων τῶν χριστιανῶν. Αὐτὲς τὶς περιπτώσεις θέλησε νὰ διευθετήσει μὲ κάποια εὐελιξία ὁ Γεννάδιος καὶ ἀποφάσισε τὴν ἐλαστικὴ ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν διατάξεων σὲ θέματα γάμου (***π. 2***). Τὴν ἴδια πολιτικὴ φαίνεται πὼς ἀποφάσισε νὰ συνεχίσει καὶ ὁ διάδοχός του Ἰσίδωρος. Οἱ ὅροι τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀγαλλιανός, «τοῦ πατριάρχου κὺρ Ἰσιδώρου... τηρήσαντος», δὲν δηλώνουν ρητὰ κάποια συνοδικὴ ἀπόφαση, ὅμως εἶναι πολὺ πιθανὸ ἡ βούληση τοῦ Ἰσιδώρου νὰ κατοχυρώθηκε μὲ ἐπίσημη πράξη, δεδομένου ὅτι τὰ ζητήματα γάμου εἶχαν ἀποτελέσει ἀντικείμενο σφοδρῆς διαμάχης στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Πατριαρχείου. Μιὰ δραματικότερη πτυχὴ τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν –καὶ τῶν διλημμάτων ποὺ ἀντιμετώπισε ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ στὴν πιστὴ τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου– ἀποκαλύπτει ὁ Ἀγαλλιανός, ὅταν ἀφηγεῖται πὼς ἐκδόθηκε διάταγμα ἀπὸ τὸν σουλτάνο μὲ τὸ ὁποῖο καλοῦνταν ὅσοι χριστιανοὶ κατεῖχαν δούλους εἴτε νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν ἢ νὰ τοὺς μεταπωλήσουν σὲ Τούρκους καὶ πὼς τὸ 1463 ἦταν γενικευμένη ἡ συνήθεια νὰ τελοῦνται γάμοι μεταξὺ ἀνηλίκων γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὸ «παιδομάζωμα»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 148 στ. 2072-2075 καὶ σ. 150 στ. 2131-2136.

π. 15

[**1456**, Ἰανουάριος – **1458** ci.]

Ἄδεια γιὰ τὴν τέλεση τρίτου γάμου.

Κάποιος ὀνόματι Καταφυγιώτης προσῆλθε σὲ ἱερέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιὰ νὰ ζητήσει ἄδεια τελέσεως τρίτου γάμου, δεδομένου ὅτι οἱ δύο προηγούμενες σύζυγοι εἶχαν πεθάνει. Ὁ ἱερέας τὸν ὁδήγησε στὸν ἁρμόδιο ὀφφικιάλιο τοῦ Πατριαρχείου Θεόδωρο Ἀγαλλιανό, ὁ ὁποῖος παρουσίασε καὶ τοὺς δύο στὸν πατριάρχη, ἐπειδὴ κατὰ τὴ συνήθεια ἐκεῖνος ἔπρεπε νὰ ἀποφασίζει γιὰ τὶς τριγαμίες. Ἡ σύνοδος ἐξ ἀρχιερέων καὶ ὀφφικιαλίων καὶ ὁ πατριάρχης ἔλαβαν τὴν ἀπόφαση νὰ δοθεῖ ἄδεια τελέσεως τρίτου γάμου στὸν Καταφυγιώτη.

Μ ν ε ί α. «Ἔθους δὲ ὄντος τὴν περὶ τριγαμίας διάκρισιν ἀγάγειν τῷ πατριάρχῃ... προσήγαγον αὐτῷ συνοδικῶς προκαθημένῳ... διέκρινεν ἡ σύνοδος λαβεῖν αὐτὸν [Καταφυγιώτην τοὔνομα] τρίτην γυναῖκα, ἀπεφήνατο ὁ πατριάρχης»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 138 στ. 1707-1714.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ποὺ ἀφηγεῖται τὴν ὑπόθεση δὲν δηλώνει τὸν ἀκριβὴ χρόνο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης. Ἡ ἄδεια πρέπει βέβαια νὰ δόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463, ὅταν ὁ Ἀγαλλιανὸς γράφει τοὺς ἀπολογητικούς του «Λόγους» ὅπου διηγεῖται τὸ περιστατικό. Τὸ ὅριο ὡστόσο αὐτὸ πρέπει νὰ μετατεθεῖ ἀκόμα πιὸ πίσω, δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀφηγεῖται πὼς ὁ γάμος αὐτὸς ἀποδείχθηκε τελικὰ παράνομος καὶ στὸν Καταφυγιώτη ἐπιβλήθηκε τὸ ἐπιτίμιο τοῦ ἀφορισμοῦ λόγω τετραγαμίας (***π. 17***). Τὰ γεγονότα αὐτὰ προϋποθέτουν τὴν παρέλευση κάποιου χρονικοῦ διαστήματος ἀνάμεσα στὴν ἄδεια τέλεσης τοῦ «τρίτου» γάμου καὶ τὴν ἀποκάλυψη ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τετραγαμία ποὺ ὁδήγησε στὸν ἀφορισμὸ τοῦ δράστη. Ἑπομένως πρέπει νὰ ἀποκλείσουμε ὅτι ὁ πατριάρχης ποὺ ἐξέδωσε τὴν ἄδεια τρίτου γάμου ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ Ἰσιδώρου, ὁ Σωφρόνιος. Ἄλλωστε ὁ Σωφρόνιος ἦταν αὐτὸς ποὺ ἐπρόκειτο νὰ κρίνει τὶς ἐναντίον τοῦ Ἀγαλλιανοῦ κατηγορίες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅτι εἶχε ἐπιτρέψει νὰ τελεστοῦν τετραγαμίες· ὁ Ἀγαλλιανὸς θὰ εἶχε κάθε συμφέρον σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση νὰ ὑπενθυμίσει στὸν πατριάρχη καὶ τὶς δικές του εὐθύνες γιὰ τὴν «τετραγαμία» τοῦ Καταφυγιώτη. Μένουν ἑπομένως ὡς πιθανὲς χρονολογήσεις ἡ πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου καὶ ἐκείνη τοῦ Ἰσιδώρου. Τείνουμε νὰ ἀποκλείσουμε πὼς ἡ ἄδεια δόθηκε ἐπὶ Γενναδίου, διότι ἡ τροπὴ ποὺ πῆρε ἡ ὑπόθεση ἐξέθετε τὸν πατριάρχη ποὺ ἔδωσε τὴν ἄδεια, καὶ σὲ τέτοια περίπτωση ὁ Ἀγαλλιανὸς θὰ ἐπέλεγε ἀσφαλῶς νὰ μὴν κάνει λόγο γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό. Μὲ τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ ἐντάσσουμε τὴν πράξη ἀνάμεσα σὲ ἐκεῖνες ποὺ ἐκδόθηκαν ἐπὶ Ἰσιδώρου, καὶ μάλιστα στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἑξαετοῦς πατριαρχίας του, ἂν συνυπολογίσουμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀποκαλύφθηκε ἡ τετραγαμία τοῦ

Καταφυγιώτη καὶ τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ πρέπει νὰ μεσολάβησε· βλ. περισσότερα γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ στὴν **π. 17**.

Βιβλιογραφία. *PLP* 11464· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μιὰ ἀθησαύριστη*, σ. 117-125.

Σχολιασμός. Τὰ ζητήματα ποὺ σχετίζονταν μὲ τὸ γάμο ἀπασχόλησαν ἔντονα τὸ Πατριαρχεῖο ἰδιαίτερα τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν Ἅλωση καὶ προκάλεσαν τὴν ἐλαστική, τὴν «κατ' οἰκονομίαν» ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν διατάξεων. Προφανῶς αὐτὴ τὴν ἐλαστικότητα ἐκμεταλλεύτηκε καὶ ὁ ἐδῶ ἀναφερόμενος Καταφυγιώτης· βλ. τὴ συνέχεια τῆς ὑπόθεσης στὴν **π. 17**.

π. 16

[**1460**, ante Φεβρουάριος]

Ἄδεια καθιερώσεως ναῶν στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Ὁ πατριάρχης ἀποδέχεται τὸ αἴτημα τοῦ πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνου Πέτρου Τζαγκαρόπουλου καὶ ἐπιτρέπει τὴν καθιέρωση ναῶν στὴν (βενετοκρατούμενη) Κρήτη. Γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ αἰτήματος μεσολάβησε ὁ ἱερομόναχος ἀπὸ τὸν Χάνδακα Νεόφυτος.

Μνεία. «in uilipendium Xristiane fidei miserit ad patriarcham constitutum per Teucrum in Constantinopoli ad impetrandum licentiam consecrandi ecclesias... Neophytus, monachus et sacerdos Candide, apud Patriarcham Constantinopolitanum a Teucro constitutum fuit intercessor pro ipso Petro habendi licentiam consecrandi ecclesias»: Ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα τῆς Βενετίας, 12 Νοεμβρίου 1461, ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συλλογή*, σ. 239-240 καὶ ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνωμοσία*, σ. 122-123.

Χρονολόγηση. Σύμφωνα μὲ τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀπόφασης τῶν Δέκα, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε στὶς 12 Νοεμβρίου τοῦ 1461, τὸ Συμβούλιο ἔλαβε ὑπόψη του τὸ πόρισμα ἀνακρίσεως ποὺ διατάχθηκε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1460. Κατὰ συνέπεια ὅ,τι γιὰ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς θεωρήθηκε ἀδίκημα, ἡ καθιέρωση ὀρθόδοξων ναῶν, πρέπει νὰ διαπράχθηκε πρὶν ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτή. Τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη ποὺ ἔδωσε τὴν ἄδεια δὲν ἀναφέρεται, δεδομένου ὅμως ὅτι ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1456 πατριάρχης ἦταν ὁ Ἰσίδωρος Β΄, ἡ πράξη θὰ πρέπει νὰ προσγραφεῖ σὲ αὐτὸν καὶ νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸ 1460 διάστημα.

Βιβλιογραφία. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνωμοσία*, σ. 73-74· THIRIET, *Romanie*, σ. 433 σημ. 3· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Καλοφρενάς*, σ. 135.

Σχολιασμός. Ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς 12ης Νοεμβρίου τοῦ 1461 (βλ. Μνεία) πληροφορούμαστε ἀκόμα ὅτι ὁ πρωτοπαπὰς Ρεθύμνου Πέτρος Τζαγκαρόπουλος ἐκτοπίστηκε καὶ ὁ ἱερομόναχος Νεόφυτος, ποὺ μεσολάβησε ὥστε νὰ ἐκδοθεῖ αὐτὴ ἡ ἄδεια, ὁδηγήθηκε στὴ Βενετία. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνου Πέτρου Τζαγκαρόπουλου θεωρήθηκε ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς μέρος τῆς συνωμοτικῆς κίνησης ποὺ ἐκδηλώθηκε στὴν Κρήτη τὸ 1460 (βλ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνωμοσία*, σ. 67 ἑπ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

π. 17

[**1458**, post – **1462**, 31 Μαρτίου]

Ἀφορισμὸς («δημοσίᾳ ἀφορισθεὶς») λόγω τετραγαμίας.

Στὸν Καταφυγιώτη εἶχε δοθεῖ ἄδεια τέλεσης τρίτου γάμου λόγω θανάτου τῶν δύο προηγούμενων συζύγων του (**π. 15**)· ὅταν πληροφορήθηκε ὅμως ἡ ἀδελφή του γιὰ τὸν νέο γάμο, ἐξέφρασε δημόσια τὴν ἔκπληξή της ποὺ ὁ ἀδελφός της τέλεσε τέταρτο γάμο. Ἡ ἀποκάλυψη ὅτι ὁ Καταφυγιώτης εἶχε ἀποκρύψει πὼς εἶχε ἤδη τελέσει στὴ γενέτειρά του ἕναν ἀκόμα γάμο ἔφθασε στὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο ἀποφάσισε τὸν ἀφορισμό του, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἀρνήθηκε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ παράνομο, τέταρτο, «συνοικέσιον».

Μνεία. «Εἰσηγησαμένων δὲ πάντων πολλὰ ἀποσχέσθαι τοῦ παρανόμου συνοικεσίου οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ δημοσίᾳ ἀφορισθεὶς καταδέχεται μένειν οὕτω μᾶλλον ἢ χωρισθῆναι τῆς γυναικός»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 139 στ. 1725-1728.

Χρονολόγηση. Ὁ ἀφορισμὸς ποὺ ἀπαγγέλθηκε στὸν Καταφυγιώτη χρονολογεῖται, φυσικά, μετὰ ἀπὸ τὴν ἄδεια τέλεσης τρίτου γάμου καὶ προφανῶς μέσα στὰ ὅρια τῆς ἑξαετοῦς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου (βλ. ὅσα σημειώνονται στὴ «Χρονολόγηση» τῆς **π. 15**).

Βιβλιογραφία. *PLP* 11464· ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μιὰ ἀθησαύριστη*, σ. 119.

Σχολιασμός. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀφηγεῖται μὲ γλαφυρὸ τρόπο πῶς ἔγινε γνωστὸ τὸ γεγονὸς τῆς τετραγαμίας: ἡ ἀδελφὴ τοῦ Καταφυγιώτη ποὺ ζοῦσε στὰ Μουδανιά, «ἐκεῖσε τῆς αἰχμαλωσίας αὐτὴν μετοικισάσης» ἀπὸ τὴ γενέτειρά τους (στ. 1716-1716), ὅταν πληροφορήθηκε τὸν νέο γάμο τοῦ ἀδελφοῦ της εἶπε: «ἰδοὺ τέσσαρας ἔχει γυναῖκας ὁ ἐμὸς ἀδελφός· μίαν ἔσχε ἐν τῷ χωρίῳ ἣν ἔθαψεν ἐκεῖ, καὶ δύο ἐν τῇ Πόλει καὶ νῦν ἑτέραν» (στ. 1719-1720). Ἡ ἔμφαση τὴν ὁποία προσδίδει τὸ κείμενο στὸ γεγονὸς ὅτι ἐπιβλήθηκε στὸν Καταφυγιώτη δημόσιος ἀφορισμὸς

(«δημοσίᾳ ἀφορισθείς», στ. 1727) εἶχε προφανῶς στόχο νὰ τονίσει, ὅτι μὲ τὸν δημόσιο αὐτὸ διασυρμὸ ἔγινε προσπάθεια παραδειγματισμοῦ τῶν χριστιανῶν.

π. 18

[**1456**, Ἰανουάριος – **1462**, 31 Μαρτίου]

Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ ἄδεια δεύτερου γάμου, μὴ λυθέντος νομίμως τοῦ πρώτου, διότι ἡ συνεύρεση ἐξ ἀνάγκης τῆς συζύγου μὲ ἄλλον δὲν θεωρήθηκε μοιχεία.

Ἐμφανίζεται στὴ σύνοδο ἡ περίπτωση κάποιου Δημητρίου Βαρνιώτη ὁ ὁποῖος αἰχμαλωτίστηκε κατὰ τὴν Ἅλωση, θεωρήθηκε ἀφανὴς καὶ ἡ γυναίκα του, αἰχμάλωτη καὶ αὐτή, πιεζόμενη ἀπὸ τὶς συνθῆκες συζοῦσε καὶ τεκνοποίησε μὲ ἄλλον χριστιανό, τὸν Μανουήλ. Ὅταν ὁ πρῶτος σύζυγος ἐμφανίστηκε ξανά, κλήθηκε νὰ ἀπαντήσει ἂν ἐπιθυμεῖ νὰ ζήσει μὲ τὴ γυναίκα του· ἐκεῖνος ἀρνήθηκε νὰ συνδεθεῖ ξανὰ μαζί της ἀλλὰ καὶ νὰ τῆς δώσει διαζύγιο. Ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ἡ σύνοδος καὶ ὁ πατριάρχης, λαβόντες ὑπόψη τὴ σχετικὴ γνωμάτευση τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας πῶς ἡ συνεύρεση ὑπὸ συνθῆκες ἀνάγκης τῆς γυναίκας μὲ τὸν Μανουὴλ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μοιχεία, ἔδωσαν ἄδεια νὰ ἱερολογηθεῖ ὁ γάμος τους.

Μνεία. «Ὁ δὲ πατριάρχης ζητεῖ τὰς γνώμας παρά τε τοῦ Ἡρακλείας καὶ τῶν ἄλλων τῶν καθευρεθέντων ἐν τῇ συνόδῳ... Τότε ὁ Ἡρακλείας τοιάνδε τὴν γνώμην ἀπέδωκεν... ἵνα μή τι χεῖρον συμβῇ διακρίνω ἵνα ἱερολογηθῇ ὁ Μανουὴλ τὴν τοιαύτην γυναῖκα... Ταύτῃ τῇ γνώμῃ συνέθεντο καὶ οἱ ἄλλοι, ἐπεψηφίσατο δὲ καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ ἱερολογήθη τὸ συνοικέσιον»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 149 στ. 2090-2108.

Χρονολόγηση. Ὁ Ἀγαλλιανὸς τοποθετεῖ τὴν ἄδεια στὴν πατριαρχία τοῦ Ἰσιδώρου, χωρὶς ὅμως νὰ διαθέτουμε περισσότερα στοιχεῖα ποὺ νὰ ἐπιτρέπουν νὰ τὴν χρονολογήσουμε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια στὴ διάρκεια τῆς ἑξαετοῦς θητείας του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68-71· ΓΚΙΝΗΣ, *Περίγραμμα Σ. Α΄*, σ. 206 (ὅπου ἀπὸ ἀβλεψία θεωρεῖ πῶς ἡ ὑπόθεση ἐκτυλίχθηκε στὴν Ἄνδρο)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα*, σ. 204-207.

Σχολιασμός. Τὸ ἱστορικὸ τῆς ὑπόθεσης παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, καθὼς σύμφωνα μὲ τὸ βυζαντινὸ δίκαιο ὁ θάνατος ἢ ἡ ἀφάνεια ἀποτελοῦν νόμιμους λόγους λύσεως ἑνὸς γάμου, ἐνῶ ἡ μοιχεία ἀποτελεῖ κώλυμα γιὰ τὴν τέλεση νέου γάμου. Ἀπόφαση ὅμως τῆς ὀθωμανικῆς ἀρχῆς, τὴν ὁποία ἀναφέρει καὶ ἐπικαλεῖται ὁ Ἀγαλλιανός, ὅρισε οἱ χριστιανοὶ ποὺ κατεῖχαν χριστιανοὺς δούλους νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν ἢ νὰ τοὺς πουλήσουν ἀποκλειστικὰ σὲ Τούρκους. Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ ἀπείλησε ἄμεσα τὴν τύχη τῆς γυναίκας καὶ ὁ Μανουήλ, ὁ χριστιανὸς μὲ τὸν ὁποῖο συζοῦσε, ζήτησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ἄδεια νὰ τὴν παντρευτεῖ· ἔτσι ἀνέκυψε τὸ ζήτημα κατὰ πόσο μποροῦσε νομίμως νὰ τελεστεῖ αὐτὸς ὁ γάμος. Δεδομένου ὅτι ὁ νόμιμος σύζυγος ποὺ κλήθηκε στὸ Πατριαρχεῖο δήλωσε πὼς δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ ζήσει ξανὰ μὲ τὴ σύζυγό του καὶ πρὸ τῆς ἀπειλῆς ἡ γυναίκα νὰ πουληθεῖ σὲ Τοῦρκο, ἡ σύνοδος καταλήγει στὴν πιὸ πάνω ἀπόφαση. Τὸ ἐνδιαφέρον στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ σύνοδος προσπαθεῖ καὶ νὰ μείνει πιστὴ στὸ βυζαντινὸ σύστημα δικαίου ἀλλὰ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ ρεαλισμὸ τὴ μεταβυζαντινὴ πραγματικότητα. Παράλληλα ὁ Ἀγαλλιανὸς ποὺ ἀφηγεῖται τὴν ὑπόθεση στὸν ἀπολογητικό του «Λόγον» προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει, ὅτι ἡ ἐλαστικὴ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων περὶ γάμου γιὰ τὴν ὁποία τὸν κατηγοροῦσαν οἱ ἀντίπαλοί του δὲν ἦταν πρωτοβουλία δική του, ὡς μεγάλου χαρτοφύλακος, ἀλλὰ ἀποτελοῦσε πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου (στ. 2107-2108). Ἐπιλέγει μάλιστα νὰ περιγράψει τὴ συγκεκριμένη περίπτωση, ἐπειδὴ ὁ τότε μητροπολίτης Ἡρακλείας ἦταν αὐτὸς ποὺ συγκρότησε τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀπόφασης. Ὁ τονισμὸς τοῦ προσώπου δὲν ἦταν χωρὶς σημασία: ὁ τότε ἀρχιερέας Ἡρακλείας ἦταν ὁ μετέπειτα πατριάρχης Σωφρόνιος, αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ θὰ προήδρευε στὴ σύνοδο ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὁ Ἀγαλλιανὸς θὰ ἀπολογεῖτο γιὰ τὶς κατηγορίες καὶ ἡ ὁποία θὰ ἀποφάσιζε γιὰ τὴν ἐνοχὴ ἢ τὴν ἀθώωσή του. Ἐπιλέγει λοιπὸν νὰ θυμίσει στὸν «κριτή» του πὼς ὁ ἴδιος εἶχε προσφύγει τότε στὴν κατ' οἰκονομίαν ἑρμηνεία τῶν παραδεδεγμένων γαμικῶν διατάξεων (στ. 2092-2107) καὶ τὸ προηγούμενο αὐτὸ ἀποτελοῦσε γιὰ τὸν ὑπὸ κατηγορία Ἀγαλλιανὸ ἕνα ἰσχυρὸ ἀθωωτικὸ ἐπιχείρημα.

π. 19

[**1460**, Φεβρουάριος]

Ἐπιβεβαίωση τοῦ ἀκωλύτου **τῆς ἱερωσύνης** σὲ ἱερομόναχο.

Ὁ ἱερομόναχος Ἰωσὴφ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη γιὰ νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν πατριάρχη ἄδεια νὰ ἱερουργεῖ. Ὡστόσο κάποιοι τὸν κατηγόρησαν ὅτι ἤδη ἱερουργοῦσε χωρὶς ἄδεια, μολονότι εἶχε τεθεῖ σὲ ἀργία ὅταν ἐμόναζε στὴ μονὴ τῶν Μαγγάνων. Ὁ πατριάρχης ἀνέθεσε στὸν μέγα χαρτοφύλακα Θεόδωρο Ἀγαλλιανὸ νὰ ἐξετάσει κατ' ἰδίαν ὡς μάρτυρες τὸν μητροπολίτη Ἡρακλείας Ἰωάσαφ καὶ τὸν πνευματικὸ Δωρόθεο, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν μαζὶ μὲ τὸν Ἰωσὴφ ἱερομόναχοι στὴ μονή· καὶ οἱ δύο δήλωσαν πὼς ἦταν ἀσύστατες οἱ κατηγορίες. Ὁ πατριάρχης χορήγησε στὸν ἱερομόναχο τὴν ἄδεια, ἀφοῦ ἐκεῖνος τὸν βεβαίωσε πὼς ἔχει τὴ συνείδησή του καθαρὴ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ μέλλουσα κρίση.

Μ ν ε ί α. «ὁ μὲν Ἡρακλείας εἶπε μηδὲν συνειδέναι ἐν αὐτῷ τῆς ἱερωσύνης κώλυμα· καὶ ὁ πνευματικὸς ὁμοίως... ἦλθον οἱ ἐρωτηθέντες καὶ ἀνήνεγκαν ἀμέσως τῷ πατριάρχῃ... Ὁ δὲ πατριάρχης... προσκαλεσάμενος τὸν ἱερομόναχον καὶ τὰ εἰκότα νουθετήσας τάδε προσέθηκεν... σὺ γὰρ τὰς εὐθύνας δώσεις τῷ Θεῷ... ἐνέργει [τὴν ἱερωσύνην]· ἐγὼ οὐ κωλύω»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 113-114 στ. 799-825.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὸ γεγονὸς πὼς ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀφηγεῖται τὸ περιστατικὸ στοὺς «Λόγους» του μᾶς δίνει ἕνα πρῶτο χρονικὸ ὅριο: αὐτὸ συνέβη πρὶν ἀπὸ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463. Τὸ δεύτερο χρονολογικὸ στίγμα μᾶς τὸ δίνει ἡ πληροφορία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ πὼς ὅλα αὐτὰ ἔγιναν ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου, ἄρα πρὶν ἀπὸ τὴν 31η Μαρτίου τοῦ 1462. Ἡ χρονολόγηση ὡστόσο τῆς πράξης μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ στὸ 1460, ὅταν συνυπολογίσουμε τὴν πληροφορία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ πὼς ἡ ἄδεια εἶχε ἤδη δοθεῖ πρὶν ἀπὸ κάποια Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας (στ. 840-841) καὶ πὼς ἀπὸ ἐκείνη πέρασαν δύο ἑορτὲς Χριστουγέννων (στ. 895 καὶ 943-944) ὣς τὸν Μάρτιο τοῦ 1462 ποὺ πεθαίνει ὁ Ἰσίδωρος. Δεδομένου πὼς ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα τοῦ 1460 ἦταν ἡ 13η Ἀπριλίου, ἡ Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας προσδιορίζεται στὴν Κυριακὴ 2 Μαρτίου. Πιθανότατα λοιπὸν ἡ ἄδεια δόθηκε κάποια ἡμέρα τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1460.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68 σημ. 333· JANIN, *Géographie*, σ. 70-76 (σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ Μαγγάνων).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ἡ ἀφήγηση τοῦ Ἀγαλλιανοῦ φέρνει στὴν ἐπιφάνεια πολλαπλὰ ζητήματα. Πρῶτα, ἀναφέρει πὼς δύο φορὲς ἀναμειγνύεται στὴν ὑπόθεση κάποιος μητροπολίτης Ἡρακλείας. Στὴν πρώτη σημειώνει ὅτι τὸ ὄνομά του ἦταν «Ἰωάσαφ» καὶ δηλώνει πὼς εἶχε διατελέσει ἱερομόναχος στὴ μονὴ τῶν Μαγγάνων στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὴ δεύτερη φορὰ δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομά του. Εἶναι βέβαιο πὼς πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα (ὅπως εἶχε ὑποθέσει καὶ ὁ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68 σημ. 333), ἀφοῦ, ὅταν ὁ ἄδηλος Ἡρακλείας ἦλθε στὴν Κωνσταντινούπολη λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, χρειάστηκε νὰ τοῦ περιγράψει ὁ Ἀγαλλιανὸς τὴν ὑπόθεση: «ἐμοῦ ἀφηγησαμένου καὶ ὡς ἐμαρτυρήθη, καὶ ὡς ἐτελέσθη» (στ. 848-849). Ἂν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Ἰωάσαφ ποὺ εἶχε καταθέσει ὡς μάρτυρας γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση, θὰ ἦταν περιττὴ ἡ ἐνημέρωσή του ἀπὸ τὸν Ἀγαλλιανό. Στὴ συνέχεια τῆς ἀφήγησης ἀναφέρεται ρητὰ πὼς αὐτὸς ὁ ἄδηλος μητροπολίτης Ἡρακλείας παρέμεινε στὴν Πόλη καὶ ὅτι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατριάρχη Ἰσιδώρου, ποὺ συνέβη τὴν 31η Μαρτίου 1462, χειροτονήθηκε πατριάρχης. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀκόμα στοιχεῖο τὸ ὁποῖο ὁδηγεῖ στὴν ἄποψη, πὼς ὁ διάδοχος τοῦ πατριάρχη Ἰσιδώρου δὲν ἦταν ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Ἰωάσαφ ἀλλὰ τὸ δεύτερο ἄδηλο πρόσωπο τῆς ἀφήγησης, ἐκεῖνος ποὺ διαδέχτηκε τὸν Ἰωάσαφ στὴν Ἡράκλεια· ἔτσι ἐνισχύεται μὲ

ἕνα ἀκόμα στοιχεῖο ἡ πεποίθησή μας, πὼς ὁ διάδοχος τοῦ πατριάρχη Ἰσιδώρου, ὁ τρίτος μετὰ τὴν Ἅλωση πατριάρχης, δὲν ἦταν ὁ Ἰωάσαφ [Κόκκας] ἀλλὰ ὁ Σωφρόνιος (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 49 ἑπ.). Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 160, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ στὴ μονὴ τῶν Μαγγάνων «ἀποτελεῖ μίαν ἐκ τῶν τελευταίων περὶ αὐτῆς μαρτυριῶν».

π. 20

[**1461**, τέλη – **1462**, 31 Μαρτίου]

Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καθαιρεῖται ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων.

Ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων, μέλος τῆς ἀποστολῆς ἡ ὁποία εἶχε συμμετάσχει στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καθαιρεῖται διότι εἶχε ἀποδεχθεῖ ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ σύνοδο ἐκείνη. Μαζί του καθαιροῦνται καὶ ὅσοι ἄλλοι εἶχαν ἀποδεχθεῖ τὶς ἀποφάσεις ἐκείνης τῆς συνόδου.

Μ ν ε ί α. «Ἐν τῇ κατὰ Φλωρεντίαν γενομένῃ συνόδῳ... παραγενόμενος καὶ αὐτὸς [ὁ Λέων]... καὶ τὸ συμπέρασμα ἐκείνης τῆς συνόδου... παραδεξάμενος..., μέχρι τῆς πατριαρχίας τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἁγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου πατριάρχου κὺρ Ἰσιδώρου, δι᾽ ἃ καὶ ἀναγκασθεὶς ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος πατριάρχης μετὰ συνόδου τινός, ψῆφον ἐξήνεγκε κατ᾽ ἐμοῦ, ὥσπερ καὶ κατ᾽ ἄλλων τινῶν, ὡς δῆθεν ἀπαγορεύσας τὴν ἐμὴν μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν... καὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν ἀποκεκομμένος καὶ ἐκκήρυκτος»: Λέων, Ὁμολογία πίστεως, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 231 στ. 9-21· BLANCHET, *Profession*, σ. 72 στ. 4-16.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Ὁ ἴδιος ὁ Λέων δηλώνει ρητὰ στὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας πίστεως τὴν ὁποία συνέταξε ἀργότερα (ἡ ὁμολογία πρέπει νὰ συντάχθηκε στὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ Σωφρονίου, διαδόχου τοῦ Ἰσιδώρου· βλ. ***π. 23*** «Χρονολόγηση»), ὅτι τὴν ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καταδικάστηκε αὐτὸς καὶ «ἄλλοι τινὲς» ἔλαβε «ὁ ἀοίδιμος», τὴν ἐποχὴ ποὺ συντάσσει τὴν ὁμολογία του, πατριάρχης Ἰσίδωρος «μετὰ συνόδου τινός». Τὴν ἀκριβέστερη χρονολόγηση τῆς ἀπόφασης θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν προσδιορίσουμε ἂν γνωρίζαμε τὴν αἰτία ποὺ τὸ Πατριαρχεῖο μετέβαλε τὴν ὡς τότε διαλλακτικὴ πολιτική του ἔναντι τῶν φιλενωτικῶν (πβ. ***π. 3***). Σύμφωνα μὲ μιὰν ὑπόθεση ποὺ πρόσφατα ὑποστηρίχθηκε (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία*, σ. 161-162), ἡ πολιτικὴ αὐτὴ εἶναι πιθανὸ νὰ ἄλλαξε ὅταν κυκλοφόρησαν φῆμες πὼς ὁ πάπας προσπαθοῦσε νὰ προσεταιριστεῖ τὸν Πορθητὴ συντάσσοντας μάλιστα καὶ σχετικὴ ἐπιστολὴ στὰ τέλη τοῦ 1461. Ἂν ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εὐσταθεῖ, ἡ ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου,

ἡ ὁποία εἶχε ὡς συνέπεια τὴν καταδίκη τοῦ Λέοντος «καὶ ἄλλων τινῶν», θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ τελευταῖο διάστημα τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου, λαμβάνοντας ὑπόψη τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Λέων μετὰ τὴν καταδίκη του ἔκανε καὶ κάποιες, ἀτελέσφορες τελικῶς, προσπάθειες πρὸς τὸν πατριάρχη γιὰ νὰ ἄρει τὴν ἐναντίον του καταδίκη. Κατὰ συνέπεια, ἡ καταδίκη του θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ διάστημα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1461 ὡς τὸν Μάρτιο τοῦ 1462.

Βιβλιογραφία. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἑλλάς*, σ. 109· LAURENT, *Mémoires*, σ. 185 σημ. 10· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία*, σ. 161-162· *PLP* 1653 καὶ 91400· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 237-238· BLANCHET, *Profession*, σ. 59-69.

Σχολιασμός. Στὴν ὁμολογία του ὁ Λέων ἀναφέρει πὼς δὲν ἦταν ὁ μόνος ποὺ καθαιρέθηκε ἀπὸ τὴ σύνοδο («ὥσπερ καὶ κατ' ἄλλων τινῶν»). Μὲ τὴν ἴδια ἀπόφαση καθαιρέθηκε πιθανότατα καὶ ὁ Νικομηδείας Μακάριος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποκατασταθεῖ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1464 (***π. 30***). Ὁ Λέων, ὅταν ἀφηγεῖται ὅσα συνέβησαν ἐπὶ Ἰσιδώρου, εἰσάγει τὴ μνεία τῆς πράξεως καθαιρεσής του μὲ τὶς λέξεις «δι' ἃ καὶ ἀναγκασθεὶς ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος πατριάρχης...». Τί ὑπονοεῖται ἄραγε μὲ τοὺς ὅρους αὐτούς, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ κατεξοχὴν ἀνθενωτικὸς Γεννάδιος Σχολάριος ἐπέλεξε μιὰ διαλλακτικὴ πολιτικὴ ἔναντι τῶν «λατινοφρόνων» ἢ τῶν ὑπόπτων γιὰ λατινοφροσύνη (***π. 3***); Τί μεσολάβησε καὶ ὁ διάδοχός του «ἠναγκάσθη» νὰ ἀλλάξει τὴν πολιτικὴ αὐτή; Ἡ ἑρμηνεία τὴν ὁποία οἱ πηγὲς ποὺ διαθέτουμε ὡς τώρα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διατυπώσουμε εἶναι ὅσα ἀναφέραμε πιὸ πάνω στὴν ἑνότητα «Χρονολόγηση», οἱ φῆμες δηλαδὴ οἱ ὁποῖες κυκλοφόρησαν γιὰ προσπάθεια προσεταιρισμοῦ τοῦ σουλτάνου ἀπὸ τὸν πάπα, φῆμες ποὺ ὁδήγησαν τὴν ἡγεσία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας σὲ μιὰ πολιτικὴ συσπείρωσης τῶν στελεχῶν της, προκειμένου νὰ ἀποτραπεῖ μιὰ τυχὸν ἀναβίωση ἑνωτικῶν τάσεων.

ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

1 Ἀπριλίου 1462 – Σεπτέμβριος 1463

π. 21

1462, 1 Ἀπριλίου

Ἐκλογὴ τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας Σωφρονίου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Τὴν ἑπομένη τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχη Ἰσιδώρου, ποὺ ἐπῆλθε ἀπὸ γηρατειὰ καὶ ἀσθένεια στὶς 31 Μαρτίου [1462], ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας ἐκλέγεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Μνεία. «Καὶ ὁ πατριάρχης κὺρ Ἰσίδωρος τῷ χρεὼν ἐλειτούργησε γήρᾳ καὶ νόσῳ κατεργασθείς, προεψήφιστο δὲ ὁ τότε μὲν πανιερώτατος μητροπολίτης Ἡρακλείας... νῦν δὲ οἰκουμενικὸς πατριάρχης»· «Ἦν δὲ ἡ τριακοστὴ πρώτη τοῦ Μαρτίου, ὅτε ἐκεῖνος [ὁ Ἰσίδωρος] ἐξεδήμησε, τῇ δὲ ἐπιούσῃ, ἥτις ἡ πρώτη τοῦ Ἀπριλίου ἦν, ἔδει... τοῦτον εἰς τὸν θρόνον ἀνελθεῖν»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 118 στ. 986-992.

Χρονολόγηση. Τὴν ἡμέρα καὶ τὸ μήνα ποὺ ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ ἀπὸ Ἡρακλείας μητροπολίτης τὰ ὁρίζει μὲ σαφήνεια ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς «Λόγους» του, τοὺς ὁποίους ἄλλωστε συνέταξε τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς τῆς ἀνόδου τοῦ νέου πατριάρχη· γιὰ τὸν ἀκριβὴ προσδιορισμὸ τοῦ ἔτους 1462 βλ. ὅσα αναφέρει ὁ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 63.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 63· *PLP* 27217· βλ. καὶ 93710a· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 469 (γιὰ τὴν προηγούμενη ἰδιότητά του ὡς μητροπολίτη Ἡρακλείας)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52 ἑπ. (γιὰ τὴ σειρὰ τῆς διαδοχῆς καὶ τὴ διάρκεια τῆς θητείας του).

Σχολιασμός. Τὸ ὄνομα τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἅλωση πατριάρχη δὲν τὸ ἀναφέρει ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς «Λόγους» του, τὸ σημειώνει ὅμως στὸν «Κατάλογο» μὲ τοὺς πατριάρχες μετὰ τὴν Ἅλωση τὸν ὁποῖο ἔχει καταγράψει στὸ «νομικό» του χειρόγραφο: «γος Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52). Ἡ ἀξιοπιστία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἀξιοπιστία ποὺ στη-

ρίζεται στὸ ὅτι ζεῖ τὰ γεγονότα καὶ εἶναι στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὸ Πατριαρχεῖο, ἐπιβάλλει νὰ ἀποδεχτοῦμε ὅτι ὁ τρίτος πατριάρχης, ἐκεῖνος ποὺ διαδέχτηκε τὸν Ἰσίδωρο, ἦταν ὁ Σωφρόνιος καὶ ὄχι ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας, ὅπως παραδίδουν κάποιοι μεταγενέστεροι κατάλογοι πατριαρχῶν (γιὰ παράδειγμα στὸ χφ Laurent. gr. Pl. LIX, 13, φ. 171r), κάποια ἱστορικὰ ἔργα (π.χ. *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 20· *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 17· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υζ´) καὶ ὅπως ἀρκετοὶ ἔγκριτοι μελετητὲς εἶχαν ὑποστηρίξει (Πατρινελης, *Ἀγαλλιανός*, σ. 66-68· Laurent, *Les premiers*, σ. 246-249). Γίνεται δεκτὸ πὼς ὁ Σωφρόνιος ταυτίζεται μὲ τὸν Σίλβεστρο Συρόπουλο, τὸν μέγα ἐκκλησιάρχη τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου καὶ ἱστορικὸ τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ὁ ὁποῖος ἔλαβε προφανῶς τὸ ὄνομα Σωφρόνιος ὅταν χειροτονήθηκε μητροπολίτης Ἡρακλείας.

π. 22

1462, φθινόπωρο

Συνοδικὴ ἀπόφαση περὶ ἀπαλλαγῆς τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ ἀπὸ τὶς ἐναντίον του κατηγορίες.

Σύνοδος ἀποτελούμενη ἀπὸ δεκαοκτὼ ἀρχιερεῖς συνῆλθε γιὰ νὰ κρίνει τὶς κατηγορίες ποὺ εἶχαν διατυπώσει ἐναντίον τοῦ Ἀγαλλιανοῦ οἱ ὀφφικιάλιοι τοῦ Πατριαρχείου Γεώργιος Γαλησιώτης, μέγας σκευοφύλαξ, καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμος, μέγας ἐκκλησιάρχης. Ἡ σύνοδος ἀναγνώρισε τὴν ἀθωότητά του ἀλλὰ δὲν προχώρησε στὴ ρητὴ καταδίκη τῶν κατηγόρων του.

Μνεία. «Ἡ τῶν ιη´ δὲ συνεληλυθότων ἀρχιερέων σύνοδος τετέλεκεν ἂν τὴν κατ' αὐτῶν [τῶν κατηγόρων] ψῆφον, ὡς συμφωνήσαντες ἐξεῖπον, εἰ μή τινος ὑπὲρ τὸ δέον τούτων κηδομένου λόγος κεκώλυκε»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, Πατρινελης, *Ἀγαλλιανός*, σ. 91 στ. 8-11.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀναφέρει πὼς ἀπὸ τὸ θέρος περίπου τοῦ 1462 ἀποφάσισε νὰ ἀπέχει τῶν ἱερατικῶν καὶ διοικητικῶν του καθηκόντων ὡς μεγάλου χαρτοφύλακος (στ. 1063-1066) διαμαρτυρόμενος ἐπειδὴ ὁ νεοεκλεγεὶς τὴν 1η Ἀπριλίου τοῦ 1462 πατριάρχης δὲν ἀποφάσιζε νὰ ἐκκαθαρίσει τὴν ὑπόθεσή του (στ. 1059-1061), ἡ σύνοδος αὐτή, ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὶς ἐναντίον του κατηγορίες, πρέπει νὰ συνῆλθε μετὰ τὸ θέρος, πιθανότατα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1462.

Βιβλιογραφία. Πατρινελης, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40.

Σχολιασμός. Ἡ σύνοδος φαίνεται πὼς θεώρησε τὸν Ἀγαλλιανὸ ἀθῶο ἀπὸ τὶς ἐναντίον του κατηγορίες, ἀλλὰ καθὼς ἀπέφυγε νὰ καταδικάσει, ἐνδεχομένως

ὕστερα ἀπὸ ἐξωτερικὴ παρέμβαση, ἐκείνους ποὺ τὸν εἶχαν κατηγορήσει, ὁ Ἀγαλλιανὸς θεώρησε πὼς τὸ ζήτημα δὲν εἶχε κλείσει ὁριστικὰ καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ζητοῦσε νὰ συγκληθεῖ μεγάλη σύνοδος γιὰ τὴν ὁριστικὴ λύση τῆς μεγάλης αὐτῆς διαμάχης. Ἐνόψει αὐτῆς ἄλλωστε τῆς ἐπικείμενης συνόδου ἔγραψε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463 τοὺς ἀπολογητικούς του «Λόγους» (Πατρινελης, *Ἀγαλλιανός*, σ. 129 στ. 1378-1381 καὶ σ. 132 στ. 1485-1488).

π. 23

1462, φθινόπωρο ci. – **1463**, ἄνοιξη

Συνοδικὴ «διάκρισις» μὲ τὴν ὁποία αἴρεται ἡ καθαίρεση τοῦ νομοφύλακος διακόνου Λέοντος καὶ τοῦ ἀποδίδεται ἡ ἱερωσύνη.

Ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων, ὁ ὁποῖος εἶχε καθαιρεθεῖ ἐπὶ πατριαρχίας Ἰσιδώρου (***π. 20***) ὡς ὕποπτος γιὰ λατινοφροσύνη λόγω τῆς συμμετοχῆς του στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, συγχωρεῖται ἀπὸ τὴ σύνοδο καὶ ἡ ἱερωσύνη τοῦ ἀποδίδεται ξανά.

Μνεία. «Παρεκάλεσα... συγχώρησιν τῆς ἱερωσύνης καὶ τὸ ἐνεργεῖν αὐτὴν... γενομένων δὲ συνόδων... διάκρισιν συγγνωμονησάντων ἐμοὶ καὶ συγχωρήσεως τυχεῖν ψηφισαμένων»: Λέων νομοφύλαξ, Ὁμολογία πίστεως, Νεκταριος, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 231 στ. 33-39· Blanchet, *Profession*, σ. 72 στ. 28-34.

Χρονολόγηση. Τὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας τοῦ Λέοντος εἶναι ἀχρονολόγητο· ἡ ἀπαρίθμηση ὅμως τῶν γεγονότων, ὅπως τὰ παρουσιάζει ὁ ἴδιος, μᾶς ὁδηγεῖ μὲ ἀσφάλεια στὸ ὅτι ἡ ἀπόφαση τῆς ἀθώωσης ἐκδόθηκε ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰσιδώρου, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν πατριάρχη Σωφρόνιο. Ἐπειδὴ στὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας σημειώνεται ὅτι ὁ πατριάρχης ἔθεσε ὡς ὅρο νὰ κριθεῖ ἡ ὑπόθεση ἀπὸ «σύνοδον πανιερωτάτων ἀρχιερέων ἱκανῶν», μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Λέοντος ἔγινε ἀπὸ τὴ σύνοδο τῶν δεκαοκτὼ ἀρχιερέων ποὺ ἔκρινε καὶ τὴν ὑπόθεση τοῦ Ἀγαλλιανοῦ μετὰ τὸ θέρος τοῦ 1462 (***π. 22***). Πάντως τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463 ποὺ ὁ Ἀγαλλιανὸς συντάσσει τοὺς «Λόγους» του δίνει τὴν πληροφορία ὅτι «ἡ ἐκκλησία συγγνώμης τούτους [τοὺς ἐν Φλωρεντίᾳ συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἠξίωσε» (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, Πατρινελης, *Ἀγαλλιανός*, σ. 136-137 στ. 1643-1647).

Βιβλιογραφία. Ανδρονικος, *Ἑλλάς*, σ. 109· Blanchet, *Profession*, σ. 59-69, ἰδίως σ. 66-67· Αποστολοπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία*, σ. 155-163· βλ. στὸ *PLP* τὰ λήμματα ἀρ. 1653, 91400, πβ. καὶ τὸν ἀρ. 14796.

Σχολιασμός. Ἡ ἀπαίτηση τῆς συνόδου νὰ καταθέσει ὁ διάκονος Λέων ὁμολογία πίστεως μὲ τὴν ὁποία θὰ δήλωνε τὴν προσήλωσή του στὰ δόγματα τῆς

Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας («τῆς ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν») προκειμένου νὰ συγχωρηθεῖ, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Σωφρόνιος ἐπανῆλθε στὴν πολιτικὴ ποὺ πρώιμα εἶχε ἀκολουθήσει γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ πατριάρχης Γεννάδιος: νὰ γίνονται δεκτοὶ ὅσοι ἦταν ὕποπτοι γιὰ λατινοφροσύνη, ἀρκεῖ νὰ δώσουν «ὁμολογίαν καὶ ὑπόσχεσιν» (*π.* ***3***). Ἂς σημειωθεῖ πὼς τὴν ἴδια πολιτική, τῶν ὁμολογιῶν πίστεως ποὺ ἔπρεπε νὰ δώσουν οἱ «ἐπιστρέφοντες» στὰ ὀρθόδοξα δόγματα, θὰ ἀκολουθήσει ἀργότερα καὶ ἡ Πανορθόδοξη Σύνοδος τοῦ 1483/1484 (*π.* ***79***). Τὸ ἔγγραφο τῆς ὁμολογίας πίστεως ποὺ ὑπέγραψε ὁ Λέων βρῆκε στὴν Κωνσταντινούπολη «σεσαθρωμένον» καὶ τὸ ἀντέγραψε ἀπὸ τὸ πρωτότυπο «προσταγῇ» τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων ὁ Δοσίθεος, ὁ μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Τὸ ἀντίγραφο τοῦ Δοσιθέου σώζεται στὸ χφ ΜΠΤ 253, φ. 4^{r-v} καὶ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν ΝΕΚΤΑΡΙΟ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 231-232· ἡ μνεία τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης στὴ σ. 231 στ. 18-19· νεότερη ἔκδοση BLANCHET, *Profession*, σ. 72-73. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτική*, τ. 4, σ. 225, ὀρθὰ προσέγραψε τὴν ἀθώωση τοῦ Λέοντος στὸν πατριάρχη Σωφρόνιο. Ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ Λέοντος, γίνεται δεκτὴ ἡ ταύτιση τοῦ νομοφύλακος ποὺ ἀναφέρεται ἐδῶ μὲ τὸν Λέοντα Ἀτράπη (βλ. BLANCHET, *Profession*, σ. 61, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία). Ὁ LAURENT, *Mémoires*, σ. 185 σημ. 10, θεωροῦσε πὼς ὁ νομοφύλαξ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Συρόπουλο, πῆγε στὴ Φλωρεντία δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸ πρόσωπο ποὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ὁ Λέων στὴν ὁμολογία του ἀναφέρει ἀκόμα πὼς μετὰ τὴν καταδίκη του ἔκανε προσπάθειες πρὸς τὸν ἴδιο πατριάρχη γιὰ τὴν ἀθώωσή του καὶ μολονότι παρενέβησαν ἰσχυρὰ πρόσωπα, οἱ προσπάθειες στάθηκαν ἀτελέσφορες. Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον ἂν σώζονταν τὰ ὀνόματα τῶν «πολλῶν ἀξιολόγων καὶ χρησίμων ἀνδρῶν» ποὺ παρενέβησαν ὑπὲρ τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν Ἰσίδωρο ἀλλὰ καὶ τῶν «μεγάλων καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν» ποὺ θὰ μεσολαβήσουν ἀργότερα γιὰ τὴν αἴσια, τελικά, ἔκβαση τῆς ὑπόθεσής του. Ὁ Συμεὼν Α΄ στὴν ἐγκύκλιο ποὺ ἀπέλυσε πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474 ἐνόψει τῆς ἀποδημίας του (*π.* ***54***) καὶ στὴν ὁποία μνημονεύει τὰ πρόσωπα στὰ ὁποῖα ἀναθέτει τὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου σημειώνει καὶ τὸν «τιμιώτατον νομοφύλακα», χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του. Νὰ πρόκειται ἄραγε γιὰ τὸν Λέοντα πού, μετὰ τὴν ἀποκατάστασή του, εἶχε κερδίσει σὲ τέτοιο βαθμὸ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ τότε πατριάρχη Συμεών;

π. 24

1463, Μάρτιος

«**Ἐπικυρωτικὸν γράμμα**» τῆς δωρεᾶς τοῦ μητροπολίτη Περιθεωρίου Γρηγορίου πρὸς τὴ μητρόπολή του.

Ὁ μητροπολίτης Περιθεωρίου Γρηγόριος ἀνακαίνισε μὲ δική του δαπάνη τὸ ναὸ

τῆς μητροπόλεώς του καὶ ἀφιέρωσε σὲ αὐτὸν ἕνα ἀμπέλι, ἕνα μύλο καὶ ἕνα ἐργαστήριο καθὼς καὶ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ποὺ ἀγόρασε. Τὴ δωρεά του τὴν κατοχύρωσε μὲ ἀφιερωτήριο ἔγγραφο, θέλησε ὅμως νὰ κατασφαλίσει τὴν ἰσχύ της μὲ πατριαρχικὸ «ἐπικυρωτικὸν γράμμα». Ὁ πατριάρχης τοῦ τὸ χορηγεῖ καὶ ἀπειλεῖ μὲ ἀφορισμὸ ὅποιον τολμήσει νὰ παραβιάσει τὴ βούληση τοῦ δωρητῆ.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐπικυρωτικοῦ γράμματος σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

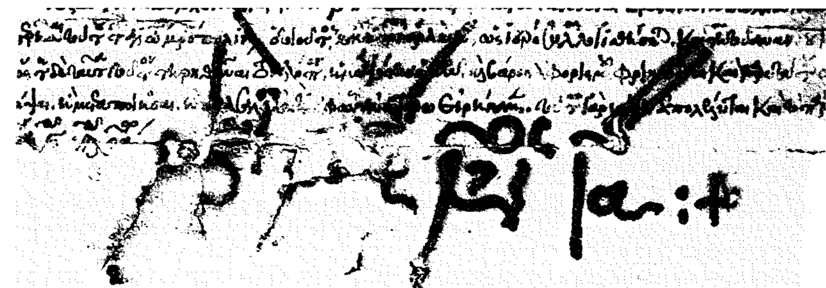
Incipit. *† Ἐπειδὴ ὁ ἱερώτατος μ(ητ)ροπολίτης Περιθεωρίου*
Χρονολογία. *[ἐν ἔ]τει ͵ς$^{\varphi}$ϡ$^{\varphi}$ο$^{\varphi}$α΄.*
Μηνολόγιο. *Μηνὶ Μαρτίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος ια^{ης} : †*

Χρονολόγηση. Ἡ πράξη εἶναι χρονολογημένη μὲ ἀκρίβεια· τὸ ἔτος 6971 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἔγγραφο ἀντιστοιχεῖ στὸ 1463, ἔτος τὸ ὁποῖο συμπίπτει μὲ τὴν 11η ἰνδικτιώνα ποὺ ἀναγράφεται στὸ μηνολόγιο.

Ἔκδοση. *Ἐπίσημα*, ἀρ. 7, σ. 89-90, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο τῆς μονῆς Βατοπεδίου· PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 138.

Βιβλιογραφία. APOSTOLOPOULOS, *Le troisième*.

Σχολιασμός. Ὁ μητροπολίτης Γρηγόριος δὲν εἶναι γνωστὸς σὲ ὅσους ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ μητρόπολη Περιθεωρίου καὶ δὲν καταγράφεται στοὺς ἐπισκοπικούς της καταλόγους. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Θράκη*, σ. 111 ἀγνοεῖ τὴν ὕπαρξή του ἐνῶ ὁ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, *Συμβολή*, σ. 157-159, μνημονεύει ὡς πρῶτο μετὰ τὴν Ἅλωση μητροπολίτη Περιθεωρίου τὸν Ἰγνάτιο ἀντλώντας τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν πράξη τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1467, στὴν ὁποία ὑπογράφει ὡς μέλος τῆς συνόδου (*π.* ***42***). Τὸν διαδέχεται ὁ Ἰωσήφ, ποὺ ἐντοπίζεται σὲ πράξη τοῦ Ὀκτωβρίου 1474 (*π.* ***52***). Ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἐρώτημα, πῶς βρέθηκε τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου, δύο ὑποθέσεις μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν καθώς, ὅσο γνωρίζουμε, δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα τεκμήρια ποὺ νὰ στοιχειοθετοῦν μιὰν ἀσφαλὴ ἀπάντηση: εἴτε ὁ Περιθεωρίου Γρηγόριος ἀποσύρθηκε στὸ Βατοπέδι παίρνοντας μαζὶ καὶ τὸ ἀρχεῖο του, εἴτε τὸ ἀθωνικὸ μοναστήρι, ποὺ εἶναι

Μηνολόγιο τοῦ Σωφρονίου στὴν *π.* ***24***

γνωστὸ ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ πὼς διατηροῦσε περιουσιακὰ στοιχεῖα στὴν περιοχὴ τοῦ Περιθεωρίου (βλ. *Actes de Vatopedi*, τ. 2, σ. 39), ἀπέκτησε κάποτε τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα ποὺ εἶχε δωρίσει ὁ Γρηγόριος τὸ 1463 στὴ μητρόπολή του, καὶ ἔτσι πῆρε καὶ τὸν τίτλο ἰδιοκτησίας τους. Ἀπαντήσεις στὸ ἐρώτημα ἴσως δώσουν οἱ ἐκδότες τοῦ τρίτου τόμου τῶν *Actes de Vatopedi*.

π. 25

[1463]

Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν παύση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ θέματα γάμου.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου ποὺ υἱοθετήθηκε μετὰ τὴν Ἅλωση πρέπει νὰ ἀρθεῖ, καθὼς ἔχει μεσολαβήσει ἤδη ἕνα διάστημα δέκα χρόνων· ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει τώρα νὰ ἐπιστρέψει εἰς τὴν «προτέραν ἀκρίβειαν» καὶ νὰ φροντίζει γιὰ τὴν ἀκριβὴ τήρηση τῶν σχετικῶν κανόνων.

Μνεία. «εἰ ἀναγκαῖον ἐφάνη παῦσαι τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν... ὁ δεκαετὴς χρόνος ἀρκεῖ χρῆσθαι τῇ οἰκονομίᾳ, δεῖ δὲ ἡμᾶς ἀπό γε τοῦ νῦν τῆς προτέρας ἔχεσθαι ἀκριβείας, τοῦ πάντη ἀλήπτου καὶ ἀμώμου φροντίζοντας»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 150 στ. 2118-2121.

Χρονολόγηση. Ὁ σχολαστικὸς ὑπολογισμὸς τῆς δεκαετίας τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Ἀγαλλιανὸς θὰ ὁδηγοῦσε νὰ χρονολογήσουμε τὴν πράξη στὴν ἄνοιξη τοῦ 1464· θὰ πρέπει ὡστόσο νὰ δεχτοῦμε πὼς τέτοιου εἴδους ὑπολογισμοὶ δὲν γίνονται συνήθως μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια καὶ πὼς ἕνα διάστημα ἀκόμα καὶ ἐννιάμισι χρόνων ποὺ ἔχει διαρρεύσει θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηριστεῖ «δεκαετία». Πάντως φαίνεται πὼς ἡ ἄρση τῆς «οἰκονομίας» πρέπει νὰ πραγματοποιήθηκε λίγο πρὶν λήξει ἡ πατριαρχία τοῦ Σωφρονίου.

Σχολιασμός. Δὲν εἶναι γνωστοὶ οἱ λόγοι ποὺ ὁδήγησαν τὸν πατριάρχη Σωφρόνιο στὴν ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐπιείκειας στὰ ζητήματα τοῦ δικαίου τοῦ γάμου ποὺ εἶχε ἐγκαινιαστεῖ ἐπὶ Γενναδίου (***π. 2***) καὶ εἶχε διατηρηθεῖ ἐπὶ τοῦ διαδόχου του (***π. 14***). Ἴσως ἡ προβαλλόμενη δικαιολογία τῆς παρόδου δεκαετίας νὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσιαστικὴ αἰτιολογία τῆς ἀπόφασης. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἀγαλλιανὸς ὑπενθυμίζει (*Λόγοι*, στ. 2107-2108) ὅτι ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος ὅταν ἦταν μητροπολίτης Ἡρακλείας εἶχε προσχωρήσει ἐνεργὰ στὴν πολιτικὴ τῆς οἰκονομίας, ἀφοῦ ὅταν ὁ πατριάρχης Ἰσίδωρος τοῦ εἶχε ζητήσει νὰ ἐκφράσει τὴν ἄποψή του γιὰ μία περίπτωση τέλεσης δεύτερου γάμου χωρὶς νὰ ἔχει λυθεῖ νομίμως ὁ πρῶτος, εἶχε συνηγορήσει ὑπὲρ τῆς τελέσεως τοῦ δεύτερου γάμου ἐπικαλούμενος τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας (***π. 18*** «Σχολιασμός»).

ΠΡΑΞΗ ΠΛΑΣΤΗ

ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Σωφρόνιο

«**Συστατικὸν γράμμα**» γιὰ τὴ γνησιότητα ἑνὸς σταυροῦ ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τῆς Τραπεζοῦντος. Τὸ συστατικὸ δίνεται στὸν κατοπινὸ κάτοχο τοῦ κειμηλίου Γεώργιο Πόλο. Δὲν παραδίδεται τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου ἀλλὰ τὸ κείμενό του ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ ἕνα ἀντίγραφο ποὺ σώζεται στὴ Βιέννη. Τὸ γράμμα φέρει χρονολογία «Αὔγουστος 1464». Τὸ γράμμα ἔχει χαρακτηριστεῖ πλαστὸ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του, ἀλλὰ καὶ ὁ Σωφρόνιος στὸ χρονικὸ διάστημα στὸ ὁποῖο φέρεται νὰ τὸ ἐξέδωσε εἶχε «ἐκβληθεῖ» ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο.

Incipit. *Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὡς, ἐπειδὴ*

Ἔκδοση. LAMBACHER, *Bibliotheca*, σ. 27-29 [= ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνική*, τ. 3, σ. ρα΄-ργ΄· ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, *Τραπεζούντα*, σ. 168-169· ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 523-524]· LAURENT, *Les faux*, σ. 274-276· GASTGEBER, *Ein Bericht*, σ. 324-325.

Βιβλιογραφία. LAURENT, *Les faux*, σ. 265-273 (γιὰ τὴν πλαστότητα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐγγράφου)· GANCHOU, *Pôlos*, σ. 111 ἑπ. (γιὰ τὸν ἀποδέκτη τοῦ συστατικοῦ γράμματος καὶ τὴν οἰκογένειά του)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 56-59 (γιὰ τὸ χρόνο πατριαρχίας τοῦ Σωφρονίου).

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄

φθινόπωρο – τέλη 1463

(δεύτερη πατριαρχία)

π. 26

1463, φθινόπωρο

Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ παραιτηθέντος τὸ 1456 Γενναδίου Β΄.

Μετὰ τὴν «ἐκβολὴν» τοῦ Σωφρονίου, κλήθηκε ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἅλωση πατριάρχης νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μνεία. Δὲν σώζεται σαφὴς μνεία γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Γενναδίου στὸ Πατριαρχεῖο· ἐξάγεται ὅμως ἀπὸ ἕνα σημείωμά του γραμμένο τὸν Αὔγουστο τοῦ 1464, ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὴν τρίτη «ἄνοδό» του: Γεννάδιος, Λόγος «Ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου», Αὔγουστος 1464, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 1, σ. XXI· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προοιμιακὸ Δοκίμιο Α΄*, σ. 45* καὶ 109* (βλ. καὶ ***π. 29***).

Χρονολόγηση. Τὸ ἔτος ἐπανόδου τοῦ Γενναδίου τὸ προσδιορίζουν οἱ πληροφορίες ποὺ δίνει ὁ Ἀγαλλιανὸς γιὰ τὴ διαδοχὴ τῶν «Μετὰ... τὴν Ἅλωσιν Κωνσταντινουπόλεως [πατριαρχῶν]» σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ δηλώνει πὼς παρέμεινε συνολικὰ ὁ Γεννάδιος πατριάρχης. Ὁ Ἀγαλλιανὸς συντάσσει τὸν κατάλογό του μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ τέταρτου πατριάρχη, τοῦ Ἰωάσαφ Κόκκα, περίπου στὶς ἀρχὲς τοῦ 1464, καὶ ἀναφέρει πὼς ὁ Γεννάδιος παρέμεινε (συνολικὰ) «χρόνους β΄ ἥμισυ, καὶ παρῃτήσατο». Ἂν λοιπὸν ὁ Σωφρόνιος, σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια πηγή, παρέμεινε «χρόνον α΄ ἥμισυ, καὶ ἐξεβλήθη», δηλαδὴ ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1463, ἡ δεύτερη θητεία τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ διάρκεσε κάποιους μῆνες, ὥστε τὰ δύο καὶ πλέον χρόνια τῆς πρώτης του θητείας νὰ προσδιοριστοῦν ἀπὸ τὸν Ἀγαλλιανὸ σὲ «χρόνους β΄ ἥμισυ». Ἕνας τέτοιος ὑπολογισμὸς στηρίζεται στὴν παραδοχὴ πὼς ὁ Ἀγαλλιανὸς προσδιορίζει κατὰ προσέγγιση τὸ συνολικὸ διάστημα ποὺ διάρκεσε ἡ πρώτη καὶ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου καὶ δὲν τὸ ὑπολογίζει μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 54-56.

Σχολιασμός. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη πὼς μία καὶ μόνη ἦταν ἡ πατριαρ-

χία τοῦ Γενναδίου καὶ πῶς ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τὸν ἀνάγκασε νὰ διαχειριστεῖ τὰ τοῦ Πατριαρχείου ἄλλες δύο φορές, μολονότι ὑπῆρχε ἄλλος ἐκλεγμένος πατριάρχης. Πρῶτος ὑποστήριξε τὴν ἄποψη τῆς μίας πατριαρχίας ὁ ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 205-208 καὶ ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ὑποστηρίχθηκε ξανά, ἂν καὶ μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἀπὸ τὴν BLANCHET, *Georges Gennadios*, σ. 60 ἑπ. Ἀντίθετα, γιὰ τρεῖς πατριαρχίες τοῦ Γεννάδιου πρῶτος μίλησε ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔρευναι*. Ἡ ὑπόθεση ὡστόσο, πῶς ὁ Γεννάδιος δὲν ἀνέλαβε «ἐπισήμως» τὸ Πατριαρχεῖο ἀλλὰ συνυπῆρχε μὲ τὸν νομίμως ἐκλεγμένο πατριάρχη, δὲν φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνεται στὴ μεταβυζαντινὴ τουλάχιστον πρακτική, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δύο πατριάρχες, νῦν καὶ πρώην, δὲν μποροῦσαν νὰ συνυπάρξουν στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ παραδείγματα εἶναι πολλά: ὁ Γεννάδιος τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1456, μολονότι δὲν ἐκδιώχθηκε ἀλλὰ παραιτήθηκε, ἀναχώρησε ὕστερα ἀπὸ λίγο γιὰ τὸ Ἅγιο Ὄρος καὶ στὴ συνέχεια γιὰ τὶς Σέρρες· ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας μετὰ τὸ τέλος τῆς πατριαρχίας του ὑποχρεώθηκε, σύμφωνα μὲ ἕνα χρονικό, νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Ἀγχίαλο· ὅταν ἐκλέχθηκε ὁ Διονύσιος Α΄, ὁ Συμεὼν Α΄ ὁδηγήθηκε στὴ Σωζόπολη καὶ ὁ Μάρκος Ξυλοκαράβης στὴν Ἀχρίδα.

π. 27

[**1463**, φθινόπωρο – τέλη]

Ἀπόφαση νὰ ριφθεῖ στὴν πυρὰ κάθε χειρόγραφο τοῦ ἔργου «Νόμοι» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος.

Μετὰ τὴ δημόσια καύση τοῦ χειρογράφου ποὺ περιεῖχε τὸ ἔργο «Νόμοι» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος, δίνεται ἐντολὴ ὅποιος κατέχει ἄλλο χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἴδιο ἔργο νὰ τὸ καύσει. Ἂν παρὰ τὶς παραινέσεις δὲν συμμορφωθεῖ, νὰ ἀφοριστεῖ.

Μνεία. «παρακελευόμεθα πᾶσιν ὡς ἀπὸ Θεοῦ, εἴποτε καὶ ὁπουδήποτε εὑρίσκοιτο ἢ ὅλον τὸ βιβλίον ἢ μέρος ἐκγεγραμμένον ἔν τινι τῶν χριστιανῶν, πυρὶ μὲν φθείρειν αὐτὸ τὸν ἔχοντα· κρύπτοντα δὲ καὶ ἑαλωκότα, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν παραίνεσιν, εἰ μὴ παρρησίᾳ βούλοιτο καίειν, εἴργειν τὸν τοιοῦτον ἁπάσης τῶν χριστιανῶν κοινωνίας»: Γεννάδιος, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἔξαρχο Ἰωσήφ, post 1460, ALEXANDRE, *Pléthon*, σ. 440 [= *PG*, τ. 160 στλ. 648]· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 4, σ. 172.

Χρονολόγηση. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἐκθέτει ὁ Ζακυθηνὸς (*Le Despotat*, σ. 366 σημ. 1), ἡ πράξη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ «entre 1460 et 1465, sous le second patriarcat de Scholarios». Τὴ δεύτερη αὐτὴ πατριαρχία,

σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέραμε στὴν ***π. 26*** «Χρονολόγηση», πρέπει πλέον νὰ τὴν προσδιορίσουμε στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ φθινόπωρο ὡς τὰ τέλη τοῦ 1463.

Βιβλιογραφία. ALEXANDRE, *Pléthon*, σ. XLIII-L· ZAKYTHINOS, *Le Despotat*, σ. 365-367· MASAI, *Pléthon*, σ. 393-404· WOODHOUSE, *Plethon*, σ. 359-361· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 183-191.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸν ἔξαρχο Ἰωσὴφ ἐκθέτει τοὺς λόγους ποὺ τὸν ὁδήγησαν στὴν ἀπόφαση τῆς καταδίκης τοῦ ἔργου καὶ περιγράφει ὅτι, πρὶν ρίξει τὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Πλήθωνος στὴν πυρά, «τοὺς τῶν ὑποθέσεων πίνακας μόνους ἀφήκαμεν ταῖς σανίσι μένειν προσδεδεμένους, καὶ τοὺς ὕμνους πρὸς τῷ τέλει τῶν ἐκείνου θεῶν», ὥστε αὐτὰ νὰ ἀποτελοῦν μάρτυρες τῆς δικαιολογημένης ἀπόφασής του νὰ καεῖ τὸ ἔργο.

π. 28

[**1463**, φθινόπωρο – τέλη]

Ἀπονομὴ τοῦ ὀφφικίου τοῦ μεγάλου οἰκονόμου στὸν Θεόδωρο Ἀγαλλιανό.

Ὁ μέγας χαρτοφύλαξ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς προάγεται στὸ ὀφφίκιο τοῦ μεγάλου οἰκονόμου.

Μνεία. «Τῷ μεγάλῳ οἰκονόμῳ κὺρ Θεοδώρῳ τῷ Ἀγαλλιανῷ»: Γεννάδιος, Προσφώνηση στὸ Λόγο του «Περὶ θείου προορισμοῦ», τέλη 1467, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 1, σ. 440.

Χρονολόγηση. Μολονότι δὲν σώζεται ἡ πράξη προβιβασμοῦ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ στὸ ὀφφίκιο τοῦ μεγάλου οἰκονόμου ὥστε νὰ ἔχουμε τὴν ἀκριβὴ χρονολογία της καὶ οἱ πηγὲς ποὺ τοῦ ἀποδίδουν τὸ ὀφφίκιο δὲν ἀνάγονται πρὶν ἀπὸ τὸ 1466 (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 17 καὶ 40), θεωροῦμε ὅτι ἡ ἀπονομὴ πρέπει νὰ ἔγινε στὸ διάστημα τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Γενναδίου, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ φθινόπωρο ὡς τὰ τέλη τοῦ 1463. Θυμίζουμε πῶς ὁ Σωφρόνιος ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ θρόνο χωρὶς νὰ ἔχει δώσει λύση στὸ ζήτημα ποὺ ἔθετε ὁ Ἀγαλλιανός, νὰ ἀποδοθοῦν δηλαδὴ εὐθύνες στοὺς κατηγόρους του δεδομένου ὅτι ἡ σύνοδος εἶχε καταλήξει στὴν ἀθώωσή του. Τὸν Σωφρόνιο διαδέχτηκε ὁ Γεννάδιος καὶ εἶναι εὔλογο νὰ ὑποθέσουμε πὼς θέλησε νὰ ἀποκαταστήσει τὸν Ἀγαλλιανό, παλαιὸ συνεργάτη του μὲ τὸν ὁποῖο τὸν συνέδεε καὶ στενὴ φιλία, προβιβάζοντάς τον στὸ πρῶτο στὴν τάξη τῶν ὀφφικίων ἀξίωμα, ἐκεῖνο τοῦ μεγάλου οἰκονόμου.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 17-18 καὶ 40-41.

Σχολιασμός. Ὅπως ἀφηγεῖται ὁ Ἀγαλλιανός, ὁ πατριάρχης Ἰσίδωρος εἶχε ἐκδηλώσει τὴν πρόθεση στὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας του νὰ τοῦ ἀπονείμει «τὸν τόπον» τοῦ μεγάλου οἰκονόμου (*Λόγοι*, σ. 109 στ. 664-683). Οἱ ἀντιζηλίες ὅμως τὶς ὁποῖες προκάλεσε στοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἀγαλλιανοῦ ἡ πρόθεση τοῦ τότε πατριάρχη τὸν ἀνάγκασαν νὰ μὴν πραγματοποιήσει πιθανότατα τὸ σχέδιό του. Ἡ ἐπίσημη τώρα ἀπονομὴ τοῦ ὀφφικίου στὸν Ἀγαλλιανὸ θὰ εἶχε ἀσφαλῶς καὶ τὸ χαρακτήρα μιᾶς δικαίωσης ἔναντι τῶν κατηγόρων του. Δὲν σώζονται πάντως πληροφορίες γιὰ τὸ ἂν ὁ Γεννάδιος κατόρθωσε νὰ ἐπιβάλει καὶ ἐπιτίμια στοὺς ἰσχυροὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἱκανοποιώντας ἔτσι τὸν διακαὴ πόθο τοῦ τελευταίου.

ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ

ἀρχὲς 1464 – τέλη Μαρτίου 1464

π. 29

1464, ἀρχὲς

Ἐκλογὴ τοῦ Ἰωάσαφ ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ σύνοδος ἐκλέγει ὡς πατριάρχη τὸν Ἰωάσαφ Κόκκα.

Μνεία. «γέγονεν [πατριάρχης] ὁ Ἰωάσαφ, οὗ τὸ ἐπίκλην Κόκας»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 20 στ. 20-21· «προέστη τοῦ Πατριαρχείου Ἰωάσαφ, ὁ τὸ ἐπίκλην Κόκας»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 17· πβ. *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 120-121.

Χρονολόγηση. Σύμφωνα μὲ τὴν καταγραφὴ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωση πατριαρχῶν ποὺ παραδίδει ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ὁ τέταρτος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας. Ὡστόσο πρὶν ἀπὸ τὴν ἄνοδό του πρέπει νὰ μεσολάβησε ἡ σύντομη δεύτερη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου (γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέρονται στὴν ***π. 26*** «Χρονολόγηση»). Μὲ αὐτὸ τὸ δεδομένο, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἐκλογὴ τοῦ Ἰωάσαφ μετὰ τὴ δεύτερη ἀποχώρηση τοῦ Γενναδίου, πιθανῶς στὶς ἀρχὲς τοῦ 1464.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 54-56· τὸ σχετικὸ λῆμμα τοῦ *PLP*, ἀρ. 11903, ἔχει στηριχθεῖ ἐν μέρει στὶς μελέτες τοῦ Πατρινέλη καὶ τοῦ Laurent ποὺ θεωροῦσαν τὸν Ἰωάσαφ τρίτο στὴ σειρὰ πατριάρχη (βλ. σ. 92).

Σχολιασμός. Ἡ θητεία τοῦ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ διάρκεσε λίγους μῆνες καὶ νὰ διακόπηκε βίαια. Ἡ *Ἔκθεσις Χρονικὴ* τὸ ὑπονοεῖ: «μὴ δυνηθεὶς γὰρ τὰ τῶν κληρικῶν καθ' ἑκάστην γενόμενα σκάνδαλα, πεσὼν ἐν φρέατι, ἐξέβαλον αὐτὸν ἡμίθανον» (σ. 20 στ. 21-23). Ὁ συντάκτης ἑνὸς καταλόγου πατριαρχῶν ποὺ παραδίδεται στὸ φλωρεντινὸ χειρόγραφο PL. LIX, 13 δίνει καὶ τὸ χρονικὸ σημεῖο καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔληξε ἡ πατριαρχία του: «Τὴν λαμπρὰν Κυριακὴν πίπτει οἰκειοθελῶς ἐν τῇ <κι>στέρνῃ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἡμίθανον καὶ ἔστειλαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀγχίαλον» (LAURENT, *Les premiers*, σ. 233)· ἀναφέρεται προφανῶς στὸ Πάσχα τοῦ 1464, ποὺ συνέπεσε μὲ

τὴν 25η Μαρτίου (GRUMEL, *Chronologie*, σ. 263). Τὰ χρονικὰ τῆς Τουρκοκρατίας ἀφηγοῦνται συνήθως ὅτι ὁ Ἰωάσαφ διαδέχθηκε τὸν Ἰσίδωρο, ἄποψη ὅμως ποὺ ἔχει πλέον ἀναθεωρηθεῖ (βλ. ***π. 21***).

π. 30

1464, Φεβρουάριος

Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία συγχωρεῖται ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολή του.

Ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος, ἀφοῦ ὑπέγραψε ὁμολογία πίστεως μὲ τὴν ὁποία ἀποκήρυξε τὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας ποὺ κάποτε εἶχε ἐνστερνιστεῖ, γίνεται πάλι δεκτὸς στὴν «Ἐκκλησία τῶν Γραικῶν» καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολή του.

Μνεία. «ἀπαιτηθεὶς ὁμολογίαν, εὑρέθη δὲ ἐνταῦθα ἐκτεθειμένη [τοῦ διακόνου Λέοντος] ὄπισθεν, ταύτην στέργω καὶ ἀσπάζομαι καὶ αὐτὸς ὅλῃ ψυχῇ»: Μακάριος, Λίβελλος, Φεβρουάριος 1464, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 232 στ. 33-34· BLANCHET, *Profession*, σ. 73 στ. 69-70.

Χρονολόγηση. Καθὼς ἡ ὁμολογία τοῦ Μακαρίου εἶναι χρονολογημένη μὲ ἀκρίβεια στὸν Φεβρουάριο τοῦ ἔτους 6972 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δηλαδὴ στὸ 1464 (ἔτος ποὺ συμπίπτει ἄλλωστε μὲ τὴν 12η σημειούμενη ἰνδικτιώνα), στὸ ἴδιο ἔτος καὶ μήνα θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ καὶ ἡ συνοδικὴ ἀπόφαση τῆς ἀποκατάστασής του. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ὁ πρῶτος ἐκδότης προσέγραψε ἀπὸ λάθος τὸν ἀριθμὸ τῆς 12ης ἰνδικτιώνας στὸ μήνα, χρονολογώντας ἔτσι τὴν ὁμολογία τοῦ Μακαρίου στὴ 12η Φεβρουαρίου.

Βιβλιογραφία. LAURENT, *Les premiers*, σ. 252-253· *PLP* 16269· BLANCHET, *Profession*, σ. 59-69 (ἡ ὁποία θεωρώντας, μὲ τὰ τότε δεδομένα, πὼς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1464 πατριάρχης ἦταν ὁ Σωφρόνιος, προσέγραψε τὴν πράξη στὴν πατριαρχία του).

Σχολιασμός. Ἡ ὁμολογία τὴν ὁποία προσυπογράφει ὁ Μακάριος εἶναι τὸ κείμενο ποὺ εἶχε συντάξει καὶ ὑπογράψει γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ὁ νομοφύλαξ Λέων (***π. 23***). Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ ἀντίγραφο τοῦ 17ου αἰώνα ποὺ ἔκανε ὁ Δοσίθεος (χφ ΜΠΤ 253, φ. 4v). Προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ Μακαρίου γιὰ λατινοφροσύνη, ἀφοῦ ὅπως ὅλα δείχνουν εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν ἀρχιερέα τῆς Νικομήδειας ποὺ, μολονότι ἔλαβε μέρος στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας καὶ ὑπέγραψε τὰ Πρακτικά της, ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀναίρεσε τὴν ὑπογραφή του καὶ τὸ 1452 τὸν ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογράφει πρῶτος, μαζὶ μὲ ἄλλους ἀρχιερεῖς καθὼς καὶ μὲ τὸν Γεννάδιο καὶ τὸν Ἀγαλλιανὸ ὡς μέλη τῆς «Ἱερᾶς Συνάξεως», τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Οὑσίτας (βλ. τὸ πανομοιότυπο τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς, ὅπου καὶ ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Μακαρίου, ἐνσωματωμένο στὴ μελέτη τοῦ SALAČ, *Constantinople*). Ἐντύπωση ἐπίσης προκαλεῖ γιατί ὁ Μακάριος χρειάστηκε νὰ καταθέσει τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1464 ὁμολογία πίστεως, ἀφοῦ, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463 ἡ Ἐκκλησία «συγγνώμης τούτους [τοὺς ἐν Φλωρεντίᾳ συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἠξίωσε» (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 136-137 στ. 1643-1647· πβ. ***π. 23*** «Χρονολόγηση»). Κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθῆκες χρειάστηκε ὁ Μακάριος νὰ ἀποδείξει ξανὰ τὴν προσήλωσή του στὴν ὀρθοδοξία; Τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε δὲν ἐπιτρέπουν μιὰ σαφὴ ἀπάντηση. Μεγαλύτερη ὅμως ἀπορία γιὰ τὴ δράση τοῦ ἀρχιερέα αὐτοῦ προκαλοῦν ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἕναν Κατάλογο πατριαρχῶν τοῦ τέλους τοῦ 15ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰώνα (LAURENT, *Les premiers*, σ. 233), σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Μάρκος Ξυλοκαράβης ὡς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως (post Σεπτέμβριος 1464) δὲν ἤθελε νὰ συλλειτουργήσει μὲ τὸν Μακάριο, ἐπειδὴ τὸν θεωροῦσε «λατινόφρονα», «καθῃρημένον παρὰ πολλῶν ἀρχιερέων». Ἂν ὁ συντάκτης τοῦ Καταλόγου δὲν συγχέει χρόνους καὶ πρόσωπα, ὁ λίβελλος ποὺ ὑπέβαλε ὁ Μακάριος καὶ ἡ ἀθώωσή του ἀπὸ τὸν πατριάρχη φαίνεται πὼς δὲν ἔδωσαν ὁριστικὸ τέλος στὶς ἐναντίον του κατηγορίες. Τέλος, ὅσον ἀφορᾶ τὴν τύχη τῆς μητροπόλεως Νικομηδείας στὸ διάστημα ποὺ ὁ Μακάριος δὲν τὴν κατεῖχε, μιὰ ἀναφορὰ ποὺ κάνει ὁ Ἀγαλλιανὸς σὲ ἀνέκδοτη ἐπιστολή του πρὸς τὸν ἱερομόναχο Ἰωσὴφ ἀφήνει τὴν ἐντύπωση, ὅτι μέσω τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος Γεωργίου Γαλησιώτη παραχωρήθηκε στὸν μητροπολίτη Ζηκχίας.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄

ante 15 Αὐγούστου 1464 – φθινόπωρο 1465

(τρίτη πατριαρχία)

π. 31

1464, ante 15 Αὐγούστου

Ἐπάνοδος γιὰ τρίτη φορὰ τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὁ Γεννάδιος Σχολάριος ἐπανέρχεται, παρὰ τὴ θέλησή του, στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀναλαμβάνει γιὰ τρίτη φορὰ τὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου.

Μνεία. «Ἐγράφη ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστ[ου], (καὶ) ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσ[ε](ως), ἐν τῇ τρίτῃ ἡμ(ῶν) ἀνόδῳ βιαίῳ ἐκεῖ· τελειουμένης ἰνδικτιῶνος ιβ′ ἐν ἔτει οβ′»: Σημείωμα (αὐτόγραφο) τοῦ Γενναδίου στὸν «Λόγον ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου», 15 Αὐγούστου 1464, JUGIE, *Homélies*, σ. 570· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 1, σ. 197· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προοιμιακὸ Δοκίμιο Α′*, σ. 45* καὶ 109*.

Χρονολόγηση. Τὴ χρονολογία τῆς τρίτης ἐπανόδου τοῦ Γενναδίου δὲν τὴν γνωρίζουμε μὲ ἀκρίβεια· ὁπωσδήποτε συνέβη μετὰ τὴν 25η Μαρτίου τοῦ 1464, ὅταν ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας ἀνεσύρθη ἡμιθανὴς ἀπὸ τὴν κιστέρνα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γεννάδιος ἔγραψε «ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου» τὸ λόγο ποὺ ἐκφώνησε «ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσεως» μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς βρισκόταν ἤδη στὸ Πατριαρχεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν 15η Αὐγούστου. Ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἔτος ποὺ δηλώνεται στὸ σημείωμα, «τελειουμένης ἰνδικτιῶνος ιβ′, ἐν ἔτει οβ′», εἶναι προφανὲς ὅτι ἔχουν παραλειφθεῖ οἱ ἑλληνικοὶ ἀριθμοὶ ͵ςϡ, διότι ἡ δωδέκατη ἰνδικτιώνα ἔληγε τὸ ἔτος 6972, δηλαδὴ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1464.

Βιβλιογραφία. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 1, σ. XX-XXI καὶ σ. XXIV· τ. 8, σ. 31*· ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 206-208· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 66-71 (οἱ δύο τελευταῖοι ἀμφισβητοῦν ἂν ὁ Γεννάδιος εἶχε περισσότερες ἀπὸ μία πατριαρχίες).

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος ποὺ ἀπομνημόνευσε ὁ Γεννάδιος τὸ παραδίδουν δύο αὐτόγραφοι κώδικές του: ὁ Par. gr. 1289 (φ. 240^{v}) καὶ 1294 (φ. 136^{r}) μὲ παρόμοια διατύπωση. Τὸ γεγονὸς τῆς ἐπανόδου του, γιὰ τρίτη φορά, στὸ Πατριαρχεῖο τὸ ἀναφέρει καὶ σὲ ἄλλα ἔργα του, τονίζοντας πάντα ὅτι ἡ ἐπά-

νοδος αὐτὴ ἔγινε παρὰ τὴ θέλησή του. Γιὰ παράδειγμα, στὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο Par. gr. 1273, τὸ ὁποῖο παραδίδει μεταξὺ ἄλλων τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς θεολογικοῦ ζητήματος, σημειώνει: «Γενναδίου. Ἐν τῇ τρίτῃ εἰς τὴν πόλιν βιαίῳ ἀνόδῳ»: ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 3, σ. 430· ἀκόμα, στὸ διάλογο μεταξὺ Χριστιανοῦ καὶ Ἰουδαίου τὸν ὁποῖο ἐκπόνησε σημειώνει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ἔργου: «Σχεδιασθεὶς ἐν τῇ πόλει ὑπ' ἐμοῦ Γενναδίου, ὅτι τὸ τρίτον ἐκεῖ βίᾳ ἤχθην»: ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἅπαντα*, τ. 3, σ. 251-252.

π. 32

1464, 1 Σεπτεμβρίου – **1465**, 31 Αὐγούστου

«**Συνοδικὴ πρᾶξις**» τοῦ νεοεκλεγέντος μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως ἱερομονάχου Μάρκου.

Στὴ χηρεύουσα μητρόπολη Ἀδριανουπόλεως ἡ σύνοδος ἐξέλεξε ὡς νέο ἀρχιερέα τὸν ἱερομόναχο Μάρκο. Ὁ νεοεκλεγεὶς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως ἐφοδιάζεται μὲ τὴ συνοδική του πράξη, μὲ τὴν ὁποία ἀναγγέλλεται ὅτι ἡ ἐκλογή του ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες καὶ περιγράφονται οἱ ἐξουσίες καὶ οἱ ἁρμοδιότητές του. Οἱ πιστοὶ τῆς μητροπόλεως καλοῦνται νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους, ἐνῶ ἀπειλοῦνται μὲ τὶς ποινὲς ποὺ προβλέπουν οἱ ἱεροὶ κανόνες ἐκεῖνοι ποὺ δὲν θὰ ὑποταχθοῦν στὴν ἐξουσία τοῦ νέου μητροπολίτη. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας, ὁ Σεβαστείας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, ὁ Πισιδίας, ὁ Ἀθηνῶν καὶ ὁ Μελενίκου.

Παράδοση. Ἀντίγραφο, τοῦ 16ου αἰώνα, παραδίδεται στὸ χφ 145, φ. 560^{r-v} τοῦ ΜΠΤ [= Vat. gr. 2416 , φ. 151^{r}-152^{r}].

Incipit. *† Ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ καθολικὴ*
Χρονολογία. *Ἐν ἔτει ͵ς$^{\tilde{\varphi}}$϶$^{\tilde{\varphi}}$ογ', ἰνδικτιῶνος ιγ^{ης}.*

Χρονολόγηση. Τὸ κείμενο εἶναι χρονολογημένο στὸ ἔτος 6973 ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Ἡ ἀναγραφὴ τῆς 13ης ἰνδικτιώνας μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὁρίσουμε τὸ χρόνο ἔκδοσης τῆς πράξεως στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1464 ὡς τὴν 31η Αὐγούστου τοῦ 1465. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 405-406, χρονολογεῖ τὴν πράξη στὸ 1464· στὴν περιγραφὴ ὅμως τοῦ χειρογράφου ποὺ δίνει ὁ ἴδιος (ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτική*, τ. 4, σ. 133), τὸ χρονολογεῖ στὸ 1465. Ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἠμίγνωστοι σελίδες*, σ. 119, θεωρεῖ ὅτι ἡ πράξη ἐκδόθηκε κατὰ τοὺς πρώτους ὀκτὼ μῆνες τοῦ 1465 ἀλλὰ τὴν ἀποδίδει στὸν Ἰωάσαφ Κόκκα. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Θράκη*, σ. 40 τὴ χρονολογεῖ στὸ 1465 χωρὶς νὰ τὴν προσγράφει σὲ κάποιον πατριάρχη.

Ἔκδοση. ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 358-360. Νεότερη ἔκδοση, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 8, σ. 94-96. Ἡ ἔκδοση OUDOT, *Acta* I, σ. 180-184 ἔγινε ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ χφ ΜΠΤ 145 ἐνσωματωμένο στὸ χφ Vat. gr. 2416, τὸ ὁποῖο ὅμως εἶναι διάστικτο ἀπὸ λάθη.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 402-415· ἰδίως σ. 405 ἑπ.

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως ποὺ ἐκδόθηκε γιὰ τὸν μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως εἶναι τὸ πρωιμότερο ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχή. Γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ νεοεκλεγέντος ἀρχιερέα μὲ τὸν πατριάρχη Μάρκο Ξυλοκαράβη βλ. ***π. 33*** «Σχολιασμός».

ΜΑΡΚΟΣ Β΄ Ο ΞΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ

ἀρχὲς – μέσα 1466

π. 33

1466, ἀρχὲς

Ἐκλογὴ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη.

Ὁ Μάρκος ὁ ἐπιλεγόμενος Ξυλοκαράβης, μητροπολίτης ὡς τότε Ἀδριανουπόλεως, ἐκλέγεται ἀπὸ «μεγάλην» σύνοδο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Μ ν ε ί α. «Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ κῦρι Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης, Κωνσταντινουπολίτης καὶ μέτοχος λόγου»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 28 στ. 7-8· «Ὁμοφώνως ὅλοι ἐψήφισαν πατριάρχην τὸν Ξυλοκαράβην..., πατριάρχην τὸν ἐχειροτόνησαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἔλαβε, τοῦ ποιμαίνειν αὐτήν... ἄνθρωπος πολλὰ λογιώτατος»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 123-124· «Ἀναβιβασθεὶς δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, κύριος Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης, βυζάντιος, ἀνὴρ ἀγαθός»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22· «Μάρκος ὁ ἁγιώτατος ὁ ἐπίκλην Ξυλοκαράβης ὁ καὶ φιλόσοφος, χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ψήφῳ τῆς μεγάλης συνόδου μετετέθη εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχικὸν θρόνον»: παρασελίδιο σημείωμα στὸν μαρκιανὸ κώδικα Gr. III 5 τοῦ 16ου αἰώνα (DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188)· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υι'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὰ Χρονικὰ δὲν ἀναφέρουν τὸ ἔτος τῆς ἀνόδου τοῦ Μάρκου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, οὔτε στὸ πιὸ πάνω παρασελίδιο σημείωμα ἀναφέρεται ἡ χρονολογία τῆς ἀναρρήσεώς του. Δεδομένου ὅμως ὅτι στὸ πιττάκιο τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1466 ὁ Μάρκος, πατριάρχης πλέον, δηλώνει ὅτι «τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς [ἀπὸ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του]» (***π. 36***), θεωροῦμε πὼς ἡ ἀνάρρησή του στὸ Πατριαρχεῖο πρέπει νὰ συνέβη στὶς ἀρχὲς τοῦ ἴδιου ἔτους.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 402-415· ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Μᾶρκος*, σ. 119-120 (γιὰ τὸ προσωνύμιο «Ξυλοκαράβης»)· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Καλοφρενάς*, σ. 134-139 (γιὰ τὴν ἀνθενωτική του δράση στὴν Κρήτη πρὶν ἀκόμα γίνει μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως καὶ γιὰ τὸ χαρακτηρισμό του ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἀποστόλη)· *PLP* 20958.

Σχολιασμός. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 9 σημ. 28, εἶχε ἐκφράσει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ ἱερομόναχος Μάρκος ποὺ ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως (*π.* ***32***) μάλλον δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη ποὺ ἐκλέχθηκε λίγο ἀργότερα πατριάρχης. Τὴν ταύτιση ὡστόσο τῶν δύο προσώπων τὴν τονίζει καὶ ὁ συντάκτης τοῦ παρασελίδιου σημειώματος στὸ μαρκιανὸ χειρόγραφο Gr. III 5: «Μάρκος... χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ψήφῳ τῆς μεγάλης συνόδου μετετέθη εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχικὸν θρόνον» (DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188). Ἂς σημειωθεῖ τέλος πὼς καὶ ὁ νέος πατριάρχης ἦταν ἀνθενωτικὸς καὶ πὼς εἶχε διακριθεῖ στὴν Κρήτη, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν ἱερομόναχος καὶ εἶχε μεταβεῖ ἐκεῖ, γιὰ τὴν ἔντονη ἀνθενωτικὴ δράση του.

π. 34

1466, ἀρχὲς – μέσα

«**Καθαίρεσις**» τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ.

Καθαιρεῖται ὁ μέγας οἰκονόμος Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ἐπειδὴ ἔγιναν ἀποδεκτὲς οἱ κατηγορίες ποὺ εἶχαν διατυπώσει ἐναντίον του οἱ ὀφφικιάλιοι τοῦ Πατριαρχείου Γεώργιος Γαλησιώτης, μέγας σκευοφύλαξ, καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμος, μέγας ἐκκλησιάρχης.

Μνεία. «αἰτιάματα κατὰ τοῦ μεγάλου οἰκονόμου κινοῦντες καὶ λέγοντες... τῶν αἰτιαμάτων τῶν τε γεγραμμένων ἐν τῇ λεγομένῃ καθαιρέσει τῇ παρὰ τοῦ... Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη»: Διονύσιος Α', Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀνάκληση τῆς καθαιρέσεως, 15 Ἰανουαρίου 1467, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 414 στ. 10-11 καὶ 24-25· PETIT, *Déposition*, σ. 147 στ. 13-14 καὶ σ. 148 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 12, σ. 112 στ. 8-9 καὶ 23-25 (*π.* ***42***).

Χρονολόγηση. Δὲν σώζεται ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς καθαίρεσης τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἐφόσον ὅμως ἀποδίδεται στὸν πατριάρχη Μάρκο Ξυλοκαράβη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μέσα στὰ ὅρια τῆς σύντομης πατριαρχίας του (ἀρχὲς – μέσα 1466).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191.

Σχολιασμός. Ἡ καθαίρεση τοῦ Ἀγαλλιανοῦ ἦταν ἕνα ἀκόμη ἐπεισόδιο στὴ μακρόχρονη διαμάχη του μὲ τοὺς ὀφφικιαλίους Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμο. Τὴν ἀντιπαλότητα τῶν δύο πλευρῶν ὄξυνε ἀσφαλῶς ἡ «προκλητικὴ» ἐνέργεια τοῦ Γενναδίου νὰ ἀπονείμει στὸν ἔμπιστο συνεργάτη του, στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του, τὸ πρῶτο στὴν τάξη τῶν ὀφφικίων ἀξίωμα τοῦ μεγάλου οἰκονόμου (*π.* ***28***). Ἡ ἀντεπίθεση εὐοδώθηκε ὅταν οἱ ἀντί-

παλοί του ἔπεισαν τὸν πατριάρχη Μάρκο νὰ ἀποδεχθεῖ τὶς κατηγορίες ποὺ διατύπωναν ἐναντίον τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ νὰ προβεῖ στὴν καθαίρεσή του.

*π. 35**

1466, ἀρχὲς – μέσα

Πατριαρχικὸ γράμμα ἐπικύρωσης δικαιωμάτων τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ νησὶ ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως.

Ἐπικυρώνεται ἡ συμφωνία ποὺ ἔγινε μεταξὺ τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου, ποὺ βρίσκεται στὸ νησὶ ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως, καὶ τῆς μητροπόλεως Σωζοπόλεως. Συμφωνήθηκε ὅτι ἡ μητρόπολη Σωζοπόλεως παραχωρεῖ στὴ μονὴ Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως, ἐπειδὴ οἱ ἀρχιερεῖς χρησιμοποιοῦν ἀντὶ τοῦ καταστραφέντος μητροπολιτικοῦ ναοῦ τὸ ναὸ τοῦ Προδρόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς.

Μνεία. «ἔδειξεν ἡμῖν γράμματα τίμια π(ατ)ριαρχικὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγιωτ(ά)τ(ων) π(ατ)ριαρχῶν, τοῦ τε... κυροῦ Μάρκου»: Μητροφάνης Γ', Σιγίλλιο, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 685-686 καὶ KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 141-144.

Χρονολόγηση. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ «κυροῦ Μάρκου» μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν ποὺ ἐπικύρωσαν ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως ὕστερα ἀπὸ τὴ συμφωνηθεῖσα ἀνταλλαγὴ ἀποτελεῖ πλέον μετόχι τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου, ἐπιβάλλει νὰ χρονολογήσουμε τὸ γράμμα στὴ διάρκεια τῆς σύντομης πατριαρχίας τοῦ Μάρκου Β' τοῦ Ξυλοκαράβη, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ὡς τὰ μέσα τοῦ 1466.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661 ἑπ. καὶ KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 139-146. Γιὰ τὸ χφ Ἱεροσολύμων 276 στὸ ὁποῖο παραδίδεται τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη Γ' τοῦ 1569, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλήθηκε ἡ μνεία τοῦ γράμματος τοῦ Μάρκου, βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτική*, τ. 1, σ. 335, ἀρ. 13.

Σχολιασμός. Στὸ σιγίλλιο τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1569 ποὺ σώζει τὴ μνεία τῆς πράξεως ἀλλὰ καὶ σὲ γράμμα ποὺ ἐξέδωσε ὁ Διονύσιος Α' τὸν Μάιο τοῦ 1489 (*π.* ***93***) δίνεται τὸ ἱστορικὸ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἡ μονὴ ἀπέκτησε δικαιώματα ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως: ἐπειδὴ ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Σωζοπόλεως εἶχε καταστραφεῖ καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς χρησιμοποιοῦσαν τὸ ναὸ τοῦ Προδρόμου ποὺ βρισκόταν μέσα στὴν πόλη ἀλλὰ ἦταν μετόχι τῆς μονῆς, ζήτησαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς νὰ τὸν ἀνταλλάξουν μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας

τῆς Ἐπισκέψεως ποὺ ἀνῆκε ὣς τότε στὴ μητρόπολη. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν πατριαρχῶν ὅπως σημειώνεται στὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη ἐγείρει ὁρισμένα ἐρωτήματα. Κατ᾽ ἀρχὰς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη Μάρκου δὲν ἀναφέρεται στὴ σωστὴ χρονολογικὴ σειρά: «γράμματα... τοῦ τε κυροῦ Συμεῶνος, κυροῦ Ραφαήλ, κυροῦ Διονυσίου, κυροῦ Μάρκου, κυροῦ Μαξίμου, κυροῦ Νήφωνος, κυροῦ Ἰωακείμ, κυροῦ Παχωμίου» σημειώνεται στὸ κείμενο. Παράλληλα, ὅταν ἀνατρέξουμε στὸ σωζόμενο γράμμα τοῦ πατριάρχη Διονυσίου Α΄ ποὺ ἀπέλυσε τὸν Μάιο τοῦ 1489 (*π. 93*), πληροφορούμαστε ὅτι στὴ διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχίας του (φθινόπωρο 1466 – τέλη 1471) παραχώρησε στὸ μοναχὸ Γερβάσιο τὴ μονὴ Προδρόμου γιὰ νὰ τὴν ἀνακαινίσει, καθὼς ἦταν «κεχαλασμένη... τελείως καὶ ἐρείπιος» (*Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 236 στ. 3-7). Στὴν περίπτωση λοιπὸν ποὺ ὁ Μάρκος Β΄ ἐξέδωσε πράγματι αὐτὸ τὸ γράμμα, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Γερβάσιος, πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει τὴν ἀνακαίνιση τῆς μονῆς, θέλησε νὰ κατοχυρώσει τὰ περιουσιακά της στοιχεῖα: ἀπὸ τὸν πατριάρχη Μάρκο ζήτησε νὰ ἐπικυρώσει τὴν ἀνταλλαγὴ ποὺ εἶχε γίνει μὲ τὴ μητρόπολη Σωζοπόλεως καὶ κατόπιν ὁ Γερβάσιος ζήτησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Διονύσιο νὰ τοῦ παραχωρήσει τὴ μονή. Γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὸ αἴτημά του πρόβαλε ἴσως μὲ δραματικὸ τρόπο τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν ἐρειπωμένη καὶ ὅτι αὐτὸς θὰ ὑποστεῖ τὴ δαπάνη τῆς ἀνακαίνισης. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Διονύσιος Α΄ στὸ γράμμα του, ὅταν ἀναφέρεται στὰ γράμματα τῶν προηγούμενων ἀπὸ αὐτὸν πατριαρχῶν ποὺ ἐπικύρωσαν τὶς κτήσεις τῆς μονῆς Προδρόμου, δὲν μνημονεύει ρητὰ τὸ ὄνομα τοῦ Μάρκου· σημειώνει μόνο: «μετὰ πατριαρχικῶν γραμμάτων ἐπικυρωτικῶν τοῦ τε κυροῦ Συμεὼν καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων πατριαρχῶν». Εἶναι ἐνδεχόμενο ἡ παράλειψη αὐτὴ νὰ ἦταν τυχαία, ὡστόσο πρέπει νὰ κρατήσουμε κάποια ἐπιφύλαξη γιὰ τὸ ἂν ἐκδόθηκε ποτὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ἀπὸ τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη ἢ τὸ ὄνομά του τέθηκε ἀπὸ λάθος στὸ σιγίλλιο τοῦ 1569.

π. 36

1466, Ἰούνιος

Πιττάκιο πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν.

Ὁ πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες ἐκλεγμένος πατριάρχης ἀποστέλλει πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν τὸν ἱερομόναχο Ἰωακεὶμ ὡς ἔξαρχό του, προκειμένου νὰ συλλέξει τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας ποὺ δὲν εἶχαν ὣς τότε καταβληθεῖ. Παράλληλα, τοὺς ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ παράλειψη νὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη στὶς ἱερὲς τελετές, καθὼς καὶ ἡ ἄρνηση νὰ

καταβάλλονται τὰ ὀφειλόμενα δίκαια τῆς Ἐκκλησίας ἐπιφέρουν τὶς ποινὲς τῆς καθαιρέσεως, τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τοῦ ἀναθέματος.

Π α ρ ά δ ο σ η . Σώζεται ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ πιττακίου στὸ χφ 145 (παλ. ἀρ. 160), φ. 560^{v}, τοῦ Μετοχίου Παναγίου Τάφου. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ χειρόγραφο ἔγιναν δύο ἀκόμα νεότερα ἀντίγραφα: τὸ ἕνα, τοῦ 18ου αἰ., ἐνσωματώθηκε σὲ χειρόγραφο κώδικα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, τώρα στὸν Τομέα Ἱστορίας Νεοτέρων Χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων ὡς χφ Κουρίλα 3, φ. 187^{v}· τὸ δεύτερο, τοῦ 19ου αἰ., παραδίδεται σὲ κώδικα τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη, τώρα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ Vat. gr. 2416, φ. 123^{r-v}.

Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η . *Οἱ ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ τῆς Δέρκου*
I n c i p i t . *Τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς καὶ οὐδεὶς*
Μ η ν ο λ ό γ ι ο . *Μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος ιδ^{ης}.*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὸ ἀντίγραφο ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο δὲν σημειώνεται τὸ ἔτος ποὺ ἀπολύθηκε τὸ πιττάκιο ἀλλὰ μόνο ὁ μήνας καὶ ἡ ἰνδικτιώνα. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὁδηγούμαστε μὲ ἀσφάλεια στὸν Ἰούνιο τοῦ 1466.

Ἔ κ δ ο σ η . ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 354 σημ. 4, ἀπὸ τὸ χφ ΜΠΤ 145, καὶ OUDOT, *Acta* I, σ. 178, ἀπὸ τὸ χφ Vat. gr. 2416 (γαλλικὴ μετάφραση τοῦ κειμένου τοῦ πιττακίου στὴ σ. 179). Νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 9, σ. 100.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 354· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 408-409· ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Μᾶρκος*, σ. 119-120· ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισκοπὴ Δέρκων*, σ. 100.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ γράμμα ἐκφράζει τὴν ἀντίδραση τοῦ πατριάρχη σὲ μιὰ ὑποβόσκουσα ἀμφισβήτηση τῆς ἐξουσίας του ἀπὸ μέρους τῶν χριστιανῶν τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν. Ἴσως ὅμως ἡ ἀντίδραση κατὰ τοῦ πατριάρχη νὰ ἦταν εὐρύτερη, ἀφοῦ γνωρίζουμε πὼς ὕστερα ἀπὸ λίγο θὰ ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, παραπονούμενος καὶ ζητώντας ἐπίμονα νὰ συγκληθεῖ σύνοδος ποὺ θὰ τὸν ἀποκαθιστοῦσε στὸ θρόνο, ὅπως σημειώνουν τὰ Χρονικά: «ἐκάθητο ἰδιάζων, περιμένων ὅπως γένηται σύνοδος καὶ ἴδωσι τὴν ἐν αὐτῷ γεναμένην ἀδικίαν» (*Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 7-8· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υι΄· *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 126).

ΣΥΜΕΩΝ Α΄

θέρος – φθινόπωρο 1466

(πρώτη πατριαρχία)

π. 37

1466, θέρος

Ἄνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ἱερομονάχου Συμεών.

Συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς μετὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Μάρκου Ξυλοκαράβη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο συνῆλθαν καὶ ἐξέλεξαν ὡς νέο πατριάρχη τὸν Τραπεζούντιο ἱερομόναχο Συμεών.

Μ ν ε ί α . «Μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ... κυροῦ Μάρκου, [Τραπεζούντιοι ἄρχοντες καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἄρχοντες Πολῖται] ἔκραξαν ἀρχιερεῖς καὶ ἔκαμαν τοὺς ψήφους τοῦ... κυροῦ Συμεών, τοῦ Τραπεζουντίου. Καὶ μετὰ τοὺς ψήφους ἔδωκαν τὰ δύο μ[η]νύματα: τὸ μυκρὸν καὶ τὸ μέγα· καὶ τὴν χειροτονίαν ἔκαμαν· χειροτονηθεὶς παρὰ τοῦ Ἡρακλείας· καὶ εἰς τὸν ὑψηλότατον πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀνεύασαν»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 125-126· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υι'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς ἀνόδου τοῦ Συμεὼν γιὰ πρώτη φορὰ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ κανένα Χρονικό. Δεδομένου ὅμως ὅτι ὁ Συμεὼν φέρεται νὰ διαδέχθηκε τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη, τοῦ ὁποίου ἡ πατριαρχία διάρκεσε τουλάχιστον ὥς καὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1466 (βλ. ***π. 36***), ἡ ἄνοδος τοῦ Συμεὼν πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ θέρος τοῦ 1466, ἂν συνυπολογίσουμε ὅτι μεσολάβησε καὶ κάποιο διάστημα τριβῶν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχομένων.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 478-484· MERCATI, *Lo scriba*, σ. 329-330· *PLP* 27068.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Μόνο στὴν *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία* δίνεται ἡ ἐντύπωση πὼς ἡ ἄνοδος τοῦ Συμεὼν ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες. Ἀντίθετα στὰ ἀρχαιότερα Χρονικὰ δὲν ἀναφέρεται τέτοια διαδικασία. Συγκεκριμένα ἡ *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 28 στ. 11-27, σ. 29 στ. 1-4 σημειώνει: «Ἦν δὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τις ἱερομόναχος ὀνόματι Συμεών, ὁρμώμενος ἐκ Τραπεζοῦντας... Συναχθέντες οἱ Τραπεζούντιοι ἄρχοντες καὶ ἐκ τῶν Πολιτῶν μερι-

κοί, καὶ συνάξαντες φλωρία χίλια ἔστειλαν αὐτὰ τὸν αὐθέντην... ὁ αὐθέντης... εἶπεν... ποιήσατε οἷον βούλεσθε. Ἐκβαλόντες γὰρ τὸν κῦρι Μάρκον ληστρικῶς, ἀνεβίβασαν τὸν κῦρι Συμεών»· ἡ *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22: «Ὑπῆρχε δὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἱερομόναχός τις, ὀνόματι Συμεών, Τραπεζούντιος... Συνάχθησαν οἱ Τραπεζούντιοι καὶ συνάξαντες φλωρία χίλια, ἔπεμψαν τῷ βασιλεῖ... ὁ βασιλεὺς... εἶπε: ποιήσατε ὃν θέλετε πατριάρχην, ἐπεὶ καὶ σκάνδαλον ἔχετε μετὰ τοῦ νῦν. Ἐκβαλόντες οὖν τὸν κύριον Μάρκον ληστρικῶς, ἀνεβίβασαν τὸν Συμεώνα τὸν Τραπεζούντιον». Ἂς σημειωθεῖ ὅτι παλαιότεροι μελετητές, ὅπως ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν (*Πίνακες*, σ. 483 καὶ 487 [σ. 363 καὶ 367]), ὑποστήριξαν ὅτι ὁ Συμεὼν εἶχε δύο μόνο πατριαρχίες καὶ ὡς πρώτη θεωροῦσαν τὴ δεύτερη, ποὺ ἄρχιζε στὰ τέλη τοῦ 1471 (***π. 47***). Ὅπως ὅμως ὑποστήριξε τὸ 1889 ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 478-482, προϋπῆρξε μία ἄλλη σύντομη πατριαρχία του, ἄποψη ποὺ ἐνισχύθηκε ἀπὸ ἕνα αὐτόγραφο σημείωμα τοῦ Συμεὼν τὸ ὁποῖο ἔγραψε σὲ χειρόγραφο (σήμερα Ottobon. gr. 441) τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1477 καὶ στὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὅτι τότε εἶχε ἀπομακρυνθεῖ γιὰ δεύτερη φορὰ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο· βλ. MERCATI, *Lo scriba*, σ. 327.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α΄

φθινόπωρο 1466 – τέλη 1471

(πρώτη πατριαρχία)

π. 38

1466, φθινόπωρο

Ἐκλογὴ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Διονυσίου.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ ἀπαίτηση τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, ἐκλέγει πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως τὸν μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Διονύσιο.

Μνεία. «Ἔγινεν πατριάρχης ὁ κὺρ Διονύσιος, καὶ μὲ ὁρισμὸν ἔκαμαν ψήφους οἱ ἀρχιερεῖς»: *Βιβλίον ἱστορικόν*, σ. υια΄.

Χρονολόγηση. Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς ἀνόδου τοῦ Διονυσίου Α΄ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ οἱ ἔμμεσες πληροφορίες ποὺ δίνουν τὰ Χρονικὰ εἶναι καὶ αὐτὲς ἀσαφεῖς. Προφανῶς συνδέεται μὲ τὴ σύγκληση συνόδου τὴν ὁποία ἐπιτακτικὰ ἀπαιτοῦσε ὁ ἀπομακρυνθεὶς Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης προκειμένου νὰ κρίνει ἂν εἶχε ἀπομακρυνθεῖ νομίμως ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο. Στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς συνόδου ἡ ἔντονη διαμάχη μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ποὺ ὑποστήριζαν τοὺς πατριάρχες Μάρκο καὶ Συμεὼν πρόσφερε τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νὰ προβληθεῖ τὸ τρίτο πρόσωπο, ὁ Διονύσιος. Δεδομένου ὅτι μεσολάβησε κάποιο εὔλογο διάστημα ὣς τὴ σύγκληση τῆς συνόδου αὐτῆς («μερικοῦ καιροῦ παρελθόντος, γέγονε σύνοδος μεγίστη, ὅπως ἐξετάσωσιν ἐν τίνι ἐγκλήματι ἐξέωσαν αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 10-11), μποροῦμε νὰ χρονολογήσουμε κατὰ προσέγγιση τὴν ἐκλογὴ τοῦ Διονυσίου στὸ φθινόπωρο τοῦ 1466.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 325-327· ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 25-30.

Σχολιασμός. Σύμφωνα μὲ ὅσα παραδίδονται στὴν *Ἔκθεσιν Χρονικήν*, ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἐπιλογὴ τοῦ Διονυσίου ἔπαιξε ἡ παρέμβαση τῆς Μάρας, χριστιανῆς στὸ θρήσκευμα μητριᾶς τοῦ Πορθητῆ καὶ θυγατέρας τοῦ Σέρβου ἡγεμόνα Γεώργιου Branković, ἡ ὁποία «μαθοῦσα... τὰ σκάνδαλα τῶν δύο πατριαρχῶν [τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Συμεών], ἔκρινεν ὅπως ποιήσωσι τὸν κῦρι Διονύσιον πατριάρχην καὶ παύσωσι τὰ σκάνδαλα πάντα» (σ. 29 στ. 16-19). Ὁ

συντάκτης τοῦ *Βιβλίου Ἱστορικοῦ* χωρὶς νὰ ἀποσιωπᾶ τὴ βούληση «τοῦ κρατοῦντος», νομιμοποιεῖ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Διονυσίου συμπληρώνοντας στὴν ἀφήγηση ὅτι «μὲ ὁρισμὸν ἔκαμαν ψήφους οἱ Ἀρχιερεῖς». Ἡ ἴδια αὐτὴ σύνοδος φαίνεται πὼς ἀποφάσισε νὰ ἀπομακρύνει τὸν Συμεὼν στὴ Στενήμαχο καὶ τὸν Μάρκο στὴν Ἀχρίδα (βλ. τὴν ἐπόμενη πράξη).

π. 39

1466, φθινόπωρο

Ἐκχώρηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρώην πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μάρκο Ξυλοκαράβη.

Ἡ «μεγίστη» σύνοδος ἡ ὁποία ἐκλέγει τὸν Διονύσιο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως διευθετεῖ τὴ διαμάχη τῶν δύο προκατόχων του καὶ ἐκχωρεῖ «προεδρικῶς» τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος στὸν ἀπομακρυνθέντα Μάρκο Ξυλοκαράβη.

Μνεία. «ὁ δὲ κῦρ Μάρκος ἔλαβε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Ὀχρίδου»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 30 στ. 4-5· «ὁ δὲ Μάρκος ἔλαβε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδου»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23· «ὁ δὲ κύρις Μάρκος, ἔλαβε τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρειδῶν, παρὰ τῆς συνόδου»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 127· «ὁ δὲ Κὺρ Μάρκος ἔλαβε τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρειδῶν»: *Βιβλίον ἱστορικόν*, σ. υια΄· «Ἔλαβεν ἐξαρχικῶς... τὴν ἁγιωτάτην ἐπισκοπὴν Ἀχρίδας καὶ ἐλειτούργησε καὶ ἐχειροτόνει ἐκεῖσε νομίμως καὶ κανονικῶς»: Σημείωμα στὸ περιθώριο τοῦ φ. 432ᵛ τοῦ μαρκιανοῦ κώδικα Gr. III 5, DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188.

Χρονολόγηση. Ἡ ἐκχώρηση στὸν πρώην πατριάρχη τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος φαίνεται πὼς ἦταν μία ἀπὸ τὶς πράξεις ἐκείνης τῆς συνόδου ποὺ κατέληξε στὴν ἐκλογὴ τοῦ Διονυσίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο (***π. 38*** «Χρονολόγηση»). Θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ κατὰ συνέπεια καὶ αὐτὴ στὸ φθινόπωρο τοῦ 1466. Ὁ ἐκδιωχθεὶς Μάρκος, σύμφωνα μὲ ὅσα παραδίδουν τὰ Χρονικά, «ἐκάθητο ἰδιάζων, περιμένων ὅπως γένηται σύνοδος καὶ ἴδωσι τὴν ἐν αὐτῷ γεναμένην ἀδικίαν», τέτοια ὅμως σύνοδο φαίνεται ἀπίθανο νὰ τὴν συγκάλεσε ἐκεῖνος ποὺ τὸν διαδέχθηκε, δηλαδὴ ὁ Συμεών. Κατὰ συνέπεια ἡ «σύνοδος μεγίστη» τὴν ὁποία ἀναφέρουν τὰ ἴδια Χρονικὰ (*Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 7-8· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υια΄· *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 126) πρέπει νὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐξέλεξε τὸν Διονύσιο καὶ ἡ ὁποία προσπάθησε νὰ διευθετήσει καὶ τὶς ἐκκρεμότητες: νὰ ἀπομακρύνει τοὺς δύο πρώην πατριάρχες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, στέλνοντας

τὸν Συμεὼν στὴ Στενήμαχο καὶ τὸν Μάρκο στὴν Ἀχρίδα, δίδοντάς του ὅμως τὴν ἀρχιεπισκοπὴ «προεδρικῶς», προφανῶς ἐπειδὴ ἀναγνώρισε ὅτι δὲν βαρυνόταν μὲ ἀξιόποινες πράξεις (βλ. περισσότερα στὸ «Σχολιασμό»).

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 402-413· DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188 καὶ 214· ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περὶ καταργήσεως*, σ. 202-211· ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Τρισεπίσκοποι*, σ. 247· ΠΑΪΖΗ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 91.

Σχολιασμός. Ἀπὸ ἕνα λάθος ποὺ ὑπάρχει στὸ ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τὸ ὁποῖο παραδίδει τὴν ἀθώωση τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ (***π. 42***) εἶχε δημιουργηθεῖ ἡ λανθασμένη ἐντύπωση πὼς ὁ Μάρκος Ξυλοκαράβης εἶχε καθαιρεθεῖ· κατὰ συνέπεια στὴ μνεία τῆς πράξεως τῆς παραχώρησης τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρώην πατριάρχη θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρουμε καὶ τὴν ἄρση τῆς καθαιρέσεώς του. Καθαίρεση ὅμως σύμφωνα μὲ κάθε πιθανότητα δὲν ὑπῆρξε, κατὰ συνέπεια ὅσα ἀναφέρονται στὸ σημείωμα τοῦ μαρκιανοῦ χειρογράφου, «ἐλειτούργησε καὶ ἐχειροτόνει ἐκεῖσε νομίμως καὶ κανονικῶς», γίνονταν στὸ πλαίσιο τῶν ἀρχιερατικῶν του καθηκόντων. Ὁ Μάρκος ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος «προεδρικῶς» ἐπειδὴ εἶχε διατελέσει πατριάρχης καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία ποὺ ἀνελάμβανε ἦταν ὑποδεέστερη, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν κατηγορηθεῖ ὡς «τρισεπίσκοπος», κανονικὸ ἀδίκημα ποὺ ἦταν ἀκόμα ἐν ἰσχύι. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ προσφώνηση τοῦ Ματθαίου Καμαριώτη σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Μάρκο, ὅταν βρισκόταν ἤδη στὴν Ἀχρίδα: «Παναγιώτατε δέσποτα καὶ οἰκουμενικὲ πατριάρχα καὶ τοῦ κατ' Ἀχρίδας ποιμνίου ἐκ βασκανίας πρόεδρε»: Ματθαῖος Καμαριώτης, Ἐπιστολὴ πρὸς Μάρκο, ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 355 σημ. 1.

π. 40

1466/1467

Ὑπαγωγὴ τῆς ἐπισκοπῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Νέας Φώκαιας στὴ μητρόπολη Ἐφέσου.

Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Νεόφυτος ἀνέφερε στὴ σύνοδο ποὺ συνεδρίαζε στὸν πρόναο τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Μαγνησίας, μολονότι ἀνήκει στὴ μητρόπολή του, «καθαρπάζεται» ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Σμύρνης. Γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴ θέση του προσκόμισε στὴ σύνοδο δύο «βιβλία... λίαν παλαιγενῆ» στὰ ὁποῖα ἀναφερόταν πὼς δύο ἐπισκοπὲς Μαγνησίας ὑπόκεινται στὸν Ἐφέσου καὶ καμία στὸν Σμύρνης. Ἡ μία ἔχει πλέον ἐρημωθεῖ καὶ ἡ σύνοδος ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ὑφιστάμενη ἐπισκοπὴ Μαγνησίας ὑπάγεται στὴ μητρόπολη Ἐφέσου, τῆς ὁποίας ὁ ἀρχιερέας θὰ τὴν κατέχει ἀνενοχλήτως, θὰ τὴν διοικεῖ καὶ

θὰ εἰσπράττει τὸ ἐκκλησιαστικὸ εἰσόδημα. Ἀκόμα ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου προσκόμισε γράμματα «βασιλικά τε καὶ πατριαρχικὰ» ἀλλὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ βεβαιώνουν πὼς ἡ Νέα Φώκαια ἀνήκει στὴ μητρόπολή του. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν ἀκόμα ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀγκύρας, ὁ Κυζίκου, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Φιλαδελφείας, ὁ Νικαίας, ὁ Γαγγρῶν, ὁ Λαοδικείας, ὁ Βεροίας, ὁ Πισιδείας, ὁ Λαρίσης, ὁ Ναυπάκτου, ὁ Αἴνου, ὁ Γάνου, ὁ Ζιχνῶν, ὁ Μελενίκου, ὁ Σωζοπόλεως καὶ ὁ Βάρνης.

Παράδοση. Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης· τὸ κείμενό της τὸ παραδίδουν δύο ἀντίγραφα ποὺ σώζονται σὲ χειρόγραφα τοῦ 16ου αἰώνα: στὸ χφ μονῆς Ἐσφιγμένου 131, φ. 83r-84r καὶ στὸ Paris. Suppl. gr. 689, φ. 43r-v. Τὸ κείμενο ποὺ παραδίδεται στὰ φ. 157r-158v τοῦ χφ Vat. gr. 2416 (olim Σταυράκη Ἀριστάρχη) εἶναι ἀντίγραφο τῆς ἔντυπης ἔκδοσης ποὺ εἶχε δώσει τὸ 1885 ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 652-654.

Ἐπιγραφή. *† Διονύσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*
Incipit. *Προκαθημένης τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς*
Χρονολογία. *ἐν ἔτει ,ςῶϡῶοῶεῶ, ἰνδικτιῶνος [ιε].*
Ὑπογραφή. *† Διονύσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Χρονολόγηση. Καὶ στὰ δύο σωζόμενα ἀντίγραφα σημειώνεται τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6975 τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὸ ἔτος Σεπτέμβριος 1466 – Αὔγουστος 1467 ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ιε΄ ἰνδικτιώνα καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Διονυσίου Α΄. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμέας (*Μαγνησία*, σ. 654-655) θεώρησε λανθασμένα ὅτι τὸ ἔτος 6975 ἀντιστοιχεῖ στὸ 1467/1468 καὶ ὅτι ἡ ἰνδικτιώνα ποὺ παραλείπεται εἶναι ἡ τρίτη.

Ἔκδοση. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 652-654 (ἀπὸ τὸ χφ Suppl. gr. 689· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ εἶχε ἀποστείλει ὁ Émile Legrand) [= OUDOT, *Acta* I, σ. 186-189 (μὲ γαλλικὴ μετάφραση)]. Νεότερη ἔκδοση ἡ ὁποία λαμβάνει ὑπόψη καὶ τὰ δύο χειρόγραφα *Ἐπίσημα*, ἀρ. 10, σ. 104-105.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 650-660· ΓΕΔΕΩΝ, *Σφάλματα*, σ. 101· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Μητρόπολις Ἐφέσου*, σ. 16 σημ. 3 καὶ σ. 24· ΠΟΛΕΜΗΣ, *Συμβολαί*, σ. 338-339· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 55 σημ. 265· DARROUZÈS, *Notitiae*, σ. 137 (σχετικὰ μὲ τὸ χφ Ἐσφιγμένου 131 τοῦ 1577 καὶ τὶς ἐπεμβάσεις τοῦ τότε μητροπολίτη Ἐφέσου Ἀθανασίου στὸ κείμενο τῆς *Notitia* ἀρ. 13).

Σχολιασμός. Τὰ ἀναφερόμενα στὸ κείμενο «παλαιγενῆ βιβλία» τὰ ὁποῖα προσκόμισε ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἦταν προφανῶς χειρόγραφα ποὺ παρέδιδαν Τακτικὰ ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχή, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἐπισκοπὴ Μαγνησίας ὑπαγόταν στὴ μ. Ἐφέσου (βλ. τὶς σχετικὲς παραπομπὲς DARROUZÈS,

Notitiae, σ. 465). Ὅσον ἀφορᾶ τὰ «βασιλικὰ καὶ πατριαρχικὰ γράμματα» ποὺ κατασφάλιζαν τὴν ὑπαγωγὴ τῆς Νέας Φώκαιας στὴ μητρόπολη Ἐφέσου, λανθάνουν, ὅσο γνωρίζουμε, αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα· σώζονται ὅμως πατριαρχικά, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ συνοδικὴ πράξη τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1387 ἐπὶ Νείλου (DARROUZÈS, *Regestes*, VI, N. 2826· νεότερη ἔκδοση τῆς πράξης KRESTEN, *Pyrgion*, σ. 75-77) μὲ τὴν ὁποία ἡ «Νέα» Φώκαια ἀποδίδεται στὸν Ἐφέσου. Τὸ χφ Ἐσφιγμένου 131 ποὺ παραδίδει τὸ ἀντίγραφο τῆς πράξης ἀνῆκε στὸν Ἀθανάσιο, ποὺ ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Ἐφέσου τὸ 1568 ἐπὶ Μητροφάνους Γ΄. Φαίνεται πὼς ὁ Ἀθανάσιος θέλησε νὰ συγκεντρώσει σὲ ἕναν κώδικα τὰ ἔγγραφα τὰ ὁποῖα κατοχύρωναν τὰ δικαιώματα τῆς μητροπόλεώς του: μετὰ τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς του βρίσκουμε ἀντιγραμμένο τὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ ποὺ διασφάλιζε τὴν ὑπαγωγὴ τῆς Μαγνησίας στὴ μητρόπολη Ἐφέσου. Τὸ γεγονὸς πὼς στὸ τέλος τοῦ κειμένου αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ φράση: «Τὸ ἴσον τῆς πατριαρχικῆς γραφῆς τοῦ Διονησίου» σημαίνει πὼς ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἀντέγραψε τὸ κείμενο τῆς ὑπαγωγῆς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο λυτὸ ἔγγραφο, στὸ ὁποῖο θὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ αὐτόγραφη ὑπογραφὴ τοῦ πατριάρχη, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα ἐπίσημο ἀντίγραφο. Πιθανῶς τὸ πρωτότυπο λυτὸ ἔγγραφο εἶχε χαθεῖ ἀπὸ τὴ μητρόπολη ἢ εἶχε καταστραφεῖ καὶ ζητήθηκε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ἕνα «ἴσον» τοῦ πρωτοτύπου. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι στὸ κείμενο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ παρισινὸ χειρόγραφο ὑπάρχει στὸ τέλος ἡ φράση: «Διὰ τιμίων προσκυνητῶν γραμμάτων τῆς π(ατ)ριαρχικῆς καὶ θείας χειρὸς Διον[ύ]σιος † καὶ Παχούμιος: †». Ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ Παχωμίου ἴσως νὰ δηλώνει πὼς τὴν πράξη τοῦ Διονυσίου τὴν ἐπιβεβαίωσε καὶ ὁ διάδοχός του Παχώμιος Α΄. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς ἡ Νέα Φώκαια, ὅπως ὑπαινίσσεται ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἱερομόναχο καὶ «δικαίῳ» τοῦ Πατριάρχη, γραμμένη περὶ τὸ 1463, εἶχε ἀποτελέσει λίγα χρόνια νωρίτερα καὶ πάλι ἀντικείμενο διαμάχης, τὴ φορὰ αὐτὴ μεταξὺ τῶν δύο ἀντίπαλων ὁμάδων ποὺ κινοῦνταν τότε περὶ τὸ Πατριαρχεῖο: τὰ μέλη τῆς ἐχθρικῆς πρὸς τὸν Ἐφέσου ὁμάδας, «οἱ καλοὶ τοῦ Ἐφέσου φίλοι» ὅπως εἰρωνικὰ τοὺς χαρακτηρίζει ὁ Ἀγαλλιανός, κατόρθωσαν «προσκυρῶσαι τῷ Μελενίκου τὴν Φώκαιαν» (γιὰ τὴν παράδοση καὶ τὴ χρονολόγηση τῆς ἀνέκδοτης αὐτῆς ἐπιστολῆς βλ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 53-55).

π. 41

1467, ante 15 Ἰανουαρίου

«**Συνοδικὴ πρᾶξις**» τοῦ νεοεκλεγέντος στὴ μητρόπολη Παλαιῶν Πατρῶν ἱερομονάχου Κυρίλλου.

Ἐπειδὴ ἡ μητρόπολη Παλαιῶν Πατρῶν βρέθηκε χηρεύουσα, «τὸν οἰκεῖον ἀποβαλομένης ποιμένα», ἡ σύνοδος ἐκλέγει τὸν ἱερομόναχο Κύριλλο νέο μητροπολίτη Παλαιῶν Πατρῶν καὶ τοῦ χορηγεῖ τὸ ἐπίσημο συνοδικὸ ἔγγραφο ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του καὶ νὰ ἀσκήσει τὶς ἁρμοδιότητές του στὴ νέα ἐπαρχία του. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν ὁ Ἐφέσου, ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀγκύρας, ὁ Κυζίκου, ὁ Ἀγχιάλου, ὁ Νικαίας, ὁ Γαγγρῶν, ὁ Λαοδικείας, ὁ Βεροίας, ὁ Πισιδίας, ὁ Κορίνθου, ὁ Λαρίσης, ὁ Ναυπάκτου, ὁ Αἴνου, ὁ Γάνου, ὁ Ζιχνῶν, ὁ Μελενίκου, ὁ Σωζοπόλεως καὶ ὁ Βάρνης.

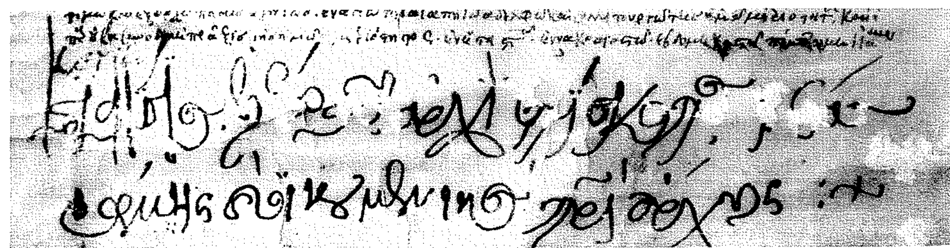
Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. *Τῆς ἁγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν τὸν οἰκεῖον ἀποβαλομένης ποιμένα.*
I n c i p i t. *Τῆς ἁγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *ἐν ἔτει ,ϛ⁽ᵠ⁾ ἐνναχοσιοστῷ ἑβδομηκοστῷ πέμπτῳ, μηνὶ Ἰαν(ουα)ρίῳ, ἰν(δικτιῶνος) ιε΄.*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή. *† Διονύσιος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Ἡ σημειούμενη στὸ ἔγγραφο ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἀναφερόμενο μήνα ὁδηγεῖ στὸν Ἰανουάριο τοῦ 1467. Δεδομένου μάλιστα ὅτι στὴν πράξη τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1467 (***π. 42***) ὑπογράφει καὶ ὁ Κύριλλος ὡς μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν, ἡ «συνοδικὴ πρᾶξις» του θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Ἰανουαρίου, τὶς ἡμέρες ποὺ βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν ἐκλογή του.

Ἔ κ δ ο σ η. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 514-516· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 11, σ. 107-109 καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 49-51.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. PARGOIRE, *Patras*, σ. 103-104· ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Πάτραι*, σ. 404 σημ. 3· ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πάτραι*, σ. 203.

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Διονυσίου Α΄ στὴν ***π. 41***

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ὁ προκάτοχος τοῦ Κυρίλλου ἦταν ὁ Νεόφυτος, ὁ ὁποῖος θανατώθηκε τὸ θέρος τοῦ 1466 ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς, θύμα τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου («Ὑποπτεύσαντες δὲ εἶναι αἴτιον καὶ τὸν μητροπολίτην τῆς αὐτῆς Παλαιᾶς Πάτρας τοῦ ἐλθεῖν κατ᾽ αὐτῶν τὸ ἁρμάτωμα, λαβόντες εἰς τὸν πᾶλον ἐκάθησαν»: ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Chronicon Minus*, XLIII. 7). Ὅσο γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου παρίσταται στὴ σύνοδο καὶ ὡς «τόπον ἐπέχων τοῦ Κυζίκου» ἐνῶ παράλληλα εἶναι παρὼν καὶ ὁ ἀρχιερέας Κυζίκου, μία ἑρμηνεία εἶναι ὅτι ὁ Ἀγχιάλου εἶχε τιμηθεῖ μὲ τὸν «τόπον» τοῦ Κυζίκου σὲ ἐποχὴ ποὺ ἡ μητρόπολη ἦταν χηρεύουσα καὶ ὅταν ἐξελέγη νέος ἀρχιερέας στὴ μ. Κυζίκου (πιθανότατα ὁ Νεόφυτος, τὸν ὁποῖο ἐντοπίζουμε νὰ μετέχει σὲ σύνοδο τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1467· βλ. ***π. 42***) ἡ τιμὴ δὲν ἀφαιρέθηκε ἀμέσως ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀγχιάλου. Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στὸ πρωτότυπο αὐτὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο ὁ πατριάρχης Διονύσιος παραλείπει νὰ παραθέσει στὸν τίτλο του τὸ «Κωνσταντινουπόλεως»· σημειώνεται μόνο «Διονύσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης».

π. 42

1467, 15 Ἰανουαρίου

«**Συνοδικὴ διάγνωσις καὶ ἀπόφασις**», μὲ τὴν ὁποία αἴρεται ἡ καθαίρεση τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ.

Ἀποφασίζεται ὅτι ὁ μέγας οἰκονόμος Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς εἶναι ἀθῶος, ἐπειδὴ ἀποδείχθηκε πὼς οἱ κατηγορίες ποὺ τοῦ εἶχαν προσάψει [οἱ μὴ κατονομαζόμενοι ἐδῶ ἀλλὰ γνωστοὶ διῶκτες του, ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστώνυμος καὶ ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης] ἦταν ἀνυπόστατες. Κατὰ συνέπεια οἱ δύο κατήγοροί του ἀδίκως τὸν καταδίωξαν καὶ τὸν συκοφάντησαν, βλάπτοντας ὄχι μόνο αὐτὸν ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρη τὴν Ἐκκλησία· γιὰ τοῦτο εἶναι «κατακεκριμένοι» καὶ «ἀπαράδεκτοι» καὶ ὁ μέγας οἰκονόμος εἶναι ἀθῶος, ἀνακτᾶ τὴν ἱερωσύνη καὶ ἀποκαθίσταται στὸ ἀξίωμά του.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀντιγραμμένο στὸ χειρόγραφο Ottob. gr. 205, φ. 135ʳ-136ᵛ. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πηγὴ τὸ ἀντέγραψε καὶ ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης σὲ κώδικά του, σήμερα χφ Vat. gr. 2416, φ. 178ʳ⁻ᵛ· τὸ ἴδιο κείμενο ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὸ φ. 156ʳ τοῦ ἴδιου χειρογράφου καὶ ἀποδίδεται, λανθασμένα, στὸν Ἰωάσαφ Β΄.

I n c i p i t. *† Ἐπειδὴ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α (ἀπὸ μεταγενέστερο χέρι). *Ἐν μηνὶ Ἰαννουαρίῳ εἰς τὰς ιε΄ τοῦ ἔτους ,ϛοῦ ϡοῦ οε΄.*

Ὑ π ο γ ρ α φ έ ς. † *Διονύσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*
Ὁ Θεσσαλονίκης Μεθόδιος, ὁ Ἀγχιάλου Σοφονίας, ὁ Κυζίκου Νεόφυτος, ὁ Φιλαδελφείας Θεοφάνης, ὁ Νικαίας Ματθαῖος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Μακάριος, ὁ Βερροίας Ἰωσήφ, ὁ Γαγγρῶν Δωρόθεος, ὁ Λαρίσσης Κυπριανός, ὁ Λαοδικείας Γεράσιμος, ὁ Τορνόβου Γεράσιμος, ὁ Σερρῶν Γερμανός, ὁ Ναυπάκτου Ματθαῖος, ὁ Αἴνου Δωρόθεος, ὁ Μυρέων Γρηγόριος, ὁ Γάνου Ματθαῖος, ὁ Σωζοπόλεως Ἀθανάσιος, ὁ Μελενίκου Ματθαῖος, ὁ Ζιχνῶν Διονύσιος, ὁ Δράμας, ὁ Σταυρουπόλεως Ματθαῖος, ὁ Περιθεωρίου Ἰγνάτιος, ὁ Προύσης Μητροφάνης, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Κύριλλος, ὁ Μηδείας Ἰωσήφ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὸ κείμενο τῆς ἀπόφασης ἔτσι ὅπως παραδίδεται ἀντιγραμμένο στὸ χφ Ottob. gr. 205 δὲν εἶναι χρονολογημένο. Ὅμως στὴν ἐπιγραφὴ τὴν ὁποία πρόσθεσε στὸ κείμενο ἕνας μεταγενέστερος ἀντιγραφέας σημείωσε ὡς χρονολογία τὴ 15η Ἰανουαρίου τοῦ 1467, ἡ ὁποία πράγματι ἐμπίπτει στὴν πατριαρχία τοῦ Διονυσίου.

Ἔ κ δ ο σ η. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 413-415, ἀπὸ μεταγραφὴ ποὺ τοῦ εἶχε στείλει ὁ E. Feront· καὶ τὴν ἴδια χρονιὰ PETIT, *Déposition*, σ. 147-149, ἀπὸ μεταγραφὴ ποὺ ἔκανε γιὰ ἐκεῖνον ὁ C. Horna. Νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 12, σ. 112-113.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191· STÉPHANOU, *Théophane*, σ. 165-166.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Τὸ κείμενο τῆς ἀπόφασης ὁλοκληρώνεται, σύμφωνα μὲ τὸ γραφέα τοῦ βατικανοῦ χειρογράφου, μὲ τὴν φράση: «ἀπολέλυται καὶ ἡ παροῦσα συνοδικὴ διάγνωσις καὶ ἀπόφασις τῆς ἡμῶν μετριότητος εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ κ α ὶ κ α θ α ί ρ ε σ ι ν τοῦ ἐπιγαύρου καὶ ἀνοσίου Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη». Πρόκειται προφανῶς γιὰ σφάλμα, διότι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σημειώνεται τὸ γεγονὸς τῆς καθαίρεσης τοῦ πρώην πατριάρχη μὲ μιὰ λακωνικὴ φράση στὸ τέλος τοῦ κειμένου μιᾶς ἄλλης ἀπόφασης. Θεωροῦμε πὼς ὁ γραφέας ἀντὶ νὰ γράψει: «εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς καθαιρέσεως» ἔγραψε «εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ καὶ καθαίρεσιν». Τὸ σφάλμα αὐτὸ παρέσυρε πιθανῶς τὸν μεταγενέστερο γραφέα νὰ σημειώσει τὴν παραπλανητικὴ ἐπιγραφή: «Ἡ καθαίρεσις τοῦ τρισκαταράτου Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη καὶ τῶν δύο σταυροφόρων ἐν τῇ γενομένῃ συνόδῳ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου, ἐν μηνὶ Ἰαννουαρίῳ εἰς τὰς ιε΄ τοῦ ἔτους ͵ςοῦ ⁊οῦοε΄, ἔχει οὕτως». Ἐξαιτίας τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὁ L. Petit (*Déposition*, σ. 145) θεώρησε ὅτι ἡ ἀπόφαση ἀποτελεῖ καὶ τὴν πράξη καθαιρέσεως τοῦ πατριάρχη Μάρκου. Παράλληλα ἕνα σημείωμα ποὺ ἀναγράφεται στὸ τέλος τῆς πράξεως ὁδήγησε τὸν Παπαδόπουλο–Κεραμέα (*Μᾶρκος*, σ. 415) νὰ ὑποστηρίξει ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου οἰκονόμου ὁ ὁποῖος ἀθωώνεται

μὲ τὴν πράξη αὐτὴ εἶναι Γρηγόριος (βλ. **π. 43**). Ἡ αἰτία τῶν πιὸ πάνω σφαλμάτων ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι στὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως δὲν ἀναφέρεται κανένα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ὑποθέσεως. Ἀπὸ διάφορα ὡστόσο στοιχεῖα εἶναι βέβαιο πὼς πρόκειται γιὰ τοὺς ὀφφικιαλίους Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμο (βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 415· PETIT, *Déposition*, σ. 145-146), ἐνῶ ὁ μέγας οἰκονόμος ποὺ ἀθωώνεται εἶναι, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Πατρινέλης, ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191· γιὰ τὴν καθαίρεσή του βλ. **π. 34**). Ἂς σημειωθεῖ πὼς στὴν ὑπογραφὴ τοῦ Διονυσίου παραλείπεται ὁ ὅρος «Κωνσταντινουπόλεως» (βλ. ὅσα ἀναφέρουμε γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ στὴν πράξη τοῦ Ἰανουαρίου 1467 (**π. 41**)). Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς ποὺ ὑπογράφουν τὴν πράξη ἀθώωσης τοῦ Ἀγαλλιανοῦ εἶναι εἴκοσι ἕξι, ἐνῶ στὴ συνοδικὴ ἀπόφαση τῶν ἀρχῶν τοῦ 1475 μὲ τὴν ὁποία καθαιροῦνται οἱ διῶκτες τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ γίνεται ἔμμεση μνεία τῆς ἀθωώσεώς του (**π. 55**) σημειώνεται πὼς στὴ σύνοδο ἐκείνη συμμετεῖχαν τριάντα τέσσερις ἀρχιερεῖς. Εἶναι πιθανὸ νὰ ζητήθηκε νὰ προσυπογράψουν ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς ἐκείνη τὴν πράξη.

π. 43

1467, 15 Ἰανουαρίου

«**Ἄδειά τε καὶ συγχώρησις**» τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου.

Ἀποφασίζεται ἡ ἀθώωση τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου καὶ τοῦ παρέχεται ἄδεια νὰ ἱερουργεῖ.

Μ ν ε ί α. «Νόμος δεδομένος τινὶ Γρηγορ(ίῳ) ἱερο(μονάχ)ῳ ὑπὸ τῶν ἄνο γεγραμμένων, ἄδιά τε καὶ συγχώρισις»: Σημείωμα γραμμένο μετὰ τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς διάγνωσης καὶ ἀπόφασης τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1467, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 12, σ. 114 (**π. 42**).

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὸ σημείωμα δὲν φέρει χρονολογία· ἡ διατύπωση ὅμως «ὑπὸ τῶν ἄνο[=ω] γεγραμμένων», ἀπὸ αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ ἔκριναν καὶ ὑπέγραψαν τὴν ἀθώωση τοῦ Ἀγαλλιανοῦ ποὺ προηγεῖται, ὁδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι ἡ ἴδια σύνοδος τὴν ἴδια ἡμερομηνία (15 Ἰανουαρίου 1467) ἔλαβε καὶ τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀθώωση τοῦ Γρηγορίου.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Μολονότι ἡ λακωνικότητα τῆς φράσης δὲν ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσουμε καθαρὴ εἰκόνα τῆς ὑπόθεσης, θεωροῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ μία ἀκόμη ἀπόφαση ποὺ ἔλαβε ἡ ἴδια σύνοδος ἡ ὁποία ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἄρση τῆς καθαι-

ρέσεως τοῦ μ. οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ: ὁ ἱερομόναχος Γρηγόριος συγχωρεῖται γιὰ ἄδηλο παράπτωμα καὶ τοῦ δίνεται ἄδεια νὰ ἱερουργεῖ. Προφανῶς λόγω τῆς ἥσσονος σημασίας ποὺ εἶχε ἡ ὑπόθεση τοῦ Γρηγορίου ἐν σχέσει μὲ ἐκείνη τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἡ σύνοδος δὲν ἔκρινε σκόπιμο νὰ συντάξει ἕνα νέο κείμενο ἀποφάσεως· προστέθηκε λοιπὸν στὸ τέλος τῆς ἀθώωσης τοῦ Ἀγαλλιανοῦ τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου καὶ διατυπώθηκε λακωνικὰ ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ συγχώρηση καὶ τὴν ἀποκατάστασή του. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ πρακτικὴ αὐτὴ δὲν ἀπαντᾶται μόνο στὴν περίπτωση τοῦ Γρηγορίου· ἀνάλογη πρακτικὴ παρατηρεῖται σὲ συνοδικὸ ψήφισμα (***π. 108***) τῆς 15ης Ἰουνίου 1497 σχετικὸ μὲ τὴν καταδίκη τῆς σιμωνίας: μετὰ τὸ κείμενο τῆς ἀπόφασης καὶ πρὶν ἀπὸ τὶς ὑπογραφὲς τοῦ πατριάρχη καὶ τῶν συνοδικῶν προστέθηκε ἐμβόλιμα μία ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καθαιρεῖται ἕνας ἱερέας ἀπὸ τὴ Βέροια.

π. 44

1466, φθινόπωρο – **1471**, τέλη

Ἐκχώρηση τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ποὺ βρίσκεται στὸ νησὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σωζόπολη, στὸ μοναχὸ Γερβάσιο.

Ὁ πατριάρχης Διονύσιος Α΄ ἐκχωρεῖ στὸ μοναχὸ Γερβάσιο τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ποὺ βρισκόταν στὸ νησὶ ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως. Ἡ μονὴ ἦταν ἐντελῶς ἐρειπωμένη καὶ ὁ Γερβάσιος προτίθεται, μὲ τὴ βοήθεια καὶ ἄλλων μοναχῶν, νὰ τὴν ἀνακαινίσει.

Μνεία. «Ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ ἡμῶν ἐδόθη τῷ εὐλαβεστάτῳ ἐν μοναχοῖς κυρῷ Γερβασίῳ ἡ σεβασμία μονὴ... Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἡ ἐν τῇ νήσῳ ἐγγύς που περὶ τὴν Σωζόπολιν διακειμένη, κεχαλασμένη οὖσα τελείως καὶ ἐρείπιος, αὐτὸς δὲ ἀναδεξάμενος αὐτὴν μετά τινων ἀδελφῶν καὶ ἀνέκτισε καὶ ἀνεκεράμωσε»: Διονύσιος Α΄, Ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα, Μάιος 1489, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 236 στ. 3-8 (***π. 93***).

Χρονολόγηση. Στὸ γράμμα τοῦ 1489 ὁ Διονύσιος ἀναφέρει πὼς ἡ ἐκχώρηση πρὸς τὸν Γερβάσιο ἔγινε κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του, κατὰ τὴν περίοδο δηλαδὴ ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1466 ὣς τὰ τέλη τοῦ 1471, χωρὶς ἐνδείξεις ποὺ νὰ ἐπιτρέπουν πιὸ συγκεκριμένη χρονολόγηση.

Βιβλιογραφία. Παπαδοπουλος–Κεραμευς, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, 661 ἑπ. καὶ Kamperidis, *Sozopolis*, σ. 17.

Σχολιασμός. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρουμε στὸ Σχολιασμὸ τῆς ***π. 35****, εἶναι πιθανὸ πὼς ὁ Γερβάσιος πρὶν ζητήσει ἀπὸ τὸν πατριάρχη Διονύσιο Α΄ νὰ τοῦ παραχωρήσει τὴ μονή, εἶχε φροντίσει ἤδη τὸ 1466, ὅταν πατριάρχης ἦταν ὁ

Μάρκος Ξυλοκαράβης, νὰ κατοχυρώσει τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως ποὺ ἀποτελοῦσε πλέον μετόχι τῆς μονῆς.

*π. 45**

1467, 18 Φεβρουαρίου

Γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο προτρέπονται οἱ Ρῶσοι νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν Γρηγόριο ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας.

Ὁ πατριάρχης ἀποστέλλει πρὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Μόσχας γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο τοὺς προτρέπει νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν μητροπολίτη Γρηγόριο ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας. Τὸ γράμμα μετέφεραν στὴ Μόσχα ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Νεόφυτος καὶ ὁ ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς Ἁγίων Θεοδώρων Χριστόφορος.

Παράδοση. Τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος παραδίδεται μόνο σὲ ἀνατολικοσλαβικὴ γλώσσα ἀπὸ δύο ἀντίγραφα τοῦ 17ου αἰώνα, τὰ ὁποῖα ἀπόκεινται στὴ Biblioteka Jagiellonska τῆς Κρακοβίας (Tarnowskich gr., r. 4 n° 34, f. 1v-2v).

Προσφώνηση. *Kotorie velikonaidenije v Bogoslasaemoi i*

Incipit. *Svetaja golovnaja apostol'skaja cerkov imajaci*

Χρονολογία. *... Fevralja 18, indikta 15*

Ὑπογραφή. *Dionisie... i vselenskii patriarch.*

Χρονολόγηση. Στὸ κείμενο τοῦ γράμματος σημειώνεται ὡς χρονολογία ἔκδοσης ἡ 18η Φεβρουαρίου τῆς δεκάτης πέμπτης ἰνδικτιῶνας, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνδυαζόμενα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδώσαντος τὸ γράμμα πατριάρχη ὁδηγοῦν στὸ ἔτος 1467 καὶ στὸν Διονύσιο Α΄.

Ἔκδοση. Schapov, *Vostotchnoslavjanskie*, 2, σ. 145-147.

Βιβλιογραφία. *Russk. Istoric. Bibl.* VI, No 100, στλ. 710· Makarij, *Istorija*, σ. 37-39· Golubinskij, *Istorija*, σ. 511-515· Tretjak, *Piotr Skarga*, σ. 10-12· Beneševič, *Sbornik*, σ. 54-55· Chodyniski, *Kościół*, σ. 65· Halecki, *From Florence*, σ. 97· Schapov, *Vostotchnoslavjanskie*, 1, σ. 135-136· Medlin, Patrinelis, *Renaissance*, σ. 80-81, 94· Senyk, *Patriarchate*, σ. 99-101.

Σχολιασμός. Οἱ ἱστορικὲς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς δὲν ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσουμε βεβαία τὴν ἔκδοση ἑνὸς τέτοιου πατριαρχικοῦ γράμματος. Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Γρηγόριος διορίστηκε στὶς 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1458 διάδοχος τοῦ μητροπολίτη Κιέβου Ἰσιδώρου ἀπὸ τὸν πάπα Πίο Β΄ καὶ πὼς χειροτονήθηκε στὶς 15

Ὀκτωβρίου τοῦ 1458 ἀπὸ τὸν εὑρισκόμενο στὴ Ρώμη ἑνωτικὸ πατριάρχη Γρηγόριο (GILL, *Florence*, σ. 395 [σ. 459])· ἐντύπωση, κατὰ συνέπεια, προκαλεῖ γιατί ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1467 συνηγορεῖ ὥστε ὁ ἑνωτικὸς μητροπολίτης Κιέβου νὰ διευρύνει τὶς ἁρμοδιότητές του καὶ νὰ ἀναγνωριστεῖ ἀπὸ τὴν Μόσχα ὡς ὁ μοναδικὸς μητροπολίτης ὁλόκληρης τῆς Ρωσίας. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ὁ Γρηγόριος θέλησε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του νὰ στραφεῖ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (CHODYNICKI, *Kościół*, σ. 55), τὸ ὁποῖο ἀναγνώρισε τὴν ἐκλογή του καὶ συνηγόρησε στὸ νὰ ἐπεκτείνει τὴν δικαιοδοσία του. Ὡστόσο δὲν ἔχει σωθεῖ, ὅσο γνωρίζουμε, τέτοια πατριαρχικὴ πράξη. Παράλληλα, εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ Ρωσία, ἀντιδρώντας μὲ σφοδρότητα κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ἔσπευσε νὰ διαρρήξει τὶς σχέσεις μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀνακηρύσσοντας τὸ 1448 μητροπολίτη Μόσχας χωρὶς νὰ ζητήσει τὴν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη (ÉLIE DENISSOFF, Aux origines de l'Église Russe autocéphale, *Revue des Études Slaves* 23 (1967) 71 ἑπ.). Προκαλεῖ ἑπομένως ἐντύπωση ποὺ ὁ πατριάρχης μέσα σὲ αὐτὸ τὸ κλίμα ἔντασης τῶν σχέσεων, ἀπευθύνεται στοὺς Ρώσους ζητώντας νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν Γρηγόριο ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας. Τὰ ἱστορικὰ αὐτὰ δεδομένα συνδυαζόμενα μὲ τὸ γεγονὸς πὼς τὴν πρωτοβουλία τοῦ πατριάρχη μαρτυροῦν μόνο τὰ δύο ὕστερα ἀντίγραφα τοῦ 17ου αἰώνα σὲ παλαιορωσικὰ χωρὶς νὰ ἔχει ἐντοπιστεῖ γράμμα τοῦ Διονυσίου Α΄ στὰ ἑλληνικὰ στὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς γράφτηκε, προκαλοῦν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἀναμφίλεκτη γνησιότητα τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γράμματος, ἐπιφυλάξεις ποὺ τὶς δηλώνουμε μὲ ἀστερίσκο στὴν ἀρίθμηση τῆς πράξης.

π. 46

1471, τέλη

Ἀφορισμὸς ἐκείνων ποὺ κατηγόρησαν ἀδίκως τὸν πατριάρχη Διονύσιο Α΄.

Ὁ πατριάρχης Διονύσιος Α΄, ἀφοῦ ἀπέδειξε ἐνώπιον τῆς συνόδου τὴν ἀθωότητά του ὡς πρὸς τὶς κατηγορίες ποὺ εἶχαν διατυπωθεῖ ἐναντίον του, ὅτι δῆθεν εἶχε ὑποστεῖ περιτομὴ κατὰ τὸ χρόνο τῆς αἰχμαλωσίας του, ἀφόρισε τοὺς κατηγόρους του.

Μνεία. «τί... ἐκ μικροψυχίας ἐν τῇ ἐκβολῇ τούτῳ συνέβη»: Σύνοδος, Ψήφισμα, Ἰούλιος 1488 (***π. 91***), *Ἐπίσημα*, ἀρ. 34, σ. 229-230 στ. 34· «ἀφώρισεν ἅπαντας τοὺς συνεργοὺς καὶ πράκτορας καὶ συκοφάντας τοῦ τοιούτου δράματος»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 31 στ. 11-12· *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23.

Χρονολόγηση. Δὲν σημειώνεται ὁ χρόνος ποὺ συγκλήθηκε ἡ εὐρεία αὐτὴ

σύνοδος, ἡ ὁποία κατέληξε στὸν ἀφορισμὸ τῶν κατηγόρων τοῦ Διονυσίου· πρέπει ὅμως νὰ συνέβη λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Διονυσίου. Δεδομένου ὅτι ὁ διάδοχός του Συμεὼν Α΄ μαρτυρεῖται νὰ κατέχει τὸ ἀξίωμά του ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1471, μποροῦμε νὰ εἰκάσουμε πὼς ὁ ἀφορισμὸς ἀποφασίστηκε ἐκείνη τὴ χρονικὴ περίοδο (***π. 47*** «Χρονολόγηση»).

Σχολιασμός. Δὲν γνωρίζουμε τὰ ὀνόματα τῶν κατηγόρων τοῦ Διονυσίου οἱ ὁποῖοι καὶ ἀφορίστηκαν. Ἂν τὸ Χρονικὸ τοῦ 1570 ἀκριβολογεῖ στὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ποινῆς, οἱ ἀφορισθέντες κατήγοροι δὲν ἦταν ἱερωμένοι, διότι σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση θὰ τοὺς ἐπιβαλλόταν ἡ ποινὴ τῆς καθαίρεσης. Κατὰ συνέπεια, πίσω ἀπὸ τὴ φράση ποὺ σημειώνεται στὴν *Ἔκθεσιν Χρονικήν*: «ἐλέγχοντες αὐτὸν ἦσαν τῶν ἐκ τοῦ κλήρου τινὲς» ὑπονοοῦνται κάποιοι ὀφφικιάλιοι τοῦ Πατριαρχείου οἱ ὁποῖοι δὲν ἦταν ἱερωμένοι. Τὸ ἴδιο κείμενο δίνει τὴν πληροφορία ὅτι μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ πατριάρχης «εὐθέως ἐξῆλθε τῆς Πόλεως μετὰ τοῦ βίου καὶ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ καὶ ἐπορεύθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοσινίτζου» (*Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 31 στ. 13-14· πβ. καὶ *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23).

ΠΡΑΞΗ

πού λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α´

Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ πατριάρχης τὸν προτρέπει νὰ μὴν προσβάλει τὴ δωρεὰ ἑνὸς μύλου ποὺ εἶχε κάνει ἡ ἀποθανοῦσα ἀδελφή του στὴ μονὴ Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο, τὸ ὁποῖο ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς ἀθωνικῆς μονῆς, δὲν σώζεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη ποὺ τὸ ἀπέστειλε οὔτε σημειώνεται ἡ πλήρης χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ἐκδόθηκε. Ἀναφέρεται μόνο στὸ μηνολόγιο: «Μηνὶ Μαΐῳ ἰν(δικτιῶν)ος γ^ης^ †». Ὁ PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 142-143, θεωρώντας πὼς τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε τὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο, ὑποθέτει πὼς ἡ σημειούμενη 3η ἰνδικτιώνα μπορεῖ νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὸ ἔτος 1470 καὶ τὸ ἔγγραφο νὰ ἀποδοθεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου Α´ –ἢ στὸ 1485, στὴν τρίτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν Α´. Τὸ πιττάκιο ὅμως αὐτὸ ἔχει χρονολογηθεῖ στὸν Μάιο τοῦ 1395 καὶ ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν πατριαρχία τοῦ Ἀντωνίου Δ´.

Incipit. *Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὡς*

Ἔκδοση. PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 142-143.

Βιβλιογραφία. DARROUZÈS, *Regestes* VI, N. 2990, σ. 257.

ΣΥΜΕΩΝ Α´

τέλη 1471 – ἀρχὲς 1475

(δεύτερη πατριαρχία)

π. 47

1471, τέλη

Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν γιὰ δεύτερη φορὰ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὁ Συμεὼν ἐπανέρχεται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ἀφοῦ προσέφερε στὴν Πύλη δύο χιλιάδες φλωριά.

Μνεία. «Καὶ τοῦτο γε ἐγράφη νῦν μετὰ τῆς ἐξορίας, τὸ τῆς δευτέρας λέγω δὴ τῆς τοῦ πατριαρχίου, διὰ χειρὸς δὲ τῆς ἐμεῖς Συμεὼν ἀμαθοῦς»: Συμεών, αὐτόγραφο σημείωμα, Ἰανουάριος 1477, MERCATI, *Lo scriba*, σ. 327· «Ἀνεβίβασαν δὲ πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν κῦρι Συμεῶνα δοὺς πεσκέσιον φλωρία χιλιάδες δύο»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 31 στ. 17-18· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υια΄.

Χρονολόγηση. Ἕνα σημείωμα γραμμένο στὴ διάρκεια τῆς πέμπτης ἰνδικτιώνας τοῦ ἔτους 6980 (1 Σεπτεμβρίου 1471/31 Αὐγούστου 1472) σὲ ἕνα χειρόγραφο τῆς Τραπεζούντας (βλ. ***π. 49*** «Σχολιασμός») δείχνει πὼς ὁ Συμεὼν ἦταν τότε ἤδη πατριάρχης. Γιὰ τὸν ἀκριβὴ ὅμως χρόνο τῆς δεύτερης ἀνόδου του δὲν ὑπάρχει ρητὴ ἔνδειξη· γίνεται δεκτὸ πὼς πρέπει νὰ ἔγινε στὰ τέλη τοῦ 1471.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 16 σημ. 1· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 11.

Σχολιασμός. Παλαιότερα εἶχε ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἄνοδος αὐτὴ τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ἦταν ἡ πρώτη. Σύμφωνα ὅμως μὲ αὐτόγραφο σημείωμα τοῦ ἴδιου τοῦ Συμεών, αὐτὴ ἦταν ἡ δεύτερη πατριαρχία του, ἀφοῦ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1477 ποὺ γράφει τὸ σημείωμα (βλ. «Μνεία») ἀναφέρει πὼς εἶχε ἀποχωρήσει γιὰ δεύτερη φορὰ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο (βλ. περισσότερα στὴν ***π. 37***).

π. 48

1471, τέλη – **1472**, ἀρχὲς

Ἀμνηστία καὶ ἀποκατάσταση στὴν ἱερωσύνη ὅσων κατὰ καιροὺς εἶχαν καταδικαστεῖ.

Ὁ Συμεὼν μὲ τὴν ἐπάνοδό του στὸ Πατριαρχεῖο παρέχει γενικὴ «ἀμνηστίαν»: ἀποκαθιστᾶ στὴν τάξη καὶ τὸ βαθμὸ καὶ ἀποδίδει τὴν ἱερωσύνη σὲ ὅσους εἶχαν ὡς τότε καταδικαστεῖ ἀπὸ τὴ Μ. Ἐκκλησία.

Μνεία. «ὡς ἐγώ... εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον τῆς π(ατ)ριαρχίας ἀνήχθην θρόνον... ἀμνηστείαν τελείαν τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐπανισταμένων καὶ διωκόντων τὴν ἐκκλησ[ίαν] Χ(ριστο)ῦ»: Συμεὼν Α΄, Ἐγκύκλιος, ante Χριστούγεννα 1474, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 22· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 100 στ. 9-16· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 16, σ. 132 στ. 9-16· «Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ πάλιν... ἐπανεκλήθη καὶ ὁ ἁγιώτατος ἡμῶν δεσπότης καὶ [π(ατ)ρ]ιάρχης... εὐθὺς ἀμνηστίαν πάντων ἐκύρωσεν αὐτοῖς καὶ ἀγάπην, [ἄφεσ]ιν τελείαν καὶ συγχώρησιν πάντων ἀποδιδούς, εἶτα τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν τάξιν καὶ τὸν [βαθμ]όν»: Συνοδικὴ πράξη καθαιρέσεως, ἀρχὲς 1475, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 19· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 114 στ. 49-55· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 17, σ. 140 στ. 49-55.

Χρονολόγηση. Ἡ διατύπωση τοῦ κειμένου «ἐπειδὴ πάλιν... ἐπανεκλήθη καὶ ὁ ἁγιώτατος ἡμῶν δεσπότης καὶ [π(ατ)ρ]ιάρχης» μᾶς ὁδηγεῖ νὰ χρονολογήσουμε τὴν πράξη στὸ πρῶτο διάστημα τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Συμεών.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 119.

Σχολιασμός. Εἶναι βέβαιο πὼς μεταξὺ τῶν ἀμνηστευθέντων καὶ ἀποκατασταθέντων ἦταν καὶ οἱ ὀφφικιάλιοι Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμος, γεγονὸς ποὺ ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς μετέπειτα καθαίρεσής τους στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 (***π. 55***). Στὴν ἀθώωση αὐτὴ κάνει ἀναφορὰ καὶ ὁ ἄμεσα σχετιζόμενος μὲ τοὺς δύο ὀφφικιαλίους Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς σὲ ἐπιστολή του «τῷ μεγάλῳ ἐκκλησιάρχῃ», δηλαδὴ στὸν Μανουὴλ Χριστώνυμο, ἐπιστολὴ στὴν ὁποία τοῦ ὑπενθυμίζει μὲ ὀργὴ πὼς «δραξάμενος καιροῦ... μηχαναῖς καὶ ἀπάταις ἀποσυλήσας τὴν ἀθώωσιν»: Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μανουὴλ Χριστώνυμο, ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐπανέκδοσις*, σ. 267 στ. 10-14.

π. 49

1471, τέλη – **1472**, ἀρχὲς

Ἐκλογὴ τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος.

Ἐκλέγεται ἀπὸ τὸν πατριάρχη Συμεὼν καὶ τὴ σύνοδο ὁ Παγκράτιος ὡς μητροπολίτης Τραπεζοῦντος.

Μνεία. «ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθεὶς παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος γνήσιος

μ(ητ)ροπολίτης Τραπεζοῦντος κὺρ Παγκράτιος»: Συμεὼν Α΄, «Συνοδικὴ πρᾶξις» Δωροθέου Τραπεζοῦντος, θέρος 1472 (***π. 50***), ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 532· *Actes du Pantocrator*, σ. 178 στ. 6-7· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 13, σ. 118 στ. 6-7· «νῦν δὲ ἐδόθη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος κυρίου Παγκρατίου τοῦ δι᾽ αὐτοῦ [τοῦ Συμεὼν] χειροτονηθέντος»: Ἄδηλος, Σημείωμα στὸ χφ 1 Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, 1471/1472, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 17 σημ.

Χρονολόγηση. Δεδομένου πὼς ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος ἔγινε μόλις ὁ Συμεὼν ἔφθασε στὴ Θεσσαλονίκη (***π. 50***), πιθανότατα τὸ θέρος τοῦ 1472, ἡ διατύπωση «ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῆς ἡμῶν μετριότητος» ποὺ ὑπάρχει στὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως τοῦ Δωροθέου ἐπιβάλλει νὰ χρονολογήσουμε τὴν ἐκλογὴ τοῦ Παγκρατίου μετὰ τὰ τέλη τοῦ 1471, ὁπότε ἀρχίζει ἡ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Συμεών, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ θέρος τοῦ 1472, ὁπότε ἐκλέγεται ὁ διάδοχός του στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος. Τὸ ἐνδεχόμενο ἡ ἐκλογὴ τοῦ Παγκρατίου νὰ ἔγινε στὴ διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Συμεὼν (1466) θὰ πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ, διότι σὲ τέτοια περίπτωση τὸ διάστημα ποὺ θὰ εἶχε μεσολαβήσει ἀπὸ τὴν ἐκλογή του δὲν θὰ χαρακτηριζόταν «μικρὸν» («ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθείς»).

Βιβλιογραφία. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 531· ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικὲς συγκρούσεις*, σ. 272-273· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 96· ΠΑΡΔΟΣ, *Μονὴ Παντοκράτορος*, σ. 97· LAURENT, *Les premiers*, σ. 258-259· *Actes du Pantocrator*, σ. 178· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40.

Σχολιασμός. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸν Παγκράτιο τὸν χειροτόνησε μητροπολίτη Τραπεζοῦντος ὁ Συμεὼν ἀναφέρεται καὶ σὲ σημείωμα ποὺ παραδίδεται στὸ verso τῆς πίσω πινακίδας τοῦ χφ 1 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, ἄλλοτε κώδικας τῆς βιβλιοθήκης τῆς μητροπόλεως. Σύμφωνα μὲ τὸ σημείωμα, τὸ χειρόγραφο βρέθηκε μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Τραπεζοῦντος στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀγοράστηκε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Συμεών, ὁ ὁποῖος τὸ παρέδωσε στὴ γενέτειρά του: «... νῦν δὲ ἐδόθη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος κυρίου Παγκρατίου, τοῦ δι᾽ αὐτοῦ [τοῦ Συμεὼν] χειροτονηθέντος, ἰνδικτιῶνος ε΄, ͵ςϡπ^ου ἔτους [1471/1472]» (ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 17 σημ. καὶ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 528-529). Ἂς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἴδιο σημείωμα μὲ λανθασμένη ὅμως τὴ χρονολογία (ἰνδικτιῶνος ι΄, τοῦ ͵ςϡπγ΄ ἔτους [1474/1475]) εἶχε δημοσιεύσει ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Κώδικες*, σ. 225-226, χρονολογία ποὺ δὲν συμπίπτει μὲ τὴν περίοδο ποὺ ὁ Παγκράτιος ἦταν ἀρχιερέας Τραπεζοῦντος, ἀφοῦ γνωρίζουμε πὼς τὸ 1472 τὸν διαδέχθηκε ὁ Δωρόθεος (***π. 50***). Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ὁδήγησαν στὴ βίαιη ἀπομπὴ τοῦ Παγκρατίου βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὸν «Σχολιασμὸ» τῆς ἑπόμενης πράξης.

π. 50

1472, θέρος

Μετάθεση καὶ ἐγκατάσταση τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωροθέου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος.

Ὁ πατριάρχης Συμεὼν εὑρισκόμενος στὴ Θεσσαλονίκη ἔλαβε ἀπὸ τὴν Πύλη ἐντολὴ νὰ ἐκλέξει ἄμεσα στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος νέο ἀρχιερέα στὴ θέση τοῦ μητροπολίτη Παγκρατίου, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του «διὰ θέλησιν καὶ μόνον αὐθεντικήν». Συγκροτεῖται σύνοδος στὴ Θεσσαλονίκη ἡ ὁποία ἀποφασίζει νὰ μεταθέσει τὸν μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωρόθεο στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος. Τὸ ἔγγραφο ποὺ τοῦ ἐπιδίδεται περιγράφει τὶς ἁρμοδιότητες καὶ τὰ καθήκοντά του, καθὼς καὶ ὅτι τοῦ ἀπονέμεται ὁ τόπος τοῦ Καισαρείας. Στὴ σύνοδο ποὺ συγκροτήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη μετεῖχαν ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, ὁ μητροπολίτης Δράμας ἔχων τὴ γνώμη τοῦ Σερρῶν, τοῦ Μελενίκου καὶ τοῦ Ζιχνῶν, καὶ οἱ ἐπίσκοποι Κίτρους, Κασσανδρείας, Ἀδραμέρεος καὶ Πέτρας.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου ποὺ ἐπιδόθηκε στὸν Δωρόθεο σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Παντοκράτορος Ἁγίου Ὄρους.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †*
I n c i p i t. *† Ἡ μετριότης ἡμῶν, κρίμασιν ἀρρήτοις*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *ἐν ἔτει ‚ςῶϡῶπῶ, ἰν(δικτιῶν)ος εης †.*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή. *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τῆς πατριαρχικῆς πράξεως, ἡ ἐκλογὴ ἔγινε ἀμέσως μόλις ἔφθασε ὁ Συμεὼν στὴ Θεσσαλονίκη: «πέφθακεν ἡμᾶς πλησιάζουσι τῇ Θεσσαλονίκῃ αὐθεντικὸς ὁρισμὸς» σημειώνεται. Ἡ περιοδεία αὐτὴ τοῦ πατριάρχη μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἔγινε περὶ τὸ θέρος τοῦ 1472 καὶ ὁπωσδήποτε πρὶν ἀπὸ τὴν 31η Αὐγούστου ὁπότε λήγει ἡ σημειούμενη ε΄ ἰνδικτιώνα. Βέβαιο πάντως εἶναι πὼς στὶς 23 Ὀκτωβρίου, πιθανότατα μετὰ τὴν παραμονή του στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Συμεὼν βρισκόταν στὰ Μετέωρα (ΒΕΗΣ, *Μετέωρα*, σ. 6).

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Συμεὼν Α΄ στὴν ***π. 50***

Ἔ κ δ ο σ η. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 532-533· *Actes du Pantocrator*, σ. 178-179 καὶ πρόσφατα *Ἐπίσημα*, ἀρ. 13, σ. 117-120.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικὲς συγκρούσεις*, σ. 272-273· ΠΑΡΔΟΣ, *Μονὴ Παντοκράτορος*, σ. 96-97· LAURENT, *Les premiers*, σ. 258-259· ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμίγνωστοι σελίδες*, σ. 120-121· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40· *Actes du Pantocrator*, σ. 178 (σχετικὰ μὲ τὴν ταυτότητα τῶν προσώπων ποὺ μετεῖχαν στὴ σύνοδο).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ἄς σημειωθεῖ πὼς ὁ Παγκράτιος εἶχε ἐμπλακεῖ σὲ ἐξεγέρσεις ποὺ ἐκδηλώθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τραπεζούντας καὶ γι' αὐτὸ θεωρήθηκε ἀνεπιθύμητος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχή, ἡ ὁποία καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη νὰ προβεῖ στὴν ἄμεση ἐκλογὴ νέου μητροπολίτη. Ὁ Παγκράτιος θέλησε, ἢ ἐξαναγκάστηκε, νὰ διευκολύνει τὸ Πατριαρχεῖο στὴ νόμιμη ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου του ὑποβάλλοντας ἐγγράφως τὴν παραίτησή του, ὅπως ρητὰ ἀναφέρεται στὸ κείμενο.

π. 51

1473/1474

Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτσης.

Ἡ μονὴ Κοσινίτσης τοῦ Παγγαίου ἦταν ἀπὸ τὴν ἵδρυσή της πατριαρχικὸ σταυροπήγιο. Ὁ πατριάρχης μὲ τὸ σιγίλλιο αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει τὰ παλαιὰ προνόμια ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴ σταυροπηγιακή της ἀξία. Τὰ προνόμια αὐτά, τὸ ἀκαταπάτητον, τὸ ἀνενόχλητον καὶ τὸ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν πλησιόχωρων ἀρχιερέων, ἐπιβεβαιώνονται καὶ δηλώνεται πὼς τὰ ἴδια προνόμια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴ μονὴ καὶ γιὰ τὰ μετόχια ἢ τὰ ἄλλα προσαρτήματά της, ὅπως ἡ μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Διασωρίτου. Προτρέπονται οἱ μοναχοὶ νὰ φροντίζουν τὴ μονὴ καὶ νὰ διάγουν βίο ἁρμόζοντα σὲ ὅσα ὑποσχέθηκαν ὅταν ἦλθαν νὰ τὴν ὑπηρετήσουν.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τοῦ σιγιλλίου σωζόταν ὡς τὸ 1917 στὴ μονή· σήμερα λανθάνει. Ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται στὸ χφ Vat. gr. 2416, φ. 165^{r}-166^{r} καὶ στὸ φ. 168^{r} πανομοιότυπο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Συμεών.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. *† Συμεὼν ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*
I n c i p i t. *Ἡ τῆς ὑπεράγνου μου δεσποίνης*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *Ἐν ἔτει ‚ςῶϡῶπβῶ, ἰνδικτιῶνος ζης †.*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή. *† Συμεὼν ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης: †*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Ἡ ἀναγραφόμενη στὸ ἔγγραφο 7η ἰνδικτιώνα συνδυαζόμενη μὲ τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6982 ὁδηγεῖ στὴν περίοδο 1 Σεπτεμβρίου 1473 – 31 Αὐγούστου 1474.

Ἔ κ δ ο σ η. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 17-18 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 30-32]. Πρόσφατη ἀναδημοσίευση τοῦ κειμένου τοῦ σιγιλλίου, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 14, σ. 121-125.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 13-16· VAIHLÉ, *Philippes*, σ. 267-268· LEMERLE, *Philippes*, σ. 255-256· LAURENT, *Εἰκοσιφοίνισσα*, στλ. 407-408· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Σημειώματα*, σ. 98 καὶ 110-115· ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 34· ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 112· DUNN, *Topography*, σ. 314 ἑπ.· ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Βρανόκαστρο*, σ. 847-848.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Τὴ χρονικὴ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία ἐκδίδεται τὸ σιγίλλιο δὲν ὑπῆρχε στὴ μητρόπολη Φιλίππων ἀρχιερέας («ἀκαταπάτητον... παρὰ... τοῦ τε Φιλίππων εἴποτε γένοιτο», στ. 17), ἐνῶ ἡ μνεία τοῦ μὴ κατονομαζόμενου μητροπολίτη Δράμας ἴσως νὰ ὑποδηλώνει μιὰ κίνηση διεκδίκησης ἐκ μέρους του ἔναντι τῆς μονῆς, ἡ ὁποία νὰ προκάλεσε τὴν ἔκδοση τοῦ ἐπιβεβαιωτηρίου σιγιλλίου. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 γνωρίζουμε πὼς μητροπολίτης Δράμας ἦταν ὁ Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει τὴν πράξη ἀθωώσεως τοῦ πατριάρχη Συμεὼν (*Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 129 στ. 82· βλ. ***π. 52***). Ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διασωρίτου βρισκόταν στὴν τοποθεσία Βρανόκαστρο, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα ποὺ ἐξέδωσε ὁ Μάξιμος Γ΄ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1477 (***π. 68***), τοποθεσία βόρεια τῆς μονῆς Κοσινίτσης καὶ βορειοανατολικὰ τοῦ Παλαιοχωρίου, βλ. DUNN, *Topography*, σ. 314-315.

π. 52

1474, 10 Ὀκτωβρίου

Ἀθώωσις τοῦ πατριάρχη Συμεὼν Α΄ καὶ ἀποδοχὴ καταβολῆς ἐτήσιου φόρου στὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο.

Ὕστερα ἀπὸ καταγγελίες ποὺ διατύπωσαν ἐναντίον τοῦ πατριάρχη Συμεὼν «τινὲς τῶν ἡμετέρων» γιὰ ἐνέργειες ἱκανὲς νὰ ἐπιφέρουν τὴν καθαίρεσή του, συγκροτήθηκε σύνοδος «ὁρισμῷ τοῦ κρατοῦντος», ἡ ὁποία συνεδρίασε μάλιστα παρουσίᾳ δύο ἐκπροσώπων του, γιὰ νὰ ἐξετάσει τὶς καταγγελίες καὶ νὰ ἀποφανθεῖ «κατὰ τὸ δίκαιον». Ἡ σύνοδος ἀπάλλαξε τὸν Συμεὼν ἀπὸ τὶς κατηγορίες καὶ γνωστοποίησε τὴν κρίση της ἐγγράφως στὸν σουλτάνο, ὁ ὁποῖος καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ παρανόμως ἐκδιωχθεὶς Συμεών. Οἱ κατήγοροί του ὅμως ὑποσχέθηκαν νὰ καταβάλλουν στὴν Πύλη ἐτησίως «δισχιλίους χρυσίνους» ἂν τοὺς δοθεῖ τὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ Πύλη δὲν ἱκανοποίησε τὸ αἴτημά τους, μολονότι ὅριζαν καὶ ἐγγυητές, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ συγκεντρώνουν κάθε χρόνο τὸ ποσὸ ποὺ ὑποσχέθηκαν ἀφοῦ,

ὡς ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν θὰ εἶχαν τὴ συνδρομὴ τῶν ἀρχιερέων καὶ τοῦ λαοῦ. Υἱοθέτησε ὅμως τὴν ἰδέα τῆς ἐπιβολῆς ἐτήσιου φόρου καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Συμεὼν νὰ τὸν καταβάλλει. Ὁ πατριάρχης καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἀρνοῦνταν ἐπὶ ἡμέρες, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει τέτοια οἰκονομικὴ δυνατότητα. Ἡ ἀντίδραση τῆς Πύλης ἦταν νὰ κλείσει τοὺς ναούς, νὰ ἀπειλήσει ὅτι θὰ τοὺς καταργήσει καὶ νὰ στείλει «φρικώδη ὁρισμὸν» στὸν Συμεών: νὰ ἀναλάβει ἀμέσως τὸ Πατριαρχεῖο, ἄλλως θὰ κινδύνευε ἡ ζωή του καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀρχιερέων. Πρὸ τῆς ἀπειλῆς ἀποφάσισαν «ἐκ κοινοῦ συμφώνου» νὰ ἀναλάβει ἡ Ἐκκλησία τὴν οἰκονομικὴ αὐτὴ ὑποχρέωση, γιὰ τὴν ὁποία ὅμως ὑπαίτιοι εἶναι οἱ κατήγοροι τοῦ Συμεών. Κατόπιν αὐτοῦ καταγράφουν στὸν ἱερὸ κώδικα τὰ γεγονότα καὶ ἀναγνωρίζουν τὴ νομιμότητα τῆς παρουσίας τοῦ Συμεὼν στὸ θρόνο τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς οἱ ἐναντίον του καταγγελίες ἀποδείχθηκαν ἀσύστατες.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμθ^{r}-ρν^{v}. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 204^{r}-205^{v}.

I n c i p i t. *† Ἐπειδὴ τινὲς τῶν ἡμετέρων, παρὰ*

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *ἐν ἔτει ,ς^{ω}ϡ^{ω}π^{ω}γ^{ω}, ἰν(δικτιῶν)ος η^{ης}, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ι^{η}:*

Ὑ π ο γ ρ α φ έ ς. *† Ὁ... Τορνόβου, Παγκράτιος· † Ὁ... Κυζίκου, Νεόφυτος· † Ὁ... Νικομηδείας, Δωρόθεος· † Ὁ... Νικαίας, Μακάριος· † Ὁ... Χαλκηδόνος, Ἰωσήφ· † Ὁ... Φιλιππουπόλεως, Γεννάδιος· † Ὁ αὐτὸς ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἀδριανουπόλεως Θεοφάνους· † Ὁ... Σερρῶν, Δωρόθεος· † Ὁ... Βεροίας Νεόφυτος· † Ὁ... Σωζοπόλεως καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης, Ἀθανάσιος· † Ὁ... Περιθεωρίου, Ἰωσήφ· † Ὁ... Μηδείας, Νεόφυτος † Ὁ... Δράμας, Ἰάκωβος· † Ὁ... Ἀγχιάλου, Ἰγνάτιος· † ὁ... Κερασοῦντος, Κάλλιστος· † Ὁ... Χριστιανουπόλεως, Κάλλιστος· † Ὁ... Σηλυβρίας, Ἰωσήφ· † Ὁ... Μελενίκου, Ματθαῖος· † Ὁ... Μεσημβρίας, Παχώμιος· † Ὁ... Εὐρίπου, Λάζαρος.*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνονται στὸ κείμενο ὁδηγοῦν μὲ ἀσφάλεια στὴ διαπίστωση πὼς ἡ πράξη ἐκδόθηκε τὴν 10η Ὀκτωβρίου τοῦ 1474.

Ἔ κ δ ο σ η. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 14-16 [= ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 526-527· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 14-16]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 90-92 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 126-129.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 83-85· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 93-97· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 33-35.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου, ὁ Ἐπαμεινώνδας Σταματιάδης, εἶχε θεωρήσει πὼς ὁ πατριάρχης ποὺ ἀθωώνεται εἶναι ὁ Διονύσιος Α΄· τὴν ἴδια ἄποψη ὑποστήριξε καὶ ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία*, σ. 98. Τὸ ὅτι ὅμως πρόκειται

γιὰ τὸν Συμεὼν Α΄ ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἐγκύκλιο ποὺ ὁ Συμεὼν ἀποστέλλει πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἀναγγέλλοντας τὴν ἀποδημία του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ὁποία αἰτιολογεῖ ἀπὸ τὰ γεγονότα ποὺ ἐπέβαλαν στὴν Ἐκκλησία τὸ βάρος τῶν 2.000 φλωρίων καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ συλλέξει χρήματα γιὰ τὴν ἀποπληρωμὴ τοῦ «χαρατσίου» τοῦ πρώτου ἔτους ἐφαρμογῆς του (***π. 54***). Τὸ κείμενο εἶναι σὲ πολλαπλὰ σημεῖα ἄξιο εἰδικῶν σχολίων· σημειώνουμε ἐδῶ τὰ σημαντικότερα. Ἡ ἐπιταγὴ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς πρὸς τὴ σύνοδο, «τὸ δίκαιον ἀκριβῶς τηρῆσαι» (στ. 7) ὅταν θὰ κρίνει τὶς ἐναντίον τοῦ πατριάρχη κατηγορίες, ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες ἀναφορὲς σὲ ἐπίσημο πατριαρχικὸ κείμενο, ὅτι μαζὶ μὲ τὸ θεσμὸ τοῦ Πατριαρχείου ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία νομιμοποίησε καὶ τὸ σύστημα κανόνων δικαίου τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Τὰ ἀναφερόμενα στοὺς στ. 19-20: «τὴν ἐκκλησίαν... ἐλευθέραν πρότερον οὖσαν, νῦν φόρου ὑποτελῆ... ἀποφῆναι» ἀποκαλύπτουν, ὅτι δὲν ἦταν ὁμόθυμη ἡ ἀποδοχὴ τῆς πρωτοβουλίας νὰ ἐμπλακεῖ ἡ Ἐκκλησία στὸν φορολογικὸ μηχανισμὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐπιβίωσή της. Ἡ ἀντίδραση προῆλθε προφανῶς ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, οἱ ὁποῖοι στοὺς στ. 27-28 δηλώνουν: «μηδαμῶς αὐτοὺς δυνηθῆναι ἄνευ τῆς τῶν ἀρχιερέων συνδρομῆς καὶ τοῦ λαοῦ τελεῖν κατ' ἐνιαυτόν». Ἐπιπλέον, ὑποδηλώνεται μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ ἀποτελοῦσαν ἐγγύηση γιὰ τὴν Πύλη ὅτι ὁ πατριάρχης θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴ νέα ἐτήσια φορολογική του ὑποχρέωση. Τὴν τελικὴ συναίνεση τῶν ἀρχιερέων στὴν ἀνάληψη τῆς φορολογικῆς αὐτῆς ὑποχρέωσης τὴ δηλώνει ἡ φράση: «ὑπέστημεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἰρημένον χαράτζιον κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν» (στ. 40-41). Μολονότι εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ὑποχρέωση τῆς καταβολῆς τοῦ φόρου κατὰ τὸ μουσουλμανικὸ δίκαιο βάρυνε προσωπικὰ τὸν πατριάρχη, ἡ δήλωση αὐτὴ ἀποκαλύπτει ὅτι συλλογικὴ ἦταν ἡ ἀνάληψη τῆς εὐθύνης. Ὅσον ἀφορᾶ τὴ σημασία τοῦ ὅρου «χαράτζιον» τὸν ὁποῖο χρησιμοποίησε ἡ σύνοδος, βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 95-97.

π. 53

1474, Ὀκτώβριος

Καθιέρωση Καταστίχου γιὰ τὸν ἐπιμερισμὸ τοῦ ἐτήσιου δοσίματος ποὺ ἐπέβαλε ἡ Πύλη.

Ἡ σύνοδος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφασή της νὰ ἀναλάβει «ἐκ κοινοῦ συμφώνου» τὴν οἰκονομικὴ ὑποχρέωση ποὺ ἡ Πύλη ἐπέβαλε στὸν πατριάρχη, τὴν καταβολὴ δηλαδὴ ἐτήσιου φόρου, καθιερώνει ἕνα Κατάστιχο στὸ ὁποῖο θὰ ἀναγράφεται τὸ ὕψος τῆς συμμετοχῆς κάθε ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας στὴν ἐτήσια καταβολή.

Μ ν ε ί α. «Ὑπέστημεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἰρημένον χαράτζιον κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν»: Συνοδικὴ ἀπόφαση, 10 Ὀκτωβρίου 1474· ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 15 [= ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 527· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 15]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 91 στ. 40-41 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 127 στ. 40-41· «Ἐπεὶ συνῆλθον πάντες οἱ τὴν σύνοδον ἀναπληροῦντες ἀρχιερεῖς ἐνταῦθα εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἔδοξεν αὐτοῖς καλὸν ἵνα διορθώσωσιν καὶ τὸ κατάστιχον τὸ περὶ τῆς ἑκάστου τῶν ἀρχιερέων κατ' ἔτος διὰ τὸ ἐπικείμενον βάρος τῇ ἐκκλησίᾳ δόσιμον»: Συμεὼν Α΄, Πιττάκιο, 1483/1484· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 28-32.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Ἡ καθιέρωση τοῦ Καταστίχου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν ἴδια ἐποχὴ ποὺ ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν Πύλη καὶ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴ σύνοδο ἡ καταβολὴ ἐτήσιου φόρου ἀπὸ τὸν ἑκάστοτε πατριάρχη, δηλαδὴ στὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 94· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 45-49.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Στὸ κείμενο τῆς ἀποφάσεως τοῦ 1474 δὲν χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «Κατάστιχον»· τὴν καθιέρωσή του ὅμως, ποὺ προφανῶς τὴν ἐπέβαλε ἡ ἀνάγκη, τὴν ἀποκαλύπτει ἕνα πιττάκιο ποὺ ἐκδόθηκε δέκα περίπου χρόνια ἀργότερα (***π. 80***), στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὴ «διόρθωσιν» κάποιου, ὑφισταμένου ἀσφαλῶς ἀπὸ παλαιότερα, Καταστίχου. Σχετικὰ μὲ τὰ γεγονότα ποὺ ὁδήγησαν στὴν ἐπιβολὴ φόρου βλ. ***π. 52***.

π. 54

1474, post 10 Ὀκτωβρίου – ante Χριστούγεννα

Ἐγκύκλιος τοῦ Συμεὼν Α΄ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἐνόψει ἀποδημίας του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ πατριάρχης ἀποστέλλει ἐγκύκλιο πρὸς ὅλο τὸ χριστεπώνυμο ποίμνιο γιὰ νὰ ἀναγγείλει, ὅτι εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἀποδημήσει προκειμένου νὰ συγκεντρώσει τὸ ποσὸ τοῦ ἐτήσιου χαρατσίου ποὺ λίγους μῆνες νωρίτερα εἶχε ἐπιβληθεῖ στὸ Πατριαρχεῖο. Ὑπενθυμίζει στὴν ἐγκύκλιο ὅτι ὑπαίτιοι γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς δυσβάσταχτης γιὰ τὴ Μεγάλη Ἐκκλησία ἐτήσιας ἐπιβάρυνσης εἶναι οἱ γνωστοὶ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας –πρόκειται γιὰ τὸν μέγα ἐκκλησιάρχη Μανουὴλ Χριστώνυμο, τὸν μέγα σκευοφύλακα Γεώργιο Γαλησιώτη καθὼς καὶ τὸν πρόεδρο Ἡρακλείας Γαλακτίωνα, τοὺς ὁποίους δὲν κατονομάζει. Ὁ πατριάρχης διεκτραγωδεῖ τὴ δεινὴ θέση τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰδίου, ποὺ εἶναι ἀναγκασμένος μέσα

στὸ χειμώνα νὰ ἐγκαταλείψει τὸ ποίμνιό του καὶ νὰ βρίσκεται μακριά τους κατὰ τὸν ἑορτασμὸ τῶν Χριστουγέννων. Παρέχει σὲ ὅλους συγχώρηση καὶ ὁρίζει ὡς ἐπιτρόπους τοὺς μητροπολίτες Ἐφέσου καὶ Τορνόβου, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὸν ἔνθεο ζῆλο τους, τοὺς σταυροφόρους καὶ μαζὶ μὲ αὐτοὺς τὸν ἱερομόναχο «δικαίῳ» Μακάριο καὶ ἀκόμη τοὺς δύο ἄρχοντες καὶ διδασκάλους Ἰωάννη τὸν Δοκειανὸ καὶ Δημήτριο τὸν Καστρηνό· τέλος, τὸ νομοφύλακα καὶ τὸν δευτερεύοντα τῶν ἱερέων. Εὔχεται ὅταν ἐπιστρέψει νὰ βρεῖ εἰρήνη καὶ ὁμόνοια στὴ Μεγάλη Ἐκκλησία.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα ἐνσωματώθηκαν τὸν 16ο αἰώνα στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρνγ^{r}-ρνδ^{v}. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 208^{r}-209^{v}.

I n c i p i t . *Ὁ περιούσιος καὶ χ(ριστ)ώνυμος τοῦ Κ(υρίο)υ*

Ὑ π ο γ ρ α φ ή . *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης [†]*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ ἐγκύκλιος δὲν ἀναγράφει χρονολογία, ἐσωτερικὰ ὡστόσο στοιχεῖα ὁδηγοῦν στὸ διάστημα μετὰ τὶς 10 Ὀκτωβρίου τοῦ 1474, ἡμερομηνία ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἀνέλαβε «τὸ μέγα φορτίον», τὴν καταβολὴ ἐτήσιου φόρου στὴν Πύλη (***π. 52***), καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ ἔτους ἐκείνου, καθὼς ἀναφέρει ὅτι ἀναχωρεῖ μέσα στὸ χειμώνα καὶ δὲν θὰ συνεορτάσει «τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς» στὸ Πατριαρχεῖο.

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Συμεὼν Α΄ στὴν ***π. 54***

Ἔ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 22-25· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 100-103 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 16, σ. 132-136.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 104-110.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Γιὰ τὰ γεγονότα ποὺ ὁδήγησαν τὸν Συμεὼν στὴν ἀποδημία καὶ γιὰ τὰ πρόσωπα ποὺ μνημονεύονται στὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου βλ. ὅσα σημειώνονται στὰ «Σχόλια» τῆς ἔκδοσης τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 104 ἑπ.

π. 55

1475, ἀρχὲς

Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καθαιροῦνται ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Γαλακτίων καὶ δύο ὀφφικιάλιοι τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστώνυμος.

Ὁ ἀρχέγονος ἐχθρὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑποκίνησε καὶ πάλι ἀνθρώπους διεστραμμένους ἐναντίον της, ποὺ προκαλοῦν ταραχές, σύγχυση καὶ ἀπείθεια. Σύμφωνα μάλιστα μὲ ὅσα ἐξομολογήθηκε στὸν πατριάρχη ὁ μέγας σακελλάριος λίγο πρὶν πεθάνει, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ποὺ εἶχαν συγκροτήσει φατρία, πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια συνωμοτοῦσαν καὶ πάλι κατὰ τοῦ πατριάρχη παρασύροντας στὴ δράση τους καὶ κάποιους ἄρχοντες. Ἀλλὰ τὴ συνωμοσία ἢ τὴ φατρία τὴν καταδικάζει ὁ ιη΄ κανόνας τῆς Δ΄ Συνόδου ὅπως καὶ ὁ λδ΄ κανόνας τῆς ϛ΄ Συνόδου, ἐνῶ ὁ ια΄ κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας ἀπαγορεύει σὲ ἱερωμένους καὶ κληρικοὺς νὰ «παρενοχλοῦν» «τὰς τοῦ βασιλέως ἀκοάς». Τοὺς κανόνες αὐτοὺς τοὺς παρέβαιναν ἀπὸ παλιότερα, ὅπως καὶ τὸν ια΄ κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει νὰ ὑβρίζεται βασιλεὺς ἢ ἄρχων «παρὰ τὸ δίκαιον», καὶ ἀκόμα ἐξύβρισαν τὸν πατριάρχη καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς συνόδου. Γιὰ τὴν προηγούμενη δράση τους σύνοδος ἀπὸ τριάντα τέσσερις ἀρχιερεῖς τοὺς εἶχε καθαιρέσει καὶ ἀποστερήσει τῶν ἀξιωμάτων τους. Ὅταν ὅμως ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἐπανῆλθε στὸ θρόνο, τοὺς ἀμνήστευσε καὶ τοὺς ἀποκατέστησε στὰ ὀφφίκιά τους (***π. 48***), ἐλπίζοντας ὅτι θὰ καμφθεῖ ἡ κακία τους. Ὡστόσο αὐτοὶ συνέχισαν νὰ φατριάζουν, νὰ διαβάλλουν τὸν πατριάρχη στὴν αὐλὴ τοῦ κρατοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἐμᾶς τοὺς ἀρχιερεῖς μᾶς ἀνάγκασαν, ἀδίκως, νὰ ἔρθουμε γιὰ νὰ κρίνουμε «ἐγκλήματα» ποὺ τάχα εἶχε διαπράξει ὁ πατριάρχης. Καὶ τὸ ἐτήσιο «χαράτζιον» τῶν 2.000 φλωρίων ποὺ ἐπιβλήθηκε στὴν Ἐκκλησία στὴ δική τους δράση ὀφείλεται –καὶ στὴ σύμπραξη τοῦ «παράφρονος» [προέδρου Ἡρακλείας] Γαλακτίωνος ποὺ τὸν χρησιμοποίησαν «διὰ κάλυμμα». Καὶ τὴν παρουσία στὴ σύνοδο δύο ὑπασπιστῶν

τοῦ κρατοῦντος αὐτοὶ τὴν ζήτησαν. Ὅσα ἔπραξαν εἶναι ἄξια ὄχι μόνο καθαιρέσεως ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιτιμίων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀλύτου ἀφορισμοῦ. Ἡ σύνοδος ὅμως, «φιλανθρωποτέρᾳ γνώμῃ χρωμέν[η]», τὸν πρόεδρον Ἡρακλείας Γαλακτίωνα καθαιρεῖ καὶ τὸν στερεῖ τῆς ἱερωσύνης, τοὺς δὲ δύο ὀφφικιαλίους, τὸν μ. σκευοφύλακα Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ μ. ἐκκλησιάρχη Μανουὴλ [Χριστώνυμο], τοὺς καθαιρεῖ καὶ τοὺς ἀπογυμνώνει ἀπὸ τὰ ἀξιώματα καὶ τὴν τιμὴ τοῦ διακόνου ποὺ κατεῖχαν. [Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου δὲν σώζεται· βλ. «Χρονολόγηση» καὶ «Σχολιασμό».]

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ τελευταῖο φύλλο ἔχει ἀποκοπεῖ· τὰ ἐναπομείναντα φύλλα ἐνσωματώθηκαν τὸν 16ο αἰώνα στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρνα΄r-ρνβ΄v. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 206r-v, 207v, 207r.

I n c i p i t . *† Οὐδέποτε κόρον ἔσχε καθ' ἡμῶν*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Μολονότι τὸ τελευταῖο τμῆμα τῆς ἀποφάσεως, ὅπου ὑπῆρχε ἡ κατακλείδα, ἡ χρονολογία καὶ οἱ ὑπογραφὲς ὅσων συμμετεῖχαν στὴ σύνοδο, ἔχει ἀποκοπεῖ, ἐσωτερικὰ τεκμήρια ποὺ ὑπάρχουν στὰ σωζόμενα φύλλα σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐκεῖνα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν προηγούμενη πράξη (***π. 54***) ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογήσουμε τὴ συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφαση στὸ διάστημα ποὺ ὁ πατριάρχης Συμεὼν εἶχε ἀποδημήσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474, καὶ ἐνῶ ἦταν ἀκόμα ἐν ἐνεργείᾳ πατριάρχης. Ἡ πράξη πρέπει νὰ ἐκδόθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475, λίγο πρὶν ἀναγκαστεῖ ὁ Συμεὼν νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ἔ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 17-21· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 112-116 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 17, σ. 138-143.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 117-121· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 37.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ σύνοδος ἀποφασίζει τὴν καθαίρεση τοῦ ἀρχιερέα καὶ τῶν δύο ὀφφικιαλίων προφανῶς γιὰ νὰ θέσει ἕνα νομοκανονικὸ ἀνάχωμα στὴν ἐπερχόμενη ἄνοδο τῶν ἀντιπάλων τοῦ Συμεών. Τὸ ἐμπόδιο ὅμως αὐτὸ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1476 θὰ ὑπερπηδηθεῖ καὶ ὁ καθαιρεθεὶς μὲ τὴν πράξη αὐτὴ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστώνυμος θὰ ἐκλεγεῖ πατριάρχης μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος (***π. 65***). Ἡ ἀλλαγὴ τῶν δεδομένων ἦταν αὐτὴ ποὺ ὁδήγησε κατὰ πάσα πιθανότητα στὴν ἀποκοπὴ τοῦ τρίτου φύλλου τοῦ κειμένου, στὸ ὁποῖο βρίσκονταν καὶ οἱ ὑπογραφὲς τῶν συμμετασχόντων στὴ σύνοδο, ὥστε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ ἀκυρωθεῖ ἡ συνοδικὴ ἀπόφαση, μέθοδος ποὺ ἀνάγεται ἄλλωστε στὴ βυζαντινὴ πρακτική.

π. 56

1471, τέλη – **1475**, ἀρχὲς

Ἄδεια στὴν κτητόρισσα ναοῦ στὴ Μυτιλήνη νὰ ἐπιλέγει ὅποιον ἱερέα ἐπιθυμεῖ.

Ὁ πατριάρχης παρέχει ἄδεια στὴν πρεσβυτέρα τοῦ παπα–Ξενητοῦ, οἰκονόμου Μηθύμνης, ἡ ὁποία ἀγόρασε ἀπὸ τοὺς «κατακυριεύοντας» ναὸ [τῆς Παναγίας τῆς Μυρσινιωτίσσης] στὴν ἐπαρχία Μηθύμνης, νὰ ἐπιλέγει τὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ. Ὁ μητροπολίτης Μηθύμνης δὲν δικαιοῦται νὰ ἐξουσιάζει τὸ ναὸ οὔτε νὰ εἰσπράττει ἀπὸ τὰ ἔσοδα· θὰ μνημονεύεται ὅμως τὸ ὄνομά του καὶ ὁ ἑκάστοτε ἱερέας θὰ τοῦ καταβάλλει τὸ «σύνηθες κανονικόν».

Μ ν ε ί α . «Ἐπειδὴ πατριαρχικῷ τιμίῳ γράμματι τοῦ ἁγιωτάτου κυροῦ Συμεὼν ἐκείνου ἔλαβε πᾶσαν ἄδειαν ἡ τοῦ πρώην οἰκονόμου Μηθύμνης παπᾶ κὺρ Ξενητοῦ γυνὴ ἵνα εἰσάγῃ ἱερέα ὅντινα βούλεται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν ὅντινα ἠγόρασε… μὴ ἔχοντος ἄδειαν τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Μηθύμνης ἐξουσιάζειν τοῦ τοιούτου ναοῦ… εἰ μὴ μόνον ἔχειν τὸ ἑαυτοῦ μνημόσυνον ἐν τῷ τοιούτῳ ναῷ καὶ τὸ σύνηθες κανονικόν»: Δανιήλ, μητροπολίτης Ἐφέσου, Βεβαιωτήριον γράμμα, 19 Ὀκτωβρίου 1486, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 56· ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, *Τὰ ἐν Καλλονῇ*, σ. 31-32· ΑΝΩΝΥΜΟΣ, *Ἔγγραφα*, σ. 7 στ. 1-12.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ γράμμα τοῦ Δανιὴλ Ἐφέσου τὸ ὁποῖο παραδίδει τὴ μνεία τῆς πράξεως τοῦ Συμεὼν εἶναι χρονολογημένο στὶς 19 Ὀκτωβρίου 1486· κατὰ συνέπεια τὸ ἀναφερόμενο γράμμα τοῦ Συμεὼν πρέπει νὰ ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτή. Δεδομένου ὅμως ὅτι ὁ Δανιὴλ ἀναφερόμενος στὸ πατριαρχικὸ γράμμα σημειώνει ὅτι ἐκδόθηκε «πρὸ καιροῦ ἱκανοῦ», θεωροῦμε ὅτι τὸ γράμμα τοῦ Συμεὼν πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του, ποὺ διάρκεσε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1471 ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1475. Ὁ Καρυδώνης τὸ χρονολογεῖ, χωρὶς νὰ τὸ αἰτιολογεῖ, στὸ 1472.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, *Τὰ ἐν Καλλονῇ*, σ. 31-37· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 56· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαυρογορδάτειος*, σ. XI [= MM, *Acta* 5, σ. 457-458]· ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Ἀγαλλιανοί*, σ. 5, 8, 10, 12· ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Μοναχισμός*, σ. 130-131, 163· ΣΠΑΝΟΣ, *Ἰγνάτιος*, σ. 63-64.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ ναὸς τὸν ὁποῖο ἀγόρασε ἡ πρεσβυτέρα τοῦ παπα–Ξενητοῦ ἦταν τὸ καθολικὸ τῆς διαλυμένης τότε μονῆς τῆς Μυρσινιωτίσσης· τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ ναοῦ προκύπτουν ἀπὸ τὸ γεγονὸς πὼς τὸν ἀγόρασε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ κατέκτησαν τὴ Λέσβο («ἠγόρασε παρὰ τῆς ἐξουσίας τῶν νῦν κατακυριευόντων τῆς νήσου Μιτυλήνης»). Ὁ πατριάρχης, ἀναγνωρίζοντας τὸ ἐξ ἀγορᾶς δικαίωμά της, «τὸ ἐξ ἀγορασίας δίκαιον», συναίνεσε νὰ μὴν ὑπάγεται ὁ ναὸς στὴν ἁρμοδιότητα τοῦ τοπικοῦ ἀρχιερέα, τὸ ὄνομά του ὡστόσο θὰ μνημονεύεται καὶ θὰ τοῦ ἀποδίδεται τὸ σύνηθες «κανονικόν». Ἡ ἄποψη πὼς ὁ ναὸς

ἦταν σταυροπηγιακός, ἄποψη τὴν ὁποία διατύπωσαν ὅλοι ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορία τῆς μονῆς, ἄλλοι ρητὰ καὶ ἄλλοι ὑπαινικτικά, δὲν ἐξάγεται ἀπὸ τὸ σωζόμενο κείμενο τοῦ Δανιήλ. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης ὅριζε ὅτι στὸ ναὸ θὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Μηθύμνης, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ εἰσπράττει τὸ σύνηθες κανονικόν, ἀποδεικνύει πὼς δὲν ὑπῆρχαν σταυροπηγιακὰ δίκαια στὸ ναὸ τῆς Μυρσινιωτίσσης, τουλάχιστον τὴν ἐποχὴ τοῦ Συμεών. Ἡ προσφυγὴ τῆς πρεσβυτέρας Ξενητοῦ στὴν πατριαρχικὴ δικαιοδοσία δὲν ἑρμηνεύεται λοιπὸν ἀπὸ τὴν σταυροπηγιακὴ ἀξία τοῦ ναοῦ ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία της νὰ ὑπερβεῖ τὸν τοπικὸ ἀρχιερέα, στὴν περιφέρεια τοῦ ὁποίου βρισκόταν ὁ ναὸς ποὺ ἀγόρασε. Ἡ ἄποψη τοῦ Μουτζούρη ὅτι ὁ παπα–Ξενητὸς δὲν ζοῦσε ὅταν ὁ Δανιὴλ ἐξέδωσε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1486 τὸ βεβαιωτήριο ἐξαρχικὸ γράμμα δὲν ἐξάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο, ἀφοῦ σὲ αὐτὸ ἀποκαλεῖται, δύο μάλιστα φορές, ὡς «παπᾶ κῦρ Ξενητὸς» καὶ ὄχι μὲ τὴν ἔκφραση τὴ χρησιμοποιούμενη γιὰ πρόσωπα ἤδη νεκρά, ἐνῶ ἡ γυναίκα του ἀποκαλεῖται «συμβία» καὶ ὄχι «χήρα».

π. 57

1471, τέλη – **1475**, ἀρχὲς

Γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπικυρώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωση αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται τώρα ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μνεία. «Τούτου οὖν τοῦ ἀνταλλάγματος... διαμείναντος μέχρι τοῦ νῦν μετὰ πατριαρχικῶν γραμμάτων ἐπικυρωτικῶν τοῦ τε κυροῦ Συμεών»: Διονύσιος Α΄, Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον, Μάιος 1489, ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 620· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 80-81· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 237 στ. 30-32· «γράμματα τίμια π(ατ)ριαρχικὰ... τοῦ τε κυροῦ Συμεῶνος... δι᾽ ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θ(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλι(κῆς) μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ΄, Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγηση. Τὸ ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα τοῦ Διονυσίου Α΄ καθὼς καὶ τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη Γ΄ ποὺ παραδίδουν τὴ μνεία παραθέτουν μόνο τὰ

ὀνόματα τῶν προηγηθέντων πατριαρχῶν ποὺ ἐπικύρωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, δηλώνοντας πρῶτο ἐκεῖνο τοῦ Συμεών. Ἀποδεχόμενοι ὅτι ἡ παράθεση ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλληλουχία τῶν πατριαρχῶν καὶ δεδομένου ὅτι μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Συμεὼν ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ραφαήλ, θεωροῦμε πὼς ἡ ἐπιβεβαίωση ἔγινε κατὰ τὴ δεύτερη πατριαρχία του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Γιὰ τὴν κάπως περίπλοκη αὐτὴ ὑπόθεση βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν ***π. 35**** καὶ πιὸ κάτω, στὴν πρώτη πράξη τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κείμενο, ἐκείνη τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (***π. 93***).

ΡΑΦΑΗΛ Α΄

ἀρχὲς 1475 – ἀρχὲς 1476

π. 58

1475, ἀρχὲς

Ἄνοδος τοῦ ἱερομονάχου Ραφαὴλ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὁ σέρβος ἱερομόναχος Ραφαὴλ μὲ ὑπόδειξη τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας ἀναβιβάζεται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ ἐκδιώκεται ὁ Συμεών.

Μνεία. «φ[α]ύλου μόνον... Ῥαφαὴλ ἐκείνου τοῦ Τριβαλοῦ, ὃς ἀναιδέστατα διὰ τῆς ἔξω καὶ μόνης ἀρχῆς τῇ ἐκκλησίᾳ προσέβαλλε βίᾳ»: Σύνοδος, Ψήφισμα, Ἰούλιος 1488, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 32 [ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 19]· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 34, σ. 228-229 στ. 18-19· «Ἐν αὐτῷ οὖν τῷ καιρῷ [τῆς πατριαρχίας τοῦ Συμεὼν] ἐφάνη τις ἱερομόναχος ὀνόματι Ῥαφαήλ, ὁρμώμενος ἐκ Σερβίας... ἔχων φίλους ἐκ τῶν μεγιστάνων, ἐποίησεν ὅπως δώῃ καθ' ἕκαστον χρόνον φλωρία χιλιάδες δύο καὶ πεσκέσιον φλωρία ἑπτακόσια. Δέδωκαν δὲ αὐτὸν τὸν θρόνον, καὶ ἐξεβλήθη πάλιν ὁ κῦρι Συμεών»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 32 στ. 9-15· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 24· «Ἐλθόντων καὶ μερικῶν ἀρχιερέων μετὰ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν διὰ νὰ κάμουν τὸν Ῥαφαὴλ πατριάρχην, καὶ ἦλθεν ἔκαμαν τοὺς ψήφους καὶ τὴν χειροτονίαν στανικός τους καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀγκύρας, ὅτι ὁ Ἡρακλείας... τὸ ἔμαθε καὶ ἔγινεν ἀσθενής»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 130· «καὶ ἐν ταυτῷ βασιλεὺς ἔδωκέ του τὸ πατριαρχεῖον καὶ εὔγαλε τὸν κὺρ Συμεών»: *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιβ'.

Χρονολόγηση. Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς ἀνόδου τοῦ Ραφαήλ· σύμφωνα μὲ τὴν *Ἔκθεσιν Χρονικὴν* ἡ ἄνοδός του ἔγινε ἀφοῦ ὁ Συμεὼν πατριάρχευσε «ἔτη τρία ἢ καὶ πλείω» (*ὅ.π.*). Κατὰ συνέπεια, στηριζόμενοι σὲ αὐτὴ τὴν πληροφορία μποροῦμε νὰ τὴ χρονολογήσουμε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475, ἀφοῦ ὁ Συμεὼν εἶχε ἐπανέλθει στὸ Πατριαρχεῖο γιὰ δεύτερη φορὰ στὰ τέλη τοῦ 1471.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 39-40.

Σχολιασμός. Ἡ ἄνοδος τοῦ Ραφαὴλ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετη ἀπὸ τὸ

γεγονὸς ὅτι ὁ Συμεὼν δὲν κατόρθωσε νὰ ἐξασφαλίσει τὴν οἰκονομικὴ ὑποστήριξη τῶν ἰσχυρῶν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας προκειμένου νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς φορολογικές του ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Πύλη. Ὁ σέρβος ἱερομόναχος φαίνεται πὼς διέθετε «φίλους ἐκ τῶν μεγιστάνων» πρόθυμους νὰ ἐγγυηθοῦν τὴν καταβολή, νὰ ὑποσχεθοῦν καὶ πρόσθετο «πεσκέσιον» καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴν ἄνοδό του. Ὡστόσο οἱ «φίλοι» ἀποδείχθηκαν πρόσκαιροι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος δὲν φαίνεται νὰ κέρδισε ποτὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς μεγάλης μερίδας τῶν χριστιανῶν: ὅλα τὰ μεταγενέστερα χρονικὰ τὸν κοσμοῦν μὲ ἀπαξιωτικὰ ἐπίθετα (*βάρβαρος, ἀλλόθρησκος, σκυθογενής, Τριβαλός*)· τὸ συνοδικὸ μάλιστα ψήφισμα τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1488 τὸν χαρακτηρίζει «φαῦλο» (βλ. πιὸ πάνω «Μνεία»).

π. 59

1475, ἄνοιξη

Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα παραχώρησης τῆς ἐξαρχίας Μουδανιῶν.

Ὁ πατριάρχης ἐκχωρεῖ τὴν πατριαρχικὴ ἐξαρχία τῶν Μουδανιῶν στὸν πρώην μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως.

Μνεία. «δέδωκεν ταύτην [τὴν ἐξαρχία Μουδανείων]... πρὸς τὸν πρώην ἱερώτατον μ(ητ)ροπολίτην Ἀδ[ρια]ν[ουπόλεως]»: Σύνοδος, Πιττάκιο, ἀρχὲς – ἄνοιξη 1476, MM, *Acta* 2, σ. 572· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 86 στ. 5-7· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 18, σ. 147-148 στ. 5-7.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι στὸ σύντομο διάστημα τῆς πατριαρχίας του ὁ Ραφαὴλ θὰ ἀλλάξει καὶ πάλι τὸ καθεστὼς τῶν Μουδανιῶν (βλ. τὴν πράξη ***π. 60***), πρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὴν πράξη παραχώρησης τῆς ἐξαρχίας στὸν πρώην Ἀδριανουπόλεως στοὺς πρώτους μῆνες τῆς πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 485 [β΄ ἔκδ. σ. 365]· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 18· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 87-93.

Σχολιασμός. Τὰ Μουδανιὰ χτίστηκαν κοντὰ στὰ ἐρείπια τῆς βυζαντινῆς Ἀπάμειας, ὅταν αὐτὴ καταστράφηκε ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Ὀσμὰν τὸ 1318. Τὴν πνευματικὴ προστασία τοῦ ἐναπομείναντος χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τὸ Πατριαρχεῖο τὴν ἀνέθεσε τότε στὸν πλησιόχωρο μητροπολίτη Προύσης (MM, *Acta* 1, σ. 80-81, *Register* 1, ἀρ. 55, σ. 356 καὶ 358, DARROUZÈS, *Regestes* V, N. 2086). Τὸ ὄνομα τοῦ πρώην ἀρχιερέα Ἀδριανουπόλεως ποὺ ἔγινε ἔξαρχος Μουδανιῶν δὲν ἀναφέρεται στὸ κείμενο ποὺ παραδίδει τὴ μνεία. Οἱ δύο γνωστοὶ ἀρχιερεῖς Ἀδριανουπόλεως ποὺ εἶναι πλησιέστεροι στὴ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου εἶναι ὁ Θεοφάνης, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει τὴν πράξη τῆς ἀθωώσεως τοῦ

Συμεὼν τὴν 10η Ὀκτωβρίου τοῦ 1474 (***π. 52***) καὶ ὁ Μακάριος, ποὺ ὑπογράφει στὶς 15 Ἰανουαρίου 1467 τὴν πράξη ἀθωώσεως τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ (***π. 42***). Ἐνδεχομένως ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ἦταν ὁ ἀνώνυμος πρώην Ἀδριανουπόλεως στὸν ὁποῖο ἐκχωρήθηκε ἡ ἐξαρχία Μουδανιῶν.

π. 60

1475, τέλη

Πατριαρχικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴ μετατροπὴ τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας Μουδανιῶν σὲ μητρόπολη.

Ὁ πατριάρχης ἀποφασίζει νὰ ἀλλάξει τὸ ἐξαρχικὸ καθεστὼς τῶν Μουδανιῶν, νὰ τὰ μετατρέψει σὲ μητρόπολη καὶ νὰ χειροτονήσει ἀρχιερέα τὸν πρώην πρωτέκδικο Μουδανιῶν.

Μνεία. «Ὀλίγου δὲ καιροῦ παρελθόντος... [ἀπὸ τὴν ἐκχώρηση τῆς ἐξαρχίας, ὁ Ραφαὴλ] κεχειροτόνηκεν μ(ητ)ροπολίτην αὐτόθι τὸν πρώην Μουντανείων προτέκδικον»: Σύνοδος, Πιττάκιο, ἀρχὲς – ἄνοιξη 1476, MM, *Acta* 2, σ. 572-573· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 86 στ. 8-10· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 18, σ. 147-148 στ. 8-10 (***π. 62***).

Χρονολόγηση. Ἡ πράξη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ἐνιαύσιο διάστημα τῆς πατριαρχίας τοῦ Ραφαήλ. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ πράξη αὐτὴ ἔγινε μετὰ τὴν ἀπόφασή του νὰ ἀποδώσει τὴν ἐξαρχία στὸν «πρώην Ἀδριανουπόλεως» (βλ. ***π. 59***), θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ὕστερο διάστημα τῆς πατριαρχίας του καὶ ὄχι στοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1475. Ὑπὲρ τῆς ἄποψης αὐτῆς συνηγορεῖ ἡ πληροφορία πώς, ὅταν ὁ ἔξαρχος πληροφορήθηκε τὴ μετατροπὴ τοῦ καθεστῶτος, ἦρθε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ διεκδικήσει τὰ δικαιώματά του ἀλλὰ δὲν βρῆκε πλέον ἐκεῖ τὸν Ραφαήλ, καθὼς εἶχε ἤδη ἐκδιωχθεῖ.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Σφάλματα*, σ. 82· ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 485 [β΄ ἔκδ. σ. 365]· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 18· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 87-93· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχίες*, σ. 87.

Σχολιασμός. Ἡ αἰτία τῆς «σπουδῆς» τοῦ Ραφαὴλ νὰ μετατρέψει σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα τὸ ἐξαρχικὸ καθεστὼς τῶν Μουδανιῶν σὲ μητρόπολη ἴσως νὰ ἑρμηνεύεται ἀπὸ τὴν προσπάθειά του νὰ συγκεντρώσει χρήματα προκειμένου νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἐπερχόμενη προθεσμία ἐκπλήρωσης τῶν φορολογικῶν του ὑποχρεώσεων πρὸς τὴν Πύλη.

π. 61

1475, ἀρχὲς – **1476**, ἀρχὲς

Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνει τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει, ὅπως ἔκανε καὶ ὁ προκάτοχός του, πὼς ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωση αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἔναντι τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ τώρα χρησιμοποιεῖται ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μνεία. «γράμματα τίμια π(ατ)ριαρχικὰ... τοῦ τε κυροῦ Ῥαφαὴλ... δι᾽ ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θ(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλι(κῆς) μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ΄, Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγηση. Τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη ποὺ παραδίδει τὴ μνεία δὲν ἀναφέρει χρονολογίες τῶν πράξεων, παραθέτει μόνο τὰ ὀνόματα τῶν προηγηθέντων πατριαρχῶν ποὺ ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ραφαήλ. Τὸ χρονολογοῦμε λοιπὸν στὸ διάστημα τῆς ἐνιαύσιας πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Πολλοὶ ἦταν οἱ πατριάρχες ποὺ ἐπικύρωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὴ Σωζόπολη μὲ ἐκεῖνον τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως (βλ. ***π. 35*, π. 44, π. 57***). Προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ διευθέτηση ποὺ προσέκρουε σὲ ἀμφισβητήσεις καὶ ἀπαιτοῦσε συχνὴ ἐπικύρωση.

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

ἀρχὲς – ἄνοιξη 1476

«ὅτε π(ατ)ριάρχης γένηται καὶ σύνοδος τελεία συγκροτηθῇ»
Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα, ἀρχὲς – ἄνοιξη 1476

π. 62

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδικὴ ἀπόφαση σχετικὴ μὲ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστὼς τῶν Μουδανιῶν.

Ἡ σύνοδος ἀνακοινώνει στοὺς κληρικοὺς τῶν Μουδανιῶν ὅτι ἡ τύχη τοῦ ἐξαρχικοῦ καθεστῶτος τῆς περιοχῆς θὰ ἀποφασιστεῖ ὁριστικὰ ὅταν ἐκλεγεῖ νέος πατριάρχης καὶ θὰ ἔχει συγκροτηθεῖ «τελεία» σύνοδος. Τότε θὰ κριθεῖ ἂν θὰ παραμείνουν τὰ Μουδανιὰ μητρόπολη, ὅπως ἀποφάσισε πρὶν ἀπὸ λίγο διάστημα ὁ Ραφαήλ, ἢ θὰ τοὺς ἀποδοθεῖ καὶ πάλι τὸ καθεστὼς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας ποὺ εἶχαν. Ὡς τότε ὁ οἰκονόμος θὰ ἐκτελεῖ χρέη προσωρινοῦ ἐπιτρόπου.

Π α ρ ά δ ο σ η . Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ἀντεστραμμένα ὡς φ. 224^{v} στὸ χφ Vind. hist. gr. 48· βλ. ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἑπ.

Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η . *† Ἐντιμότατοι κληρικοὶ τῶν Μουντανείων καὶ ἐξῆς.*
I n c i p i t . *Πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κείμενο, ὁ Ραφαὴλ εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ ἀκόμα δὲν εἶχε ἐκλεγεῖ νέος πατριάρχης, ἡ ἀπόφαση ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν σύνοδο στὸ διάστημα τῆς μεσοπατριαρχείας ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Ραφαὴλ ὡς τὴν ἐκλογὴ τοῦ Μαξίμου Γ΄. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 18 σημ. 2, τὴν ἀποδίδει λανθασμένα στὰ χρόνια τῆς πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου Γ΄· εἶναι ὡστόσο φανερὸ ἀπὸ ἐσωτερικὸ τεκμήριο (στ. 25-26) ὅτι ἡ συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφαση ἐκδίδεται σὲ περίοδο μεσοπατριαρχείας.

Ἔ κ δ ο σ η . ΜΜ, *Acta* 2, σ. 572-573· νεότερη διπλωματικὴ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 86 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 18, σ. 147-148.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχίαι*, σ. 148· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 18· DARROUZÈS, *Registre*, σ. 139-140· ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 87-93· ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 208-211.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ παλαιότερη ἀναφορὰ ὅτι τὰ Μουδανιὰ ἦταν πατριαρχικὴ

ἐξαρχία παραδίδεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ κείμενο, κατὰ συνέπεια δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἐκτιμήσουμε ἂν ἡ διατύπωση, ὅτι τὰ Μουδανιὰ ἦταν «πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν χρόνων» πατριαρχικὴ ἐξαρχία, κυριολεκτεῖ καὶ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστὼς ἀνάγεται στὸ μακρινὸ παρελθόν. Ἡ μετατροπὴ πάντως τοῦ ἐξαρχικοῦ καθεστῶτος τῶν Μουδανιῶν ἀπὸ ἕναν ἀμφισβητούμενο πατριάρχη, τὸν Ραφαήλ, ποὺ παρέμεινε ἄλλωστε γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα στὴ θέση του, δὲν θεωρήθηκε ἀπὸ τὴ σύνοδο ὁριστικὴ καὶ ἀμετάκλητη, καθὼς μάλιστα ὁ ἀδικηθεὶς ἔξαρχος, ὁ πρώην μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ἀπειλοῦσε νὰ διεκδικήσει τὰ δικαιώματά του «καὶ ἑτέρῳ τινὶ τρόπῳ» (στ. 16). Γιὰ νὰ ἀποφύγει λοιπὸν ἡ σύνοδος μιὰ τέτοια ἐξέλιξη, ἐμπόδισε τὸν πρώην ἔξαρχο νὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ παραπέμποντας τὴν εὐθύνη τῆς ὁριστικῆς λύσης τοῦ ζητήματος στὸν ἑπόμενο πατριάρχη. Ὅπως γνωρίζουμε (**π. 66**), ὅταν ἐξελέγη ὁ Μάξιμος Γ' μία ἀπὸ τὶς πρῶτες πράξεις του ἦταν νὰ ἐπαναφέρει τὸ ἐξαρχικὸ καθεστὼς στὰ Μουδανιὰ καὶ νὰ τὰ ἀποδώσει ξανὰ στὸν πρώην Ἀδριανουπόλεως, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπιλεγεῖ ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Ραφαὴλ (**π. 59**) ὡς ἔξαρχος τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

π. 63

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδικὴ «διάκρισις» γιὰ τὴ διευθέτηση οἰκονομικῶν ζητημάτων μεταξὺ ἀρχιερέων.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ ἔγκληση τοῦ μητροπολίτη Ριζαίου, καλεῖ τὸν μητροπολίτη Τορνόβου νὰ καταβάλει στὸν Ριζαίου, ὡς ἐγγυητὴ χρέους του, τὸ ποσὸ τὸ ὁποῖο ἐκεῖνος πλήρωσε στοὺς δανειστές του καθὼς καὶ τοὺς τόκους μὲ τοὺς ὁποίους ἐπιβαρύνθηκε. Ἡ διευθέτηση τῆς ὑποθέσεως νὰ γίνει εἴτε μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ὀφειλόμενου ποσοῦ εἴτε μὲ τὴν αὐτοπρόσωπη ἔλευση τοῦ ὀφειλέτη, στὴν περίπτωση ποὺ ἀμφισβητεῖ τὸ ὕψος τοῦ ποσοῦ. Ἄλλως ὁ Ριζαίου θὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ γιὰ νὰ διεκδικήσει τὶς ἀπαιτήσεις του, ἐνῶ ἡ σύνοδος θὰ ἐπιβάλει στὸν ἀρχιερέα τοῦ Τορνόβου τὸ «ἐπιτίμιον τῆς παρακοῆς καὶ τῆς καταφρονήσεως».

Π α ρ ά δ ο σ η. Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ἀντεστραμμένα ὡς φ. 224r στὸ χφ Vind. hist. gr. 48· βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἑπ.

Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η. *† Πανιερώτατε μητροπολίτα Τορνόβου καὶ τὰ ἑξῆς.*
I n c i p i t. *Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ῥοιζαίου*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Δεδομένου ὅτι, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κείμενο, ὁ Ραφαὴλ

εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα ἐκλεγεῖ νέος πατριάρχης, ἡ ἀπόφαση ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ σύνοδο στὸ διάστημα τῆς μεσοπατριαρχείας.

Ἔ κ δ ο σ η. ΜΜ, *Acta* 2, σ. 570-571· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 94-95 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 19, σ. 149-151.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 96-98· ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, *Νομολογία*, Ι, σ. 127-128· ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Θράκη*, σ. 241-242.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Στὸ κείμενο δὲν δηλώνονται τὰ ὀνόματα τῶν ἐμπλεκόμενων ἀρχιερέων· ὁ μητροπολίτης Τορνόβου ἴσως νὰ εἶναι ὁ Παγκράτιος, τὸν ὁποῖο ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογράφει σὲ συνοδικὴ πράξη τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1474 (**π. 52** καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 128 στ. 70). Τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Ριζαίου δὲν μᾶς εἶναι γνωστό. Ἐπιθυμία τῆς συνόδου ἦταν ἡ οἰκονομικὴ διαφορὰ τῶν δύο ἀρχιερέων νὰ διευθετηθεῖ στὸ πλαίσιο τῆς Ἐκκλησίας· ἀναγνωρίζει ὅμως πὼς ἂν ὁ Ριζαίου δὲν ἱκανοποιηθεῖ, θὰ μπορεῖ νὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχή. Εἶναι προφανὲς πὼς ἡ σύνοδος εἶχε καταρχὴν πεισθεῖ γιὰ τὴν ἐνοχὴ τοῦ Τορνόβου, τοῦ ἔδωσε ὅμως μιὰ διέξοδο γιὰ νὰ διευθετήσει τὴν ὑπόθεσή του, ὥστε νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ προσφυγὴ στὸν ὀθωμανὸ δικαστή, ἐνέργεια ποὺ θὰ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἐπιβολὴ ἐπιτιμίου γιὰ ἀνυπακοὴ στὴν ἀπόφαση τῆς συνόδου.

π. 64

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδικὴ «διάκρισις» μὲ τὴν ὁποία καλοῦνται στὸ συνοδικὸ δικαστήριο κληρικοὶ τῆς μητροπόλεως Μηδείας.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ ἔγκληση τοῦ μητροπολίτη Μηδείας, καλεῖ τὸν σκευοφύλακα, τὸν χαρτοφύλακα καὶ τὸν σακελλίου τῆς ἰδίας μητροπόλεως νὰ ἔλθουν σὲ τακτὴ προθεσμία στὴν Κωνσταντινούπολη προκειμένου νὰ ἀπολογηθοῦν γιὰ τὶς κατηγορίες ποὺ διατύπωσε ἐναντίον τους ὁ μητροπολίτης. Καλοῦνται ἀκόμη νὰ ἔλθουν γιὰ νὰ καταθέσουν ὡς μάρτυρες ὁ οἰκονόμος καὶ ὁ σακελλάριος. Οἱ ἐγκαλούμενοι πρέπει νὰ φέρουν μαζί τους τὸ ὠμοφόριο καὶ τὰ ἐπιμάνικα τοῦ ἀρχιερέα τῆς Βιζύης ποὺ κρατοῦν ὡς ἐνέχυρο.

Π α ρ ά δ ο σ η. Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ὡς φ. 224r στὸ χφ Vind. hist. gr. 48· βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἑπ.

Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η. *† Οἱ ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μ(ητ)ροπόλ<ει> τῆς Μηδείας εὑρισκόμενοι ἐντι<μότατοι> κληρικοί.*

I n c i p i t . *Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης ὑμῶν, ἀναστὰς*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ παρασχέδιο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς ἀπόφασης, καθὼς συνυφαίνεται στὸ ἴδιο φύλλο μὲ ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο δηλώνεται πὼς ὁ Ραφαὴλ εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ ἀκόμα δὲν εἶχε ἐκλεγεῖ νέος πατριάρχης (***π. 62***), ἐπιτρέπει νὰ τὸ χρονολογήσουμε στὴν περίοδο τῆς μεσοπατριαρχείας ποὺ ἀκολούθησε τὴν πτώση τοῦ Ραφαήλ.

Ἔ κ δ ο σ η . ΜΜ, *Acta* 2, σ. 571-572· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 99-100 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 20, σ. 153-154

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 100-103.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ μητροπολίτης Μηδείας ποὺ προσφεύγει στὴ σύνοδο εἶναι ὁ Νεόφυτος, ἀφοῦ τὸν ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογράφει καὶ τὸ 1474 σὲ συνοδικὴ πράξη τῆς 10ης Ὀκτωβρίου (***π. 52*** καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 129 στ. 81) καὶ τὸ 1477, σὲ σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ Ἰουνίου (***π. 68*** καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 23, σ. 163 στ. 67). Ἄξιο παρατήρησης εἶναι ὅτι ἡ σύνοδος ἀπευθύνεται ὄχι στοὺς ἐγκαλουμένους ἀλλὰ στοὺς κληρικοὺς τῆς Μηδείας, μὲ τὴν παρότρυνση νὰ «ἀναγκάσουν» τοὺς προφανῶς δυστροποῦντες ὀφφικιαλίους νὰ προσέλθουν στὴ σύνοδο. Μὲ τὴ μεθόδευση αὐτὴ ἡ σύνοδος ὑπολογίζει πὼς θὰ ἀσκηθεῖ μεγαλύτερη πίεση στοὺς τρεῖς ὀφφικιαλίους. Στὴν ὑπόθεση ἐμπλέκεται καὶ ὁ μητροπολίτης Βιζύης χωρὶς νὰ γνωρίζουμε ἀκριβῶς τὸ λόγο. Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐγκαλούμενοι κρατοῦν ἄμφιά του ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε εἴτε πὼς ὁ ἀρχιερέας εἶχε ἐγγυηθεῖ γιὰ τὸν μητροπολίτη Μηδείας καταθέτοντας ὡς ἐνέχυρο τὰ ἄμφια εἴτε πὼς εἶχαν περιέλθει στὴν κατοχὴ τοῦ Μηδείας, ὁ ὁποῖος καὶ τὰ ἔδωσε ὡς ἐνέχυρο. Ἡ σύνοδος πάντως ἐπισημαίνει πὼς πρέπει νὰ ἐπιστραφοῦν μόλις διευθετηθεῖ ἡ ὑπόθεση.

ΜΑΞΙΜΟΣ Γ΄

ἄνοιξη 1476 – 3 Ἀπριλίου 1482

π. 65

1476, ἄνοιξη

Ἐκλογὴ τοῦ Μανουὴλ Χριστώνυμου, πρώην μεγάλου ἐκκλησιάρχου, ὡς πατριάρχη μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος.

Ἐκλέγεται ἀπὸ τὴ σύνοδο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὁ διατελέσας μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστώνυμος καὶ μετονομάζεται σὲ Μάξιμο.

Μνεία. «Κοινῆς οὖν βουλῆς γεναμένης καὶ συνόδου συγκροτηθείσης, ἐποίησαν πατριάρχην τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην, μετονομάσαντες αὐτὸν Μάξιμον», *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 32 στ. 26, σ. 33 στ. 1-2· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 25· «Μάξιμος ὁ λόγιος, καὶ σοφώτατος πολλά. Θεοῦ σοφία, κοινῇ γνώμῃ ἐψήφισαν αὐτὸν τὸν θεολογικώτατον Μάξιμον, ὁ ὁποῖος ἦτον μέγας ἐκκλησιάρχης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ταύτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνόματι Μανουήλ... Ἔκαμαν δὲ αὐτὸν τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην καλόγερον, καὶ ἐμετ' ὀνόμασαν αὐτόν, Μάξιμον», *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 131· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιβ'.

Χρονολόγηση. Δὲν παραδίδεται ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς ἀνόδου τοῦ Μαξίμου. Γίνεται γενικὰ δεκτὸ πὼς ἡ ἄνοδός του πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν ἄνοιξη τοῦ 1476. Ὁ Laurent ἀξιοποιώντας κάποιο στοιχεῖο ποὺ ἀναγράφεται σὲ ἕναν κατάλογο τῶν μετὰ τὴν Ἅλωση πατριαρχῶν ἔχει ὑποστηρίξει, ὅτι ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐνθρόνισης τοῦ Μαξίμου ἦταν ἡ 14η Μαρτίου 1476 (LAURENT, *Les premiers*, σ. 263 σημ. 1).

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 33-39.

Σχολιασμός. Γνωρίζουμε πὼς στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 ἡ σύνοδος ἀποφάσισε τὴν καθαίρεση, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχη Μανουὴλ Χριστώνυμου (***π. 55***), ἐκείνου ποὺ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1476 θὰ ἀνέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Πρέπει ὅμως νὰ θεωρήσουμε δεδομένο πὼς πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκλογή του ἡ σύνοδος, τὴν ἴδια μέρα ἢ σὲ ἄλλη συνεδρία, ἀποφάσισε τὴν ἄρση τῆς καθαιρέσεώς του. Ἐξωτερικὴ ἔνδειξη τῆς ἄρσης τῆς καθαιρετικῆς ἀποφάσεως ἀποτελεῖ

τὸ γεγονός, πῶς ἀπὸ τὰ σωζόμενα ὡς σήμερα σχετικὰ φύλλα τοῦ ἱεροῦ κώδικα ἔχει ἀποσπαστεῖ τὸ φύλλο στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν οἱ ὑπογραφὲς ἐκείνων ποὺ συμμετεῖχαν στὴ σύνοδο καὶ ἀποφάσισαν τὴν καθαίρεση (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὴν ***π. 55*** «Σχολιασμός»). Σύμφωνα μὲ τὰ Χρονικὰ τοῦ 16ου αἰώνα, ὁ Μανουὴλ Χριστώνυμος πρὶν χειροτονηθεῖ πατριάρχης ἔγινε μοναχὸς καὶ ἀνῆλθε τοὺς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης.

π. 66

1476, ἄνοιξη

Πιττάκιο σχετικὸ μὲ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστὼς τῶν Μουδανιῶν.

Ὁ πατριάρχης γνωστοποιεῖ στοὺς κληρικοὺς τῶν Μουδανιῶν ὅτι ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύνοδος ἀποφάσισαν νὰ παραμείνει ἡ περιοχὴ αὐτὴ πατριαρχικὴ ἐξαρχία, ἐπειδὴ οὐδέποτε στὴν ἱστορία της ὑπῆρξε μητρόπολη. Παράλληλα τοὺς ἀνακοινώνει τὴν ἀπόφασή του νὰ ἀποδώσει τὴν ἐξαρχία σὲ ἐκεῖνον ποὺ εἶχε ὁρίσει ὁ προκάτοχός του Ραφαήλ, τὸν πρώην μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως, καὶ καλεῖ τοὺς χριστιανοὺς νὰ τοῦ ἀπονέμουν σεβασμὸ καὶ τὰ «συνήθη δίκαια».

Παράδοση. Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ἀντεστραμμένα ὡς φ. 224^{r} στὸ χφ Vind. hist. gr. 48. Περιγραφὴ τοῦ συγκεκριμένου φύλλου ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἑπ.

Προσφώνηση. *† Οἱ ἐν τῇ π(ατ)ριαρχικῇ ἐξαρχίᾳ τῶν Μουντανείων καὶ τῶν λοιπῶν π(ατ)ριαρχικῶν καστελλ<ίων> εὑρισκόμενοι ἐντιμότατοι κληρικοί, κατὰ πν(εῦμ)α υἱοὶ τῆς ἡμῶν <μετριότητος>.*
Incipit. *Ἐπεὶ εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριο)ς*

Χρονολόγηση. Στὸ κείμενο ὑπάρχει ἐσωτερικὸ τεκμήριο πῶς ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ ἐξαρχικοῦ καθεστῶτος τῶν Μουδανιῶν ἔγινε στὸ πρῶτο διάστημα μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Μαξίμου: «ἐπεὶ εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριο)ς... καὶ ἀνεδεξάμεθα τὴν προστασίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας»· προφανῶς ἡ ἀπόφαση πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ λίγο μετὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Μαξίμου, δηλαδὴ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1476.

Ἔκδοση. ΜΜ, *Acta* 2, σ. 573-574· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 104-105 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 21, σ. 157-158.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχίαι*, σ. 148· DARROUZÈS, *Registre*, σ. 139-140· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 105-107.

Σχολιασμός. Σχετικὰ μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Μαξίμου, πῶς ἡ περιοχὴ τῶν Μουδανιῶν οὐδέποτε ὑπῆρξε μητρόπολη, βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν ***π. 62*** «Σχο-

λιασμός». Ὁ νεοεκλεγεὶς πατριάρχης, μολονότι ἐκφράζεται ἀπαξιωτικὰ γιὰ τὸν προκάτοχό του ἀποκαλώντας τον «σκυθογενῆ καὶ βάρβαρον», ἀποδέχεται νὰ ἀποδώσει τὴν ἐξαρχία τῶν Μουδανιῶν στὸ πρόσωπο ποὺ ἐκεῖνος εἶχε ἐπιλέξει, τὸν πρώην μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως.

π. 67

1477, Μάρτιος
Λύση ἀφορισμοῦ τοῦ ἄρχοντος Μανουὴλ Ἀμπέρτου.

Ὅταν εἶχε πλέον ἀποσυρθεῖ στὴ μονὴ τῆς Κοσίνιτσας ὁ πατριάρχης Διονύσιος, εἶχε ἀφορίσει μὲ «γράμμα ἴδιον» τὸν ἄρχοντα Μανουὴλ Ἀμπέρτο, ἐπειδὴ εἶχε ἀποφανθεῖ ὅτι ὁ τόπος Μαρίσκη δὲν ἀνῆκε στὴν Κοσίνιτσα ἀλλὰ στὴ μονὴ Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Παλαιὰ ὅμως γράμματα ἔδειξαν πὼς ἡ Μαρίσκη ὑπαγόταν πάντοτε στὴ μονὴ Διονυσίου. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Ἀμπέρτου λοιπὸν λύεται ὡς ἀσύστατος καὶ ἀπειλεῖται μὲ ἀφορισμὸ ὅποιος συνεχίσει νὰ παραπλανᾶ τὸν πρώην πατριάρχη μὲ ψευδεῖς πληροφορίες.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γράμματος ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἐπιγραφή. *† Μάξιμος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.*
Incipit. *† Ἐπειδὴ ἀπὸ λόγων τινῶν χαιρεκάκων*
Μηνολόγιο. *† Μηνὶ Μαρτίῳ ἰν(δικτιῶν)ος ιης †*

Χρονολόγηση. Στὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται πὼς ἐκδόθηκε τὸν Μάρτιο τῆς «ἰν(δικτιῶν)ος ιης», ἐπὶ πατριαρχίας Μαξίμου. Δεδομένου ὅτι ὁ Μάρτιος τῆς 10ης ἰνδικτιῶνας συμπίπτει μὲ τὸ ἔτος 1477, ἡ χρονολόγηση καὶ ἡ ἀπόδοσή της στὸν Μάξιμο Γ΄ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀσφαλής. Δέκατη ἰνδικτιῶνα συνέπεσε καὶ

Μηνολόγιο τοῦ Μαξίμου Γ΄ στὴν ***π. 67***

στὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου Δ΄· τὴν ἐπιχειρηματολογία ὅμως τοῦ Οἰκονομίδη γιὰ τὸ ὅτι ἡ πράξη πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Μάξιμο Γ΄ βλ. στὸ *Actes de Dionysiou*, σ. 167.

Ἔκδοση. *Actes de Dionysiou*, σ. 169-170· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 22, σ. 159-160.

Βιβλιογραφία. *Actes de Dionysiou*, ὅπου καὶ πληροφορίες γιὰ τὸν Ἀμπέρτο καὶ τὶς δραστηριότητές του τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ὁριοθέτηση τῶν μετοχίων τῶν μονῶν.

Σχολιασμός. Γιὰ τὴ στενὴ σχέση ποὺ συνέδεε τὸν πατριάρχη Διονύσιο μὲ τὴ μονὴ Κοσινίτσης βλ. καὶ ὅσα σημειώνονται στὸ «Σχολιασμὸ» τῆς ἑπόμενης πράξης. Ἡ διεκδίκηση τῆς Μαρίσκης ἀπὸ τὴ μονὴ Κοσινίτσης ἀνάγεται στὸν 14ο αἰώνα. Ὅσο γιὰ τὴν ἰδιότητα ὑπὸ τὴν ὁποία ἀναμείχθηκε στὴ διαμάχη τῶν δύο μονῶν ὁ «ἄρχων Μαννουὴλ Ἀμπέρτος» βλ. ὅσα σημειώνει ὁ Οἰκονομίδης, *Actes de Dionysiou*, σ. 168-169.

π. 68

1477, Ἰούνιος

Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτσης.

Ἐπειδὴ ἡ μονὴ Κοσινίτσης τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τὴν ἵδρυσή της ἦταν πατριαρχικὸ σταυροπήγιο, κινδύνευσε ὅμως «διαφθαρῆναι ὑπὸ τοῦ ἀλλοεθνοῦς καὶ βαρβάρου [πατριάρχου] Ῥαφαήλ», ὁ πρώην πατριάρχης Διονύσιος ζήτησε νὰ ἐπικυρωθοῦν τὰ προνόμια τῆς μονῆς. Μὲ τὸ σιγιλλιῶδες αὐτὸ γράμμα ὁ πατριάρχης Μάξιμος καὶ ἡ σύνοδος ἐπιβεβαιώνουν τὰ παλαιὰ προνόμια ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴ σταυροπηγιακή της ἀξία καὶ ἐπισημαίνουν τὸ ἀνεπηρέαστον καὶ τὸ ἀκαταπάτητον ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν πλησιόχωρων ἀρχιερέων. Τὰ ἴδια προνόμια ἐπιφυλάσσονται καὶ γιὰ τὰ ὑπαγόμενα στὴ μονὴ σταυροπηγιακὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Βρανόκαστρο καὶ τῆς Παναγίας τῆς Ἡλιοκάλλου στὶς Σέρρες. Ἡ μονὴ θὰ ἀποφασίζει ποιὸς ἀπὸ τοὺς πλησιόχωρους ἀρχιερεῖς θὰ χειροτονεῖ τοὺς ἀναγνῶστες τῶν μονῶν ποὺ θὰ καταλάβουν ἱερατικοὺς βαθμούς· ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαία συνήθεια ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς, ποὺ θὰ ἐκλέγεται ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα, θὰ ὀνομάζεται πρωτοσύγκελλος καὶ ἀρχιμανδρίτης καὶ θὰ χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν πατριάρχη.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ σιγιλλίου, ποὺ σωζόταν ὡς τὸ 1917 στὴ μονή, σήμερα λανθάνει. Τὸ κείμενό του τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ ἔκδοση τοῦ 1886 τοῦ Παπαδόπουλου-Κεραμέως (βλ. Ἔκδοση). Ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται στὸ χφ Vat. gr. 2416, φ. 181r-182r.

Ἐπιγραφή. *† Μάξιμος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Incipit. *Ὁ πρὸ ἡμῶν ἁγιώτατος πατριάρχης*

Χρονολογία. *ἐν ἔτει ͵ς^{φ}ϡ^{φ}πε^{φ}, μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος ι^{ης}: †*

Ὑπογραφές. *† Μάξιμος ταπεινὸς ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.*

† Ὁ... Ἐφέσου, Νεόφϋτος, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἡρακλείας· † Ὁ Χαλκηδόνος Ἰωσήφ· † Ὁ Κορίνθου Ἰωακείμ· † Ὁ Ἀγχιάλου Ἰγνάτιος· † Ὁ... Μεσημβρίας Παχώμιος· † Ὁ... Νεόφητος Προύσσης· † Ὁ Μηδείας Νεώφυτος· † Ὁ... Περιθεωρίου Ἰωσήφ· † Ὁ... Ναῦπάκτου Δωρόθεος: †

Χρονολόγηση. Ἡ ἀναγραφόμενη στὸ κείμενο δεκάτη ἰνδικτιώνα συνδυαζόμενη μὲ τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6985 ὁδηγεῖ στὸν Ἰούνιο τοῦ 1477.

Ἔκδοση. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 18-20 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 32-34]· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 23, σ. 162-164.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 13-16· VAILHÉ, *Philippes*, σ. 267-268· LEMERLE, *Philippes*, σ. 255-256· LAURENT, *Εἰκοσιφοίνισσα*, στλ. 408· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Σημειώματα*, σ. 97-115· ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 34· ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 112· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 280· DUNN, *Topography*, σ. 314 ἑπ.· ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Βρανόκαστρο*, σ. 847-848· ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Μοναστήρια*, σ. 106-115 καὶ 134-140.

Σχολιασμός. Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τοῦ Πελοποννήσιου πρώην πατριάρχη Διονυσίου γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῶν προνομίων τῆς μονῆς τοῦ Παγγαίου ὀφείλεται στὴ στενὴ σχέση ποὺ εἶχε ἀναπτύξει μὲ τὸ μοναστήρι· ἄλλωστε ἐκεῖ κατέφυγε μετὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο στὰ τέλη τοῦ 1471 καὶ στὴν ἴδια μονὴ θὰ καταφύγει τὸ 1490 ἐγκαταλείποντας γιὰ δεύτερη φορὰ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἐκεῖ θὰ ἀφήσει τὰ βιβλία του, ὅπως καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ κτητορικὸ αὐτόγραφο σημείωμά του ποὺ σώζεται στὸ χειρόγραφο Κοσινίτσης 249, σήμερα Dujčev 155 (βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 280 καὶ 284). Γιὰ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διασωρίτου στὸ Βρανόκαστρο βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν ***π. 51***, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἡ μονὴ Παναγίας Ἡλιοκάλλου, ἡ ὁποία βρισκόταν ἐκτὸς τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν τῆς πόλεως Σερρῶν, μαρτυρεῖται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὰ σωζόμενα μεταβυζαντινὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα.

π. 69

1476, ἄνοιξη – **1477**, Αὔγουστος

Ἐνταλτήριο γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐκχωροῦνται οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου ὡς πατριαρχικὲς ἐξαρχίες.

Ὁ πατριάρχης Μάξιμος ἐκχωρεῖ στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ὡς πατριαρχικὲς ἐξαρχίες οἰκισμοὺς τῆς νότιας Πελοποννήσου· ἀνάμεσα σὲ αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ Μέγας Ζυγός.

Μνεία. «Εἴδομεν... καὶ τὴν γραφὴν τοῦ πρὸ ἡμῶν πατριάρχου κὺρ Μαξίμου ἣν καὶ ἡμεῖς ἐπιβεβαιοῦμεν»: Συμεὼν Α΄, Πιττάκιο, 1483/1484, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 26-27.

Χρονολόγηση. Τὸ γεγονὸς πὼς οἱ οἰκισμοὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς τῆς νότιας Πελοποννήσου ἐκχωρήθηκαν στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ἀπὸ τὸν προκάτοχο τοῦ Συμεών, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης τὸ δηλώνει (***π. 80***), δίνει ὡς ὅριο post quem τὴν ἄνοιξη τοῦ 1476, ὅταν ἐκλέχθηκε πατριάρχης ὁ Μάξιμος Γ΄. Ὅριο ante quem ἀποτελεῖ ὁ Αὔγουστος τοῦ 1477, ὅταν ἡ μεγάλη σύνοδος ποὺ συνῆλθε τότε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀποφάσισε, μεταξὺ ἄλλων, νὰ ἀναθεωρήσει τὸ «Κατάστιχον» τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (***π. 71***) καὶ νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ τὴν ἐξαρχία τοῦ Μεγάλου Ζυγοῦ.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Μάξιμος*, σ. 4· ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 197-198.

Σχολιασμός. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ πότε οἱ ἀναφερόμενοι οἰκισμοὶ ὑπάγονταν στὸ καθεστὼς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας, πρέπει πάντως ἡ ὑπαγωγή τους νὰ συσχετίζεται μὲ τὴ σχετικὰ πρόσφατη κατάκτηση τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς. Τὸ ἐνταλτήριο γράμμα τοῦ πατριάρχη Μαξίμου πρὸς τὸν Ἰωάσαφ, στὸ ὁποῖο θὰ ἀναφέρονταν πιὸ συγκεκριμένες πληροφορίες, δὲν σώζεται. Γιὰ τὴ μετέπειτα τύχη τῶν ἐξαρχικῶν οἰκισμῶν τῆς περιοχῆς βλ. ***π. 80***.

π. 70

1477, Αὔγουστος

Ἀποφάσεις «μεγίστης» συνόδου προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν διάφορα ζητήματα.

Ἡ μεγίστη σύνοδος στὴν ὁποία κλήθηκαν νὰ συμμετάσχουν ἀρχιερεῖς ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες Ἀνατολῆς καὶ Δύσης ἔλαβε ἀποφάσεις ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἡ ρητὴ ἀπαγόρευση τῆς σιμωνίας ἀλλὰ καὶ ζητήματα

σχετικὰ μὲ τὸ οἰκογενειακὸ δίκαιο καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν Ὀρθοδόξων καθὼς καὶ τὴ στάση καὶ τὴ συμπεριφορά τους ἔναντι τῶν Ὀθωμανῶν.

Μνεία. «Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν, ἐν τῇ πατριαρχείᾳ τοῦ ἀοιδίμου π(ατ)ριάρχου κῦρ Μαξίμου ἐκείνου, συνελθόντων τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα ζητημάτων, ὧν ἦν ἓν καὶ τὸ κατὰ τὴν σιμωνιακὴν νόσον»: Συμεὼν Α΄, Συνοδικὸν ψήφισμα, Μάιος 1484· ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135 στ. 1-4· *Ἐπίσημα*, σ. 195 στ. 1-4· «Ἐπὶ τῶν καιρῶν τοῦ... π(ατ)ριάρχου κυροῦ Μαξίμου... συνόδου μεγίστης τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς δύσεως καὶ ἀνατολῆς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων συγκροτηθείσης πολλά τε ἄλλα τῶν ἐκκλησιαστικῶν τεθεώρηται καὶ τῆς προσηκούσης διευλυτώσεώς τε καὶ διορθώσεως κανονικῶς ἔτυχε καὶ κεκύρωται»: Νήφων Β΄, Συνοδικὴ ἀπόφαση, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 153 στ. 16-19· *Ἐπίσημα*, σ. 262 στ. 16-19. Λεπτομερὴ παράθεση τῶν ζητημάτων ποὺ ἀπασχόλησαν τὴ σύνοδο βλ. στὴν ἐγκύκλιο ποὺ ἐξέδωσε ἀμέσως μετὰ ὁ πατριάρχης γιὰ νὰ γνωστοποιήσει τὶς σχετικὲς ἀποφάσεις ποὺ εἶχαν ληφθεῖ (***π. 72***).

Χρονολόγηση. Ἡ ἐγκύκλιος μὲ τὴν ὁποία ὁ πατριάρχης Μάξιμος Γ΄ γνωστοποιεῖ τὶς ἀποφάσεις τῆς «μεγίστης» συνόδου στοὺς χριστιανοὺς (*Ἐπίσημα*, σ. 169 στ. 113 καὶ σ. 170 στ. 139) εἶναι χρονολογημένη στὸν Αὔγουστο τοῦ 1477 (***π. 72***). Κατὰ συνέπεια ἡ σύνοδος πρέπει νὰ συνῆλθε στὸ ἀμέσως προηγούμενο διάστημα, ἀφοῦ οἱ ἀποφάσεις ποὺ πάρθηκαν ἦταν κρίσιμης σημασίας καὶ ἀσφαλῶς θὰ γνωστοποιήθηκαν ταχύτατα. Ἐξάλλου ἡ διαφαινόμενη μεγάλη συμμετοχὴ ἀρχιερέων ὑποβάλλει τὴν ἰδέα πὼς σὲ περίοδο θέρους θὰ πρέπει νὰ συγκλήθηκε.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 43-51.

Σχολιασμός. Ἕνα ἀπὸ τὰ μείζονα ζητήματα ποὺ φαίνεται πὼς ἀντιμετώπισε ἡ σύνοδος αὐτὴ ἦταν τὸ θέμα τῆς σιμωνίας. Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου ποὺ ἀπέλυσε ὁ Μάξιμος τὸν Αὔγουστο τοῦ 1477 (***π. 72***) διαφαίνεται πὼς καὶ τὰ ἄλλα ζητήματα ποὺ ἀπασχόλησαν τὴ σύνοδο ἦταν ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς κοινωνίας τῶν χριστιανῶν εἴκοσι τέσσερα χρόνια μετὰ τὴν Ἅλωση.

π. 71

1477, Αὔγουστος

«**Διόρθωσις**» τοῦ Καταστίχου τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Ἡ «μεγίστη» σύνοδος ἀποφασίζει νὰ ἀναδιαρθρώσει τὸ Κατάστιχο μὲ βάση τὸ ὁποῖο οἱ ἀρχιερεῖς συμμετέχουν ἀναλογικὰ στὸ ἐτήσιο δόσιμο τοῦ πατριάρχη πρὸς τὴν Πύλη.

Μνεία. «Ἐπεὶ συνῆλθον πάντες οἱ τὴν σύνοδον ἀναπληροῦντες ἀρχιερεῖς ἐνταῦθα εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἔδοξεν αὐτοῖς καλὸν ἵνα διορθώσωσιν καὶ τὸ κατάστιχον τὸ περὶ τῆς ἑκάστου τῶν ἀρχιερέων κατ' ἔτος διὰ τὸ ἐπικείμενον βάρος τῇ ἐκκλησίᾳ δόσιμον»: Συμεὼν Α΄, Πιττάκιο, 1483/1484, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 28-32.

Χρονολόγηση. Στὸ κείμενο γίνεται ἀναφορὰ σὲ μιὰ σύνοδο ἡ ὁποία συνῆλθε «εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας», στοιχεῖο ποὺ ἐπιτρέπει νὰ συσχετίσουμε τὴν ἀπόφαση εἴτε μὲ τὴ «μεγίστη» σύνοδο ποὺ συνῆλθε τὸν Αὔγουστο τοῦ 1477 ἐπὶ Μαξίμου Γ΄ (***π. 70***) εἴτε μὲ τὴν Πανορθόδοξη ποὺ συνῆλθε ἐπὶ Συμεὼν τὸ 1483/1484 (***π. 78***). Στὴν πρώτη δὲν ἔλαβε μέρος ὁ Συμεών, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἦταν ὁ πρωταγωνιστής. Δεδομένου ὅτι στὸ κείμενο παρουσιάζονται τὰ γεγονότα ποὺ συνέβησαν στὴ σύνοδο ἐκείνη σὲ τρίτο πρόσωπο («Ἐπεὶ συνῆλθον... ἵνα διορθώσωσιν»), εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ Συμεὼν νὰ ἀναφέρεται στὴ σύνοδο στὴν ὁποία δὲν συμμετεῖχε, δηλαδὴ ἐκείνη τοῦ 1477. Κατὰ συνέπεια συσχετίζουμε τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀναδιάρθρωση τοῦ Καταστίχου μὲ τὴ σύνοδο τοῦ 1477.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 45-49.

Σχολιασμός. Τὸ ζήτημα τῆς συγκρότησης ἑνὸς Καταστίχου ποὺ θὰ προσδιόριζε τὴ συμμετοχὴ κάθε ἐπαρχίας στὸ ἐτήσιο δόσιμο τὸ ὁποῖο ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν Πύλη ἀνέκυψε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 (***π. 52***). Τὴν πρώτη μνεία γιὰ ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου τὴν γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ μητροπολίτη Λακεδαιμονίας στὸν ὁποῖο ἡ μεγίστη σύνοδος ἐκχώρησε, στὸ πλαίσιο τῆς ἀναθεώρησης τοῦ Καταστίχου, τὸν Μέγα Ζυγὸ καὶ τὴ Μεγάλη Μαΐνη προκειμένου νὰ μπορεῖ νὰ ἀνταποκριθεῖ καλύτερα στὶς οἰκονομικές του ὑποχρεώσεις (***π. 80***). Προφανῶς ἡ ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου δὲν ἐξαντλήθηκε στὴν περίπτωση τοῦ μητροπολίτη Λακεδαιμονίας, δὲν εἶναι ὅμως γνωστὲς ἄλλες περιπτώσεις. Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιὰ τὸ ἂν ἡ ἀναδιάρθρωση τοῦ Καταστίχου ἀποτέλεσε ἰδιαίτερη πράξη ἢ ἁπλῶς ἐντάχθηκε στὸ πρακτικὸ τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου. Θεωροῦμε τὴν πρώτη ὑπόθεση πιὸ πιθανή.

π. 72

1477, Αὔγουστος

Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανοὺς μὲ τὴν ὁποία ὁ πατριάρχης νουθετεῖ καὶ γνωστοποιεῖ ληφθεῖσες ἀποφάσεις.

Ὁ πατριάρχης τονίζει ὅτι ὑπάρχει κηδεμονία καὶ πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ πὼς αἴτιοι γιὰ ὅσα κακὰ συμβαίνουν εἶναι οἱ ἄνθρωποι.

Ὅσα «ἀνέλπιστα» κακὰ συνέβησαν εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ γίνουν οἱ χριστιανοὶ «ὄνειδος τοῖς γείτοσιν, μυκτιρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ [αὐτῶν] καὶ ὀλίγιστοι παρὰ πάντας» καὶ νὰ στερηθοῦν ἀκόμα καὶ τὴν ἐλευθερία τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Θεὸς ὅμως, ποὺ δὲν θὰ κατέστρεφε ποτὲ τὴν Ἐκκλησία του, τὴν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸν τύραννο καὶ διώκτη της [τὸν Ραφαὴλ Α΄] καὶ τὴν παρέδωσε «εὐνομοῦσαν» στὸν νέο πατριάρχη. Ὅλοι τώρα ὀφείλουν νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ μείνουν μακριὰ ἀπὸ ἔργα κακά. Νὰ τηροῦν, πρῶτα, «ἀκραιφνῆ καὶ ἀσάλευτον» τὴν ὀρθόδοξη πίστη. Νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸ ὄχι μόνο μὲ προσευχὴ ἀλλὰ καὶ μὲ ἔργα. Νὰ μένουν μακριὰ ἀπὸ τὰ πάθη. Νὰ μὴ βλασφημοῦν. Νὰ μὴν εἶναι πλεονέκτες καὶ ἄδικοι. Νὰ μὴ φθονοῦν. Νὰ μισοῦν τὴ μέθη. Νὰ ἐξομολογοῦνται. Κοντὰ ὅμως σὲ αὐτὰ τὰ παραγγέλματα ὑπάρχουν καὶ ὅσα «συνοδικῇ καὶ κανονικῇ διακρίσει» ἀποφασίστηκαν: (α) Ἀπαγορεύεται αὐστηρὰ ἡ σιμωνία. Σὲ περίπτωση ὡστόσο ἀνέχειας ὁ χειροτονήσας μπορεῖ νὰ λάβει ἀπὸ τὸ εἰσόδημα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ χειροτονηθέντος, τὸν πρῶτο καὶ μόνο χρόνο, ἕνα μέρος «ὅσον δίκαιον φανῇ καὶ εὔλογον». (β) Διαζύγιο δίνεται μόνο γιὰ τὶς νόμιμες αἰτίες· τὸ μίσος, ἡ συναίνεση τῶν συζύγων ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη προβαλλόμενη αἰτία δὲν ἀποτελοῦν λόγο διαζυγίου. (γ) Μὲ καθαίρεση ἀπειλεῖται ὁ ἱερωμένος ἐκεῖνος ποὺ θὰ βρεθεῖ νὰ ἔχει «συνείσακτον»· καὶ ἀκόμα (δ) ἐκεῖνος ποὺ ἀποδέχεται νὰ βαπτίσει παιδὶ Τούρκου. (ε) Οἱ γάμοι διὰ κεπηνίου ἀπαγορεύονται, ἐπειδὴ οἱ συμβαλλόμενοι ἀρνοῦνται τὴ χριστιανικὴ πίστη· οἱ παραβάτες δὲν θὰ ἀξιωθοῦν ταφῆς, ἂν δὲν μετανοήσουν. (ς) Οἱ ἀδελφοποιίες εἶναι παράνομες. (ζ) Ὁ δανεισμὸς ἀπὸ ἱερωμένο μὲ τόκο τιμωρεῖται μὲ καθαίρεση. (η) Μὲ ἀργία ἀπειλεῖται ὅποιος δὲν τελεῖ τὰ ἱερατικά του καθήκοντα ἢ δὲν διδάσκει τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐνορίας του. (θ) Ὅσοι ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρόνο βρεθοῦν νὰ μὴν ἔχουν πνευματικὸ καὶ νὰ μὴν ἐξομολογοῦνται, ἂν εἶναι ἱερεῖς θὰ ἐκπέσουν τῆς ἱερωσύνης, ἂν εἶναι λαϊκοὶ θὰ ἀφορισθοῦν· ὅσοι ἐπιμένουν, θὰ μείνουν ἄταφοι ὅταν πεθάνουν. (ι) Ὅσοι ἱερωμένοι μεθοῦν, θὰ παύονται. (ια) Οἱ παράνυμφοι τῶν γάμων καὶ οἱ ἀνάδοχοι τῶν βαπτίσεων ἀπαγορεύεται νὰ μὴν εἶναι χριστιανοί. (ιβ) Θὰ ἀφορίζεται ὅποιος δὲν τηρεῖ τὶς ἀργίες καὶ ὅποιος δὲν ἐκκλησιάζεται τουλάχιστον τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς ἑορτάσιμες ἡμέρες. (ιγ) Ἀπειλοῦνται μὲ ποινὴ καθαιρέσεως καὶ ἀφορισμοῦ ἀντίστοιχα ἐκεῖνοι ποὺ κάνουν ἢ εὐλογοῦν παράνομο γάμο. (ιδ) Θὰ ἀφορίζονται ὅσοι καταδίδουν, ὅσοι κάνουν «φαρμακεῖες» καὶ «γοητεῖες» καὶ ὅσοι ψευδομαρτυροῦν. Τέλος, (ιε) ὅσοι δὲν λύουν τὸ γάμο τους μέσω τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ προσφεύγουν στὸν ὀθωμανὸ δικαστὴ γιὰ νὰ διαζευχθοῦν, θὰ ἀφορίζονται· ἴδια ποινὴ θὰ ἐπιβάλλεται καὶ σὲ ὅσους δὲν ρυθμίζουν μέσω τῆς Ἐκκλησίας τὰ ζητήματα τῆς προίκας.

Παράδοση. Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου παραδίδεται ἀντιγραμμένο σὲ ἕνα μόνο χειρόγραφο, τὸ φλωρεντινὸ Laurent. gr. Pl. LIX. 13, φ. 308r-314r καὶ 315v, τοῦ 16ου αἰώνα.

Ἐπιγραφή. *† Μάξιμος ἐλέῳ Θεοῦ πατριάρχης τῶν ἁπανταχοῦ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τοῖς ὑφ' ἡμᾶς ἅπασιν εὐσεβέσι χριστιανοῖς.*
Προσφώνηση. *Οἱ ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας Κυρίου εὑρισκόμενοι χριστιανοὶ καὶ μέχρι Ῥώμης αὐτῆς πανιερώτατοι ἀρχιερεῖς, πανοσιώτατοι ἐπίσκοποι, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ ἅπας ὁ λοιπὸς τοῦ Κυρίου χριστώνυμος λαός, χαίροιτε ἐν Κυρίῳ τῇ πίστει καὶ ἀγάπῃ αὐξανόμενοι καὶ πλουτιζόμενοι ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καὶ εὐαρέστῳ τῷ Κυρίῳ.*
Incipit. *Εἰ ὁ λαός μου, φησὶν*
Μηνολόγιο. *Μηνὶ Αὐγούστῳ, ἰνδικτιῶνος ιης: †*

Ἔκδοση. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 55-66 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 24, σ. 166-172.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, passim.

Σχολιασμός. Ὁ νέος πατριάρχης καθοδηγεῖ τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοὺς γνωστοποιεῖ ἀποφάσεις ποὺ ἔλαβε ἡ «μεγίστη» σύνοδος ποὺ συγκλήθηκε πρὶν ἀπὸ λίγο (***π. 70***), ὥστε νὰ περιχαρακωθεῖ ἡ αὐτονομία τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ εἶναι ὁμαλὴ ἡ διαβίωσή τους μέσα στὸ νέο κοσμικὸ πλαίσιο. Ἡ τακτικὴ τὴν ὁποία ἀκολούθησε ὁ Μάξιμος ἐξασφάλισε, σύμφωνα μὲ τὴν *Ἔκθεσιν Χρονικήν*, μιὰ ἑξαετὴ περίοδο εἰρηνικῆς διαβίωσης: «πατριαρχεύοντος... τοῦ κυροῦ Μαξίμου τοῦ λογίου, τὰ τῆς ἐκκλησίας ἅπαντα εἰρηνικῶς διέκειντο, παυσαμένων πάντων τῶν σκανδάλων» (σ. 35 στ. 16-18).

π. 73

1480, Ἰανουάριος

Πιττάκιο πρὸς τὸν δόγη τῆς Βενετίας σχετικὰ μὲ τὰ δικαιώματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στὶς βενετοκρατούμενες περιοχές.

Ὁ πατριάρχης διεκτραγωδεῖ στὸν ἡγέτη τῆς Γαληνοτάτης τὰ δεινὰ τῶν Ὀρθοδόξων ποὺ ζοῦν ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῶν ἀλλοθρήσκων Ὀθωμανῶν καὶ τοῦ ζητᾶ νὰ ἐπιδείξει πνεῦμα ἀλληλεγγύης καὶ νὰ ἐπιτρέψει στοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας νὰ εἰσπράττουν τὰ νενομισμένα δικαιώματα ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους ποὺ κατοικοῦν στὰ βενετοκρατούμενα ἐδάφη. Τονίζει ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν ἐπιβάλλει στὴν Ἐκκλησία νὰ διαθέτει χρήματα εἴτε γιὰ τὴν ἐξαγορὰ αἰχμαλώτων εἴτε γιὰ τὴν προστασία τῶν πτωχῶν, εἴτε τέλος γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς τὴν ἄσκηση τῆς χριστιανικῆς πίστης. Στὸ πνεῦμα αὐτὸ ζητᾶ τὴν ἄδεια νὰ παραμένει ὀρθόδοξος ἀρχιερέας στὶς βενετοκρατούμε-

νες περιοχὲς «τὴν Μεθώνην τε καὶ Κορώνην καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τῇ Ἠπείρῳ ὑμῶν πόλεις».

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ γράμματος σώζεται στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας.

Προσφώνηση. *† Μεγαλοπρεπέστατε, ἐπιφανέστατε, ἐκλαμπρότατε δοὺξ Βενετίας, ἐπίτροπε τῶν πενήτων, χάριν, εἰρήνην, ὑγείαν ψυχῆς, ῥῶσιν σώματος, νίκας κατ' ἐχθρῶν καὶ πᾶν ἀγαθὸν εὔχεται ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ ἐκλαμπροτάτῃ σου αὐθεντίᾳ.*
Incipit. *Ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θ(εὸ)ς*
Χρονολογία. *Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰν(δικτιῶν)ος ιγ'.*
Ὑπογραφή. *† Μάξιμος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης † :–*

Χρονολόγηση. Στὸ διάστημα τῆς ἑξάχρονης πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου Γ' ἡ ἀναγραφόμενη 13η ἰνδικτιώνα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν σημειούμενο μήνα Ἰανουάριο προσδιορίζουν τὴ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου στὸν Ἰανουάριο τοῦ 1480.

Ἔκδοση. THOMAS, *Originalurkunde*, σ. 173-188 [= *Πανδώρα* 5 (1854), 224-226· ΧΙΩΤΗΣ, *Ἀπομνημονεύματα*, σ. 508-514· ΜΜ, *Acta* 5, σ. 281-285]· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 25, σ. 174-179.

Βιβλιογραφία. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἐπανορθώσεις*, σ. 13-14· ΓΕΔΕΩΝ, *Σημείωσις*, σ. 167-169· ΓΕΔΕΩΝ, *Μάξιμος*, σ. 10-12· ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Κληροδότημα*, σ. 122-123· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μέγα Νόμιμον*, σ. 115-117· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεθώνη*, σ. 154-157.

Σχολιασμός. Τὸ ἔγγραφο ἀποστέλλεται στὸν Ἰωάννη Mocenigo μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου βενετοτουρκικοῦ πολέμου καὶ καταγράφει τὰ αἰτήματα τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ποὺ ἀφοροῦσαν τοὺς ὀρθόδοξους πληθυσμοὺς οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὶς βενετοκρατούμενες περιοχές. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὑπῆρξε ἔγγραφη ἀπάντηση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Βενετίας στὰ ζητήματα ποὺ ἔθεσε ὁ πατριάρχης. Ὡς πρὸς «τὰς ἐν Ἠπείρῳ ὑμῶν κτήσεις», ἀναφέρεται προφανῶς στὴν Πάργα καὶ τὸ Βουθρωτὸ ποὺ βρίσκονταν ἀκόμα ὑπὸ βενετικὴ κυριαρχία.

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Μαξίμου Γ' στὴν ***π. 73***

π. 74

1481, 14 Ἰουνίου

Γράμμα σχετικὸ μὲ τὴ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου.

Ὁ πατριάρχης Μάξιμος σὲ γράμμα του ἀναφέρεται στὴ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς μονῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου.

Μνεία. «Slavianskij perevod gramati vselensogo Patriarcha Maksima II ot 14 Ijynja 6989 g. indicta 14 o stavropigii Kievo–Petcserskogo monastirja»: Μάξιμος Γ', Γράμμα σιγιλλιῶδες (μετάφραση σὲ παλαιορωσικά), 14 Ἰουνίου 1481, PETROV, *Opisanie*, σ. 195.

Χρονολόγηση. Ὁ Petrov στὴν περιγραφή του σημειώνει ὅτι ἡ χρονολογία τοῦ γράμματος τοῦ Μαξίμου Γ' εἶναι 14 Ἰουνίου τοῦ 6989, 14η ἰνδικτιώνα, στοιχεῖα ποὺ ὁδηγοῦν στὴ χρονολόγηση τοῦ ἐγγράφου στὶς 14 Ἰουνίου 1481.

Σχολιασμός. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ γράμματος δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ· τὸ κείμενο ποὺ παραδίδεται στὸ χειρόγραφο τοῦ Κιέβου ἀποτελεῖ μιὰν ἀπόδοσή του στὰ παλαιορωσικά. Μιὰ σημείωση τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη στὸ φ. 78ᵛ τοῦ χφ Vat. gr. 247 ἐπιβεβαιώνει καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη πηγὴ τὴν πληροφορία τοῦ Petrov. Ὁ Ἀριστάρχης σημειώνει πὼς τὴν 5η Μαρτίου 1884 ἔλαβε ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ Κίεβο ποὺ τὸν πληροφοροῦσε πὼς σώζεται ἐκεῖ «γράμμα Ἱερεμίου [ἄγνωστον τίνος] πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως... καὶ γράμμα Μαξίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως περὶ τῆς Κιεβίου Λαύρας· χρονολ. 1481». Τὸ ὅτι ὁ Μάξιμος εἶναι πιθανὸ νὰ ἐξέδωσε γράμμα σχετικὸ μὲ τὴ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς μονῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου μπορεῖ νὰ ὑποκρύπτεται καὶ σὲ ἕνα ἀπόσπασμα γράμματος τοῦ Ἱερεμία Β' γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, κείμενο ποὺ παραδίδεται στὸ χφ ΕΒΕ 1474, φ. 1ᵛ: «Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς [γράφει ὁ πατριάρχης] ἐπροστάξαμεν [τὸν μέγα λογοθέτη Ἱέρακα] νὰ ἐρευνήσῃ μετὰ πάσης ἐπιμελείας τὰ ἡμέτερα πατριαρχικὰ βιβλία πάντα, νὰ εὕρῃ τὰ ἴσα τῶν πάλαι πατριαρχικῶν προνομίων».

ΠΡΑΞΕΙΣ

ποὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Μάξιμο Γ'

Responsum de antimensiis. Ὁ FABRICIUS, *Bibliotheca*, σ. 616 ἀναφέρει: «Emanuelis, patriarchae Cpol. (circa a. 1480) responsum de antimensiis...». Τὴν πληροφορία ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο LATINUS, *Epistolae*, σ. 370, στὸ ὁποῖο ὅμως σημειώνεται μόνο τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μανουήλ, χωρὶς χρονολογικὸ προσδιορισμό. Ἀπὸ τὸν Fabricius ἀντλώντας ὁ ΖΑΒΙΡΑΣ, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 92 καὶ 290, καὶ συσχετίζοντας τὴ χρονολογία 1480 ποὺ δίνει ὁ Fabricius μὲ τὸ ὄνομα Μανουὴλ τὸ ὁποῖο εἶχε ὁ Μάξιμος Γ' ὡς μέγας ἐκκλησιάρχης, ἀπέδωσε σὲ αὐτὸν τὴν ἀπόκριση «περὶ τῶν ἀντιμηνσίων». Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἔκτοτε καθιερώθηκε (βλ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 486 [β' ἔκδ. σ. 366]). Ὅμως ἡ ἀπόκριση ἀνάγεται στὸν 13ο αἰώνα: ὁ πατριάρχης Μανουὴλ Β' (1243-1254) εἶναι αὐτὸς πού, ἀποκρινόμενος σὲ ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα ἔθεσε ἐνώπιον τῆς συνόδου ὁ μητροπολίτης Δυρραχίου Ρωμανός, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ «περὶ ἀντιμηνσίων», διατύπωσε ὅσα ὁ Latinus Latinii δημοσίευσε στὰ λατινικὰ στὸ πιὸ πάνω ἔργο του. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ πατριάρχη Μανουὴλ Β' δημοσίευσε πρῶτος ὁ Leunclavius (βλ. «Ἔκδοση»).

Incipit. ... *Τὰ ἀντιμίνσια οὐκ εἰς πάσας*

Ἔκδοση. LEUNCLAVIUS, *JGR*, σ. 239-240 [= *PG*, τ. 119 στλ. 812]· ΡΑΛΛΗΣ–ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, σ. 116 [= ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, τ. 2, σ. 38].

Βιβλιογραφία. LAURENT, *Regestes* IV, N. 1315, σ. 121-123.

Admonitione ad iudices. — Synodico ut nuptiae iudicentur ab episcopo. Ὁ FABRICIUS, *Bibliotheca*, σ. 616-617 ἀποδίδει στὸν «Emanuelem philosophum, patriarcham Cpol.» τὶς πιὸ πάνω πράξεις ἀντλώντας τὶς σχετικὲς ἀναγραφὲς ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ «Nic. Comnenus» [=PAPADOPOLO COMNENO, *Praenotiones*], σ. 285, 287, 340. Ὁ ΖΑΒΙΡΑΣ, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 92 καὶ 290, ἀντλώντας τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸν Fabricius ἀποδίδει στὰ ἑλληνικὰ τὶς δύο πράξεις ὡς «Παραίνεσις πρὸς τοὺς Κριτὰς» καὶ «Συνοδικόν, ἵνα οἱ γάμοι κρίνονται παρὰ τῶν ἐπισκόπων» καὶ τὶς προσγράφει στὸν Μάξιμο Γ', «ἄνδρα σοφώτατον». Ὅμως πρόκειται γιὰ ἔργα ποὺ ἀποδίδονται καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παπαδόπουλο Κομνηνὸ στὸν βυζαντινὸ πατριάρχη τοῦ 13ου αἰώνα Μανουὴλ Β'.

Βιβλιογραφία. PAPADOPOLO COMNENO, *Praenotiones*, σ. 285, 287, 340· ΜΠΟΜΠΟΥ–ΣΤΑΜΑΤΗ, *Ἐπιστολιμαῖες Πραγματεῖες*, passim (γενικὰ γιὰ τὸν Παπαδόπουλο Κομνηνό).

ΣΥΜΕΩΝ Α΄

Ἀπρίλιος 1482 – φθινόπωρο 1486

(τρίτη πατριαρχία)

π. 75

1482, Ἀπρίλιος

Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μαξίμου Γ΄ καλεῖται ὁ πρώην πατριάρχης Συμεὼν νὰ ἀναλάβει καὶ πάλι τὸ Πατριαρχεῖο.

Μ ν ε ί α . «Ἀπέθανε… ὁ κῦρι Μάξιμος, καὶ ἔφερον πάλιν τὸν κῦρι Συμεὼν ἐν πατριαρχείᾳ», *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 45 στ. 9-10.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι γνωρίζουμε τὴν ἡμερομηνία θανάτου τοῦ Μαξίμου (3 Ἀπριλίου 1482), μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε πὼς ἡ ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν ἔγινε μετὰ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ καὶ πιθανότατα τὸν ἴδιο μήνα. Ἂς σημειωθεῖ ὡστόσο ὅτι τὸ κεκυρωμένο ἀντίγραφο τοῦ διοριστηρίου μπερατίου τοῦ Συμεὼν ποὺ σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου φέρει χρονολογία 9-18 Ἀπριλίου 1483.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐνθυμήσεις*, σ. 154 ἀρ. 104 καὶ SCHREINER, *Kleinechroniken*, 1, Chronik 101. 8, σ. 654 (γιὰ τὸ χρόνο θανάτου τοῦ Μαξίμου Γ΄)· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 157 (γιὰ τὸ μπεράτι ποὺ ἐξέδωσε ὁ Βαγιαζὴτ Β΄).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Στὴν *Ἱστορίαν Πολιτικὴν Κωνσταντινουπόλεως*, μολονότι τὸ κείμενο παρακολουθεῖ κατὰ γράμμα τὴν *Ἔκθεσιν Χρονικήν*, παραλείπεται τὸ σημεῖο ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὸ θάνατο τοῦ Μαξίμου καὶ στὴν ἐπάνοδο τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο· εἶναι φανερὸ πὼς πρόκειται γιὰ τυχαία παράλειψη, δεδομένου ὅτι στὴ συνέχεια ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ Συμεὼν καὶ τὴ διαδοχή του ἀπὸ τὸν Νήφωνα. Ἡ ἴδια παράλειψη ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὴν *Πατριαρχικὴν Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορίαν*. Πρόκειται γιὰ τὴν τρίτη ἄνοδο τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

π. 76

1482, post Ἀπρίλιος

Ἐπιβεβαίωση συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς σιμωνίας.

Ὅταν ἐπανῆλθε ὁ Συμεὼν στὸ Πατριαρχεῖο, ἀπασχόλησε τὴ σύνοδο καὶ πάλι τὸ ζήτημα τῆς σιμωνίας. Μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ σχετικοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ ἐπὶ Μαξίμου Γ΄ (*π. 70*), ἡ σύνοδος ἐπιβεβαίωσε τὸ περιεχόμενό του.

Μ ν ε ί α. «Ἐπαναχθέντος τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχου κὺρ Συμεὼν εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον, λόγου πάλιν κινηθέντος περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀνεγνώσθη τὸ τότε γεγενημένον ψήφισμα ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν καθευρεθέντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων καὶ ἐβεβαιώθη παρ' αὐτῶν»: Συμεὼν Α΄, Συνοδικὸ ψήφισμα, Μάιος 1484, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135 στ. 4-8· *Ἐπίσημα*, σ. 196 στ. 5-8.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Δεδομένου ὅτι ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος τοῦ Μαξίμου ἔγινε ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Συμεὼν στὸ Πατριαρχεῖο, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ λίγο μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 138-139.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ἡ «βεβαίωσις» τοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς σιμωνίας εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἔγινε εἴτε μὲ τὴν καταγραφὴ τῆς βούλησης τῆς συνόδου στὸ σχετικὸ πρακτικὸ εἴτε μὲ τὴ σύνταξη ἰδιαίτερου ἐπιβεβαιωτήριου κειμένου. Καὶ στὶς δύο πάντως περιπτώσεις πρόκειται γιὰ ἐπίσημη πράξη.

π. 77

1482 – 1483

Καθαίρεση τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας.

Ἡ σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καθαιρεῖ τοὺς πατριάρχες Ἱεροσολύμων Ἰωακεὶμ καὶ Ἀντιοχείας [Μιχαὴλ Δ΄ Περκούση (;)] γιὰ «μύρια καὶ θανάσιμα ἐγκλήματα»· ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Ἰωακεὶμ ἀναφέρεται ὅτι «ἔλαβεν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα» στὴ Φιλαδέλφεια. Τὰ δύο Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς ἀπαλλάσσονται ἔτσι ἀπὸ τοὺς «τυράννους» τους.

Μ ν ε ί α. «Περὶ δὲ τοῦ κατατυραννοῦντος τὸν θρόνον Ἱεροσολύμων ἐν σχήματι πατριάρχου Ἰωακείμ, ἀλλὰ δὴ καὶ Μιχαὴλ τοῦ Περκούση... ἐδήλωσεν τῇ μεγάλῃ σου ἁγιωσύνῃ [Ἀλεξανδρείας Γρηγόριε] ὁ πρὸ ἡμῶν ἁγιώτατος πατριάρχης κὺρ Συμεών, ὡς ἔχομεν αὐτοὺς ἀλλοτρίους τῆς καθολικῆς ταύτης ἐκκλησίας καὶ ἀκοινωνήτους διὰ τὰ μυσαρὰ τούτων ἔργα καὶ ἀλλότρια τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μάλιστα τὸν τὰ Ἱεροσόλυμα τυραννοῦντα Ἰωακείμ, οὐ μόνον διὰ τὸ τῆς χήρας γυναικός, ἥσπερ διαβεβαιοῦνται ὅτι ἔλαβεν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα ἐν τῇ Φιλαδελφείᾳ... Σπούδασον τοίνυν ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ... τὰ δύο τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχεῖα τῶν τοιούτων τυράννων ἐλευθερῶσαι»: Νήφων Β΄, Εἰρηνικὴ ἐπιστολή, τέλη 1486 – ἀρχὲς 1487, *Ἐπίσημα*, σ. 217-218 στ. 67-88.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν πράξη ποὺ παραδίδει τὴ μνεία τῆς καθαιρέσεως ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ «πρὸ ἡμῶν... Συμεὼν» γνωστοποίησε τὴν καθαίρεση τῶν δύο πατριαρχῶν στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484 δὲν μετέχουν οἱ πατριάρχες ἀλλὰ τοποτηρητὲς τῶν δύο Πατριαρχείων (βλ. καὶ ὅσα σημειώνονται στὸ «Σχολιασμὸ») μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι τὴν καθαίρεσή τους ἐπέβαλε ὁ Συμεὼν στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ἄνοδό του τὸ 1482 ὣς τὴ σύγκληση τῆς συνόδου.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. KARALEVSKIJ, *Antioche*, στλ. 634 καὶ 700· CRYSSOCHOÏDIS, *Alexandria*.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ὡς πρὸς τὸν καθαιρεθέντα πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ὁ ΔΟΣΙΘΕΟΣ, *Ἱστορία*, σ. 217 καὶ ὁ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἱστορία*, σ. 482 ἑπ., ἀναφέρουν ἕναν πατριάρχη Ἱεροσολύμων μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακείμ, τοποθετοῦν ὅμως τὴν ἀρχὴ τῆς πατριαρχίας του ὁ μὲν Χρυσόστομος τὸ 1431 καὶ ὁ Δοσίθεος στὰ χρόνια τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας. Κατὰ συνέπεια, ἢ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο, ὑπέργηρο τὴν ἐποχὴ τῆς καθαίρεσής του, ἢ πρόκειται γιὰ ἄλλο πρόσωπο ποὺ δὲν ἔχει καταγραφεῖ στοὺς γνωστοὺς καταλόγους τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὁ Δοσίθεος θεωρεῖ διάδοχο τοῦ Ἰωακεὶμ τὸν Γρηγόριο καὶ ὁ Χρυσόστομος προσδιορίζει τὴν πατριαρχία του στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1468 ὣς τὸ 1493, δηλαδὴ μέσα στὰ ὅρια ποὺ κατὰ τὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Νήφωνος (*π. 87*) πατριάρχης ἦταν ὁ Ἰωακείμ. Ὡς πρὸς τὸν καθαιρεθέντα πατριάρχη Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος στὸ κείμενο ἀναφέρεται ὡς Μιχαὴλ Περκούσης, πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸν Μιχαὴλ Δ΄, ὁ ὁποῖος πρὶν ἐκλεγεῖ πατριάρχης ἦταν ἐπίσκοπος τῆς Saïdnaya μὲ τὸ ὄνομα Μάρκος. Ὁ KARALEVSKIJ, *Antioche*, στλ. 700 καὶ ὁ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἀντιόχεια*, σ. 980, τοποθετοῦν τὴν πατριαρχία του στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1470/74 ὣς λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1484· στὴν ἴδια περίοδο τὴν τοποθετεῖ καὶ ὁ LE QUIEN, II, στλ. 770-772 ἐνῶ ὁ NASRALLAH, *Chronologie*, σ. 20, καὶ ὁ FEDALTO, *Hierarchia II*, σ. 686, θεωροῦν ὅτι ὁ Μιχαὴλ πατριάρχευσε ἀπὸ τὸ 1451 ὣς τὸ 1497, ὁπότε καὶ πέθανε· καμία ἀναφορὰ ὅμως ἀπὸ κανέναν σὲ καθαίρεσή του. Ὅσον ἀφορᾶ τὸ παρωνύμιο Περκούσης, ἦταν προφανῶς τὸ κοσμικό του ὄνομα καὶ ἡ ἀναφορά του στὸ κείμενο γίνεται γιὰ νὰ τονίσει καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὅτι βρίσκεται πλέον ἐκτὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι στὸ κείμενο τοῦ Νήφωνος δὲν ἀναφέρεται ρητὰ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας· τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἀπευθύ-

νεται στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ἀνακοινώνοντάς του τὴν καθαίρεση τοῦ Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Μιχαὴλ Περκούση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν «δύο τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχείων» δείχνει ὅτι ἀναφερόταν στὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας. Τὸ γεγονὸς τῆς καθαίρεσης τῶν δύο αὐτῶν πατριαρχῶν διαφαίνεται ἀκόμα ἀπὸ τὸ ὅτι στὸν συνοδικὸ τόμο μὲ τὸν ὁποῖο λίγο ἀργότερα ἀνατρέπονται οἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας (βλ. ἑπόμενη πράξη), οἱ δύο θρόνοι φαίνεται πὼς εἶναι κενοί, διότι οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δύο αὐτῶν Πατριαρχείων ὑπογράφουν ὡς «τοποτηρητὴς τοῦ ἁγιωτάτου θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων» καὶ «τοποτηρητὴς τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας», ἐνῶ γιὰ τὸν τοποτηρητὴ τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, ὅπου ὑπῆρχε πατριάρχης, ἡ ἀναφορὰ γίνεται συγκεκριμένη: «τοποτηρητὴς τοῦ… πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κῦρ Γρηγορίου».

π. 78

1483/1484

«**Συνοδικὸς τόμος**» μὲ τὸν ὁποῖο ἀποφασίστηκε ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας.

Ἡ σύνοδος ποὺ συγκλήθηκε μὲ θεία ἐπίνευση καὶ μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ προαποθανόντος πατριάρχη Μαξίμου Γ΄ καὶ τοῦ τώρα πατριαρχεύοντος Συμεὼν Α΄ συνῆλθε στὸ ναὸ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ὅρισε τὰ ἀκόλουθα. Τὰ μέλη τῆς συνόδου διαδηλώνουν ὅσα περιέχονται στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ διακηρύσσουν ὅτι γιὰ τὴν «ἐπίγνωσιν» καὶ «σύστασιν» τῆς εὐσέβειας δὲν χρειάζεται ἄλλο παρὰ ἡ ἀναλλοίωτη τήρηση ὅσων ὁρίζονται στὸ σύμβολο τῆς πίστεως. Ὡστόσο ὁ διάβολος, ποὺ μηχανεύεται μὲ κάθε τρόπο τὸ κακό, σκέφτηκε νὰ ἐμπνεύσει στὸ γένος τῶν Ἰταλῶν τὴν ὕστατη βλασφημία: νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τὸ ὁμοούσιο τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐκπορεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Υἱό, προκαλώντας ἀλλοίωση, προσθήκη στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ διατύπωση πολλῶν ἄλλων βλάσφημων ἀπόψεων ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ καὶ σμικραίνουν τὴν ἀξία καὶ τὴν αὐθεντία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς ἔχοντος δύο ἀρχές. Οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι ὅμως εἶχαν ἀποφανθεῖ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρός. Καὶ ἡ σύνοδος ποὺ συνῆλθε ἐπὶ Φωτίου ἀποφάσισε νὰ ἀναθεματίσει ἐκείνους ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκείνους ποὺ θὰ θελήσουν νὰ προσθέσουν κάτι στὸ σύμβολο τῆς πίστεως· καὶ ἡ κατὰ τοῦ [Ἰωάννη] Βέκκου σύνοδος τὰ ἴδια ἀποφάσισε. Ἀλλὰ ὁ διάβολος δὲν ἡσύχασε, καὶ μία δῆθεν οἰκουμενικὴ σύνοδος ποὺ συνῆλθε στὴ Φλωρεντία τῆς Ἰταλίας ἀνανέωσε τὴν αἵρεση αὐτὴ προκαλώντας ταραχές, καθὼς μάλιστα πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας «τροφίμους» τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀποδέχονται. Ἡ παροῦσα λοιπὸν οἰκουμενικὴ σύνοδος τῶν ἀρχιερέων καὶ πατριαρχῶν μὲ τὸν ὅρο ποὺ ἐκδίδει «καταστρέφει» καὶ παραπέμπει στὴν ἀφάνεια ὅσα ἀποφασίστηκαν στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἑνώνει τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ μὲ ὅσα εἶχαν ἀποφασίσει οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι καὶ ὁμολογεῖ καὶ διακηρύσσει ὅτι τὸ παντοδύναμο καὶ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρός, ἀντλεῖ μόνο ἀπὸ ἐκεῖνον τὴν ὑπόστασή του καὶ διόλου δὲν συμβάλλει ὁ Υἱὸς στὴν ἐκπόρευση τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ ἡ γένεση καὶ ἡ ἐκπόρευση εἶναι ἴδιον τῆς ὑποστάσεως καὶ ὄχι τῆς οὐσίας· ἔτσι δὲν ἔχει δύο γενεσιουργὲς αἰτίες ἡ Ἁγία Τριάδα, ἀλλὰ μοναδικὴ πηγὴ καὶ αἰτία εἶναι ὁ Πατήρ, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν μεγάλων θεολόγων, ὅπως τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ὁ ὁποῖος ἔλεγε πὼς ἡ μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος εἶναι ὁ Πατήρ, καὶ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καθὼς καὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι ἀπὸ ἕνα πρόσωπο γεννᾶται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, θέση ποὺ πρέπει νὰ παραμείνει ἀπαρασάλευτη. Ἐκείνους λοιπὸν ποὺ ὑποστηρίζουν ἄλλες ἀπόψεις γιὰ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοὺς θεωροῦμε αἱρετικοὺς καὶ τοὺς ὑποβάλλουμε σὲ ἀνάθεμα· μὲ τὸν τόμο αὐτὸ ἀνατρέπουμε τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καὶ ὅσα κεφάλαια περιέχει ὁ ὅρος ποὺ ἐκδόθηκε τότε τὰ θεωροῦμε ἀνενέργητα καὶ τὴ σύνοδο ὡς μὴ γενομένη, ἐπειδὴ ἀποφάσισε πράγματα ποὺ βρίσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ὀκτὼ οἰκουμενικὲς συνόδους καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὡς πρὸς τὰ λοιπά. Ἀπορρίπτουμε ἀκόμα τὴν δι᾽ ἀζύμων θυσία καὶ μένουμε πιστοὶ σὲ ὅσα ἔχουν δογματίσει οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ τηροῦμε ἀπαρασάλευτα καὶ ἀπαραποίητα.

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Συμεὼν Α΄ στὴν *π. 78*

Π α ϱ ά δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ϱλθ΄^{r}-ϱμ΄^{v}. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 194^{r}-195^{v}. Ἀντίγραφο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» σώζεται καὶ σὲ δύο ἄλλα χειρόγραφα: στὸ Μόσχας 354 (Vlad. 242), φ. 81^{v}-84^{v} καὶ στὸ ἀθωνικὸ Ἰβήρων 678, φ. 389^{v}-392^{r}.

I n c i p i t . *Ἡ ἁγί[α] μεγ[άλη] καὶ οἰκουμενικὴ*
Χ ϱ ο ν ο λ ο γ ί α . *ἐν ἔτει ͵ςῶϟῶϛῶβῳ, ἰν(δικτιῶν)ος βας*
῾Υ π ο γ ϱ α φ έ ς . *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸ[ς] π(ατ)ριάρχης †*
† Ὁ… Ἐφέσου… Δανιὴλ καὶ καθολικὸς τοποτηρητὴς τοῦ… Ἀλεξανδρίας κυροῦ Γρηγορίου· † Ὁ… Χαλκηδόνος Ἰωσὴφ καὶ καθολικὸς τοποτηρητὴς τοῦ… θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Νικαίας, τοποτηρητοῦ… τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας· † Ὁ… Ἡρακλείας Κάλλιστος· † Ὁ… Θεσσαλονίκης καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας· † Ὁ… Ἀγχιάλου Νεόφυτος· † Ὁ… πρώην Σουγδαίας… Θεοφάνης· † Ὁ… Πισσιδίας Μ(ητ)ροφάνης· † Ὁ… Αἴνου Νήφων· † Ὁ… Μιτηλήνης Μεθόδιος· † Ὁ… Γοτθίας Γρηγόριος· † Ὁ… Λακεδαιμονίας Γεράσιμος… καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης· † Ὁ… Βάρνης Κάλλιστος· † Ὁ… Μηδείας Νεόφυτος· † Ὁ… Μιθύμνης Ματθαῖος· † Ὁ… Συληβρίας Ἰωσήφ· † Ὁ… Περιθεωρίου Ματθαῖος· † Ὁ… Πούρσης Θεόδουλος.

Χ ϱ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν 2η ἰνδικτιώνα ὁδηγεῖ στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1483 ὡς τὴν 31η Αὐγούστου 1484.

Ἔ κ δ ο σ η . Τὸ κείμενο πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν ΑΝΔΡΟΝΙΚΟ, *Ἐγχειρίδιον*, σ. θ΄-ιγ΄, ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ «τόμου» ποὺ παραδίδεται στὸ χειρόγραφο Μόσχας 354 (Vlad. 242)· ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 26-29· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 124-129. Στὴν τελευταία ἔκδοση ἔχει προστεθεῖ καὶ τὸ τμῆμα τοῦ κειμένου ποὺ ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὰ σωζόμενα φύλλα τοῦ ἱεροῦ κώδικα, τμῆμα τὸ ὁποῖο παραδίδει τὰ ὀνόματα ἑπτὰ ἀκόμη ἀρχιερέων καὶ τὸ ὁποῖο ἀντλεῖται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Μόσχας 354. Βλ. τώρα *Ἐπίσημα*, ἀρ. 26, σ. 184-190.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἐνῶ στὸ κείμενο ποὺ ἔχει καταχωριστεῖ στὸν κώδικα δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης ποὺ ὑπέγραψε τὸν «τόμο», στὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα, τὰ «ἴσα» ποὺ στάλθηκαν στὶς ὀρθόδοξες κοινότητες, τὸ ὄνομά του ἔχει συμπληρωθεῖ: «Νήφων». Πρόκειται γιὰ τὸν ἀρχιερέα ποὺ λίγα χρόνια ἀργότερα θὰ ἐκλεγεῖ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (***π. 86***).

π. 79

1483/1484

Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία πρέπει νὰ ὑποδέχεται στοὺς κόλπους της «τοὺς ἐκ τῶν Λατινικῶν δογμάτων ἐπιστρέφοντας».

Ἐπιτρέπεται νὰ γίνονται δεκτοὶ στοὺς κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἐνστερνιστεῖ «τὰς λατινικὰς αἱρέσεις» ἀλλὰ τώρα ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπιστρέψουν. Γιὰ τὴν ὑποδοχή τους ὅμως πρέπει νὰ ἀκολουθεῖται τὸ τυπικὸ ποὺ ὁρίζεται, ἐνῶ ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι νὰ καταθέσουν οἱ ἴδιοι λίβελλο πίστεως.

Μ ν ε ί α . « Ἀκολουθία τυπωθεῖσα ὑπ' αὐτῆς τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης συνόδου εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἱρέσεων ἐπιστρέφοντας τῇ ὀρθοδόξῳ τε καὶ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως… Ἐτυπώθη… ἐν ἔτει β΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, κυρίου Συμεών»: Δοσίθεος, *Τόμος Ἀγάπης*, σ. 568 [= ΡΑΛΛΗΣ–ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, σ. 143· ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, τ. 2, σ. 65· ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Ἑτερόδοξοι*, σ. 90· ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Μνημεῖα*, τ. 2, σ. 987 σημ. (παραλείπει τὴν ἐπιγραφή)].

Χ ϱ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ ἀναφερόμενη στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ κειμένου «μεγάλη σύνοδος» εἶναι προφανῶς ἡ Πανορθόδοξη Σύνοδος ποὺ συνῆλθε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1483/1484 (***π. 78***), τὴν ἴδια δηλαδὴ χρονολογία μὲ τὴν σημειούμενη στὴν ἐπιγραφὴ (β΄)· κατὰ συνέπεια ἡ συγκεκριμένη ἀπόφαση πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα.

Β ι β λ ι ο γ ϱ α φ ί α . PETIT, *L'entrée*, σ. 129-131· ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Πρῶται σχέσεις*, σ. 890-891· ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Ἑτερόδοξοι*, σ. 87-89· ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Ἑτερόδοξοι*, σ. 223-229.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» (***π. 78***) ποὺ ἀπέστειλε τὸ Πατριαρχεῖο γιὰ νὰ κάνει γνωστὲς τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου, στὰ δύο σωζόμενα (χφ Μόσχας 354 καὶ Ἰβήρων 678) τὸ τυπικὸ γιὰ τοὺς «ἐπιστρέφοντας» παρατίθεται μετὰ τὸ κείμενο τοῦ τόμου. Ἡ χειρόγραφη παράδοση τῆς «Ἀκολουθίας» εἶναι μεγάλη καὶ τὸ κείμενό της συνοδεύεται συνήθως ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας πίστεως, τοῦ λιβέλλου ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑπογράψει ὁ «ἐπιστρέφων». Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τίθεται, τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχή, τὸ ζήτημα τῆς ἐπανένταξης τῶν «ἐπιστρεφόντων»· βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὴν ***π. 3*** «Σχολιασμός».

π. 80

1483/1484

Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα, πιττάκιο σχετικὸ μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ πατριαρχικῶν ἐξαρχιῶν στὴν Πελοπόννησο.

Ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἀνακοινώνει στὸν ἔξαρχο Ἰωάσαφ ὅτι καλῶς ὁ μητροπολίτης Λακεδαιμονίας κατέχει τὸν Μέγα Ζυγὸ καὶ τὴ Μεγάλη Μαΐνη, διότι κατὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου εἶχε ἀποφασιστεῖ οἱ δύο αὐτοὶ οἰκισμοί, τοὺς ὁποίους εἶχε δώσει ὁ πατριάρχης Μάξιμος στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ὡς ἐξαρχίες, νὰ ἐκχωρηθοῦν στὸν μητροπολίτη Λακεδαιμονίας, προκειμένου νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν οἰκονομικὴ ὑποχρέωση ποὺ καθορίστηκε ὡς συμμετοχή του στὸ ἐτήσιο δόσιμο πρὸς τὴν Πύλη. Ὁ πατριάρχης ἀντὶ τῶν δύο οἰκισμῶν ποὺ στερήθηκε ὁ ἔξαρχος Ἰωάσαφ τοῦ παραχωρεῖ τὴν Καλαμάτα, τὴ Μικρὰ Μαΐνη, τὸ Πέδημα καὶ τὸ τμῆμα τῆς ἐπαρχίας Κορώνης ποὺ βρίσκεται ὑπὸ τὴν κυριαρχία «τῶν κρατούντων ἡμῶν». Θὰ νουθετεῖ τοὺς χριστιανούς, θὰ νέμεται τὰ εἰσοδήματα καὶ θὰ καλεῖ ὅποιον ἀρχιερέα τῆς περιοχῆς ἐπιθυμεῖ γιὰ νὰ τελέσει τὶς χειροτονίες στὴν ἐξαρχία του. Καλοῦνται οἱ χριστιανοὶ νὰ τὸν ὑπακούουν καὶ νὰ τοῦ ἀπονέμουν τὸν ἁρμόζοντα σεβασμό.

Π α ρ ά δ ο σ η. Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ πιττακίου· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου του παραδίδεται στὸ χειρόγραφο 276 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, φ. 128ᵛ-129ᵛ [= Vat. gr. 2416, φ. 197-198].

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. *† Συμεὼν ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*
Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η. *† Τιμιώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς ὁσιώτατε κὺρ Ἰωάσαφ, χάρις εἴη σου τῇ τιμιότητι καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος.*
I n c i p i t. *Ἐδεξάμην τὰς σὰς γραφὰς καὶ*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Στὸ ἀντίγραφο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ κείμενο τοῦ ἐξαρχικοῦ ἐντάλματος δὲν σημειώνεται χρονολογία. Ὁ πρῶτος ἐκδότης, ὁ Παπαδόπουλος–Κεραμεύς, τὸ χρονολόγησε στὸ 1483/1484 θεωρώντας πὼς ἡ ἀναφερόμενη στὸ κείμενο σύνοδος ἦταν ἐκείνη ποὺ συνῆλθε στὸ ἴδιο αὐτὸ διάστημα (***π. 78***). Διατηροῦμε αὐτὴ τὴ χρονολόγηση, μολονότι τὸ ἐσωτερικὸ τεκμήριο ποὺ χρησιμοποίησε ὁ πρῶτος ἐκδότης δὲν ἰσχύει: νεότερες ἔρευνες ἐντόπισαν πὼς ἡ σύνοδος ποὺ ὑποδηλώνεται στὸ κείμενο ἦταν ἡ «μεγίστη» σύνοδος, ἡ ὁποία εἶχε συνέλθει τὸν Αὔγουστο τοῦ 1477, σύνοδος στὴν ὁποία δὲν συμμετεῖχε ὁ Συμεών, ὅπως ἄλλωστε διαφαίνεται στὸ κείμενό του (βλ. ***π. 71*** «Χρονολόγηση»). Γεγονὸς ὅμως εἶναι πὼς τὸ ἐξαρχικὸ ἔνταλμα συντάχθηκε μετὰ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1477 καὶ ἐπὶ τῆς (τρίτης) πατριαρχίας τοῦ Συμεών, δηλαδὴ μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482· κατὰ συνέπεια ἡ χρονολογία 1483/1484 φαίνεται εὔλογη.

Ἔ κ δ ο σ η. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 484-486 [= *Ἀνάλεκτα*, τ. 1, σ. 476-478]· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 27, σ. 191-193.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Ἀρχιερεῖς*, σ. 100-101· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 197-198· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 46-51· BARKAN, *Yili*, σ. 92, 93, 104, 106 (γιὰ τὴν ἀπογραφὴ πληθυσμοῦ τὸ 1488/1489)· ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πελοπόννησος*, passim (γιὰ τὶς μεταγενέστερες ἀπογραφές).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Σὲ ἀπογραφὴ ποὺ ἔγινε πέντε περίπου χρόνια ἀργότερα, τὸ 1488/1489, ἡ περιοχὴ τοῦ Μεγάλου Ζυγοῦ καὶ τῆς Μεγάλης Μάνης παρουσιάζει σχετικὰ πυκνὸ πληθυσμὸ (τὸ βιλαέτι τοῦ Μυστρᾶ, μὲ τὴν Μεγάλη Μάνη καὶ τὸν Μεγάλο Ζυγὸ εἶχε 3.500 περίπου σπίτια, ὅσα καὶ ἡ Κόρινθος)· βλ. τὰ στοιχεῖα στὴ μελέτη τοῦ BARKAN, *Yili*. Στὸ χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἐξαρχικοῦ ἐντάλματος ὑπάρχει στὸ τέλος τοῦ κειμένου ἡ σημείωση: «Ἡ ἄνωθεν αὕτη ἐπιστολὴ ἐστὶ σύνθεσις Μανουὴλ τοῦ μεγάλου ῥήτορος». Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος εἶχε συντάξει καὶ καταχωρίσει μὲ τὸ χέρι του ἀρκετὲς πράξεις στὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 60-62· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Γραφεῖς*, σ. 74-76· γιὰ τὰ βιογραφικά του βλ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Μανουὴλ Κορίνθιος*, σ. 17-25).

π. 81

1484, Μάιος

«Συνοδικὸν ψήφισμα» μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνονται παλαιότερες συνοδικὲς ἀποφάσεις καταδίκης τῆς σιμωνίας.

Τὸ θέμα τῆς σιμωνίας ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ ζητήματα ποὺ ἀπασχόλησαν τὴ σύνοδο ποὺ συνῆλθε ἐπὶ Μαξίμου [Γ΄]. Τὸ συνοδικὸ ψήφισμα ποὺ ἐκδόθηκε τότε τὴν καταδίκασε ρητά. Ὅταν ὁ Συμεὼν [Α΄] διαδέχθηκε τὸν Μάξιμο, ἀνέκυψε τὸ ἴδιο ζήτημα· ἀναγνώστηκε ἐνώπιον τῆς συνόδου τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἰσχύς του. Ἀργότερα ὅμως διαδόθηκε ἡ φήμη ὅτι ὅσα ἐπιτάσσει τὸ ψήφισμα δὲν τηροῦνται. Συγκλήθηκε νέα σύνοδος, ἡ φήμη ἀποδείχθηκε ἀνυπόστατη, ἐπῆλθε εἰρήνη καὶ ἐπικυρώθηκε ἡ καταδίκη τῆς σιμωνίας. Ἐκδίδεται λοιπὸν νέο συνοδικὸ ψήφισμα ποὺ ἀποφαίνεται πὼς ὅποιος παραβεῖ αὐτὰ ποὺ ὁρίζουν οἱ κανόνες καὶ οἱ ὡς τώρα ἀποφάσεις οἱ σχετικὲς μὲ τὴ σιμωνία θὰ ἐκπέσει τοῦ βαθμοῦ του καὶ θὰ ἀναθεματιστεῖ.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ ψηφίσματος» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμβ΄ʳ-ᵛ.

Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 197^{r-v}. Ἀντίγραφο παραδίδεται στὸ χφ Vat. gr. 2416, φ. 199^{r-v}.

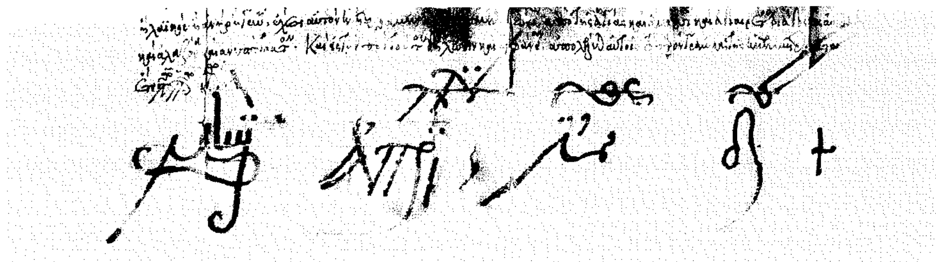
I n c i p i t. *† Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *Κατὰ μῆνα Μάϊον τῆς δευτέρας ἰνδικτιῶνος τοῦ ͵ςοῦϡοῦϟοῦβ΄ ἔτους.*
Ὑ π ο γ ρ α φ έ ς. *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινου[πόλεως], Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)[ριάρχης]*
† Ὁ... Ἐφέσου... Δανιήλ· † Ὁ... Ἡρακλείας Κάλλιστος· † Ὁ... Χαλκηδόνος Ἰωσήφ· † Ὁ... Θεσσαλονίκης Νήφων· † Ὁ... Κυζίκου Νεόφυτος· † Ὁ... Πισσιδίας Μ(ητ)ροφάνης· † Ὁ... πρώην Σουγδαίας Θεοφάνης· † Ὁ... Ἀγχιάλου Νεόφυτος ἔχο καὶ τὴν γνόμη τοῦ Σωζοπόλεως· † Ὁ... Προύσης Μακάριος· † Ὁ Σοφίας Κάλιστος· † Ὁ... Μ<ηδ>είας Νε-όφιτως· † Ὁ... Βάρνῆς Κάλιστος· † Ὁ... Ἰκονίου Ἀμφιλόχιος· † Ὁ... Μηδείας Νεόφιτος· † Ὁ... Γοτθίας Γρη|γόριος/· † Ὁ... Μιτηλήνης Μεθόδιος.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6992 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ σημειούμενη δεύτερη ἰνδικτιώνα ὁδηγεῖ τὴ χρονολόγηση τοῦ ψηφίσματος στὸν Μάιο τοῦ 1484.

Ἔ κ δ ο σ η. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Συνοδικόν*, σ. 349-350 (στὴν ἔκδοση δημοσιεύεται ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Συμεὼν καὶ τῶν τεσσάρων πρώτων συνοδικῶν)· ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34-35· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135-136, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 28, σ. 195-197.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 137-139.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Οἱ φῆμες ὅτι ἡ καταδίκη τῆς σιμωνίας εἶχε ἀτονήσει, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐπάλληλες συνοδικὲς ἀποφάσεις ποὺ ρητὰ τὴν καταδίκαζαν (βλ. ***π.* 70**, ***π.* 76**) ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπασχολοῦσε ἔντονα τὸ Πατριαρχεῖο τὰ χρόνια ἐκεῖνα.

Μηνολόγιο τοῦ Συμεὼν Α΄ στὴν ***π.* 82**

π. 82

1486, Ἀπρίλιος

Ἐπικύρωση προσηλώσεως μονυδρίου στὴ μονὴ Βατοπεδίου.

Ὁ πατριάρχης εὑρισκόμενος στὸ Μελένικο ἐπικυρώνει τὴν προσήλωση τοῦ μονυδρίου τῆς Παναγίας τῆς Πηγῆς στὴ μονὴ Βατοπεδίου. Τὸ μονύδριο βρισκόταν στὴν ἐπαρχία τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου Ματθαίου, ὁ ὁποῖος τὸ διεκδικοῦσε ὡς ἐνοριακό. Ὅμως τὸ μονύδριο ἀνῆκε στὸ μοναχὸ Μάξιμο, γιὸ τοῦ Χρυσάφη, ὁ ὁποῖος τὸ ἀφιέρωσε, μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ ἀδελφοῦ του Νικηφόρου καὶ τοῦ ἀνιψιοῦ του Θωμᾶ τοῦ Χιλιαδᾶ, στὴ μονὴ Βατοπεδίου καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη τὴν ἐπικύρωση τῆς δωρεᾶς του. Στὸ σιγίλλιο ὁρίζεται ὅτι θὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου καὶ θὰ τοῦ καταβάλλονται δέκα ἄσπρα ὡς ἐτήσιο κανονικό.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ σιγίλλιο ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.*
I n c i p i t. *† Ἐπειδὴ ὁ ἐν μοναχοῖς Μάξιμος*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *ἐν ἔτει ͵ςῷϡῷϟῷδ΄.*
Μ η ν ο λ ό γ ι ο. *Μηνὶ Ἀπριλλίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος δης †.*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6994 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μηνολόγιο ὁδηγοῦν τὴ χρονολόγηση στὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1486.

Ἔ κ δ ο σ η. Πρώτη δημοσίευση τοῦ κειμένου ἔδωσε ὁ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 517-518· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 29, σ. 199-201 καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 55.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Μονὴ Βατοπαιδίου*, σ. 58, 322 σημ. 17.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς ἀπόκειται ἀκόμα τὸ ἀφιερωτήριο γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ μοναχὸς Μάξιμος εἶχε ἀφιερώσει τὸ μονύδριο στὸ Βατοπέδι (ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Μονὴ Βατοπαιδίου*, σ. 322 σημ. 17), ἔγγραφο χρήσιμο γιὰ τὴν κατοχύρωση τοῦ ἰδιοκτησιακοῦ καθεστῶτος τῆς μονῆς.

π. 83

1486, Ἰούλιος

Ἐπικύρωση δικαιωμάτων τῆς μονῆς Ἰβήρων ἐπὶ τῆς Κομίτισας.

Ἡ διαφορὰ τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου ἐπὶ τῆς τοποθεσίας Κομίτισας

ὑποβλήθηκε στὸ πατριαρχικὸ δικαστήριο, στὸ ὁποῖο τὰ δύο μέρη προσκόμισαν τὰ παλαιὰ γράμματα ποὺ διέθεταν. Διαπιστώθηκε ὅτι στὴ δικαιοδοσία τῆς μονῆς Χιλανδαρίου ἀνῆκε μόνο τὸ ὅμορο μονύδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Σκορπίου· ἡ τοποθεσία Κομίτισα καὶ τὸ μετόχι της καθὼς καὶ τὸ φρούριο τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους μαζὶ μὲ τὴν ἔκταση ποὺ τὸ περιέβαλλε ἀνῆκαν ἀνέκαθεν στὴ μονὴ Ἰβήρων. Μὲ τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα ποὺ ἐκδίδεται καλοῦνται οἱ μοναχοὶ ὄχι μόνο τοῦ Χιλανδαρίου ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων μονῶν νὰ σεβαστοῦν τὰ δικαιώματα τῆς μονῆς Ἰβήρων.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ἰβήρων.

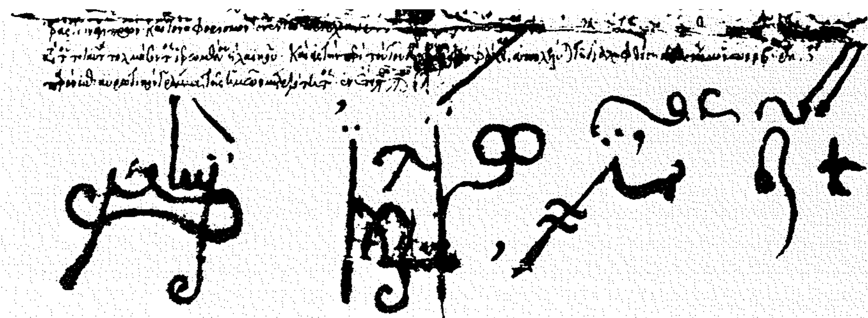
Ἐ π ι γ ρ α φ ή . *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπί[σ]κοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης*
I n c i p i t . *† Διενέξεως ὅ τι πλείστης γεγονυίας μεταξὺ*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *ἐν ἔτει ,ς^{ῶ}ϡ^{ῶ}ϟδ΄.*
Μ η ν ο λ ό γ ι ο . *Μηνὶ Ἰουλίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος δ^{ης} †*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6994 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μηνολόγιο χρονολογοῦν τὴν πράξη στὸν Ἰούλιο τοῦ 1486.

Ἔ κ δ ο σ η . *Actes d'Iviron*, 4, σ. 172-173 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 30, σ. 204-206.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . *Actes d'Iviron*, 4, σ. 28-29 καὶ 170-171· *Actes de Kutlumus*, σ. 153 [β΄ ἔκδ. σ. 399]· *Actes du Prôtaton*, σ. 152-153· FOTIĆ, *Komitissa*, σ. 97-106· ŽIVOJINOVIĆ, *Komitisa*, σ. 288· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἅγιον Ὄρος*, σ. 94-95· OSTROGORSKY, *Komitissa*, σ. 221-251 (γιὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ στρατηγικὴ θέση τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰβήρων στὴ θέση Κομίτισα καὶ τοῦ φρουρίου ποὺ χτίστηκε ἐκεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰώνα προκάλεσαν κατὰ καιροὺς διενέξεις μεταξὺ τῆς μονῆς καὶ τῶν μονῶν Χιλανταρίου, Κουτλουμουσίου καὶ Βατοπεδίου. Οἱ διαμάχες αὐτές, οἱ ἀπαρχὲς τῶν ὁποίων ἀνάγονται στὸ 1325 (*Actes d'Iviron*, 4, σ. 28 καὶ σ. 171· πβ. DARROUZÈS,

Μηνολόγιο τοῦ Συμεὼν Α΄ στὴν ***π. 83***

Regestes V, N. 2129) καὶ ἐκτείνονται ὡς τοὺς νεότερους χρόνους (1486, 1541, 1548, 1616, 1734), εἶχαν ὡς συνέπεια τὴν ἔκδοση πολλαπλῶν πατριαρχικῶν πράξεων. Γιὰ τὸν ἑπόμενο σταθμὸ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως βλ. ***π. 90***. Ἂς σημειωθεῖ παράλληλα πὼς ἡ πράξη αὐτὴ ἔχει θεωρηθεῖ ἡ γενέθλια τῆς ἀποκατάστασης τῶν σχέσεων Πατριαρχείου καὶ ἀθωνικῆς πολιτείας κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἅγιον Ὄρος*, σ. 89 ἑπ.).

π. 84

1486, Σεπτέμβριος

«**Συνοδικὴ πρᾶξις**» τοῦ μητροπολίτη Σερρῶν Μανασσῆ.

Ὁ πατριάρχης μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μητροπολίτη Σερρῶν Μακαρίου φρόντισε νὰ ἐπιλεγεῖ πρόσωπο ἀντάξιο τῆς μεγάλης πόλεως τῶν Σερρῶν, ὅπου κατοικοῦσαν πολλοὶ καὶ χρήσιμοι ἄρχοντες. Ἐκλέγεται ὁ ἱερομόναχος Μανασσῆς, καθηγούμενος τῆς μονῆς Βατοπεδίου, καὶ τοῦ ἐπιδίδεται ἡ συνοδική του πράξη. Τοῦ απονέμεται τιμητικὰ ὁ τόπος τοῦ Κυζίκου καὶ καλοῦνται οἱ πιστοὶ τῆς νέας ἐπαρχίας του νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους. Στὴν ἐκλογή του ἔλαβαν μέρος ὁ Τορνόβου Νεῖλος, ὁ Σουγδαίας, Καφᾶ καὶ Φούλων Γεράσιμος καὶ ὁ Ζιχνῶν Παχώμιος.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς πράξεως ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή . *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης. †*
I n c i p i t . *† Ἔθος τοῦτο τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *κατὰ μῆνα Σεπτέβριον τῆς ἐνισταμένης ε^{ης} ἰν(δικτιῶν)ος τοῦ ,ς^{οῦ}ϡ^{οῦ}ϟ^{οῦ}ε^{ου} ἔτους.*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή . *† Συμεὼν ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης †*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6995 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πέμπτη ἰνδικτιώνα χρονολογοῦν τὴν πράξη στὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1486.

Ἔ κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 519-523· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 31, σ. 207-211 καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ–ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 59, 61-62.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὕστερα ἀπὸ πέντε περίπου χρόνια ὁ νέος μητροπολίτης Σερρῶν θὰ ἐκλεγεῖ οἰκουμενικὸς πατριάρχης μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος (Δ΄). Μία

ἐνθύμηση τὴν ὁποία ἔγραψε νεότερο χέρι στὸ τέλος τοῦ κειμένου τῆς συνοδικῆς πράξεως παραδίδει τὴ χρονολογία θανάτου του καὶ τὸν τόπο ταφῆς του: *† Ἐκοιμήθη ἐνέτ(ει) ,ζλα^φ μηνὶ Δεκεβρ(ίῳ) ιθ^η ἰν(δικτιῶν)ος ^ης: † ἐν τῇ μεγάλῃ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου καὶ ἐτάφη ἐντίμος ἐν τῷ δεξιῷ μέρι τῆς ἐκκλησίας: †*

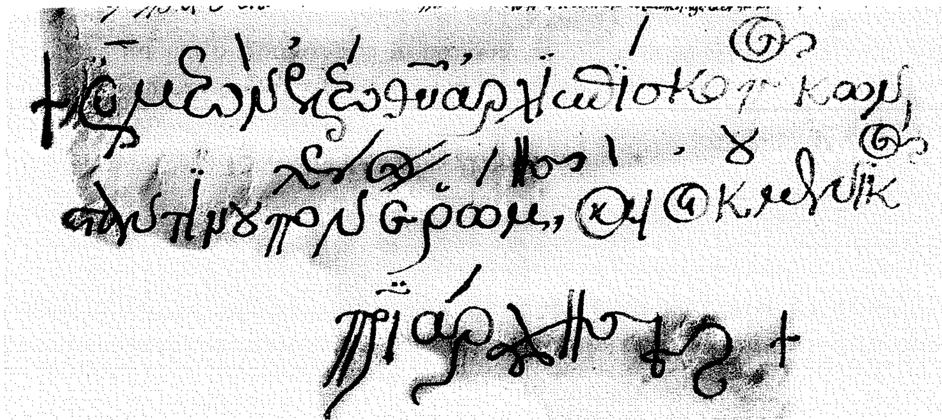
π. 85

1486, ante φθινόπωρο

Ἐπικύρωση προνομίων μονῆς Πάτμου.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ χρυσόβουλλα καὶ πατριαρχικὰ σιγίλλια τὰ ὁποῖα ἀναγνώριζαν τὴν αὐτονομία τῆς Πάτμου καὶ τὴν ἀποκλειστικὴ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Μνεία. «Ἔτι τε τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἀκαταπάτητον τῶν ἐνασκουμένων ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν καὶ ἀνεπηρέαστον τοῦ ἡγουμένου διοριζόμεθα ἔχειν, καθὼς καὶ [τὸ] τοῦ πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτου π(ατ)ριάρχου κῦρ Συμεὼν διακελεύεται γράμμα, ᾧ τὸ ἀμεταποίητον καὶ ἀμετάτρεπτον καὶ ἑδραῖον ἀποφαινόμεθα ἔχειν»: Παχώμιος Α΄, Σιγιλλιῶδες γράμμα, 1504 Νοέμβριος, ΜΜ, *Acta* 6, σ. 262 [= ΑΝΤΙΠΑΣ, *Ἐξαρχία*, σ. 306]· «τὸ μὲν [πατριαρχικὸν σιγίλλιον] τοῦ ἁγιωτάτου δηλαδὴ πατριάρχου κυρίου Συμεὼν ἐπεβεβαίου τὰ διαληφθέντα παλαιγενῆ σιγίλλια... καὶ πρὸς τούτοις διωρίζετο "κυρίαν εἶναι τὴν σεβασμίαν μονὴν τῆς Πάτμου, αὐτοδέσποτόν τε καὶ καθ' ἑαυτήν, τὸν δέ γε πνευματικῶς τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν προϊστάμενον μηδενὶ προσώπῳ κοσμικῷ ἢ ἐκκλησιαστικῷ ὑποκείμενον πώποτε, τὴν πατριαρχικὴν δὲ μόνην μεγαλειότητα

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Συμεὼν Α΄ στὴν ***π. 84***

κεφαλὴν ἐπιγινώσκειν πνευματικήν"..., μηδένα τῶν ἀρχιερέων παρείσδυσίν τινα κεκτῆσθαι τὸ παράπαν ἔν τινι τῶν ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων κτημάτων, οὐδέ τι ἀρχιερατικὸν ἐπ' αὐτοῖς διενεργῆσαι λειτούργημα..., εἴπερ δεηθῇ ἀρχιερέως ὁ κατὰ καιροὺς καθηγούμενος ἐπὶ χειροτονίᾳ ἢ ἄλλῃ τινὶ ἱεροπραξίᾳ μετακαλῆται ὅντινα αἱρετίσεται τῶν ἀρχιερέων»: Μελέτιος Πηγάς, Σιγιλλιῶδες γράμμα, 19 Ἰανουαρίου 1597, ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πάτμος*, σ. 136-137 [= ΜΜ, *Acta* 6, σ. 284-285· ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικὰ Πάτμου*, σ. 44· ΑΝΤΙΠΑΣ, *Ἐξαρχία*, σ. 328].

Χρονολόγηση. Μολονότι δὲν ἀμφισβητεῖται πὼς ὁ Συμεὼν ἐξέδωσε ἕνα ἐπικυρωτικὸ γράμμα τῶν προνομίων τῆς μονῆς, τὰ σωζόμενα στοιχεῖα δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τὸ χρονολογήσουμε μὲ ἀκρίβεια καὶ νὰ τὸ ἐντάξουμε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς πατριαρχίες του. Βάσει τῆς ἀρχῆς ποὺ ἔχουμε θέσει, πὼς τὶς ἀχρονολόγητες πράξεις κάθε πατριάρχη τὶς καταγράφουμε μετὰ τὶς χρονολογημένες, τὸ ἀχρονολόγητο αὐτὸ σιγίλλιο τὸ κατατάσσουμε συμβατικὰ στὸ τέλος τῆς τρίτης καὶ τελευταίας του πατριαρχίας.

Βιβλιογραφία. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικὰ Πάτμου*, σ. 41-47· ΑΝΤΙΠΑΣ, *Ἐξαρχία*, σ. 60 ἑπ. (ἀρχίζει τὴν ἐξιστόρηση ἀπὸ τὸ σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ Παχωμίου Α΄ τοῦ 1504).

Σχολιασμός. Ὁ Ἰωάννης Σακκελίων εἶχε παλαιότερα ὑποστηρίξει τὴν ἄποψη (*Πάτμος*, σ. 130 σημ. 1) πὼς ἕνα πατριαρχικὸ ἔγγραφο, ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο ποὺ σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Πάτμου, ἀποδίδει τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου τοῦ Συμεών. Νεότερες ὡστόσο ἔρευνες ἀπέδειξαν πὼς τὸ σωζόμενο στὸ πατμιακὸ Ἀρχεῖο κείμενο ἀποδίδει ἔγγραφο ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ πατριάρχη τοῦ 13ου αἰώνα Ἀρσένιο Αὐτωρειανὸ (βλ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικὰ Πάτμου*, σ. 29-31 καὶ LAURENT, *Regestes* IV, N. 1782, σ. 562-563)· κατὰ συνέπεια, τὸ ἐπικυρωτικὸ σιγίλλιο ποὺ ἐξέδωσε ὁ Συμεὼν ἐξακολουθεῖ νὰ λανθάνει καὶ μόνο λίγα ἀποσπάσματα ἀναπαράγονται στὸ σιγίλλιο τοῦ Μελετίου Πηγᾶ.

ΠΡΑΞΗ

ποὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Συμεὼν Α΄ (γ΄ πατριαρχία)

Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ πατριάρχης τὸν προτρέπει νὰ μὴν προσβάλει τὴ δωρεὰ ἑνὸς μύλου ποὺ εἶχε κάνει ἡ ἀποθανοῦσα ἀδελφή του στὴ μονὴ Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο, ποὺ ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς ἀθωνικῆς μονῆς, δὲν σώζεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη ποὺ τὸ ἀπέστειλε οὔτε σημειώνεται ἡ πλήρης χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ἐκδόθηκε. Ἀναφέρεται μόνο στὸ μηνολόγιο: «Μηνὶ Μαΐῳ ἰν(δικτιῶν)ος γ^{ης} †». Ὁ PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 142-143, θεωρώντας πὼς τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε τὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο, ὑποθέτει πὼς ἡ σημειούμενη 3η ἰνδικτιώνα μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ ἔτος 1485 καὶ τὸ ἔγγραφο νὰ ἀποδοθεῖ στὴν τρίτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν Α΄ ἢ στὸ 1470, στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου Α΄. Τὸ πατριαρχικὸ ὅμως αὐτὸ γράμμα ἔχει χρονολογηθεῖ στὸν Μάιο τοῦ 1395 καὶ ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν πατριαρχία τοῦ Ἀντωνίου Δ΄.

Incipit. *Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὡς*

Ἔκδοση. PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 142-143.

Βιβλιογραφία. DARROUZÈS, *Regestes* VI, N. 2990, σ. 257.

ΝΗΦΩΝ Β΄

τέλη 1486 – ἀρχὲς 1488

(πρώτη πατριαρχία)

π. 86

1486, τέλη

Ἐκλογὴ τοῦ Νήφωνος, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Συμεὼν συγκαλεῖται μεγάλη σύνοδος ἡ ὁποία ἐκλέγει, μὲ γενικὴ ἀποδοχή, τὸν μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Νήφωνα ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Μνεία. «... συναθροισθείσης ἐνταῦθα τῆς μεγάλης καὶ ἱερᾶς τῶν ἀρχιερέων συνόδου εἰς τὸ σκέψασθαι ὡς ἔθος καὶ ψηφίσασθαι τῆς καθολικῆς ταύτης ἐκκλησίας ποιμένα καὶ πατριάρχην..., ἤδη λοιπὸν ψήφῳ τῆς μεγάλης ταύτης συνόδου καὶ ὁμοφωνίᾳ τοῦ ἱερατικοῦ πληρώματος καὶ παντὸς σχεδὸν τοῦ χριστιανικοῦ πλήθους... ἀνήχθη ἡ μετριότης ἡμῶν ἀπὸ Θεσσαλονίκης μητροπόλεως, μεταθέσεως λόγῳ, εἰς τὸν ὑψηλότατον τουτονὶ πατριαρχικὸν θρόνον»: Νήφων Β΄, Εἰρηνικὴ ἐπιστολή, τέλη 1486 – ἀρχὲς 1487, *Ἐπίσημα*, σ. 216 στ. 12-21· «Καὶ μετ᾽ αὐτὸν δὲ [τὸν Συμεὼν] ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ τότε ψήφῳ τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ παντὸς τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ ἀπαξάπαντος καταναγκάσει καὶ ἀξιώσει, εἰς τόνδε τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν ἀναχθεῖσα θρόνον...»: Νήφων Β΄, Συνοδικὴ διάκρισις, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 153 στ. 32-35· *Ἐπίσημα*, σ. 263 στ. 32-35· «Συνόδου οὖν γεναμένης, ἦλθον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς... Ἐποίησαν οὖν ψήφους, καὶ ἔπεσον οἱ ψῆφοι εἰς τὸν Θεσσαλονίκης [Νήφωνα], καὶ ἐποίησαν αὐτὸν πατριάρχην»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 45 στ. 12-17· «Συνεκροτήθη σύνοδος ἀπό τε τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν ἀρχιερέων... καὶ ποιήσαντες ψήφους ἐκκλησιαστικῶς, ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν θρόνον πατριαρχείου ὁ Θεσσαλονίκης [Νήφων]»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 33· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υκς΄.

Χρονολόγηση. Ὁ Νήφων στὴν ἐπιστολή του μὲ τὴν ὁποία ἀναγγέλλει στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας τὴν ἀνάρρησή του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο σημειώνει: «Μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν χρέος καὶ ἀπαραίτητον τὸν πρὸ

ἡμῶν πατριάρχην κὺρ Συμεὼν καὶ τῷ τάφῳ λοιπὸν τὸ ἐκείνου λείψανον κατατεθεῖναι, συναθροισθείσης ἐνταῦθα τῆς μεγάλης συνόδου... καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν λοιπῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες» (*Ἐπίσημα*, σ. 216 στ. 10-16). Δὲν γνωρίζουμε τὸ χρόνο θανάτου τοῦ Συμεών, ἀπὸ τὸ «βεβαιωτήριον γράμμα» ὅμως τοῦ Δανιὴλ Ἐφέσου πρὸς τὴν πρεσβυτέρα τοῦ παπα–Ξενητοῦ στὶς 19 Ὀκτωβρίου τοῦ 1486 διαφαίνεται πὼς τότε ὁ Συμεὼν βρισκόταν ἀκόμα ἐν ζωῇ (πβ. ***π. 56***). Ὑπολογίζοντας λοιπὸν τὸν εὔλογο χρόνο ποὺ ἀπαιτήθηκε γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν μετὰ τὸ θάνατό του οἱ ἀρχιερεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη προκειμένου νὰ ἐκλέξουν τὸν διάδοχό του, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε πὼς ἡ ἐκλογὴ τοῦ Νήφωνος ἔγινε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ἐκείνου.

Βιβλιογραφία. GRECU, *Nifon*, σ. 5-23· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Νήφων*, σ. 218· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Νήφων*, σ. 274 σημ 2.

Σχολιασμός. Ὁ ἴδιος ὁ Νήφων στὰ δύο μνημονευόμενα πιὸ πάνω κείμενά του (βλ. «Μνεία») φροντίζει νὰ τονίσει τὴν εὐρεία ἀποδοχὴ ποὺ εἶχε ἡ ἐκλογή του, στοιχεῖο ποὺ τὰ Χρονικὰ δὲν τὸ ὑπογραμμίζουν.

π. 87

1486, τέλη – **1487**, ἀρχὲς

Ὁ πατριάρχης μετὰ τὴν ἐκλογή του ἀποστέλλει **εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ** στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.

Μετὰ τὸ θάνατο καὶ τὴν ταφὴ τοῦ πατριάρχη Συμεὼν ἡ σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπέλεξε ὁμοφώνως γιὰ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸν ὡς τότε μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Νήφωνα. Ὁ νεοεκλεγεὶς πατριάρχης ἀπευθύνεται στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας [Γρηγόριο] γιὰ νὰ τοῦ ἀναγγείλει τὴν ἐκλογή του καὶ νὰ τονίσει τὴν προσήλωσή του στὰ δόγματα τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Κάνει ἀναφορὰ στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο στὴν ὁποία μετεῖχε καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας μέσω τοῦ τοποτηρητῆ του, μητροπολίτη Ἐφέσου Δανιὴλ (***π. 78***), ἡ ὁποία ἀνέτρεψε ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας. Στὴ συνέχεια ὁ πατριάρχης ζητᾶ ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρείας νὰ ἀναγκάσει τὸν καθαιρεθέντα (***π. 77***) καὶ τυραννοῦντα τὸ θρόνο Ἱεροσολύμων Ἰωακεὶμ ποὺ βαρύνεται μὲ πολλὰ ἀδικήματα, μεταξὺ ἄλλων καὶ διότι στὴ Φιλαδέλφεια ἔλαβε ὡς γυναίκα μία χήρα, νὰ ἔλθει στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ ἀπολογηθεῖ. Ἂν δὲν τὸ κάνει, νὰ προχωρήσει στὴν ἐκλογὴ ἄλλου πατριάρχη. Ἐπειδὴ τὰ δύο πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, σύμφωνα μὲ ἀρχαία συνήθεια, ὑπάγονται στὴν ἐπίσκεψη καὶ τὴν κρίση τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, ὀφείλει νὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ θρόνο τῆς

Ἀντιόχειας τὸν καθηρημένο Μιχαὴλ Περκούση καὶ νὰ φροντίζει νὰ μένουν μακριὰ τέτοιοι τύραννοι. Ὡς πρὸς τὸν καθηγούμενο τοῦ Σιναίου Μακάριο, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐγκαταλείψει γιὰ μεγάλο διάστημα τὴ μονή του, μπορεῖ νὰ διευθετήσει ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας τὴν ὑπόθεση ὅπως αὐτὸς κρίνει, διότι ὁ Μακάριος δὲν εἶναι ἔξαρχος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀκόμα, πρέπει νὰ φροντίσει νὰ πληροφορηθοῦν οἱ Ἱεροσολυμίτες τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, γιὰ νὰ γνωρίζουν ὅτι ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἀποκαλοῦν πατριάρχη, ὁ Ἰωακείμ, θὰ παραμείνει «ἀλλότριος πάσης ἀρχιερατικῆς ἐνεργείας» ἂν δὲν παρουσιαστεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη. Τέλος, τὸν καλεῖ νὰ μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως κάνουν καὶ ἐδῶ, στὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ τὸν Ἀλεξανδρείας, γεγονὸς ποὺ διαπίστωσε καὶ ὁ ἀπεσταλμένος του ἱερομόναχος Βενιαμίν, μὲ τὸν ὁποῖο ἀποστέλλεται αὐτὴ ἡ ἐπιστολή.

Παράδοση. Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο, τὸ λυτὸ δηλαδὴ ἔγγραφο ποὺ ἔστειλε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας. Τὸ κείμενό του παραδίδεται, ὅσο γνωρίζουμε, μόνο ἀπὸ τὸν σιναϊτικὸ κώδικα 1605, στὰ φύλλα τοῦ ὁποίου (σ. 554-556) ἔχει ἀντιγραφεῖ τὸ κείμενο τῆς πατριαρχικῆς αὐτῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς.

Ἐπιγραφή. *[†] Νήφων ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*
Προσφώνηση. *Ἁγιώτατε πάπα καὶ πατριάρχα Ἀλεξανδρείας, Λιβύης, Αἰθιοπίας, Πενταπόλεως καὶ πάσης γῆς Αἰγύπτου, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτουργέ.*
Incipit. *Μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν*
Ὑπογραφή. *[†] Νήφων ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι στὸ κείμενο τῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς ὁ πατριάρχης ἀναγγέλλει στὸν Ἀλεξανδρείας τὴν ἐκλογή του, θεωροῦμε πὼς ἡ ἐπιστολὴ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ λίγο μετὰ τὴν ἄνοδό του στὸν θρόνο τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ τὴν ὁποία βλ. ***π. 86*** «Χρονολόγηση».

Ἔκδοση. *Ἐπίσημα*, ἀρ. 32, σ. 215-219.

Βιβλιογραφία. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐπικοινωνία*, σ. 381-385 (σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν εἰρηνικῶν ἐπιστολῶν στὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχή)· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 54-56 (σχετικὰ μὲ τὸν μητροπολίτη Δανιήλ).

Σχολιασμός. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρει ὁ πατριάρχης Νήφων, εἶναι ὁ Γρηγόριος Ε΄, τὸν ὁποῖο θὰ διαδεχτεῖ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1487 ὁ Ἰωακεὶμ ὁ Πάνυ. Γιὰ τοὺς μνημονευόμενους καθαιρεθέντες πατριάρχες Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὴν ***π. 77***

«Σχολιασμός». Τὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν Πατριαρχείων Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας μὲ ἀντικείμενο τὴ μονὴ τοῦ Σινᾶ περιγράφει, ἀπὸ τὴν πλευρὰ φυσικὰ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὁ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 215-221. Τέλος, ἂς ἐπισημανθεῖ ὅτι στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολή του ὁ Νήφων ἀναφέρεται, ὅπως εἴδαμε, καὶ στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καὶ σημειώνει πὼς «ἡ σὺ ἁγιότης συνεψηφίσω διὰ τοῦ σοῦ τοποτηρητοῦ, τοῦ τότε μὲν Σμύρνης, νῦν δὲ Ἐφέσου κὺρ Δανιὴλ» (*Ἐπίσημα*, σ. 217 στ. 65-66). Ἡ διατύπωση τοῦ Νήφωνα ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Δανιὴλ ὡς μητροπολίτης Σμύρνης ἐπισκέφθηκε τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας προκειμένου νὰ λάβει τὴν ἐξουσιοδότησή του. Ὁ Δανιὴλ μόλις ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη ἐκλέχθηκε, μετὰ τὴν ἐπιτυχημένη ἀποστολή του, ἀρχιερέας τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου, ὅπως ἄλλωστε μαρτυρεῖ ἡ ὑπογραφή του στὸν «τόμον» τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου (*Ἐπίσημα*, σ. 188 στ. 86).

π. 88

1487

Ἐπικύρωση τοῦ τόμου ποὺ καταδίκαζε τὴ σιμωνία.

Ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἐπικυρώνεται ὁ συνοδικὸς τόμος ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκδοθεῖ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πατριάρχη Μαξίμου Γ΄ καὶ καταδίκαζε τὴ σιμωνία (***π. 70***). Τὸν τόμο εἶχε ἐπικυρώσει καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Μαξίμου Συμεὼν Α΄ (***π. 81***).

Μ ν ε ί α . «ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ τότε ψήφῳ τῶν... ἀρχιερέων... εἰς τόνδε τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν ἀναχθεῖσα θρόνον διὰ σπουδῆς ἔθετο... τὴν σιμωνιακὴν ταύτην αἵρεσιν ἀφαντώσει παραδοῦναι τελείᾳ. Ὅθεν καὶ τὸν εἰρημένον τόμον σὺν πολλῇ τῇ περιουσίᾳ ἐπεβεβαίωσε τὲ καὶ ἐπεκύρωσεν»: Νήφων Β΄, Συνοδικὸς τόμος, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 153-154 στ. 32-38· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 41, σ. 263 στ. 32-38.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι ἡ μνεία τῆς πράξεως παραδίδεται σὲ κείμενο ποὺ ἐκδόθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Νήφωνος, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολή του πρὸς τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας (***π. 87***) ὁ Νήφων δὲν ἀναφέρει κάτι σχετικὸ μὲ τὸ μεῖζον αὐτὸ ζήτημα, ὁδηγούμαστε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπικύρωση τῆς καταδίκης τῆς σιμωνίας πρέπει νὰ ἔγινε μετὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς, στὸ πρῶτο πάντως διάστημα μετὰ τὴν ἄνοδό του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς σιμωνίας, τῆς «ἐμπορίας τῆς θείας χάρι-

τος», βλ. ὅσα σημειώνουμε πιὸ κάτω στὸ «Σχολιασμὸ» τῆς ***π. 107***, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν τελευταία, μέσα στὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο, σχετικὴ πράξη.

π. 89

1487 – 1488

«**Συνοδικὴ γραφὴ**» περὶ δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ.

Ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἐπικυρώνεται ἡ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ διοίκηση τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, δικαιοδοσία ποὺ ἀνάγεται στὴν ἀρχαία παράδοση.

Μ ν ε ί α . «τοῦ ἁγιωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας... κὺρ Ἰωακεὶμ συνιστᾷν, ὡς τὸ πρότερον, καὶ ἀ[ἐ]φορᾷν τὴν ἁγίαν καὶ θείαν ταύτην τοῦ Σιναίου ὄρους σεβασμίαν Μονὴν καὶ διοικεῖν καὶ οἰκονομεῖν..., ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως τοῦ τὰ ἐκεῖσε πάντως τῇ ἐπισκέψει καὶ κρίσει ἢ καὶ ἀνακρίσει τοῦ ἁγιωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἀνάκεινται πρὸς τὸ ταῦτα οἰκονομεῖν εὐαρέστως καὶ κατὰ τῷ Θεῷ φίλον, ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ Θεῖον ὄρος τὸ Σίναιον, ὥς γε καὶ ἡ τιμία καὶ σεβασμία οὐχ ἧττον συνοδικὴ γραφὴ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ θειοτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κὺρ Νήφωνος ἀριδήλως παρίστησιν, ἐμφανισθεῖσα ἡμῖν συνοδικῶς»: Ἱερεμίας Α΄, Σιγιλλιώδης γραφή, Μάιος 1545, ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ, *Ἰωακείμ*, σ. 141-142 καὶ ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α΄*, σ. 368.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὴ μνεία τῆς πράξεως δὲν ἀναφέρεται πότε ὁ Νήφων ἐξέδωσε τὴν «συνοδικὴν γραφήν». Στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολή του πάντως πρὸς τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας (***π. 87***) ὁ Νήφων ἀναφέρεται καὶ ἀναγνωρίζει ρητὰ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ· ἂν εἶχε ἤδη ἐκδώσει ὁ Νήφων τὴν «συνοδικὴν γραφήν», ἀσφαλῶς θὰ ἀναφερόταν σὲ αὐτήν. Κατὰ συνέπεια ὑποθέτουμε πὼς ἐκδόθηκε μετὰ τὰ τέλη τοῦ 1486 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1487, χρονικὸ διάστημα στὸ ὁποῖο ἔχουμε χρονολογήσει τὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολή· βλ. καὶ ὅσα ἀναφέρουμε πιὸ κάτω στὸ «Σχολιασμό».

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Εἶναι πιθανὸ ἡ συνοδικὴ γραφὴ τοῦ πατριάρχη Νήφωνος ποὺ ἀναφέρεται στὸ γράμμα τοῦ Ἱερεμία νὰ εἶναι ἡ εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ στὴν ὁποία γίνεται λόγος γιὰ τὸ Σινᾶ καὶ γιὰ τὶς δικαιοδοσίες τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῆς μονῆς (***π. 87***). Ἐπειδὴ ὅμως στὸ κείμενο τοῦ Ἱερεμία Α΄ ἡ πράξη τοῦ Νήφωνος μνημονεύεται μὲ ἄλλο χαρακτηρισμό, ὡς «συνοδικὴ γραφή», πιθανολογοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ διαφορετικὴ πράξη.

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

post ἀρχὲς – Ἰούλιος 1488

«Ἵστατο δὲ ὁ θρόνος ἄνευ πατριάρχου καιρὸν οὐκ ὀλίγον»
Ἔκθεσις Χρονική, σ. 47 στ. 10

π. 90

1488, 12 Μαρτίου

Ἐπικύρωση συμφωνίας τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσία Κομίτισα.

Μολονότι τὸ ζήτημα τῆς διενέξεως μεταξὺ τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσία Κομίτισα διευθετήθηκε μὲ τὸ γράμμα τοῦ πατριάρχη Συμεὼν (*π.* ***83***), οἱ μοναχοὶ τοῦ Χιλανδαρίου συνέχισαν νὰ καταπατοῦν τὴν περιοχὴ τῆς Κομίτισας βόσκοντας ἐκεῖ τὰ βουβάλια τῆς μονῆς τους· θέλησαν μάλιστα νὰ προσφύγουν στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ γιὰ νὰ τοὺς δικαιώσει. Μὲ τὴ μεσολάβηση ὅμως κάποιων προσώπων ἀποφεύχθηκε αὐτό, οἱ δύο μονὲς διευθέτησαν μεταξύ τους τὴν ὑπόθεση καὶ προσφεύγουν στὸ Πατριαρχεῖο προκειμένου νὰ ἐπικυρώσει τὴ συμφωνία τους: οἱ Χιλανδαρινοὶ θὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Κομίτισα καὶ τὸ μετόχι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν στὴ μονὴ Ἰβήρων, ἐνῶ ἀπὸ κοινοῦ οἱ δύο μονὲς θὰ μποροῦν νὰ θερίζουν τὸ λιβάδι τῆς Νέας Κομίτισας. Ἀκόμα, ἀπὸ κοινοῦ θὰ ἀποφασίζουν νὰ ἐκχωρήσουν σὲ τρίτον τὴ νομὴ τῆς Παλαιᾶς ἢ τῆς Νέας Κομίτισας. Μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται ἡ παλαιὰ ἀπόφαση τοῦ Συμεὼν καὶ ὅσα ἀναφέρονταν ἐκεῖ καὶ ἀνανεώνεται ἡ ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ γιὰ ἐκείνους ποὺ δὲν θὰ τηρήσουν τὰ συμφωνηθέντα.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. *† Συνοδικὸν τῶν στ(αυ)ροφόρων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*
I n c i p i t. *† Διενέξεως πολλῆς ἔκ τε παλαιῶν*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *Μηνὶ Μαρτίῳ ιβ^ας^, ἰν(δικτιῶν)ος ^ης^.*
Ὑ π ο γ ρ α φ έ ς. *† Ὁ μέγας οἰκονόμος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἱερεῦς Γεώργιος:–*
† Ὁ μέγας σκευοφῦλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Μιχαὴλ ιερεῦς:–
† Δημήτριος διάκονος ὁ χαρτοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας:

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Στὸ ἔγγραφο δὲν ἀναγράφεται τὸ ἔτος ἔκδοσής του· τὸ

γεγονὸς πάντως ὅτι δὲν ὑπογράφεται ἀπὸ κάποιον πατριάρχη ἀλλὰ ἀπὸ τρεῖς ὀφφικιαλίους δηλώνει ὅτι τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε σὲ περίοδο μεσοπατριαρχείας. Πράγματι, μετὰ τὴν ἀποπομπὴ ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ τοῦ Νήφωνος Β', στὶς ἀρχὲς τοῦ 1488, καὶ ὥς τὸν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου ἔτους ποὺ ἀνέλαβε τὸ Πατριαρχεῖο ὁ Διονύσιος Α' γιὰ δεύτερη φορά, μεσολάβησε ἕνα διάστημα μεσοπατριαρχείας κατὰ τὸ ὁποῖο ἁρμόδιοι ὀφφικιάλιοι φαίνεται πὼς ἀνέλαβαν νὰ διευθετήσουν ἐπείγουσες ὑποθέσεις. Σὲ αὐτὸ τὸ διάστημα ταιριάζουν ἄλλωστε τὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα ποὺ σημειώνονται στὸ ἔγγραφο, ὁ μήνας Μάρτιος καὶ ἡ ἀναγραφόμενη ἕκτη ἰνδικτιώνα. Ὡστόσο οἱ δύο πρῶτοι ἐκδότες τοῦ ἐγγράφου τὸ χρονολόγησαν, γιὰ διαφορετικοὺς λόγους, στὸν Μάρτιο τοῦ 1503: ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 18 καὶ 20, μὲ κριτήριο τὴ γραφή, καὶ οἱ ἐκδότες τῶν *Actes d'Iviron*, σ. 185-186, στηριζόμενοι στὴν πιθανὴ ταύτιση ἑνὸς μνημονευόμενου στὸ κείμενο προσώπου καὶ στὴν ὑπόθεση ὅτι τότε ὑπῆρχε μεσοπατριαρχεία. Πράγματι ὁ Μάρτιος τοῦ 1503 συμπίπτει καὶ αὐτὸς μὲ ἕκτη ἰνδικτιώνα, ὅμως δύσκολα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὑπῆρξε τότε μεσοπατριαρχεία, ἀφοῦ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1503 εἶχε ἐκλεγεῖ πατριάρχης ὁ Παχώμιος ἀλλὰ ἡ ἐκλογή του ἀμφισβητεῖτο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θεωροῦσαν τὸν Νήφωνα νόμιμο πατριάρχη, μολονότι ὁ ἴδιος βρισκόταν στὴ Βλαχία. Σὲ αὐτὲς τὶς συνθῆκες ἀντιπαράθεσης φαίνεται δύσκολο κάποιοι ὀφφικιάλιοι νὰ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία νὰ ἐκδώσουν ἕνα τέτοιο ἔγγραφο.

Ἔκδοση. Τὸ κείμενο δημοσίευσε πρῶτος ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 14-18. Διπλωματικὴ ἔκδοση, *Actes d'Iviron*, σ. 186-188· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 33, σ. 224-226.

Βιβλιογραφία. *Actes d'Iviron*, σ. 28-29 καὶ σ. 184-186· *Actes de Kutlumus*, σ. 153 [β' ἔκδ. σ. 399]· βλ. καὶ ***π. 83*** «Βιβλιογραφία».

Σχολιασμός. Γιὰ τὸν προηγούμενο σταθμὸ τῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου βλ. ***π. 83***. Σχετικὰ μὲ τὴν ἴδια διαμάχη βλ. ἀκόμα τὸ κείμενο μιᾶς ἀχρονολόγητης συμφωνίας ποὺ συνάπτουν μεταξύ τους οἱ δύο μονὲς στὸ *Actes d'Iviron*, ἀρ. 103, σ. 180-183.

Οἱ ὑπογραφὲς τῶν τριῶν ὀφφικιαλίων στὴν ***π. 90***

π. 91

1488, Ἰούλιος

«**Συνοδικὸν ψήφισμα**», «**συνοδικὴ πρᾶξις**» μὲ τὴν ὁποία ἀποκαθίσταται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ Διονύσιος Α'.

Ἡ σύνοδος ἀποφασίζει ὅτι ὁ Διονύσιος Α', ὁ ὁποῖος μὲ παρέμβαση τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς εἶχε ἐκτοπιστεῖ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο χωρὶς νὰ καταδικαστεῖ ποτὲ ἀπὸ σύνοδο καὶ χωρὶς νὰ βρεθεῖ κάποιος νὰ τὸν κατηγορήσει ὅτι παραβίασε ὅσα ἐπιτάσσουν οἱ θεῖοι κανόνες, εἶναι δίκαιο νὰ ἀναλάβει ξανὰ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ὁ θρόνος ἔμεινε κενὸς ἐπειδὴ ἐκδίωξε καὶ πάλι ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ τὸν πατριάρχη Νήφωνα καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐκλεγεῖ ἄλλος πατριάρχης. Καθὼς λοιπὸν ὁ Διονύσιος ἦρθε ἐδῶ μὲ ἐντολὴ τοῦ κρατοῦντος γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν Ἐκκλησία, ἡ σύνοδος θεωρεῖ δίκαιο νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐκδιώχθηκε, καὶ μὲ τὸ παρὸν ψήφισμα ἀνανεώνεται ἡ ἐντολὴ τὴν ὁποία εἶχε λάβει παλαιότερα.

Παράδοση. Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ ψηφίσματος» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ σχετικὸ φύλλο τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκε στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρλη'. Σήμερα εἶναι συσταχωμένο στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 193.

Incipit. *† Πολλὰ τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς*
Χρονολογία. *ἐν ἔτει ͵ςϠϞϛ*
Ὑπογραφές. *† Ὁ... Ἐφέσου Δανιήλ, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Μιτυλήνης· † Ὁ... Θεόφιλος Ἀμασίας· † Ὁ... Σερρων Μανασῆς, εχον καὶ τὴν γνόμην τοῦ Ηρακλήας· † Ὁ... Μελενίκου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων Γεράσιμος· † Ὁ... Μεσημβρίας Δωρόθεος· † Ὁ.. Περηθεορίου Ματθέος· [† Ὁ]... Ζυχνῶν Παχώμιος ἔχων καὶ τας γνωμας του Λαρήσης καὶ τοῦ Δράμας· [† Ὁ]... πρώην Σουδαίας καὶ πρόεδρος Μιδείας Θεοφάνης· [† Ὁ]... Ἰκονίου Ἀμφιλόχιος*

Χρονολόγηση. Στὸ κείμενο ἀναγράφεται μόνο ἡ ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία 6996 (1487/8), τὸ σημείωμα ὅμως τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος μὲ τὸ ὁποῖο ἐγκαινιάζεται στὸν ἱερὸ κώδικα ἡ πατριαρχία τοῦ Διονυσίου προσδιορίζει μὲ ἀκρίβεια τὴν ἐπάνοδό του στὸν Ἰούλιο τοῦ 1488 (βλ. ***π. 92*** «Μνεία»).

Ἔκδοση. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 31-34 [= ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 18-20]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 142-145· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 34, σ. 227-231.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 145-150.

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο κάνει ἀναφορὰ σὲ δύο πρόσφατες ἀποχωρήσεις

πατριαρχῶν, τοῦ ἴδιου τοῦ Διονυσίου Α΄ τὸ 1471 καὶ τοῦ Νήφωνος στὶς ἀρχὲς τοῦ 1488. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ Διονύσιος φαίνεται πὼς ἀποχώρησε αὐτοβούλως, ἀπηυδισμένος ἀπὸ τὴ δυσφήμηση κάποιων εἰς βάρος του, καὶ ἀποσύρθηκε στὴ μονὴ Κοσινίτσας (***π. 46*** «Σχολιασμός»), ἐνῶ στὴν περίπτωση τοῦ Νήφωνος ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία ἡ ἀποχώρησή του, ὅταν ἀποκαλύφθηκε ὅτι παραπλάνησε τὴν Πύλη προκειμένου νὰ διασωθεῖ ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος πατριάρχη Συμεών· βλ. περισσότερα στὰ σχετικὰ σχόλια: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 147-149.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α΄

Ἰούλιος 1488 – τέλη 1490

(δεύτερη πατριαρχία)

π. 92

1488, Ἰούλιος

Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ Διονυσίου.

Ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση τῆς συνόδου, ὁ ἀδίκως ἀπομακρυνθεὶς ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ πατριάρχης Διονύσιος καλεῖται νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ἀναλαμβάνει τὰ καθήκοντά του τὸν Ἰούλιο τοῦ 1488.

Μ ν ε ί α . «Μηνὶ Ἰουλλίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος ϛης τοῦ ἔτους ͵ϛοῦϡοῦϙϛου ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης κὺρ Διονύσιος εἰς τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν αὖθις ἀνήχθη θρόνον, ἐν ᾧ καὶ αἱ συνοδικαὶ πράξεις ἤρξαντο καταστρώννυσθαι ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι»: Μέγας χαρτοφύλαξ, Σημείωμα στὸν ἱερὸ κώδικα, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 31· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 142· *Ἐπίσημα*, σ. 231· «Ὥρισεν οὖν ὁ αὐθέντης ὅπως ποιήσωσιν ἕτερον πατριάρχην. Ἀπορήσαντες οὖν οἱ κληρικοὶ ἠτήσαντο ὅπως ποιήσωσι πατριάρχην τὸν κῦρι Διονύσιον, ὄντα ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοσινίτζου· καὶ πορευθέντες μετὰ αὐθεντικοῦ ὁρισμοῦ καὶ μὴ θέλοντα ἔφερον αὐτόν· ἦν γὰρ γηραιὸς λίαν»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 47 στ. 13-18· «Βουλὴν οὖν ἔθεντο, ἵνα ποιήσωσι τὸν κύριον Διονύσιον ἐνδιατρίβοντα τῇ μονῇ τῆς Κοσινήσης. Ἀπῆλθον δὲ μετὰ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ καὶ ἐλθεῖν ἐποίησαν, καὶ μὴ θέλοντα διὰ τὸ βαθὺ γῆρας»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 34· πβ. καὶ *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 140 καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υκϛ΄.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ ὅτι ὁ Διονύσιος ἐπανῆλθε στὸ Πατριαρχεῖο τὸ μήνα Ἰούλιο τὸ δηλώνει ρητὰ τὸ σημείωμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ μέγας χαρτοφύλαξ ἐγκαινίασε στὸν ἱερὸ κώδικα τὴν ἑνότητα τῆς νέας πατριαρχίας· βλ. πιὸ πάνω, «Μνεία».

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 145-150.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ ἑξάμηνη περίπου περίοδος μεσοπατριαρχείας ποὺ ἀκολούθησε τὴ βίαιη ἀποπομπὴ τοῦ Νήφωνος (βλ. στὸ «Σχολιασμὸ» τῆς ***π. 91*** τοὺς λόγους τῆς ἀποπομπῆς του) ἔληξε μὲ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Διονυσίου στὸ Πατριαρχεῖο. Τὴ

λύση αὐτὴ φαίνεται πὼς ὑπέβαλε στὴν Πύλη ὁ ἰσχυρὸς ἄρχοντας Κυρίτζης· βλ. περισσότερα στὸ σχετικὸ σχόλιο: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 149-150.

π. 93

1489, Μάιος

«**Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον**» σχετικὸ μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει, ὅπως ἔχουν κάνει καὶ οἱ προκάτοχοί του, πὼς ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως στὴ Σωζόπολη εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ ἀντικρυνὸ νησί. Ἡ προσήλωση αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται τώρα ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως. Τὴ μονὴ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἶχε παραχωρήσει, ἐρειπωμένη τότε, ὁ ἴδιος πατριάρχης κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του στὸ μοναχὸ Γερβάσιο, ὁ ὁποῖος τὴν ἀνακαίνισε καὶ φρόντισε νὰ κατοχυρωθοῦν τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα ποὺ διέθετε ἀπὸ παλαιὰ ἡ μονὴ γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῶν μοναχῶν της.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο λανθάνει ἀλλὰ τὸ κείμενο τοῦ ἐπιβεβαιωτηρίου γράμματος τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ ἀντίγραφο ποὺ παραδίδεται στὸν κώδικα τῆς μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σωζοπόλεως, τὸν ὁποῖο συγκρότησε τὸ 1613 ὁ μοναχὸς Θεοδόσιος· τὸ κείμενο στὰ φ. 12^r-14^v. Σήμερα ὁ κώδικας αὐτὸς σώζεται στὴν Πάτμο, στὴ Βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη Θεολόγου μὲ τὸν ἀριθμὸ ΨΟ΄ (770). Ἀντίγραφο ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ σώζεται στὸ χφ 276, φ. 4^v-6^r τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ τμῆμα του στὸ χφ Vatic. gr. 2416, φ. 227^{r-v}.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή . *† Διονύσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης*
I n c i p i t . *Ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *ἐν ἔτει ͵ςῷϡῷϛῷζῳ.*
Μ η ν ο λ ό γ ι ο . *Ἐν μηνὶ Μαΐῳ, ἰνδικτιῶνος ζης.*

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . Τὸ γράμμα χρονολόγησε ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 621 στὸ 1482· ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 664 σημ. 3, καὶ ὁ KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 81, προσδιορίζουν ὀρθὰ ὡς ἔτος ἔκδοσής του τὸ 1489. Στὴ χρονολογία ποὺ σημειώνεται στὰ σωζόμενα ἀντίγραφα παραλείπεται τὸ γράμμα ζ΄, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ, διότι ὁ Μάιος τοῦ 6997 (1489) εἶναι αὐτὸς ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἀναγραφόμενη ἰνδικτιῶνα καὶ ἐμπίπτει στὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου.

Ἔ κ δ ο σ η . Πρῶτος δημοσίευσε τὸ κείμενο ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 619-621 ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς μονῆς (σήμερα χφ Πάτμου 770). Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ ἐξέδωσε διπλωματικὰ τὸ κείμενο ὁ KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 80-81· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 236-238. Μεγάλο μέρος τοῦ κειμένου δημοσίευσε καὶ ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 664-666 ἀπὸ τὸ ἱεροσολυμιτικὸ χειρόγραφο 276.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΚΟΜΙΝΗΣ, *Πίνακες*, σ. 37-38· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55, 82-84· ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Τὰ οἰκονομικά*, σ. 296.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶχε ἀπασχολήσει πολλὲς φορὲς τὸ Πατριαρχεῖο· γιὰ τὸ ἱστορικό της βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὸ «Σχολιασμὸ» τῆς ***π. 35****.

π. 94

1488, Ἰούλιος – **1490**, τέλη

Ἐπικυρωτικὴ «**γραφὴ**» προνομίων μονῆς Κοσινίτσης τοῦ Παγγαίου ὄρους.

Ὁ πατριάρχης Διονύσιος ἐπικυρώνει τὰ προνόμια τῆς μονῆς Κοσινίτσης καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπαγωγὴ τῶν σταυροπηγιακῶν μονῶν Ἁγίου Γεωργίου στὸ Βρανόκαστρο καὶ Παναγίας Ἡλιοκάλλου στὶς Σέρρες καὶ τῶν χωριῶν Ποσιανά, Χωρεμίστα καὶ Νύσσα. Ὁ ἐκλεγόμενος ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ἡγούμενος θὰ χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν πατριάρχη, θὰ ὀνομάζεται πρωτοσύγκελλος καὶ ἀρχιμανδρίτης καὶ θὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ σφραγίζει ἀναγνῶστες.

Μ ν ε ί α . «ἐνεφάνισαν ἡμῖν τιμίαν πατριαρχικὴν γραφὴν τοῦ ἁγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου πατριάρχου κὺρ Ἱερεμίου, διαλαμβάνουσαν καὶ ἐπιβεβαιοῦσαν καὶ τὰ πρὸ ἐκείνου ἁγιωτάτων πατριαρχῶν γράμματα κὺρ Μαξίμου τὲ καὶ κυροῦ Διονυσίου καὶ ἐμπεριέχουσαν αὐταῖς λέξεσιν, ὡς ἵνα εἴη αὐτή τε, καὶ τὰ ὑπ᾽ αὐτὴν εὑρισκόμενα πατριαρχικὰ σταυροπήγια, ἤγουν, ὁ περὶ τὸ Βρανόκαστρον Μέγας Γεώργιος, ἡ εἰς τὰς Σέρρας σεβασμία μονὴ τῆς Παναγίας μου, ἡ λεγομένη τῆς Ἡλιοκάλλου καὶ τὰ λοιπὰ πάντα σταυροπήγια ὅσα ὑπὸ ταύτην τυγχάνουσι, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ χωρία αὐτῆς ἤγουν τὸ λεγόμενον τῶν Ποσιανῶν, ἡ Χωρεμίστα καὶ ἡ Νύσσα, ἀκαταπάτητος καὶ ἀνεπειρέαστο (sic) ἀπὸ παντὸς πλησιοχώρου μητροπολίτου, καθὼς καὶ τὰ παλαιγενῆ ἕτερα πατριαρχικὰ διαλαμβάνουσι γράμματα· ἔτι δὲ καὶ ὁ κατὰ καιροὺς ἐκλεγόμενος παρ᾽ αὐτῶν καὶ γενόμενος ἡγούμενος, ἵνα ὑπάρχῃ πρωτοσύγκελλος καὶ ἀρχιμανδρίτης, ὡς παρὰ τοῦ πατριάρχου γινόμενος· καὶ αὐτὸς μὲν σφραγίζῃ καὶ τοὺς ἀναγνώστας, ὅσοι μέλλουσι γενέσθαι ἔν τε τῇ δηλωθείσῃ μονῇ»: Μητροφάνης Γ΄, Ἐπικυρωτικὸ γράμμα, Μάρτιος 1567, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔκθεσις*, σ. 20-21 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 37].

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ Μητροφάνης ἀναφέρει ὅτι στὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Ἱερεμία ποὺ τοῦ παρουσίασαν σημειώνονταν τὰ προγενέστερα πατριαρχικὰ γράμματα τῶν πατριαρχῶν Μαξίμου καὶ Διονυσίου· στὴ σιγιλλιώδη ὡστόσο γραφὴ τοῦ Ἱερεμίου Α΄ γίνεται ἀόριστη μόνο μνεία στοὺς «ἀοιδίμους καὶ τρισολβίους πατριάρχας» οἱ ὁποῖοι ἀπένειμαν προνόμια στὴ μονὴ (ΛΑΜΠΡΟΣ, *Γράμμα*, σ. 135 στ. 16-17 [= ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α΄*, σ. 346]). Ἂν ὡστόσο ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν δύο πατριαρχῶν ἀκολουθεῖ τὴ χρονολογικὴ διαδοχή τους, τὸ γράμμα τοῦ Διονυσίου πρέπει νὰ ἐκδόθηκε στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1488 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1490, δεδομένου ὅτι γνωρίζουμε πὼς ὁ Μάξιμος Γ΄ ἐξέδωσε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1477 γράμμα ὑπὲρ τῆς μονῆς Κοσινίτσας (***π. 68***). Ὑπὲρ τῆς ἄποψης αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ γράμμα γιὰ τὰ προνόμια τῆς μονῆς ποὺ ἐξέδωσε ὁ Συμεὼν λίγο ἀφοῦ διαδέχθηκε τὸν Διονύσιο μετὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του, τὸ 1473/1474, δὲν κάνει καμία ἀναφορὰ σὲ σχετικὸ γράμμα τοῦ Διονυσίου (***π. 51***).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 279-280.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ πατριάρχης Διονύσιος συνδεόταν στενὰ μὲ τὸ μοναστήρι τῆς Κοσίνιτσας: ἐκεῖ κατέφυγε μετὰ τὴν ἀποχώρησή του τὸ 1471 καὶ ἐκεῖ θὰ ἀποσυρθεῖ τὸ 1490 ἐγκαταλείποντας γιὰ δεύτερη φορὰ τὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. ***π. 68*** «Σχολιασμός»). Ἂς σημειωθεῖ ὅτι τὸ δικαίωμα νὰ χειροτονεῖ ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς ἀναγνῶστες δὲν ὑπῆρχε στὸ γράμμα τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1477 μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Μάξιμος Γ΄ ἐπιβεβαίωνε τὰ προνόμια τῆς μονῆς (***π. 68***)· σύμφωνα μὲ ἐκεῖνο τὸ ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα, ἡ μονὴ θὰ ἀποφάσιζε ποιὸς ἀπὸ τοὺς πλησιόχωρους ἀρχιερεῖς θὰ χειροτονοῦσε τοὺς ἀναγνῶστες. Γιὰ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διασωρίτου στὸ Βρανόκαστρο καὶ γιὰ τὴ μονὴ Ἡλιοκάλλου στὶς Σέρρες βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν ***π. 68***, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

π. 95

1489/1490

Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Λαρίσης Βησσαρίωνα.

Ὁ νεοεκλεγεὶς μητροπολίτης Λαρίσης Βησσαρίων ἐφοδιάζεται μὲ τὴ συνοδικὴ πράξη του, ἡ ὁποία δηλώνει τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του καὶ στὴν ὁποία περιγράφονται τὰ καθήκοντά του καθὼς καὶ ἡ ὑποχρέωση τῶν πιστῶν νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους. Ὁ Βησσαρίων μετατέθηκε ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Δημητριάδος ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα τῶν χριστιανῶν τῆς χηρεύουσας μητροπόλεως Λαρίσης.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως σώζεται στὴν Ἀθήνα, στὸ Ἀρχεῖο Ἐγγράφων (ἀρ. 40) τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας· ἀντίγραφό του στὸ χφ Vat. gr. 2416, σ. 229-230.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή . *† Διονύσιος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.*
I n c i p i t . *† Τῆς ἁγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Λαρίσσης χηρευσάσης*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *ἐν ἔτει ͵ςϡϟϛ[η΄], ἰν(δικτιῶν)ος η^ης.*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή . *† Διονύσιος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενοικὸς π(ατ)ριάρχης: †*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ σημειούμενη στὸ ἔγγραφο ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία 6998 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὄγδοη ἰνδικτιῶνα ὁδηγοῦν τὴ χρονολόγηση τῆς πράξης στὸ διάστημα ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1489 ὡς τὴν 31η Αὐγούστου 1490.

Ἔ κ δ ο σ η . ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 18-20 [= ΖΩΣΙΜΑΣ, *Βησσαρίων*, σ. 216-217]· OUDOT, *Acta* II, σ. 12 καὶ 14 (γαλλικὴ μετάφραση σ. 13 καὶ 15)· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 36, σ. 239-240.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 15-18· USPENSKIJ, *Putešestvie*, σ. 474 ἀρ. 21· ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζῆ–Γερασίμου*, σ. 21 [σ. 201].

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 16, θεώρησε πὼς ὁ μετατιθέμενος ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Δημητριάδος Βησσαρίων εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης καὶ κτίτορα τῆς μονῆς Δουσίκου Βησσαρίωνα († 1540). Τὸ θέμα προσπάθησαν νὰ λύσουν ἀρκετοὶ μελετητές, ὅπως ὁ Νίκος Βέης (BEES, *Prosopographisches*, σ. 353-356, 396). Τοὺς δύο ἀρχιερεῖς διαφοροποίησε ὁριστικὰ στηριζόμενος σὲ νεότερα εὑρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ βεράτι διορισμοῦ τοῦ Βησσαρίωνος Β΄, ὁ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζῆ–Γερασίμου*, σ. 21 [σ. 201].

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Διονυσίου Α΄ στὴν ***π. 95***

π. 96

1489/1490

Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Βεροίας Μεθοδίου.

Ὁ Μεθόδιος, ἱερομόναχος στὴ μονὴ Βατοπεδίου καὶ πρωτοσύγκελλος, ἐκλέγεται μητροπολίτης Βεροίας καὶ ἐφοδιάζεται μὲ τὴ συνοδική του πράξη, ἡ ὁποία δηλώνει τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του. Στὸ κείμενο περιγράφονται τὰ καθήκοντα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις του ἔναντι τῶν χριστιανῶν τῆς νέας ἐπαρχίας του, οἱ ὁποῖοι ὀφείλουν νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους. Ὁ προκάτοχός του Νεόφυτος παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ μητρόπολη Βεροίας λόγω διενέξεων ποὺ εἶχε μὲ τοὺς ἐκεῖ χριστιανούς. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν οἱ ἀρχιερεῖς Χαλκηδόνος, Λακεδαιμονίας, Παλαιῶν Πατρῶν, πρώην Σουγδαίας καὶ ἔξαρχος Μηδείας, Ἀγχιάλου, Σηλιβρίας καὶ Μαΐνης.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου. Ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται καὶ σὲ χειρόγραφο τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη, τώρα Vat. gr. 2416, φ. 231r-232r· ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου ἔστειλε στὸν Μανουὴλ Γεδεὼν ὁ βατοπεδινὸς μοναχὸς Ἄνθιμος.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή . *† Διονύσιος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.*
I n c i p i t . *† Καὶ ἰατρῶν ἄριστος ἂν καλοῖτο*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *ἐν ἔτει ἔτει ,ςῳ̄ϞΖ̄ῳϞη̄ ἰν(δικτιῶν)ος ηης.*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή . *† Διονύσιος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6998 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὄγδοη ἰνδικτιώνα χρονολογοῦν τὴν πράξη αὐτὴ τοῦ Διονυσίου Α΄ στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1489 ὡς 31η Αὐγούστου 1490.

Ἔ κ δ ο σ η . Πρώτη ἔκδοση, ΓΕΔΕΩΝ, *Πρᾶξις τοῦ Βερροίας*, σ. 229-230· τὸ ἀντίγραφο ὅμως τοῦ κειμένου ποὺ χρησιμοποίησε ἦταν διάστικτο ἀπὸ παραναγνώ-

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Διονυσίου Α΄ στὴν ***π. 96***

σεις. Δεύτερη ἔκδοση τοῦ κειμένου ἔδωσε ὁ OUDOT, *Acta* II, σ. 16-21 ἀντλώντας τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Ἀριστάρχη. Πρόσφατα τὸ ἐξέδωσε καὶ πάλι ὁ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 524-527· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 37, σ. 243-246. Βλ. καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 65, 67.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . LANGLOIS, *Athos*, σ. 42· ΓΕΔΕΩΝ, *Πρᾶξις τοῦ Βερροίας*, σ. 230-231.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ νέος μητροπολίτης Βεροίας ἦταν ἱερομόναχος καὶ πρωτοσύγκελλος τῆς ἀθωνικῆς μονῆς Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι τὸν Μεθόδιο ἐπέλεξαν ὁμοφώνως οἱ μοναχοὶ τοῦ Βατοπεδίου ὡς πρόσωπο κατάλληλο γιὰ ἀρχιερέα τῆς Βέροιας, ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα ποὺ τοὺς εἶχαν ὑποβάλει οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας. Ἡ στενὴ σχέση ποὺ συνέδεε τὸ Βατοπέδι μὲ τὴ Βέροια ἑρμηνεύεται ἀπὸ τὴν ὕπαρξη ἐκεῖ τῆς μονῆς Προδρόμου τῆς Πέτρας, πλούσιου μετοχίου τῆς ἀθωνικῆς μονῆς. Ὁ προκάτοχος τοῦ Μεθοδίου Νεόφυτος ἦταν ἀρχιερέας τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας γιὰ πολλά, φαίνεται, χρόνια, ἂν δεχτοῦμε ὅτι ἦταν τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν Νεόφυτο Βεροίας ποὺ συνυπέγραψε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 τὴν πράξη ἀθωώσεως τοῦ πατριάρχη Συμεὼν Α΄ (***π. 52***).

π. 97

1466, φθινόπωρο – **1471**, τέλη ἢ **1488**, Ἰούλιος – **1490**, τέλη

Πατριαρχικὸ γράμμα γιὰ ὑπόθεση δανείου.

Ὁ πατριάρχης ἐκδίδει γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιάζεται ὁ ἐπίτροπος ἑνὸς δανειστῆ, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐξόφληση τοῦ δανείου ἀπὸ τοὺς δυστροποῦντες χριστιανοὺς ὀφειλέτες.

Μ ν ε ί α . «πρὸ ὀλίγου καὶ ἐπίτροπον αὐτοῦ ἀποστείλας μετὰ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ γράμματος»: Διονύσιος Α΄, Πιττάκιο, χ.χ., χφ Paris. gr. 2671, φ. 436v, ἀνέκδοτο.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ πατριαρχικὸ αὐτὸ γράμμα τὸ ἀποδίδουμε στὸν Διονύσιο Α΄, γιὰ ὅσους λόγους ἀναφέρουμε στὴν ***π. 98*** «Χρονολόγηση». Πρέπει νὰ ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ πιττάκιο ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε τὴν ἀκριβῆ χρονολογία του.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . OMONT, *Inventaire*, σ. 23-24· DARROUZÈS, *Ekthésis néa*, σ. 7.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο τὸ ἀπασχόλησαν τὴν περίοδο αὐτὴ καὶ ἄλλες ὑποθέσεις ποὺ εἶχαν σχέση μὲ δάνεια καὶ οἰκονομικὲς ἐκκρεμό-

τητες (πβ. τὴν ἐπέμβαση τοῦ Πατριαρχείου ποὺ ἀπομνημονεύεται στὸ παρασχέδιο τοῦ 1476 σχετικὰ μὲ τὸ δάνειο τοῦ μητροπολίτη Τορνόβου καὶ τὴν ἔγκληση ποὺ ἄσκησε ὁ τριτεγγυητής του μητροπολίτης Ριζαίου, ***π. 63***) θεωροῦμε πὼς ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμα στοιχεῖο ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἀπόδοση τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γράμματος στὸν Διονύσιο Α΄.

π. 98

1466, φθινόπωρο – **1471**, τέλη ἢ **1488**, Ἰούλιος – **1490**, τέλη

Πιττάκιο πρὸς ἄδηλο ἐπίσκοπο μὲ ἐντολὴ νὰ ἐπιβάλει σὲ ἱερεῖς ἀργία γιὰ αὐθάδεια καὶ σὲ δυστροποῦντες ὀφειλέτες ἀφορισμό.

Ἄδηλος χριστιανὸς ὁ ὁποῖος εἶχε δανείσει ἄσπρα σὲ κάποιους ὁμοθρήσκους του προσέφυγε στὸ Πατριαρχεῖο ἐπειδὴ ἐκεῖνοι δυστροποῦσαν νὰ ἀποδώσουν τὰ ὀφειλόμενα. Ὁ δανειστὴς ἀπέστειλε ἐπίτροπο ἐφοδιασμένο μὲ πατριαρχικὸ γράμμα (***π. 97***), τὸ ὁποῖο ὅμως κάποιοι ἱερεῖς, σύμφωνα μὲ ὅσα ἰσχυρίζεται, τὸ ἔσχισαν καὶ τὸ ποδοπάτησαν. Καλεῖται ὁ ἐπίσκοπος τῆς περιοχῆς νὰ ἐξετάσει τοὺς ἱερεῖς καὶ ἂν εὐσταθοῦν οἱ κατηγορίες, νὰ τοὺς θέσει σὲ ἀργία καὶ νὰ ἀπειλήσει μὲ ἀφορισμὸ τοὺς ὀφειλέτες στὴν περίπτωση ποὺ ἀρνηθοῦν νὰ καταβάλουν στὸν δανειστὴ τὰ ἄσπρα ποὺ τοῦ ὀφείλουν.

Παράδοση. Ἀντίγραφο τοῦ πιττακίου σώζεται στὸ χφ Paris. gr. 2671, φ. 436ᵛ (πρόκειται γιὰ τὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ χειρογράφου), χειρόγραφο ποὺ περιέχει, μεταξὺ ἄλλων καὶ τύπους γραμμάτων. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων ποὺ ἐμπλέκονται στὴν ὑπόθεση ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἀντωνυμία «ὁ δεῖνα».

Ἐπιγραφή. *† Διονύσιος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης*
Προσφώνηση. *Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε δεῖνα, χάρις εἴη*
Incipit. *Ὁ παρὼν δεῖνα ἀναδραμὼν ἀνέφερε*

Χρονολόγηση. Στὸ χειρόγραφο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ κείμενο ἀναφέρεται μόνο τὸ ὄνομα «Διονύσιος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ...», χωρὶς νὰ ὑπάρχει κάποια χρονολογικὴ ἔνδειξη ἢ ἄλλα ἐσωτερικὰ στοιχεῖα ποὺ νὰ μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴν ἀσφαλὴ ἀπόδοσή του στὸν Διονύσιο Α΄ καὶ στὴν ἀκριβὴ χρονολόγησή του. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ κείμενο ἔχει ἀντιγραφεῖ σὲ χειρόγραφο τοῦ 15ου αἰώνα (σύμφωνα μὲ τὴ χρονολόγηση τοῦ OMONT, *Inventaire*, σ. 23-24 καὶ τοῦ DARROUZÈS, *Ekthésis néa*, σ. 7), ἐπειδὴ ὅλα τὰ κείμενα ποὺ περιέχονται δὲν ξεπερνοῦν τὸν ἴδιο αἰώνα (τὸ ὕστατο εἶναι τὸ γράμμα ἐλεημοσύνης τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 15ου

αἰώνα, βλ. ἐδῶ σ. 75) καὶ ἡ γραφὴ τοῦ κειμένου μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ καὶ αὐτὴ στὸν 15ο αἰώνα (τὸ ὑδατόσημο τοῦ σχετικοῦ τετραδίου –ancre, παραπλήσιο μὲ τὸ Mosin 412 ἐμφανίζεται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα– δὲν ἀποκλείει αὐτὴ τὴ χρονολόγηση), θεωροῦμε πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ κείμενο τοῦ Διονυσίου Α΄, δεδομένου ὅτι ὁ Διονύσιος Β΄ ἀνέβηκε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ ποὺ ἔχουμε θέσει (Πρόλογος σ. 18), καταγράφουμε τὴν πράξη στὸ τέλος τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Διονυσίου Α΄.

Ἔκδοση. Ἀνέκδοτο.

Βιβλιογραφία. OMONT, *Inventaire*, σ. 23-24· ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, *Ἀφορισμός*, σ. 99-100 (σχετικὰ μὲ τὴν ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ σὲ ἀδικήματα ἀστικοῦ δικαίου).

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο ἀντιγράφηκε στὸ χειρόγραφο ὡς ὑπόδειγμα, προφανῶς, γράμματος, διότι τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων ἔχουν ἀντικατασταθεῖ μὲ τὴν ἀντωνυμία *ὁ δεῖνα*. Ἂν ἡ χρονολόγηση ποὺ προτείνουμε εἶναι ὀρθή, ὁ ἀφορισμὸς μὲ τὸν ὁποῖο ἀπειλοῦνται οἱ ὀφειλέτες ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιότερη μεταβυζαντινὴ ἀναφορὰ χρήσης τῆς ποινῆς σὲ ἀστικὴ διαφορά.

ΠΡΑΞΗ

ποὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α′

«**Ἔγγραφος ἀπόφασις**». Στὸ «ἐπικυρωτικὸν πατριαρχικὸν... γράμμα» τοῦ Ἰωάσαφ Β′ ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1556/1557 ἀναφέρεται πὼς ὁ πρὸ αὐτοῦ πατριάρχης «Διονύσιος» ἐξέδωσε μίαν «ἔγγραφον ἀπόφασιν» ποὺ ἀφοροῦσε τὸ ἰδιοκτησιακὸ καθεστὼς τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεημονήτριας στὴν Κῶ. Ὁ Τ. Γριτσόπουλος θεώρησε πὼς ὁ μνημονευόμενος πατριάρχης ἦταν ὁ Διονύσιος Α′, στὸν ὁποῖο καὶ ἀπέδωσε τὴν πράξη. Πρόκειται ὅμως γιὰ πράξη τοῦ Διονυσίου Β′, ὁ ὁποῖος πατριάρχευσε στὸ ἀμέσως προηγούμενο ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ διάστημα (17 Ἀπριλίου 1546 – Ἰούλιος 1556) καὶ ὄχι γιὰ τὸν Διονύσιο Α′, τοῦ ὁποίου ἡ δεύτερη πατριαρχία εἶχε λήξει στὰ τέλη τοῦ 1490, τουλάχιστον ἑξήντα πέντε χρόνια πρὶν ἀναλάβει ὁ Ἰωάσαφ. Ἡ διατύπωση ἄλλωστε τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰωάσαφ εἶναι σαφής: «Ἔνθέν τοι καὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτου πατριάρχου κὺρ Διονυσίου ἔγγραφον ἀπόφασιν δεδωκότος...». Ἂν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Διονύσιο Α′, ἡ διατύπωση στὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο θὰ ἦταν διαφορετικὴ καὶ μὲ κάποιον τρόπο θὰ δηλωνόταν πὼς ἐπρόκειτο γιὰ πατριάρχη ποὺ εἶχε πατριαρχεύσει στὸ ἀπώτερο παρελθόν.

Ἔκδοση (τοῦ γράμματος τοῦ Ἰωάσαφ). ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμβολαί*, σ. 399-400.

Βιβλιογραφία. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διονύσιος Α′*, σ. 12.

ΜΑΞΙΜΟΣ Δ′

ἀρχὲς 1491 – ἀρχὲς 1497

π. 99

1491, ἀρχὲς

Ἐκλογὴ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Σερρῶν Μανασσῆ ὁ ὁποῖος μετονομάστηκε σὲ Μάξιμο.

Ὁ μητροπολίτης Σερρῶν Μανασσῆς, πρώην ἁγιορείτης μοναχός, μετονομάζεται Μάξιμος καὶ ἐκλέγεται πατριάρχης ὕστερα ἀπὸ τὴν παραίτηση τοῦ Διονυσίου.

Μ ν ε ί α. «Ἐποίησε παραίτησιν [ὁ Διονύσιος]»· «γέγονεν δὲ πατριάρχης ὁ Σερρῶν ᾧ ὄνομα Μανασσῆς, μετονομάσαντες αὐτὸν Μάξιμον, ἦν γὰρ Ἁγιορείτης»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 48 στ. 2 καὶ σ. 56 στ. 4-7· «Ποιήσαντος τοίνυν τοῦ κυρίου Διονυσίου παραίτησιν, ὡς εἴπομεν, ἐγένετο ὁ Σεῤῥῶν πατριάρχης, ὁ Μανασῆς, ὃς μετονομάσθη Μάξιμος. Καὶ ἦν ἁγιορίτης»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· «Ἔκαμε παραίτησιν ὁ... κύρις Διονύσιος ὁ πατριάρχης· ἔγινε σύνοδος· καὶ ἔκλεξαν τὸν μητροπολίτην Σερρῶν, ὀνόματι Μανασσῆ· τὸν ὁποῖον ἐμετ' ὀνόμασαν Μάξιμον»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 142· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υκθ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Σύμφωνα μὲ τὴν *Ἔκθεσιν Χρονικὴν* ὁ Διονύσιος «ποιήσας... ἐν τῇ πατριαρχείᾳ ἔτη δύο καὶ μῆνας ἕξ, ἐποίησεν παραίτησιν» (σ. 48 στ. 1-2· πβ. καὶ *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 34). Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Διονύσιος ἀνέλαβε γιὰ δεύτερη φορὰ τὸ Πατριαρχεῖο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1488, προσθέτουμε τὰ δυόμιση χρόνια ποὺ ὁρίζει τὸ πιὸ πάνω Χρονικὸ καὶ χρονολογοῦμε τὸ χρόνο τῆς παραίτησής του καὶ τῆς ἀνόδου τοῦ Μαξίμου στὶς ἀρχὲς τοῦ 1491.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 26.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς. Ἡ περίπτωση τοῦ Μαξίμου Δ' ποὺ ἄλλαξε τὸ ὄνομά του ὅταν ἔγινε πατριάρχης (ὡς ἱερομόναχος καὶ μητροπολίτης Σερρῶν ὀνομαζόταν Μανασσῆς καὶ ὅταν ἔγινε πατριάρχης μετονομάστηκε σὲ Μάξιμο) ἀποτελεῖ τὴν πρώτη γνωστὴ ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο (ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 26 σημ. 51).

π. 100

1493, 1η Ἰανουαρίου – 31η Αὐγούστου

Ἐγκατάσταση ἐπισκόπου στὴν ἐπανιδρυθεῖσα ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου.

Ἡ ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου μὲ ἐνέργειες τοῦ τότε ἐξάρχου Ἀθηνῶν ποὺ κίνητρο εἶχαν τὴν «φιλοχρηματίαν», εἶχε διαιρεθεῖ σὲ δύο ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες. Ὕστερα ὅμως ἀπὸ τὴν προσφυγὴ τοῦ ἐπισκόπου Ταλαντίου Νείλου στὸ Πατριαρχεῖο, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε τὴν ἐπανένωση τῶν δύο ἐπισκοπῶν, ἡ σύνοδος κάνει δεκτὸ τὸ αἴτημά του. Ὁ Νεῖλος θὰ ὀνομάζεται πλέον ἐπίσκοπος «Διαυλείας καὶ Ταλαντίου» καὶ ἐφοδιάζεται μὲ τὴν «συνοδικὴν πρᾶξιν» του, τὸ διοριστήριο ἔγγραφο ποὺ δηλώνει τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του καὶ προσδιορίζει τὰ καθήκοντά του.

Π α ρ ά δ ο σ η . Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς πράξεως· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου της παραδίδεται στὸ χφ 276 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, φ. 156ᵛ-157ʳ.

I n c i p i t . *Καὶ ἰατρῶν ἐκεῖνος ἄριστος ἂν*
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *ἐν ἔτει ζαᵠ*
Ὑ π ο γ ρ α φ ή . *† Νήφων [= Μάξιμος] ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὸ ἀντίγραφο ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο τῆς πράξεως ἔχει ἀναγραφεῖ στὴ θέση τῆς ὑπογραφῆς τὸ ὄνομα «Νήφων», μὲ ἀποτέλεσμα ἡ πράξη νὰ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν πατριάρχη Νήφωνα Β'. Στὸ ἐπικυρωτικὸ ὅμως ἔγγραφο ποὺ ἐξέδωσε γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση ὁ Ἱερεμίας Β' τὸ 1572 ὑπάρχουν ἐσωτερικὰ τεκμήρια ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ ἀποδοθεῖ ἡ πράξη στὸν Μάξιμο Δ', στὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ ὁποίου ἐμπίπτει ἄλλωστε καὶ ἡ ἀναγραφόμενη στὸ κείμενο χρονολογία « ζαᵠ».

Ἔ κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔγγραφα*, σ. 225-226, ὅπου ἀκολουθώντας ὅσα σημειώνονται στὸ ἀντίγραφο, ἀποδίδει τὴν πράξη στὸν πατριάρχη Νήφωνα Β'. Νεότερη ἔκδοση ἀπὸ τὸ ἴδιο χειρόγραφο ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μάξιμος*, σ. 81-82 ἡ ὁποία στηριζόμενη στὰ πιὸ πάνω τεκμήρια ἀποδίδει τὴν πράξη στὸν Μάξιμο Δ' (βλ. πιὸ πάνω, «Χρονολόγηση»)· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 38, σ. 249-251.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔγγραφα*, σ. 224-225· GHEYN, *Diaulia*, σ. 93-95 (σχετικὰ μὲ μνεῖες μεταβυζαντινῶν ἐπισκόπων)· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Διαύλεια*, σ. 50-51· BOUSQUET, *Daulia*, σ. 296 (οἱ πιὸ πάνω θεωροῦν πὼς πρόκειται γιὰ πράξη τοῦ Νήφωνος Β')· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μάξιμος*, σ. 74-81.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ πράξη αὐτὴ τοῦ Μαξίμου Δ' εἶναι ἡ πρώτη μιᾶς σειρᾶς πράξεων ποὺ ἐκδόθηκαν τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση, τῆς συνένωσης δηλαδὴ τῶν δύο ἐπισκοπῶν: ὁ Νήφων Β' τὸ 1497 θὰ ἐπικυρώσει τὴν ἀπόφαση τοῦ Μαξίμου νὰ ἑνώσει τὶς ἐπισκοπὲς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου σὲ μία (*π. **106***), καὶ θὰ τὸν ἀκολουθήσουν ὁ Διονύσιος Β', ὁ Μητροφάνης Γ' καὶ ὁ Ἱερεμίας Β'. Γιὰ τὶς ἐνδιάμεσες μεταπτώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μάξιμος*, σ. 77 σημ. 16 καὶ τὴν ἐκεῖ σημειούμενη βιβλιογραφία. Ὁ Γριτσόπουλος θεωρεῖ πὼς γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ προηγήθηκε πράξη τοῦ Μαξίμου Γ' (ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διαύλεια*, στ. 1186), ὅμως τὸ κείμενο τοῦ Μαξίμου Δ' δὲν ἀφήνει κανένα σχετικὸ ὑπαινιγμό· ἐνδεχομένως συγχέει τοὺς δύο ὁμώνυμους πατριάρχες.

π. 101

1495, Ὀκτώβριος

Πιττάκιο πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα.

Ὁ πατριάρχης γνωστοποιεῖ στὴ σιναϊτικὴ κοινότητα τὶς ἀπαντήσεις τῆς πατριαρχικῆς συνόδου σὲ ἐρωτήματα ποὺ τοῦ εἶχε θέσει μὲ γράμμα του, ἀπὸ τὸ μετόχι τῆς μονῆς στὴν Κρήτη, ὁ ἐκεῖ οἰκονόμος μοναχὸς Ἀκάκιος. Στὸ πρῶτο ζήτημα, ἂν πρέπει νὰ δέχονται δωρεὲς ἀπὸ τοὺς «σχισματικοὺς Γραικοὺς τοὺς ἐκ τῆς Ἰταλίας», ἡ ἀπάντηση εἶναι θετική. Στὸ δεύτερο ἐρώτημα, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ στέλνουν μοναχοὺς «ζητεῖαν ποιῆσαι», ἡ ἀπάντηση εἶναι ἐπίσης καταφατική: ἐπιτρέπεται ἀκόμα «καὶ ἐκ τῶν ἑτεροδόξων ζητεῖν» ἐφόσον ὑπάρχει χρεία χρημάτων γιὰ τὴ συντήρηση τῆς μονῆς. Τέλος, ὅσοι ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς μονῆς θανατώνονται ἀπὸ τοὺς «ἐναντίους», θὰ θεωρηθοῦν μάρτυρες καὶ θὰ μνημονεύονται.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ πιττακίου σώζεται ἀντιγραμμένο στὸ σιναϊτικὸ χειρόγραφο 1605, σ. 567-569. Ἡ ἐπιγραφὴ «Ἶσον πατριαρχικοῦ γράμματος περὶ ἀναγκαίων τινῶν ζητημάτων» ποὺ ἀναγράφεται στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου, πρὶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη, ὑποδηλώνει πὼς τὸ λυτὸ πρωτότυπο ἔγγραφο ποὺ ἔφτασε κάποτε στὸ Σινᾶ καταχωρίστηκε στὸν κώδικα τῆς μονῆς μὲ τὴ διευκρινιστικὴ ἐπιγραφὴ «Ἶσον...». Ἀντίγραφο τοῦ κειμένου παραδίδει καὶ χειρόγραφο τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη, τώρα Vat. gr. 2416, φ. 239ʳ-240ʳ.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή . *† Μάξιμος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης*
Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η . *Ὁσιώτατε καθηγούμενε τῆς σεβασμίας καὶ μεγάλης βασι-*

λικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σινᾶ ὄρους, τιμιώτατε οἰκονόμε καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμενοι λοιποὶ ἐντιμότατοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ υἱοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάριν, εἰρήνην, εὐλογίαν καὶ ἔλεος ἐπεύχεται ἡ μετριότης ἡμῶν πᾶσιν ὑμῖν ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
Incipit. *Γράμματα ἐδεξάμεθα πρὸ καιροῦ ἐκ*
Μηνολόγιο. *Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰνδικτιῶνος ιδης.*

Χρονολόγηση. Ἡ ἀναγραφόμενη στὸ μηνολόγιο δέκατη τέταρτη ἰνδικτιώνα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν προσγραφὴ τῆς πράξης στὴν πατριαρχία τοῦ Μαξίμου ὁδηγεῖ τὴ χρονολόγηση τοῦ κειμένου στὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1495.

Ἔκδοση. *Ἐπίσημα*, ἀρ. 39, σ. 253-256.

Σχολιασμός. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ πατριάρχη πρὸς τοὺς Σιναΐτες παραπέμπουν σὲ ἀπαντήσεις τοῦ πρώτου μετὰ τὴν Ἅλωση πατριάρχη σὲ ἀνάλογους προβληματισμοὺς ποὺ τοῦ εἶχε θέσει ἡ σιναϊτικὴ κοινότητα παλαιότερα· βλ. ***π. 9*** καὶ ***π. 10***.

π. 102

1496, 11 Μαρτίου

Ἐπικύρωση προνομίων Νέας Μονῆς Χίου.

Ὁ πατριάρχης ἐπικυρώνει τὰ παλαιὰ προνόμια ποὺ εἶχαν οἱ ἡγούμενοι τῆς Νέας Μονῆς τῆς Χίου: νὰ φοροῦν ἐπιγονάτιο, νὰ σφραγίζουν ἀναγνῶστες, νὰ ἐξομολογοῦν ὅσους προσέρχονται σὲ αὐτούς, κτλ. Ἡ ἐπικύρωση γίνεται ὕστερα ἀπὸ αἴτημα ποὺ ὑπέβαλαν οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς στὸ Πατριαρχεῖο μέσω τοῦ ἄρχοντα Παντολέοντα τοῦ Κορέσση. Τὰ παλαιὰ λοιπὸν προνόμια ἀνανεώνονται καὶ ὁ νῦν ἡγούμενος Ἰωσὴφ καθὼς καὶ οἱ διάδοχοί του θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἀσκοῦν.

Παράδοση. Σήμερα λανθάνει τὸ πρωτότυπο ἐπικυρωτικὸ γράμμα, καθὼς καὶ τὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἄντλησε τὸ κείμενο ὁ Μανουὴλ Γεδεών, πρῶτος ἐκδότης του· εἶναι ὅμως πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ τὸ χειρόγραφο 1156 τοῦ Γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως, ποὺ στὸν κατάλογο ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ, *Ἀδριανούπολις*, σ. 593-594 φέρει τὸν ἀριθμὸ 19, δεδομένου ὅτι τὰ κείμενα ποὺ περιέχονται στὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀφοροῦν ὅλα τὴ Νέα Μονὴ Χίου καὶ ἀνάμεσά τους ὑπάρχει ἕνα πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ εἶναι ταυτόσημη μὲ αὐτὴν τοῦ κειμένου ποὺ ἀκολουθεῖ.

Ἐπιγραφή. *†Μάξιμος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*
Incipit. *† Οἱ ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ*

Χρονολογία. *Μηνὶ Μαρτίῳ ια', ἰνδικτιῶνος ιδ' τοῦ ,ΖΔ' ἔτους διατρέχοντος.*
Ὑπογραφή. *† Μάξιμος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Χρονολόγηση. Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 7004 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μήνα Μάρτιο καὶ τὴ 14η ἰνδικτιώνα χρονολογοῦν τὴν ἐπικύρωση τῶν προνομίων τῆς μονῆς στὴν 11η Μαρτίου τοῦ 1496.

Ἔκδοση. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 223-224· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 40, σ. 257-258.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 222· ΜΠΟΥΡΑΣ, *Νέα Μονή*, σ. 15-18. Σχετικὰ μὲ τὴ μεγάλη χιώτικη οἰκογένεια Κορέσση, μὲ κλάδους στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Γένοβα καὶ τὴ Βενετία, ποὺ δραστηριοποιοῦνται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου ὡς τὸν 16ο αἰώνα, βλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Ἑλληνικὲς χῶρες*, σ. 113-120 καὶ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ, *Γαλατάς*, σ. 136, 154-156.

Σχολιασμός. Εἶναι μακρὰ ἡ παράδοση ἐπίσημων ἐγγράφων ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες καὶ μετὰ τὴν Ἅλωση ἀπὸ πατριάρχες ὑπὲρ τῆς Νέας Μονῆς Χίου. Τὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου εἶναι τὸ πρῶτο, σωζόμενο τουλάχιστον, ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο. Ἂς σημειωθεῖ πώς, ὅταν οἱ μοναχοὶ τῆς Νέας Μονῆς ζητοῦν ἐπικύρωση τῶν προνομίων τους ἀπὸ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Χίος δὲν βρίσκεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας ἀλλὰ ὑπὸ τοὺς Γενουάτες. Ὅσον ἀφορᾶ τὸν ἄρχοντα Παντολέοντα Κορέσση ποὺ μεσολάβησε στὸ Πατριαρχεῖο ὑπὲρ τῆς μονῆς, ἐντοπίζεται ὡς πλοιοκτήτης στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1502· βλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Ἑλληνικὲς χῶρες*, σ. 117.

π. 103

1491, ἀρχὲς – **1497**, ἀρχὲς

«**Ἐπιβατήριον γράμμα**» πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης σχετικὰ μὲ τὴ μετάθεση τῆς ἕδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα.

Ἐπειδὴ ἡ πόλη τῆς Λάρισας ἁλώθηκε καὶ ἔχασε ὄχι μόνο πολλὰ ἀπὸ τὰ παλαιὰ πλούτη της ἀλλὰ καὶ τὸ ναὸ ποὺ ἀποτελοῦσε ἕδρα τῶν μητροπολιτῶν της, οἱ μετέπειτα ἀρχιερεῖς ἀναγκάστηκαν νὰ μεταθέσουν τὴν ἕδρα τῆς μητροπόλεώς τους στὴν ἐπισκοπὴ τῶν Τρικάλων καὶ νὰ μὴ χειροτονοῦν πλέον ἐπισκόπους Τρίκκης καὶ Γαρδικίου. Ὁ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ἐπικυρώνουν τὴ μετακίνηση αὐτὴ καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα εἴσπραξης τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐπισκοπῶν Τρικάλων καὶ Γαρδικίου καὶ ἐφοδιάζουν τὸν ἀρχιερέα μὲ ἐπιβατήριο γράμμα.

Μνεία. «οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς πιεζόμενοι πανταχόθεν καὶ ἀπορούμενοι ἀπάραντες μετέθηκαν τὸν θρόνον καὶ τὴν καθέδραν αὐτῶν ἐντὸς τῆς τῶν Τρικκάλων πόλεως, ἐπισκοπῆς οὔσης αὐτῶν... μὴ χειροτονεῖν εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἐπισκοπὰς [Τρίκκης καὶ Γαρδικίου] ἐπίσκοπον ὅλως· ἐφ᾽ ᾧ καὶ πατριαρχικοῖς ὁμογνωμονικοῖς ἐπιβατηρίοις ἐφωδιάσθησαν γράμμασιν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυρίου Μαξίμου, κυρίου Νήφωνος καὶ κυρίου Παχωμίου... »: Ἱερεμίας Α΄, Γράμμα, Ὀκτώβριος 1543, ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἕδρα*, σ. 358· OUDOT, *Acta* II, σ. 63 [= ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α΄*, σ. 343]· «τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσσης... κυροῦ Νεοφύτου... γράμματα παλαιγενῆ πατριαρχικὰ ἐμφανίσαντος ἡμῖν τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυρίου Μαξίμου καὶ κυρίου Νήφωνος καὶ τοῦ κυρίου Παχωμίου, δεδομένα... τοῖς πρότερον τῆς αὐτῆς [μητροπόλεως Λαρίσσης] προστασίαν ἐμπεπιστευμένοις ἀρχιερεῦσιν, ὡς ἂν ἔχωσιν ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως τὰς δύο ἐπισκοπάς, τὴν τῶν Τρικκάλων δηλαδὴ καὶ τὴν τοῦ Γαρδικίου καὶ λαμβάνωσιν ὁλοτελῶς... καὶ τὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν γινόμενα ἐκκλησιαστικὰ πάντα εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα»: Διονύσιος Β΄, Βεβαιωτικὸν γράμμα, Φεβρουάριος 1547, κώδικας μονῆς Δουσίκου, σ. 63-66 (τμῆμα στὸ χφ Σταυράκη Ἀριστάρχη [=Vat. gr. 2416, φ. 252])· ἀνέκδοτο.

Χρονολόγηση. Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Α΄ στὸ γράμμα τοῦ 1543 ἀλλὰ καὶ ὁ Διονύσιος Β΄ στὸ γράμμα τοῦ 1547 ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα τῶν προκατόχων τους οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεψαν στὸν μητροπολίτη Λαρίσης νὰ ἑδρεύει στὴν ἐπισκοπὴ Τρικάλων· πρῶτα μνημονεύονται τὰ ὀνόματα Μάξιμος καὶ Νήφων καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Παχωμίου. Ἡ σημειούμενη διαδοχὴ τῶν πατριαρχῶν καὶ στὰ δύο κείμενα ὁδηγεῖ νὰ χρονολογήσουμε τὴ μνεία τῆς πράξεως αὐτῆς στὴν πατριαρχία τοῦ Μαξίμου Δ΄ καὶ νὰ θεωρήσουμε πὼς μία ἄλλη ἔγινε στὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Νήφωνος. Κατὰ συνέπεια, καθὼς δὲν ἔχουμε ἕνα πιὸ συγκεκριμένο χρονολογικὸ στίγμα, τοποθετοῦμε τὴ μνεία τῆς πράξεως στὸ εὐρὺ διάστημα, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1491 ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1497 ποὺ διάρκεσε ἡ πατριαρχία τοῦ Μαξίμου Δ΄.

Βιβλιογραφία. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Θεσσαλία*, σ. 331-333· ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία*, σ. 300· ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Λάρισα*, στλ. 124-132· ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκκη*, στλ. 856-859· ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολή*, σ. 255 ἑπ. (γιὰ τὶς ἀλλαγὲς ποὺ γνώρισε ἡ πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς περιοχῆς)· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 125 καὶ 157.

Σχολιασμός. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ μετάθεση τῆς ἕδρας τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης ἔγινε περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰώνα (βλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ἅγιος Βησσαρίων*, σ. 196 σημ. 61). Στὸ βεράτι πάντως ποὺ ἐξέδωσε ὁ Βαγιαζὴτ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1483 γιὰ τὸν Συμεὼν Α΄ δὲν ἀναφέρεται ἀνάμεσα στὶς μητροπόλεις ποὺ ἦταν ὑπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχη ἡ Λάρισα ἀλλὰ τὰ Τρίκαλα (Tirhala). Ἂς σημειωθεῖ ὡστόσο ὅτι τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως τοῦ Βησσαρίωνος Α΄ μὲ χρονολογία 1489/1490, τοῦ ὁποίου μάλιστα σώζεται τὸ πρωτότυπο, μολονότι περιγράφει ἀναλυτικὰ τὴ χηρεία τῆς μητροπόλεως καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπάγεται αὐτὴ γιὰ τοὺς χριστιανούς, δὲν κάνει καμία ἀναφορὰ οὔτε κἂν ὑπαινιγμὸ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ νέος μητροπολίτης θὰ ἑδρεύει στὰ Τρίκαλα. Νὰ πρόκειται, ἄραγε, γιὰ σκόπιμη ἀποσιώπηση τοῦ γεγονότος; Ἡ μετακίνηση πάντως τῆς ἕδρας τῆς μητροπόλεως Λαρίσης φαίνεται πὼς προκάλεσε ἀμφισβητήσεις, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιβεβαιώσεις τὶς ὁποῖες ζητοῦν οἱ κατὰ καιροὺς μητροπολίτες Λαρίσης ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο· βλ. τὰ ἐπιβεβαιωτήρια γράμματα τῶν πατριαρχῶν Νήφωνος Β΄ (**π. 109**), Ἰωακεὶμ Α΄, Παχωμίου Α΄, Θεολήπτου Α΄, Ἱερεμία Α΄, Διονυσίου Β΄ καὶ Ἰωάσαφ Β΄. Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης, στὸν ὁποῖο δόθηκε τὸ «ἐπιβατήριον γράμμα» γιὰ τὴν ἄδεια ἐγκατάστασης τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης στὰ Τρίκαλα, δὲν κατονομάζεται· πρέπει νὰ εἶναι ἢ ὁ Βησσαρίων, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκλεγεῖ ἐπὶ Διονυσίου Α΄ (**π. 95**) ἢ ὁ ἀρχιερέας ποὺ τὸν διαδέχθηκε, πιθανότατα ὁ Μάρκος, τοῦ ὁποίου τὸ βεράτι διορισμοῦ μὲ χρονολογία 1501 σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Δουσίκου (βλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γεράσιμος*, σ. 19 σημ. 28).

π. 104

1491, ἀρχὲς – **1497**, ἀρχὲς

Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ νησὶ ἀπέναντι τῆς Σωζοπόλεως. Ἡ προσήλωση τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τῆς Σωζοπόλεως στὸ μοναστήρι ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου τὸν ὁποῖο χρησιμοποιεῖ τώρα ὡς κατοικία ὁ μητροπολίτης Σωζοπόλεως καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς Προδρόμου.

Μνεία. «γράμματα τίμια π(ατ)ριαρχικὰ... τοῦ τε κυροῦ Συμεῶνος..., κυροῦ Διονυσίου..., κυροῦ Μαξίμου..., κυροῦ Νήφωνος... δι᾽ ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θ(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλι(κῆς) μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ΄, Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγηση. Τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα τοῦ Μητροφάνη Γ΄ ποὺ παραδίδει τὴ μνεία παραθέτει τοὺς πατριάρχες οἱ ὁποῖοι ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, δηλώνοντας πρῶτον τὸν Συμεών. Ἂν ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλληλουχία τῶν πατριαρχῶν, ὁ μνημονευόμενος Μάξιμος πρέπει νὰ εἶναι ὁ Μάξιμος Δ΄, ὁ ὁποῖος διαδέχτηκε τὸν Διονύσιο Α΄ μετὰ τὴ δεύτερη πατριαρχία του καὶ προηγήθηκε τοῦ Νήφωνος ὁ ὁποῖος μνημονεύεται στὴ συνέχεια. Κατὰ συνέπεια, ἡ πράξη τοῦ Μαξίμου Δ΄ ἐντάσσεται στὴ διάρκεια τῆς ἑξάχρονης πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. Παπαδοπουλος-Κεραμευς, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· Kamperidis, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἀνταλλαγῆς, κοινῇ συναινέσει, τῶν δύο ναῶν βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν πρώτη πράξη τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κείμενο, ἐκείνη τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (***π. 93***).

ΝΗΦΩΝ Β΄

θέρος 1497 – θέρος 1498

(δεύτερη πατριαρχία)

π. 105

1497, θέρος

Ἐπάνοδος τοῦ Νήφωνος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὅταν ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ ἐκδίωξε τὸν πατριάρχη Μάξιμο, ἡ σύνοδος ἀποφάσισε νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν πρώην πατριάρχη Νήφωνα νὰ ἀναλάβει ξανὰ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μνεία. «Ἐξέωσεν αὐτὸν [τὸν Μάξιμον] καὶ πάλιν ἔφερον τὸν κῦρ Νήφωνα»: *Ἔκθεσις Χρονική*, σ. 56 στ. 11· «Ἐξῆλθε [ὁ Μάξιμος] καὶ εἰσῆλθεν πάλιν ὁ Νήφων»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· «Καὶ συνόδου γενομένης... πατριάρχην ὁμοφώνως ἐπροσκάλεσαν τοῦτον, Νήφωνα πάλιν τὸν πρώην πατριάρχην... ἀπέστειλαν καὶ τὸν ἤφεραν εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 142· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υκθ΄.

Χρονολόγηση. Σύμφωνα μὲ τὴν *Ἔκθεσιν Χρονικὴν* ὁ Μάξιμος «ἐποίησε... ἐν τῇ πατριαρχείᾳ ἔτη ἕξ» (σ. 56 στ. 9-10· *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 142). Ἂν λοιπὸν ὁ Μάξιμος ἐξελέγη στὶς ἀρχὲς τοῦ 1491 (***π. 99***), ἡ ἀποπομπή του πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1497. Ὁ Νήφων ἦταν πάντως στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸν Ἰούνιο τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἀφοῦ σώζεται στὸν ἱερὸ κώδικα πράξη μὲ χρονολογία 15 Ἰουνίου 1497 τὴν ὁποία ὑπογράφει ὡς πατριάρχης (***π. 107***). Ἡ ὑπόθεση τοῦ POPESCU, *Nifon II*, σ. 777, πὼς ὁ Νήφων ἦταν πατριάρχης ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1496, στηρίζεται σὲ κάποια οὐκρανικὴ μαρτυρία καὶ μένει νὰ διασταυρωθεῖ καὶ μὲ ἄλλες πηγὲς ὥστε νὰ γίνει ἀποδεκτὴ καὶ νὰ ἀκυρώσει ὅσα σημειώνονται στὶς πηγὲς ποὺ ἀναφέραμε.

Βιβλιογραφία. ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 23-24· ΦΑΛΑΓΚΑΣ, *Χρονολόγηση*, σ. 125.

Σχολιασμός. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 24, ὑπολογίζει ὅτι μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Νήφωνος μεσολά-

βησε πεντάμηνο διάστημα. Ἀπὸ τὴν περίοδο ὅμως αὐτὴ δὲν ἔχει σωθεῖ κάποια πράξη ποὺ νὰ ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονὸς καὶ νὰ ἐπιτρέπει νὰ χαρακτηρίσουμε τὴν περίοδο αὐτὴ μεσοπατριαρχεία.

π. 106

1497, Ἰούνιος

Ἐπιβεβαίωση τῆς ἑνότητας τῶν ἐπισκοπῶν Διαυλείας καὶ Ταλαντίου σὲ μία ἐπισκοπή.

Ὁ ἐπίσκοπος Διαυλείας καὶ Ταλαντίου Νεῖλος προσφεύγει στὸ Πατριαρχεῖο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόπειρα τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Νεοφύτου νὰ διασπάσει ξανὰ τὴν ἑνότητα τῆς ἐπισκοπῆς του. Ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος ἐπιβεβαιώνει τὴν πρὸ τετραετίας ἐπὶ Μαξίμου Δ΄ συνοδικὴ ἀπόφαση (***π. 100***), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἀποκαταστάθηκε ἡ ἑνότητα τῶν δύο ἐπισκοπῶν σὲ μία, στὴν ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου.

Μνεία. «ὁ τότε μητροπολίτης Ἀθηνῶν κῦρ Νεόφυτος ἐζήτησεν ἀποξενῶσαι πάλιν αὐτὸν τὸν Διαυλείας κῦρ Νεῖλον τοῦ Ταλαντίου· ὃς δὲ καὶ ἀναγκασθεὶς ἐνεφάνισε τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ μακαρίῳ πατριάρχῃ κῦρ Νήφωνι καὶ τῇ συνόδῳ τὸ τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου κῦρ Μαξίμου συνοδικὸν γράμμα, ὅπερ... ἐβεβαιώθη»: Ἱερεμίας Β΄, Συνοδικὴ πράξη, Ἰούνιος 1572, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔγγραφα*, σ. 227.

Χρονολόγηση. Τὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ἀνάμεσα στὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου Δ΄ καὶ τὴν ἐπικύρωσή του ἀπὸ τὸν Νήφωνα Β΄ δηλώνεται στὴν πράξη τοῦ 1572, ἡ ὁποία παραδίδει τὴ μνεία: «παραδραμόντων... χρόνων καὶ μόνων τεσσάρων». Ἂν λοιπὸν τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου ἐκδόθηκε τὸ πρῶτο ὀκτάμηνο τοῦ 1493 (***π. 100***), τὸ ἐπιβεβαιωτήριο τοῦ Νήφωνος πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ 1497. Ἕνα στοιχεῖο ποὺ ἐπιτρέπει νὰ προσδιορίσουμε τὴν πράξη περὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ ἔτους αὐτοῦ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν «συνοδικὸ τόμο» τῆς καταδίκης τῆς σιμωνίας ποὺ ἐκδόθηκε στὶς 15 Ἰουνίου 1497 (***π. 107***) ὑπογράφει, ἑπομένως βρίσκεται στὴν Κωνσταντινούπολη πιθανότατα γιὰ τὴν ὑπόθεσή του, ὁ «ταπίνος ἔπισκοπός Διαυλείας καὶ Ταλαντιοῦ Νίλος» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Νόμιμον*, φ. ρμζ΄ν).

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔγγραφα*, σ. 224-225· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Συνοδικὴ πράξη*, σ. 74-81.

Σχολιασμός. Ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ἑνότητας τῆς ἐπισκοπῆς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου φαίνεται πὼς διάρκεσε μεγάλο διάστημα, καθὼς οἱ σωζόμενες σχετικὲς πράξεις ἀρχίζουν τὸ 1493 (***π. 100***), ἀκολουθεῖ ἡ ἐδῶ ἀναφερόμενη πράξη καὶ ἡ διαμάχη ἀντικατοπτρίζεται στὴ συνέχεια σὲ ἀρκετὲς ἀνάλογου περιεχομένου πράξεις ποὺ ἐκδόθηκαν τὸν 16ο αἰώνα ἀπὸ τοὺς πατριάρχες Διονύσιο Β΄, Μητροφάνη Γ΄ καὶ Ἱερεμία Β΄.

π. 107

1497, 15 Ἰουνίου

Μὲ «**συνοδικὸν τόμον**» ἡ σύνοδος καταδικάζει καὶ πάλι τὴ σιμωνία καὶ ρυθμίζει οἰκονομικὰ ζητήματα ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν.

Μόνο τὰ «γραφῇ ἐνσημανθέντα» διασώζονται καὶ συντείνουν στὴν τήρηση τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου. Καὶ ὅσες ὀρθὲς ἀποφάσεις εἶχαν παλαιότερα ληφθεῖ ἀλλὰ περιέπεσαν σὲ λήθη, πρέπει τώρα νὰ ἀνανεωθοῦν, νὰ διακηρυχθοῦν ἐκ νέου καὶ νὰ ὑπομνησθοῦν στοὺς θεοσεβεῖς [χριστιανούς]. Στὴ μεγάλη σύνοδο ποὺ συνῆλθε ἐπὶ Μαξίμου [Γ΄] μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων ποὺ τέθηκαν καὶ διευθετήθηκαν ἦταν καὶ ἡ σιμωνία, ζήτημα γιὰ τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε συνοδικὸς τόμος ποὺ ἐπιβεβαίωνε ὅλες τὶς ἀποστολικὲς καὶ πατερικὲς ἀποφάσεις καὶ καταδίκαζε τὴ σιμωνία. Ὁ τόμος αὐτὸς ἐπικυρώθηκε ἐπὶ Συμεὼν [Α΄] καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Νήφωνος [Β΄]. Ὅταν ὅμως ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ θρόνο ὁ Νήφων, ἀτόνησε ἡ ἰσχὺς τοῦ τόμου. Τώρα ποὺ ἐπανῆλθε στὸ Πατριαρχεῖο, συγκάλεσε μεγάλη σύνοδο στὴν ὁποία τέθηκε, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, καὶ τὸ ζήτημα νὰ ἀνανεωθεῖ, νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ καὶ νὰ ἐπικυρωθεῖ ἡ ἰσχὺς τοῦ τόμου κατὰ τῆς σιμωνίας. Ὅλοι ὁμοφώνως καὶ μὲ ζῆλο συναίνεσαν, καθὼς αὐτὸ ἐπιτάσσουν οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες –ὁ κθ΄ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ β΄ τῆς Δ΄ Συνόδου, ὁ κβ΄ καὶ κγ΄ τῆς Ϛ΄ Συνόδου– καὶ διδάσκουν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας Μ. Βασίλειος καὶ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ἀλλὰ καὶ οἱ πατριάρχες Ταράσιος καὶ Γεννάδιος Α΄. Θεωρήθηκε ἀκόμα ἀθέμιτο τὸ λεγόμενο «ἐμβατοίκιον» ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποδοχὴ ἀντικειμένων τῆς λειτουργίας ὡς δώρων («πεύχια», «τεψία», «χερνιβόξεστα») προκειμένου νὰ γίνει ἡ χειροτονία κάποιου. Ἀκόμα, γιὰ τὴ μετάδοση τῆς μεταλήψεως ἀπαγορεύεται νὰ εἰσπράξει ὁ λειτουργὸς χρήματα ἢ νὰ ἀποδεχθεῖ δῶρα. Ὅποιος ἱερέας τολμήσει νὰ παραβεῖ τὰ παραπάνω θὰ εἶναι ἔνοχος, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ τύχει συγγνώμης. Ἀποφασίζονται ἀκόμα τὰ ἀκόλουθα: κάθε ἀρχιερέας γιὰ κάθε «τριάντα νοικοκυριὰ» θὰ εἰσπράττει ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπαρχίας του, σύμφωνα ἄλλωστε μὲ παλαιὰ διάταξη, ἕνα «κανονικόν», τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἑνιαῖο ἀλλὰ θὰ ἀνέρχεται στὸ ποσὸ ποὺ συνηθίζεται σὲ κάθε περιοχή. Ἂν δὲν τὸ πράξει αὐτὸ ὁ ἱερέας, ὁ ἀρχιερέας ἔχει

τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράξει, τὸν πρῶτο χρόνο ποὺ ἡ «χώρα» δίνεται στὸν ἱερέα, τὸ ἥμισυ τοῦ εἰσοδήματος· τὸ συνηθισμένο «κανονικὸν» θὰ ἀρχίσει νὰ τὸ εἰσπράττει ἀπὸ τὸν ἑπόμενο χρόνο. Ὅταν πεθάνει κάποιος ἐπίσκοπος, ὁ μητροπολίτης στὸν ὁποῖο ὑπάγεται ἡ ἐπισκοπὴ ἔχει δικαίωμα νὰ εἰσπράττει ὅλο τὸ εἰσόδημα τῆς ἐπαρχίας ὥσπου νὰ χειροτονήσει ἄλλον ἐπίσκοπο. Τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὰ πανηγύρια ποὺ γίνονται σὲ ἐπαρχίες μητροπόλεων θὰ μοιράζονται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: τὸ εἰσόδημα αὐτῶν ποὺ γίνονται σὲ ἐρημικοὺς ναοὺς ἀνήκει στὸν ἀρχιερέα ποὺ στέλνει ἐκεῖ ἱερέα· ὅσων γίνονται σὲ κατοικημένους τόπους, τὸ ἥμισυ ἀνήκει στὸν ψάλλοντα ἱερέα καὶ τὸ ἄλλο ἥμισυ στὸν ἀρχιερέα. Τέλος καθαιρεῖται ὁ παπα–Κουπάτζης, ἱερέας στὴ Βέροια, ὡς ἔνοχος ἠθικῶν παραπτωμάτων.

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» σώζεται καταχωρισμένο σὲ φύλλο τοῦ «ἱεροῦ κώδικος» τοῦ Πατριαρχείου ποὺ τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκε στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμγ΄-ρμζ΄. Σήμερα εἶναι συσταχωμένο στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 198ʳ-202ᵛ.

I n c i p i t . *† Ἅπαντα εἰωθὼς φαίνεται ὁ μακρὸς*

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . *Ἰουννίων ιεῃ ἰν(δικτιῶν)ος ιεης : †*

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Νήφωνος Β΄ στὴν ***π. 107***

Ὑ π ο γ ρ α φ έ ς . *[†] Νήφων ταπεινὸς καὶ ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †*
† Ὁ... Ἡρακλείας Κάλλιστος· † Ὁ... Ἀγχιάλου Νεόφυτος· † Ὁ... Θεσσαλονίκης Μάξιμος· † Ὁ... Μαρωνείας Διονύσιος· Ὁ... Νικομηδείας Μάξιμος· † Ὁ... Νικαίας Ἰωσήφ· † Ὁ... Χαλκηδόνος Ματθαῖος, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἐφέσου· † Ὁ... Ζηχνῶν Παχώμιος· † Ὁ... Ἀθηνῶν Νεόφυτος· † Ὁ... Σεῤῥῶν Κάλλιστος· † Ὁ Βερρείας Μεθόδιος· † Ὁ... Φιλιππ[...] Ιωάσαφ· † Ὁ... Κυζίκου Ἀντώνιος· † Ὁ... Προύσης Παήσιος· † Ὁ... Σωζοπόλεως Γρηγόριος· † Ὁ... Λήμνου Ἰωάσαφ· † Ὁ... Περιθεωρίου Παχῶμιος· † Ὁ... Μιδείας Ἀθανάσιος· † Ὁ... Αἴνου [...]· † Ὁ... Δράμας Ἰωακείμ· † Ὁ... Ζυχν[ῶν...]· † Ὁ... ἐπῆάσκωπος Θερμοπώλεως Μεδινήτζης Παχώμιος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Ὠρεῶν Παρθένιος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Ῥεντίνης Ἀκάκιος· † Ὁ... ἔπισκοπὸς Διαυλείας καὶ Ταλαντιοῦ Νίλος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Ῥαιδεστοῦ Μακάριος: –

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὸ τέλος τοῦ κειμένου τοῦ συνοδικοῦ τόμου ἔχει σημειωθεῖ ἡ ἰνδικτιώνα καὶ ὁ μήνας κατὰ τὸν ὁποῖο ἐκδόθηκε ἀλλὰ ὄχι τὸ ἔτος. Δεδομένου ὅτι στὸ κείμενο δηλώνεται πὼς ἡ πράξη ἐκδίδεται κατὰ τὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Νήφωνος, ἡ σημειούμενη 15η ἰνδικτιώνα εἶναι ἐκείνη ποὺ καλύπτει τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1496 ἕως τὴν 31η Αὐγούστου 1497· κατὰ συνέπεια, ὁ τόμος ἐκδόθηκε στὶς 15 Ἰουνίου τοῦ 1497.

Ἔ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 37-43· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 152-159· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 41, σ. 261-270.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 160-162.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ σιμωνία, ἡ ἀπόκτηση δηλαδὴ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων μὲ χρηματισμό, ἀπασχόλησε τὸ Πατριαρχεῖο ἀμέσως μετὰ τὴν Ἅλωση. Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Γεννάδιος, ἕνα μόλις χρόνο μετὰ τὴν ἀνασύσταση τοῦ Πατριαρχείου, στὸ γράμμα του πρὸς τοὺς Σιναΐτες θίγει τὸ ζήτημα θεωρώντας τὴν ἀπαγόρευση χρηματισμοῦ δεδομένη καὶ ἀναφέρει μιὰ περίπτωση παρέκκλισης ἀπὸ τὴ ρητὴ αὐτὴ ἐντολὴ (***π. 9***). Στὸ ἴδιο ζήτημα ἐπανέρχεται ὁ Μάξιμος Γ΄ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1477 κατὰ τρόπο ἀπόλυτο θεωρώντας τὴ σιμωνία αἰτία ὅλων τῶν κακῶν: «ἡ τοῦ Σίμωνος αἵρεσις τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν πᾶσαν διέδραμε καὶ κατελυμήνατο», συμπληρώνοντας πὼς «τοῦτο ἀληθῶς τὸ τόλμημα ἀρχὴ τῆς δυστυχίας τοῦ γένους καὶ τῆς τῆς ἐκκλησίας καταπτώσεως γέγονεν» (***π. 70***, στ. 119-127). Ἀκολουθεῖ ὁ Συμεὼν μὲ μιὰ καταδίκη λίγο μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482 (***π. 76***) καὶ μὲ τὴν ἐπιβεβαίωσή της τὸν Μάιο τοῦ 1484 (***π. 81***).

π. 108

1497, 15 Ἰουνίου

«**Καθαίρεσις**» ἱερέα τῆς Βέροιας.

Καθαιρεῖται ὁ Κουπάτζης, ἱερέας στὴ Βέροια, διότι ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἀδικήματα κατέθεσαν μάρτυρες ὅτι διέπραξε, ἀποδεικνύεται ἀνάξιος τῆς ἱερωσύνης· στὸ ἑξῆς θὰ θεωρεῖται ἁπλὸς ἰδιώτης.

Π α ρ ά δ ο σ η. Τὸ κείμενο τῆς καθαίρεσης τοῦ ἱερέα καταχωρίστηκε στὸν «ἱερὸν κώδικα» μετὰ τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» στὸ ὁποῖο καταγράφονταν ρυθμίσεις σχετικὲς μὲ τὶς οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν (**π. 107**). Εἶχε κατὰ συνέπεια τὴν ἴδια τύχη μὲ τὰ ἄλλα σχετικὰ φύλλα: τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκε στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμ΄. Σήμερα εἶναι συσταχωμένο στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 201ʳ.

I n c i p i t . *† Ἔτι ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, ἐπεὶ εὕρηται*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ πράξη ἔχει τὴν ἴδια χρονολογία μὲ τὴν προηγούμενη πράξη (**π. 107**). Βλ. ἐκεῖ, στὴ «Χρονολόγηση», τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὶς 15 Ἰουνίου 1497.

Ἔ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 42· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 158· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 41, σ. 270.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 162, σχόλιο 8.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Δὲν εἶναι γνωστὰ ἀπὸ ἄλλες πηγὲς τὰ ἀδικήματα ποὺ φέρεται νὰ διέπραξε ὁ ἱερέας τῆς Βέροιας, τὰ ὁποῖα προκάλεσαν τὴν καθαίρεσή του· σημειώνεται ἀόριστα πὼς κατηγορήθηκε γιὰ «πορνικὰ καὶ μιαρὰ [ἔργα]».

π. 109

1497, θέρος – **1498**, θέρος

Ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης γιὰ τὴ μετάθεση τῆς ἕδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα καὶ τὴν εἴσπραξη τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων.

Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Λάρισας οἱ ἀρχιερεῖς της πιέζονταν ἀπὸ παντοῦ, ἀναγκάστηκαν νὰ μεταθέσουν τὴν ἕδρα τῆς μητροπόλεώς τους στὴν ἐπισκοπὴ τῶν Τρικάλων καὶ νὰ μὴ χειροτονοῦν πλέον ἐπισκόπους Τρίκκης καὶ Γαρδικίου. Ὁ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ἐπικυρώνουν τὴν ἀπόφαση τῶν ἀρχιερέων Λαρίσης (**π. 103**) γιὰ τὴ μετακίνηση τῆς ἕδρας τους καὶ ἐπιβεβαιώνουν τὸ δικαίωμά τους νὰ εἰσπράττουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπισκοπῶν Τρικάλων καὶ Γαρδικίου.

Μ ν ε ί α . «οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς πιεζόμενοι πανταχόθεν καὶ ἀπορούμενοι ἀπάραντες μετέθηκαν τὸν θρόνον καὶ τὴν καθέδραν αὐτῶν ἐντὸς τῆς τῶν Τρικκάλων πόλεως, ἐπισκοπῆς οὔσης αὐτῶν... μὴ χειροτονεῖν εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἐπισκοπὰς [Τρίκκης καὶ Γαρδικίου] ἐπίσκοπον ὅλως· ἐφ' ᾧ καὶ πατριαρχικοῖς ὁμογνωμονικοῖς ἐπιβατηρίοις ἐφωδιάσθησαν γράμμασιν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ... κυρίου Νήφωνος»: Ἱερεμίας Α΄, Γράμμα, Ὀκτώβριος 1543, ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἕδρα*, σ. 358· OUDOT, *Acta* II, σ. 63 [= ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α΄*, σ. 343]· «τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσσης... κυροῦ Νεοφύτου... γράμματα παλαιγενῆ πατριαρχικὰ ἐμφανίσαντος ἡμῖν τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυρίου Μαξίμου καὶ κυρίου Νήφωνος καὶ τοῦ κυρίου Παχωμίου, δεδομένα... τοῖς πρότερον τῆς αὐτῆς [μητροπόλεως Λαρίσσης] προστασίαν ἐμπεπιστευμένοις ἀρχιερεῦσιν, ὡς ἂν ἔχωσιν ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως τὰς δύο ἐπισκοπάς, τὴν τῶν Τρικκάλων καὶ τὴν τοῦ Γαρδικίου καὶ λαμβάνωσιν ὁλοτελῶς... καὶ τὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν γινόμενα ἐκκλησιαστικὰ πάντα εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα»: Διονύσιος Β΄, Βεβαιωτικὸν γράμμα, Φεβρουάριος 1547, ἀνέκδοτο· «μετὰ συγγνώμης τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ κυροῦ Νήφωνος καὶ τοῦ κυροῦ Ἰωακεὶμ τε καὶ τοῦ Παχωμίου καὶ τοῦ κυροῦ Θεολήπτου, ὅπως κάθηται ἐν ταῖς αὐταῖς ἐπισκοπαῖς [Τρικκάλων καὶ Γαρδικίου καὶ Περιστερᾶς]... καὶ ἀεὶ ὀνομαζέσθω Λαρίσσης ἀντ' ἐκείνης καὶ καρπούσθω τὸ ἐν αὐταῖς ἐπισκοπαῖς εἰσόδημα»: Νεόφυτος, μητροπολίτης Λαρίσης, Γράμμα, 1541/1542, USPENSKIJ, *Putešestvie*, σ. 357· ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Συμβολαί*, τχ 279, σ. 14· ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Λάρισα*, σ. 144· ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Τρίκκη*, σ. 220.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Α΄ στὸ γράμμα τοῦ 1543 ἀναφέρει τοὺς προκατόχους του, οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεψαν στὸν μητροπολίτη Λαρίσης νὰ ἑδρεύει στὴν ἐπισκοπὴ Τρικάλων, χωρὶς φυσικὰ νὰ διευκρινίζει σὲ ποιὰ πατριαρχία τοῦ Νήφωνος ἀναφέρεται. Δεδομένου ὅμως ὅτι τὴν ἀρχικὴ πράξη τὴν προσγράψαμε στὸν Μάξιμο Δ΄ (**π. 103**), ἡ ἐπιβεβαίωσή της ἔγινε ἀπὸ τὸν Νήφωνα στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Θεσσαλία*, σ. 331-333· ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία*, σ. 300· ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκκη*, στ. 547· ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἕδρα*, σ. 358· ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολή*, σ. 255 ἑπ. (γιὰ τὶς πληθυσμιακὲς ἀνακατατάξεις τῆς περιοχῆς)· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 125 καὶ 157.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Σχετικὰ μὲ τὶς ἐπάλληλες ἐπιβεβαιώσεις ποὺ ἔγιναν προκειμένου νὰ κατοχυρωθεῖ ἡ ἕδρα τοῦ ἀρχιερέα τῆς Λάρισας στὰ Τρίκαλα βλ. τὸ

«Σχολιασμὸ» τῆς πράξης τοῦ Μαξίμου Δ΄ (*π. 103*). Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Νεόφυτος σὲ γράμμα τοῦ ἔτους 1541/1542, τὸ κείμενο τοῦ ὁποίου καταχωρίστηκε στὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης ὅπως καὶ σὲ ἐκεῖνον τῆς μητροπόλεως Τρίκκης, ἀναγράφει πρῶτο τὸ ὄνομα τοῦ Νήφωνα ἀπὸ τοὺς πατριάρχες ποὺ ἐπικύρωσαν τὴν μετάθεση τῆς ἕδρας τῆς μητροπόλεως Λαρίσης στὰ Τρίκαλα· (βλ. τὴ σχετικὴ ἀναφορὰ στὶς ἐκδόσεις τοῦ κειμένου ποὺ σημειώνονται στὴ «Μνεία»).

π. 110

1497, θέρος – **1498**, θέρος

Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωση αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ τώρα χρησιμοποιεῖται ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μ ν ε ί α . «γράμματα τίμια π(ατ)ριαρχικὰ... τοῦ τε κυροῦ Νήφωνος δι᾽ ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θ(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλι(κῆς) μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ΄, Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ στὸ ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα τοῦ Μαξίμου Δ΄ γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση (*π. 104*), ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν πατριαρχῶν ποὺ ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν ὅπως παραδίδεται στὸ γράμμα τοῦ Μητροφάνη Γ΄ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι ὁ Νήφων ἐξέδωσε τὸ ἐπιβεβαιωτήριο αὐτὸ γράμμα στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἀνταλλαγῆς, κοινῇ συναινέσει, τῶν δύο ναῶν βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν πρώτη πράξη τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κείμενο, ἐκείνη τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (*π. 93*).

π. 111

[1486 – 1498]

Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ὑπαγωγὴ χωριῶν στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου.

Ὁ πατριάρχης Νήφων καὶ ἡ σύνοδος ἀναγνωρίζουν πὼς τὰ χωριὰ Τζαλῆ Καβάκι, Σιμέντοβο καὶ Κλινοβὸ ἀνήκουν ὡς ἐνοριακὰ στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου.

Μ ν ε ί α . «ἔδειξε γράμματα παλαιγενῆ τῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν, τοῦ τε Νήφωνος... δεικνύοντα καὶ τρανῶς φανεροῦντα εἶναι ἐνοριακὰ χωρία ἔκπαλαι καὶ ἀεὶ καὶ πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ Ἀγχιάλου, τὸ Τζαλῆ Καβάκι, τὸ Σιμέντοβον καὶ Κλινοβόν»: Νεόφυτος Γ΄, Γράμμα, Σεπτέμβριος 1636· ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίειος* 1, σ. 159-160, ἀπὸ τὸν Κώδικα Α΄ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· ΒΑΛΑΗΣ, *Ἀγχίαλος*, σ. 168-171, ἀπὸ τὴ Νομικὴ Συναγωγὴ τοῦ Δοσιθέου.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ ἁπλὴ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νήφωνος, πρώτου στὴ σειρὰ τῶν πατριαρχῶν ποὺ ἀναγνώρισαν τὰ δικαιώματα τοῦ ἀρχιερέα τῆς Ἀγχιάλου στὰ σημειούμενα χωριά, δὲν ἐπιτρέπει νὰ γνωρίζουμε σὲ ποιὰ ἀπὸ τὶς δύο πατριαρχίες του ἐκδόθηκε ἡ σχετικὴ πράξη. Τὴν τοποθετοῦμε στὸ τέλος τῆς δεύτερης πατριαρχίας, ἀκολουθώντας τὸν κανόνα ποὺ ἔχουμε θέσει γιὰ τὶς μὴ χρονολογημένες πράξεις (βλ. σ. 18).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία*, τ. 1, σ. 305-306· ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάλογος*, σ. 174· *Νομικὴ Συναγωγή*, ἀρ. 962.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου ὁ ὁποῖος προσέφυγε στὸν πατριάρχη Νήφωνα γιὰ νὰ κατοχυρώσει τὰ δικαιώματα τῆς μητροπόλεώς του πρέπει νὰ ἦταν ὁ Νεόφυτος, ἀφοῦ ἡ ἀρχιερατεία του ἐκτείνεται καὶ στὶς δύο πατριαρχίες τοῦ Νήφωνα: μνημονεύεται ὡς Ἀγχιάλου ἀπὸ τὸ 1483/1484 (*π. 78*) ὡς τὸ 1497 (*π. 107*). Μετὰ τὸν Νήφωνα Β΄ πολλοὶ πατριάρχες ἐπικύρωσαν τὴν ὑπαγωγὴ τῶν χωριῶν στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου: ὁ Ἱερεμίας Α΄, ὁ Ραφαὴλ Β΄, ὁ Νεόφυτος Β΄, ὁ Τιμόθεος Β΄, ὁ Κύριλλος Α΄.

ΠΡΑΞΗ ΠΛΑΣΤΗ

ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Νήφωνα Β′

Πιττάκιο. Ὁ πατριάρχης Νήφων ἀπαντώντας σὲ ἐρώτημα ποὺ τοῦ εἶχε θέσει ὁ μητροπολίτης Κιέβου Ἰωσὴφ σχετικὰ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ ἢ μὴ τῆς ἀπόφασης γιὰ τὴν ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ ὁποία εἶχε ληφθεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἀφοῦ ἀναφερθεῖ στὸ ἱστορικὸ τῆς συνόδου, ἀφοῦ τονίσει τὴ νομιμότητά της καὶ ἀπαριθμήσει τὶς συνέπειες ποὺ θὰ εἶχε γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους ἡ ἄρνηση τῆς ἐφαρμογῆς της, τὸν προτρέπει νὰ ἐφαρμόσει πιστὰ τὶς ἀποφάσεις της. Τὸ πιττάκιο ὅμως αὐτό, ποὺ φέρεται νὰ συντάχθηκε τὸν 15ο αἰώνα, εἶναι πλαστό· κατασκευάστηκε στὴν Πολωνία τὸν 17ο αἰώνα καὶ ἐκεῖ δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορά, τὸ 1617, μιὰ ἀπόδοσή του στὰ πολωνικά. Τὸ ἑλληνικὸ «πρωτότυπο» δὲν ἐμφανίστηκε ποτέ, ἡ χρονολογία ποὺ φέρει (5 Ἀπριλίου 1493) δὲν συμπίπτει μὲ καμία ἀπὸ τὶς πατριαρχίες τοῦ Νήφωνα, ὁ φερόμενος ὡς ἀποδέκτης τοῦ πιττακίου, ὁ μητροπολίτης Κιέβου Ἰωσὴφ δὲν εἶχε τότε ἀκόμα ἐκλεγεῖ, ἐνῶ ὁ πατριάρχης ποὺ φέρεται νὰ προτρέπει γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ὁ Νήφων, εἶχε λάβει μέρος, ὡς μητροπολίτης τότε Θεσσαλονίκης, στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484 ἡ ὁποία προχώρησε στὴν ἀνατροπὴ ὅσων εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας καὶ ὑπέγραψε τὸν σχετικὸ «τόμο» ποὺ ἐκδόθηκε. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ἐκδηλώνει τὴν προσήλωσή του στὶς ἀποφάσεις τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ ποὺ ἀπευθύνει στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ὅταν ἀναλαμβάνει τὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης στὰ τέλη περίπου τοῦ 1486 (***π. 87***).

Incipit. *Wzieliśmy od twey miłości posłany*

Ἔκδοση. KREUZA, *Obrona*, σ. 91-92: τὸ κείμενο στὰ πολωνικὰ [= *Russk. Istoric. Bibl.*, τ. 4, στλ. 267-269]. Τὸ κείμενο μεταφράστηκε στὰ λατινικὰ καὶ πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ 1627 στὸν τ. 18 τῶν *Annales ecclesiastici*, σ. 313 [= LE QUIEN I, στλ. 1271-1272 ἀπὸ μεταγενέστερη ἔκδοση]. Ὁ Γ. Ζαβίρας στὸ ἀνέκδοτο ἔργο του «Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία» ἀναπαράγει τὴ λατινικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Le Quien καὶ ἐπιχειρεῖ μιὰν ἀπόδοσή του στὰ ἑλληνικά· ἡ ἀπόδοση τοῦ Ζαβίρα δημοσιεύτηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸν ΓΛΑΒΙΝΑ, *Νήφων*, σ. 221-222. Τὸ πολωνικὸ κείμενο μεταφράστηκε καὶ στὰ ρωσικὰ MAKARIJ, *Istorija*, σ. 90-92.

Βιβλιογραφία. APOSTOLOPOULOS, *Lettre*, σ. 110-116 (γιὰ τὴν πλαστότητα)· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Νήφων*, σ. 219-223.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

πού χρησιμοποιοῦνται στό Εὐρετήριο

ἀρχιεπ.	: ἀρχιεπισκοπή	μνχ.	: μοναχός
ἐπ.	: ἐπισκοπή, ἐπίσκοπος	μτχ.	: μετόχι
ἡγ.	: ἡγούμενος	ν.	: ναός
ἱρμνχ.	: ἱερομόναχος	πατρχ.	: πατριαρχεῖο, πατριάρχης
μ.	: μητρόπολη, μητροπολίτης	τ.	: τοποθεσία
μγ.	: μέγας	χ.	: χωριό
μν.	: μονή	χφ	: χειρόγραφο

Ι. Γενικό εὑρετήριο

Ἀγαλλιανὸς Θεόδωρος, ἱερομνήμων, δικαιοφύλαξ, μγ. οἰκονόμος, μγ. χαρτοφύλαξ 52, 53, 55, 60, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 96, 101, 103, 104, 107, 109, 120, 121, 133, 135, 137, 139, 140, 148, 167
ἀγγλικὴ γλώσσα (μετάφραση) 58, 74
Ἁγία Αἰκατερίνη, μν. Σινᾶ 70, 239· βλ. καὶ Ἀκάκιος, μετόχι
ἁγίασμα, ἁγιασμὸς 66, 72
Ἁγία Τριάδα 197
Ἅγιοι Ἀπόστολοι, ν. πατρχ. 52
Ἅγιον Ὄρος 102, 136, 150, 179, 204, 219, 231, 237· βλ. καὶ Ἄθως
Ἅγιον Πνεῦμα 196, 197
Ἁγίου Γεωργίου Διασωρίτου μν. στὸ Βρανόκαστρο, μτχ. μν. Κοσινίτσης 151, 152, 180, 181, 227, 228
Ἁγίου Ἰωάννου Βαπτιστοῦ Γενέσιον (μν. Διονυσίου Ἄθω)· βλ. Διονυσίου μν.
Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου μν. Πάτμου 206, 226· βλ. καὶ ἀρχεῖα, βιβλιοθήκη
Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου μν. ἔναντι Σωζοπόλεως 121, 122, 140, 160, 168, 226, 243, 254
Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου μν. στὸ Σινᾶ· βλ. κάθισμα
Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου ν. στὴ Σωζόπολη 121
Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πέτρας, μτχ. μν. Βατοπεδίου 231
Ἁγίου Νικολάου Σκορπίου μνδ. 204, 219
Ἁγίων Ἀποστόλων κανόνες 249
Ἀγκύρας μ. 114, 134, 136, 150, 165, 198
Ἀγχίαλος 102, 107
Ἀγχιάλου μ. 136, 137, 138, 153, 181, 198, 202, 230, 251, 255· τόπον ἐπέχων τοῦ Κυζίκου 137· βλ. καὶ Ἰγνάτιος, Νεόφυτος, Σοφονίας
ἄδεια 81, 82, 83, 84, 85, 86, 139, 140, 159, 186
ἀδελφοποιία 185
Ἀδραμέρεος ἐπ.· βλ. Ἀρδαμερίου
Ἀδριανουπόλεως μ. 115, 119, 120, 138, 153· πρώην 166, 167, 172, 178, 179· βλ. καὶ Θεοφάνης, Μακάριος, Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης
Ἀδριανούπολη· βλ. βιβλιοθήκη Γυμνασίου
ἄζυμα 197
Ἀθανάσιος, μ. Ἐφέσου 134, 135
Ἀθανάσιος, μ. Μηδείας 251
Ἀθανάσιος, μ. Σωζοπόλεως 138, 153· τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης 153
Ἀθήνα 12, 13, 229, 238
Ἀθηνῶν μ. 114, 150, 248, 251· ἔξαρχος 238· βλ. καὶ Δωρόθεος, Νεόφυτος
Ἄθως 55, 95, 205· βλ. καὶ Ἅγιον Ὄρος, ἀρχεῖα, Διονυσίου, Ἐσφιγμένου, Ἰβήρων, Μεγίστης Λαύρας, Ξενοφῶντος, Παντοκράτορος μν.
ἀθώωσις 92, 93, 94, 103, 109, 133, 137, 138, 139, 142, 148, 152, 153, 166, 167, 231
Αἴγυπτος 56, 213
Αἰθιοπία 213
Αἴνου μ. 134, 138, 198, 251· βλ. καὶ Δωρόθεος, Νήφων

Δὲν ἀποδελτιώνονται λέξεις πού ἀπαντοῦν συχνὰ στὸ κείμενο, ὅπως Ἅλωση, Θεός, Μεγάλη Ἐκκλησία, Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως κτλ.

αἱρέσεις 54, 196, 199, 214· αἱρετικοὶ 197
αἰχμαλωσία 53, 80, 83, 84, 142
Ἀκαδημία Βιέννης 10· Μονάχου 10
Ἀκάκιος, ἐπ. Ρεντίνης 251
Ἀκάκιος, οἰκονόμος μετοχίου μν. Σινᾶ στὴν Κρήτη 239, 240
ἀκοινώνητος 195
Ἀκολουθία... ἐκ τῶν λατινικῶν αἱρέσεων ἐπιστρέφοντας 54, 199
«ἀκρίβεια» (πιστὴ τήρηση τῶν κανόνων) 96
Ἀλεξανδρείας πατρχ. 194, 195, 196, 198, 211, 212, 213, 214, 215, 256· βλ. καὶ Γρηγόριος
ἀλλαξοπιστῶ 61
ἀλλοεθνής· βλ. Ραφαὴλ Α΄
ἀλλόθρησκοι 186
Ἀμασείας μ. 221· βλ. καὶ Θεόφιλος
ἀμνηστία 147, 148, 157
ἀμπέλι 95
Ἀμπέρτος Μαννουήλ, ἄρχων 179, 180
ἄμφια 174· βλ. καὶ ἐπιγονάτιον, ἐπιμάνικα, ὠμοφόριον
Ἀμφιλόχιος, μ. Ἰκονίου 202, 221
ἀναγνώριση 141
ἀναγνώστης 227, 228, 240
ἀνάδοχοι βαπτίσεων 185
ἀνάθεμα (ἀναθεματίζω) 123, 197, 201
ἀνακαίνιση 94, 122, 140, 226
Ἀνατολὴ 20, 57, 72, 182, 183, 194, 195, 196, 211, 212
ἀνατολικοσλαβικὴ γλώσσα 141
Ἄνδρος 84
ἀνθενωτικὸς 79, 119, 120· βλ. καὶ Γεννάδιος, Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης
Ἄνθιμος, μνχ. Βατοπεδίου 230
ἀνταλλαγὴ ναῶν (μετοχίων) 160, 161, 168, 226, 243, 244, 254
ἀντιγραφέας 138
ἀντίδωρον 66, 72
ἀντιμή(ι)νσιον 189
Ἀντιοχείας πατρχ. 194, 195, 196, 198, 213· βλ. καὶ Σύνοδοι
Ἀντώνιος Δ΄ 144, 208
Ἀντώνιος, μ. Κυζίκου 251
Ἀπάμεια 166
ἀπαντήσεις 239, 240
ἀπογραφὴ 201
ἀποδημία 154, 155, 157, 158
Ἀπόκαυκος Κυρίτζης, Δημήτριος 59
ἀποκρίσεις 71, 73, 189
ἀπολογία (ἀπολογητικὸ κείμενο) 60, 62, 64
Ἀποστόλης Μιχαὴλ 119
ἀργία (ποινὴ) 85, 185, 232
Ἀρδαμερίου (Ἀδραμέρεος) ἐπ. 150
Ἀριστάρχης Σταυράκης 9, 123, 134, 137, 188, 230, 231, 239, 242
Ἀρμένιοι 66
ἀρραβικῶς 55, 56, 57, 58
Ἀρσένιος Αὐτωρειανός, πατρχ. 207
ἄρτος παναγίας 66
ἀρχεῖα Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου 207· Βατοπεδίου 95, 144, 193, 203, 205, 208, 230· Διονυσίου 179· Δουσίκου 242, 243· Ἰβήρων 204, 219· Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας 229· Κρατικὸ Βενετίας 187· Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 255· Σινᾶ 70
ἀρχιεπίσκοπος 72, 73
ἀρχιερεῖς (μητροπολίτες) 66, 72, 92, 93, 109, 114, 121, 127, 131, 132, 137, 139, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 165, 166, 172, 173, 174, 180, 182, 183, 184, 186, 194, 197, 198, 200, 205, 207, 209, 212, 214, 228, 229, 230, 231, 241, 242, 249, 250, 252, 253, 255
ἀρχιμανδρίτης 180, 227
ἀρχὴ κοσμικὴ 11, 72· ἐκκλησιαστικὴ 11
ἄρχων, -ντες 156, 157, 179, 180, 186, 205, 226, 240· Τραπεζούντιοι 127· βλ. καὶ Ἀμπέρτος, Κορέσσης
ἀσθένεια, ἀσθενὴς 66, 91
Ἀσία 51
ἀσκητὴς 66
ἄσπρα 203, 232
αὐθέντης (σουλτάνος) 128, 225· αὐθεντικὴ θέλησις 150· ὁρισμὸς 150
αὐτοδέσποτος 206
ἀφανὴς 84
ἀφιέρωση 203
ἀφορισμὸς (ἀφορίζω) 81, 83, 84, 95, 123, 142, 143, 179, 185, 219, 232, 233· ἄλυτος 158· δημόσιος 83

Ἀχουμάτ, καδὴς Βέροιας 55
Ἀχρίδα (Ἀχρείς, Ὀχρὶς) 102, 132, 133
Ἀχρίδος ἀρχιεπ. 132· μ. 133

Βαγιαζὴτ 242
βαπτίζω 185
βάρβαρος· βλ. Ραφαὴλ Α΄
Βάρνης μ. 134, 136, 198, 202· βλ. καὶ Κάλλιστος
Βαρνιώτης Δημήτριος 84
βασιλέως ἀκοαὶ 157
Βασίλειος ὁ Μέγας 249
βασκανία 133
Βατικανό· βλ. βιβλιοθήκη
Βατοπεδίου μν. 95, 136, 144, 193, 203, 204, 205, 206, 208, 230, 231· βλ. καὶ Ἄνθιμος, ἀρχεῖα, Μεθόδιος
Βέης Νίκος 229
Βέκκος· βλ. Σύνοδοι -ἐπὶ Βέκκου
Βενετία (Γαληνοτάτη) 82, 83, 186, 187, 241· Συμβούλιο τῶν δέκα 82· ἀρχὲς 82, 83· πόλεμος βενετοτουρκικὸς (1466) 137· βλ. καὶ βιβλιοθήκη -Μαρκιανὴ
Βενετοί, συνθήκη μὲ Ὀθωμανοὺς (1454) 57
Βενιαμίν, ἱμνχ. Σινᾶ 213
βεράτι 228, 242, 243
Βέροια 231, 252
Βεροίας (Βερρείας, Βερροίας) μ. 134, 136, 138, 140, 153, 230, 231, 251· βλ. καὶ Ἰωσήφ, Κουπάτζης, Μεθόδιος, Νεόφυτος
Βερολίνο 10, 55, 57
Βησσαρίων, μ. Λαρίσσης 228, 229, 243
Βησσαρίων Β΄, μ. Λαρίσσης 229
βιβλιοθήκη Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου 73, 226, 227· Ἁγίου Στεφάνου Μετεώρων 73· Ἀμβροσιανὴ Μιλάνου 55· Βατικανοῦ 9, 53, 55, 67, 69, 115, 123, 134, 137, 138, 151, 180, 200, 202, 226, 230, 239, 242· Γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως 240· Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλάδος (ΕΒΕ) 188· Ἐθνικὴ Γαλλίας 52, 134, 135, 232· Ἐσφιγμένου 134, 135· Ζαγορᾶς 67· Ἰβήρων 55, 56, 65, 67, 69, 198, 199· Κρατικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου Μόσχας 198, 199· Λαυρεντιανὴ 185· Μαρκιανὴ 68, 69, 73, 117, 119, 120, 132· Μεγίστης Λαύρας 55, 67, 69, 75· Μετοχίου Παναγίου Τάφου (ΜΠΤ) 75, 94, 108, 114, 115, 123· Μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας 153, 156, 158, 198, 202, 221, 250, 252· Μουσείου Μπενάκη 55· Ξενοφῶντος 54· Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων 123· Παντοκράτορος 55· Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων 75, 200, 226· Σινᾶ 69, 73, 213· Τουρίνου 62, 67, 69· Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος 149· Dujčev Σόφιας 181
βιβλίον 102, 181· ἐκκλησιαστικὸ 95· παλαιγενὲς 134· πατριαρχικὰ 188
Βιβλίον Ἱστορικὸν 92, 117, 123, 127, 131, 132, 147, 165, 177, 211, 225, 237, 247
Βιέννη 97
Βιζύης μ. 173, 174
βιλαέτι 201
βλασφημία 185, 196
Βλαχία 56, 220
βοεβόδας 56
βουβάλια 219
Βουθρωτὸ 187
Βουλγαρίας ἀρχιεπ.· βλ. Θεοφύλακτος
Βρανόκαστρο 152, 180, 181, 227, 228· βλ. καὶ Ἁγίου Γεωργίου μν.
Βυζάντιο, Βυζαντινοὶ 9, 10, 11, 12, 17, 19, 20, 52, 57, 92, 96, 134, 158, 166, 189, 206, 207, 241

Γαγγρῶν μ. 134, 136, 138· βλ. καὶ Δωρόθεος
Γαλακτίων, πρόεδρος Ἡρακλείας 155, 157, 158
Γαληνοτάτη· βλ. Βενετία
Γαλησιώτης Γεώργιος, μγ. σκευοφύλαξ 92, 109, 120, 137, 139, 148, 155, 157
Γαλλία, Γάλλοι (γαλλικὴ γλώσσα-μετάφραση) 11, 14, 16, 52, 62, 123, 134
γάμος 52, 81, 82, 83, 84, 85, 96, 189· διὰ κεπηνίου 185· διατάξεις, δίκαιο 85, 96· λύση 185· παράνομος 185· παράνυμφος γάμου 185· τετραγαμία 81, 83· τριγαμία 81, 83
Γάνου μ. 134, 138· βλ. καὶ Ματθαῖος
Γαρδικίου ἐπ.· βλ. Τρίκκης καὶ Γαρδικίου ἐπ.

Γεδεὼν Μανουὴλ 73, 114, 128, 153, 220, 230, 240
Γεννάδιος Α΄ 249
Γεννάδιος Β΄ 49-74, 75, 80, 88, 94, 96, 99-104, 107, 109, 111-115, 120, 251
Γεννάδιος, μ. Φιλιππουπόλεως 153
Γένοβα 241
γερμανικὴ γλώσσα 58
Γεράσιμος, μ. Λακεδαιμονίας 198· τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης 198
Γεράσιμος, μ. Λαοδικείας 138
Γεράσιμος, μ. Μελενίκου 221· τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων 221
Γεράσιμος, μ. Σουγδαίας, Καφᾶ καὶ Φούλων 205
Γεράσιμος, μ. Τορνόβου 138
Γερβάσιος, μνχ., ἱδρυτὴς μν. Ἁγίου Ἰωάννου Σωζοπόλεως 122, 140, 226
Γερμανός, μ. Σερρῶν 138
Γερμανὸς Σάρδεων 95, 114, 120, 247
Γεώργιος ἱερεύς, μγ. οἰκονόμος 219
Γλαβίνας Ἀπόστολος 256
γλώσσα λογία 63· βλ. καὶ ἀγγλική, ἀνατολικοσλαβική, γαλλική, γερμανική, ἰσπανική, ἰταλική, λατινική, οὐγγρική, πολωνική, Ρωσία, σερβική, σλαβική, τουρκική
γνησιότητα 97, 142
γοητεία 185
Γοτθίας μ. 198, 202· βλ. καὶ Γρηγόριος
Γραικοὶ 87, 94, 108, 239· σχισματικοὶ 239
γράμμα ἀφιερωτήριον 95, 203· βασιλικὸν 134, 135· βεβαιωτήριον 212· ἐλεημοσύνης 75, 232· ἐνταλτήριον, ἐξαρχικὸν 160, 166, 182· ἐπιβατήριον 241, 242, 243, 253· ἐπιβεβαιωτήριον 140, 159, 160, 226, 228, 243, 252, 254· ἐπικυρωτικὸν 94, 95, 122, 160, 168, 204, 207, 227, 234, 240, 244· ἐπισκοπικὸ 159· πατριαρχικὸ 121, 122, 123, 134, 135, 142, 159, 160, 167, 168, 187, 205, 206, 208, 219, 228, 243, 251, 254· πιττάκιον 53, 54, 60, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 119, 122, 123, 144, 155, 166, 167, 178, 182, 184, 186, 188, 200, 231, 232, 233, 239, 242, 256· σιγίλλιον, σιγιλλιῶδες 121, 122, 152, 160, 168, 174, 180, 188, 203, 206, 207, 228· συστατικὸν 97· βλ. καὶ ἐγκύκλιος, ἐπιστολὴ
γραφέας 74, 138
γραφὴ 227, 228, 233
Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς 197
Γρηγόριος Νύσσης 197
Γρηγόριος Γ΄, ἑνωτικὸς πατρχ. 17, 75, 142
Γρηγόριος Γ΄, πατρχ. Ἀλεξανδρείας 194, 196, 198, 212
Γρηγόριος Ε΄, πατρχ. Ἀλεξανδρείας 213
Γρηγόριος, μ. Γοτθίας 198
Γρηγόριος, μ. Κιέβου 141, 142
Γρηγόριος, μ. Μυρέων 138
Γρηγόριος, μ. Περιθεωρίου 94, 95
Γρηγόριος, μ. Σωζοπόλεως 251
Γρηγόριος, ἱρμνχ. 139, 140
Γρηγόριος, καλόγηρος Σιναΐτης 69, 71
Γριτσόπουλος Τ. 234, 239
Γυμνάσιο Ἀδριανουπόλεως 240
γυναῖκες 73, 83, 84, 85, 159, 160, 194, 195, 212

δανείζομαι, δανείζω, δανεισμὸς 185
δάνειο, δανειστὴς 172, 231, 232
Δανιήλ, μ. Ἐφέσου 159, 160, 198, 202, 212, 214, 221· πρώην Σμύρνης 214
δεινὰ τῆς Ἁλώσεως 75
Δελικάνης Καλλίνικος 9
Δέρκων μ. 122, 123
δεσπότης Σερβίας· βλ. Μπράνκοβιτς
δεσποτικαὶ ἑορταὶ 156
Δευτέρα Παρουσία 73
δευτερεύων τῶν ἱερέων 156
Δημητριάδος ἐπ. 228, 229· βλ. καὶ Βησσαρίων μ. Λαρίσσης
Δημήτριος διάκονος, μγ. χαρτοφύλαξ 219
διάβολος 196
διάγνωσις συνοδική· βλ. συνοδικὴ
Διαθήκη Παλαιὰ 71· Καινὴ 71
διαζεύγιον, διαζύγιο 72, 84, 185·
διάκονος 51, 52, 54, 55, 61, 66, 72, 93, 108, 158, 219
διάκρισις (ἀπόφασις)· βλ. συνοδικὴ
Διαμαρτυρόμενοι 20
Διασωρίτου μν.· βλ. Ἁγίου Γεωργίου
Διαυλείας ἐπ., Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ἐπ. 238, 239, 248, 251· βλ. καὶ Νεῖλος
διδάσκαλοι 156

δίκαιον 53, 249· ἀστικὸ 233· βυζαντινὸ 52, 84, 85, 185· γάμου 80, 85· ἐκκλησιαστικὸ 52, 154· κανονικὸ 72· κοσμικὸ 72· μουσουλμανικὸ 154· ἐξ ἀγορασίας 159· οἰκογενειακὸ 80, 183
δίκαιον (εἰσόδημα) 178· βλ. καὶ δικαίωμα
δικαίῳ (ὁ) 156· βλ. καὶ Μακάριος
δικαιοφύλαξ· βλ. Ἀγαλλιανὸς
δικαίωμα (εἰσόδημα) 122, 123, 172, 186, 255
δικαστὴς ὀθωμανὸς 173, 185· δικαστήριο πατριαρχικὸ-συνοδικὸ 173, 204
Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης 197
Διονύσιος Α΄ 102, 121, 122, 129-143, 143, 153, 160, 179, 208, 220, 221, 222, 223-233, 227, 228, 234, 237, 244· πρώην 180, 181
Διονύσιος Β΄ 233, 239, 242, 243, 249, 253
Διονύσιος, μ. Ζιχνῶν 138
Διονύσιος, μ. Μαρωνείας 251
Διονυσίου (Ἁγίου Ἰωάννου Γενέσιον) μν. στὸν Ἄθω 179· βλ. καὶ ἀρχεῖα
διόρθωσις 183, 184
διπλοκατηχούμενα 72, 74
δόγης Βενετίας (Ἰωάννης Mocenigo) 186, 187
δόγματα (δογματίζω) 58, 63, 66, 71, 93, 197, 199
Δοκειανὸς Ἰωάννης 156
Δοσίθεος, πατρχ. Ἱεροσολύμων 94, 108, 195, 255
δόσις, δόσιμον 154, 155· ἐτήσιον 183, 184, 200
δοῦλοι 80, 84
Δουσίκου μν. 229, 242, 243· βλ. καὶ ἀρχεῖα
Δράμας μ. 138, 150, 152, 153, 221, 251· βλ. καὶ Ἰάκωβος, Ἰωακεὶμ
Δρέσδη 73
«δυνάμενοι» 62
Δυρραχίου μ. 189· βλ. καὶ Ρωμανὸς
Δύση 182, 183, 211
δωρεά, δωρίζω 94, 95, 96, 144, 203, 208, 239
Δωρόθεος, μ. Ἀθηνῶν, πρώην Τραπεζοῦντος 117, 118, 119, 149, 150
Δωρόθεος, μ. Αἴνου 138
Δωρόθεος, μ. Γαγγρῶν 138
Δωρόθεος, μ. Μεσημβρίας 221
Δωρόθεος, μ. Ναυπάκτου 181
Δωρόθεος, μ. Νικομηδείας 153
Δωρόθεος, μ. Σερρῶν 153
Δωρόθεος, μ. Τραπεζοῦντος 149, 150· τόπον ἐπέχων τοῦ Καισαρείας 150
Δωρόθεος, ἱρμνχ. Μαγγάνων, πνευματικὸς 85, 86
δῶρον 249

ἐγγύηση, ἐγγυητὴς 152, 154, 166, 172, 174
ἐγκατάσταση μ. 228, 230· ἐπ. 238
ἔγκλημα 157, 194
ἔγκλησις 232
ἐγκύκλιος 51, 52, 60, 94, 148, 154, 155, 156, 157, 183, 184, 185
Ἐθνικὸ Ἵδρυμα Ἐρευνῶν 12
ἐθνικὸ κράτος 16
εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ 212, 213, 214
εἰσόδημα (ἐκκλησιαστικὸ) 134, 185, 200, 241, 242, 250, 252, 253· βλ. καὶ δίκαιον-κανονικό, δικαίωμα
Ἔκθεσις Χρονικὴ 91, 107, 119, 123, 127, 131, 132, 143, 147, 165, 186, 193, 211, 217, 225, 237, 247
ἐκκλησία ἑλλαδικὴ 11, 14, 15· καθολικὴ 20
ἐκκλησιάρχης μγ. 137, 148, 156, 157, 177, 189· βλ. καὶ Σίλβεστρος Συρόπουλος, Χριστώνυμος
Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Νικηφόρου Καλλίστου 72
ἐκλογὴ ἀρχιερέων 14, 15, 17, 51, 52, 73, 79, 91, 102, 107, 114, 115, 119, 127, 131, 132, 135, 136, 137, 141, 148, 149, 150, 151, 165, 171, 174, 177, 178, 179, 182, 211, 212, 213, 214, 227, 228, 230, 237, 238, 256
ἐκπόρευση Ἁγίου Πνεύματος 196, 197
ἐκτοπισμὸς 83
ἐλεημοσύνης γράμμα· βλ. γράμμα
ἐλευθερία 61, 62
ἐμβατοίκιον 249
ἐμπορία 72
ἐνέχυρον 173, 174
ἐνθύμηση 206
ἐνορία, ἐνοριακὸς 185, 203, 255
ἔνταλμα ἐξαρχικὸ 169, 200, 201
ἕνωση, ἑνωτικὸς 75, 142, 256· βλ. καὶ Γρηγόριος Γ΄

ἐξαγορὰ αἰχμαλώτων 186
ἐξαρχία 166, 167, 172, 178, 179, 182, 200· ἐξαρχικὸ καθεστὼς 167, 171, 172, 178· οἰκισμὸς 182· βλ. καὶ Μουδανιὰ
ἔξαρχος καθολικὸς 166· βλ. καὶ Ἰωάσαφ· πατριαρχικὸς (ἀπεσταλμένος) 103, 122, 200, 213, 238
ἐξεγέρσεις 151
ἐξομολόγηση (ἐξομολογοῦμαι) 185, 240
ἐξορία (ἐκτοπισμός), ἐξόριστος 147, 221
ἐξουσία πολιτικὴ (Πύλη) 102
ἔξω ἀρχὴ 165
ἑορταί· βλ. δεσποτικαὶ ἑορταὶ
ἐπανένωση ἐπισκοπῶν 238
ἐπάνοδος 193, 225, 247
ἐπιβεβαίωση (ἐπικύρωση) 85, 121, 122, 151, 161, 168, 180, 182, 194, 203, 206, 214, 215, 219, 240, 241, 243, 244, 248, 249, 251, 252, 253, 254
ἐπιγονάτιον 240
ἐπιμάνικα 173
ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι 15
ἐπίσκοποι (ἐπίσκοπος) 51, 61, 70, 71, 72, 186, 189, 228, 232, 238, 239, 241, 242, 248, 250, 251, 253
ἐπιστολὴ εἰρηνικὴ 195, 211, 212, 213, 214, 215, 256· ἰδιωτικὴ 133, 135, 148, 195, 213· ποιμαντικὴ 63
ἐπιστρέφοντες 199
ἐπιτίμιον 81, 104, 158, 172, 173
ἐπίτροπος πατριάρχη 156· ἐξάρχου 171, 231, 232
ἐργαστήρι 95
ἐρειπωμένος 140, 226
ἐρημωμένος (ἐρημώνομαι) 133, 250
ἐρωτήσεις (ἐρωτήματα) 73, 189, 239
ἔσοδα 159
Ἐσφιγμένου μν. 134, 135· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
ἑτερόδοξοι 239
ἐτήσιον κανονικὸν 203· βλ. κανονικὸν
Εὐρίπου μ. 153· βλ. καὶ Λάζαρος
Εὐρώπη 10, 51, 60
Ἐφέσου μ. 133, 134, 135, 136, 156, 159, 181, 198, 202, 212, 214, 221, 251· βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Δανιήλ, Νεόφυτος

Ζαβίρας Γεώργιος 189, 256
Ζαγορὰ 67· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
Ζακυθηνὸς Διονύσιος 102
Ζαχαριάδου Ἐλισάβετ 60
Ζηκχίας μ. 109
Ζήσης Θεόδωρος 102
ζητεία 239
ζητήματα 73, 239, 249
Ζιχνῶν (Ζηχνῶν, Ζυχνῶν) μ. 134, 136, 138, 150, 205, 221, 251· βλ. καὶ Διονύσιος, Παχώμιος
ζῶα 72

ἡγούμενος (καθηγούμενος) 141, 180, 206, 207, 213, 227, 228, 239, 240
Ἡλιοκάλλου μν. στὶς Σέρρες· βλ. Παναγία
Ἤπειρος 187
Ἡρακλείας μ. 84, 91, 92, 96, 114, 127, 165, 181,198, 202, 251· βλ. καὶ Γαλακτίων, Κάλλιστος, Σίλβεστρος Συρόπουλος
Ἡρακλείας πρόεδρος 155, 157, 158, 221· βλ. καὶ Γαλακτίων

θάνατος 62, 79, 84, 86, 87, 193, 205, 206, 211, 212, 239, 250
θεία κοινωνία 66
Θεοδόσιος, μνχ. Ἁγίου Ἰωάννου ἔναντι Σωζοπόλεως 226
Θεόδουλος, μ. Προύσης 198
Θεόληπτος Α΄ 243, 253
Θεοτόκος ἡ Παμμακάριστος, ν. πατρχ. 51, 107, 113, 133, 138, 196
Θεοτόκος Ἐλεημονήτρια, ν. στὴν Κῶ 234
Θεοτόκου μν. στὸ Παγγαῖο· βλ. Κοσινίτσης
Θεοτόκου μν. στὴ Χίο (Νέα Μονὴ) 240, 241· βλ. καὶ Ἰωσὴφ
Θεοφάνης, μ. Ἀδριανουπόλεως 153, 166
Θεοφάνης, πρώην μ. Σουγδαίας 198, 202, 221· πρόεδρος Μηδείας 221
Θεοφάνης, μ. Φιλαδελφείας 138
Θεόφιλος, μ. Ἀμασείας 221
Θεοφύλακτος, ἀρχιεπ. Βουλγαρίας (Ἀχρίδος) 71
Θερμοπυλῶν καὶ Μενδενίτζης (Θερμοπόλεως καὶ Μεδινήτζης) ἐπ. 251· βλ. καὶ Παχώμιος

Θεσσαλονίκη 149, 150
Θεσσαλονίκης μ. 134, 136, 138, 198, 202, 211, 212, 251, 256· βλ. καὶ Μάξιμος, Μεθόδιος, Νήφων Β΄
θρησκεία μονοθεϊστικὴ 58

Ἰάκωβος, μ. Δράμας 152, 153
Ἰβήρων μν. 55, 65, 67, 69, 203, 204, 219, 220· βλ. καὶ ἀρχεῖα, βιβλιοθήκη
Ἰγνάτιος, μ. Ἀγχιάλου 153, 181
Ἰγνάτιος, μ. Περιθεωρίου 95, 138
Ἱέραξ, μγ. λογοθέτης 188
Ἱερεμίας Α΄ 215, 227, 228, 242, 243, 253, 255
Ἱερεμίας Β΄ 188, 238, 239, 248, 249
ἱερεὺς 54, 72, 73, 81, 140, 159, 186
ἱερομνήμων· βλ. Ἀγαλλιανὸς
ἱερομόναχοι 54, 67, 69, 79, 82, 83, 85, 86, 114, 120, 122, 123, 135, 165, 166, 182, 206, 230, 231, 237, 240
Ἱεροσόλυμα, Ἱερουσαλὴμ 60· νέα Ἱερουσαλὴμ (Κωνσταντινούπολη) 60
Ἱεροσολύμων πατρχ. 66, 94, 194, 195, 196, 198, 200, 212, 213, 214, 226· βλ. καὶ βιβλιοθήκη, Ἰωακεὶμ
ἱερωσύνη 55, 85, 86, 93, 137, 147, 148, 158, 178, 252
Ἰκονίου μ. 202, 221· βλ. καὶ Ἀμφιλόχιος
Ἰουδαῖοι 60, 114
Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης 72
ἶρις 73
Ἰσίδωρος 77-88, 91, 92, 93, 94, 96, 104, 108
Ἰσίδωρος, μ. Κιέβου 141
ἶσον, ἴσον (ἐπίσημο ἀντίγραφο) 135, 198, 239
ἱσπανικὴ γλώσσα 62
Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως 52, 79, 92, 107, 117, 123, 128, 132, 143, 165, 177, 193, 211, 225, 237, 247
Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία Ἑλλάδος 229· βλ. καὶ ἀρχεῖα
Ἰταλία, Ἰταλοὶ 196, 239
ἰταλικὴ γλώσσα 62
Ἰωακεὶμ Α΄ 122, 253
Ἰωακείμ, πατρχ. Ἀλεξανδρείας 3, 215
Ἰωακείμ, πατρχ. Ἱεροσολύμων ὁ Πάνυ 194, 195, 212, 213
Ἰωακείμ, μ. Δράμας 251

Ἰωακείμ, μ. Κορίνθου 181
Ἰωακείμ, μ. Μολδοβλαχίας 75
Ἰωακείμ, ἱρμνχ. Σινᾶ (γέρων) 68, 71· βλ. καὶ Γρηγόριος
Ἰωάννης Χρυσόστομος ἢ Χρυσορρήμων 249
Ἰωάννης ΙΑ΄ Βέκκος· βλ. Σύνοδοι -ἐπὶ Βέκκου
Ἰωαννίνων Πανεπιστήμιο· βλ. βιβλιοθήκη
Ἰωάσαφ [Α΄] Κόκκας 86, 92, 101, 102, 105-109, 113, 114
Ἰωάσαφ Β΄ 137, 234, 243
Ἰωάσαφ, μ. Ἡρακλείας 85, 86, 87
Ἰωάσαφ, μ. Λήμνου 251
Ἰωάσαφ, μ. Φιλίππ[...] 251
Ἰωάσαφ ἱρμνχ., δικαίῳ, καθολικὸς ἔξαρχος 135, 182, 200
Ἰωσήφ, μ. Βεροίας 138
Ἰωσήφ, μ. Κιέβου 256
Ἰωσήφ, μ. Μηδείας 138
Ἰωσήφ, μ. Νικαίας 251
Ἰωσήφ, μ. Περιθεωρίου 95, 153, 181
Ἰωσήφ, μ. Σηλυβρίας 153, 198
Ἰωσήφ, μ. Χαλκηδόνος 153, 181, 198, 202 (τοποτηρητὴς θρόνου Ἱεροσολύμων)
Ἰωσὴφ ἔξαρχος (ἀλληλογράφος Γενναδίου) 103, 109
Ἰωσὴφ ἱρμνχ. ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη 85
Ἰωσὴφ ἱρμνχ., ἡγ. Νέας Μονῆς Χίου 240

καδῆς Βέροιας 55· βλ. καὶ Ἀχουμὰτ
καθαίρεσις, καθαιρῶ, καθῃρημένος 55, 87, 88, 93, 109, 120, 121, 123, 133, 137, 138, 139, 140, 143, 148, 152, 157, 158, 177, 178, 185, 194, 195, 196, 212, 213, 250, 252
καθιέρωση 154, 155
κάθισμα μν. Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου στὸ Σινᾶ 70, 71
Καθολικοὶ 54
Κάιρο· βλ. μετόχι σιναϊτικὸ
Καισαρείας μ. 150· βλ. καὶ Δωρόθεος μ. Τραπεζοῦντος
Καλαμάτα 200
κάλαμος εὐώδης 73
Κάλλιστος, μ. Βάρνης 198, 202
Κάλλιστος, μ. Ἡρακλείας 198, 202, 251
Κάλλιστος, μ. Κερασοῦντος 153
Κάλλιστος, μ. Σερρῶν 251

Κάλλιστος, μ. Σοφίας 202
Κάλλιστος, μ. Χριστιανουπόλεως 153
Κάλλιστος Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος 72· *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 72
Καλογερᾶς Νικηφόρος 69
Καλοδιοίκητος 144, 208
Καμαριώτης Ματθαῖος 133
κανόνες ἱεροὶ (ἐκκλησιαστικοὶ) 66, 114, 127, 221, 249
κανονικὰ ζητήματα 65, 71
κανονικὸν (εἰσόδημα) 159, 203, 249, 250
κανὼν δικαίου 154· Ἁγίων Ἀποστόλων 157
Καρατζᾶς Νικόλαος 123
Καρθαγένης σύνοδος· βλ. Σύνοδοι
Κασσανδρείας ἐπ. 150
καστέλλιον πατριαρχικὸν 178
Καστρηνὸς Δημήτριος 156
Καταβοληνὸς Θωμᾶς 59
Κατάλογοι ἐπισκοπικοὶ 95
κατάλογοι πατριαρχῶν 92, 107, 109, 177, 195· κατάλογος Ἀγαλλιανοῦ 79, 91, 101
κατάστιχον 154, 155, 182, 183, 184, 200
Καταφυγιώτης 81, 82, 83
κατηχούμενοι 74
καύση χειρογράφων 102
Καφᾶ μ.· βλ. Σουγδαίας μ., Γεράσιμος
κειμήλιο 61, 97
κεπήνιον 185
Κερασοῦντος μ. 153· βλ. Κάλλιστος
Κίεβο 188
Κιέβου μ. 72, 141, 142, 188, 256· βλ. καὶ Γρηγόριος, Ἰσίδωρος
κιννάμωμον εὐῶδες 73
κιστέρνα 107, 113
Κίτρους ἐπ. 150
Κλινοβό, χ. στὴ μ. Ἀγχιάλου 255
Κομίτισα (Νέα, Παλαιά), στὴ Χαλκιδικὴ 203, 204, 219
Κορέσσης Παντολέων, ἄρχων 240, 241
Κόρινθος 201
Κορίνθου μ. 136, 181· βλ. καὶ Ἰωακεὶμ
Κορώνη 187, 200
Κοσινίτσης (Κοσινίτζης, Κοσινίσσης, Κοσίνιτζας) μν. Θεοτόκου στὸ Παγγαῖο 143, 151, 152, 180, 181, 222, 225, 227, 228
κοσμικὴ ἀρχὴ 131, 151, 154, 172, 173, 219, 221, 225, 247· βλ. καὶ αὐθέντης, κρατῶν, Μεχμὲτ Β', Πορθητής, Πύλη, σουλτάνος
Κουδούγεροι 66
Κουπάτζης, παπᾶς στὴ Βέροια 250, 252
κουρὰ 72
Κουρίλας Εὐλόγιος 123
Κουτλουμουσίου μν 204
Κρακοβία 141
κρατῶν (σουλτάνος) 132, 152, 157, 158· βλ. καὶ αὐθέντης, Μεχμὲτ Β', Πορθητής, σουλτάνος
Κρατικὸ Ἀρχεῖο Βενετίας· βλ. ἀρχεῖα
Κρατικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο Μόσχας· βλ. βιβλιοθήκη
Κρήτη 54, 68, 82, 83, 119, 120, 239
κριτὴς 189
Κριτόβουλος 57
Κρούσιος Μαρτίνος 57
κτήματα 207
κτητόρισσα 159
κτίτωρ 229
Κυζίκου μ. 134, 136, 137, 138, 141, 153, 202, 205, 251· τόπον ἐπέχων 137, 205· βλ. καὶ Ἀντώνιος, Νεόφυτος
Κυπριανός, μ. Λαρίσσης 138
Κύριλλος Α' 255
Κύριλλος, μ. Παλαιῶν Πατρῶν 134, 135, 136, 137
Κυρίτζης, ἄρχων 226
κῶδιξ ἱερὸς 153, 156, 158, 178, 198, 201, 221, 225, 247, 250, 252
Κωνσταντίνος Μέγας 66
Κωνσταντινούπολη (Constantinopoli, Πόλη) 17, 52, 57, 60, 61, 65, 71, 81, 82, 86, 94, 102, 108, 113, 119, 127, 132, 136, 138, 139, 141, 143, 149, 154, 155, 158, 167, 173, 177, 181, 182, 199, 212, 213, 214, 228, 241, 248
Κῶς 234

Λάζαρος, μ. Εὐρίπου 153
Λακεδαιμονίας μ. 184, 198, 200, 230· βλ. καὶ Γεράσιμος
Λάμπρος Σπυρίδων 9
Λαοδικείας μ. 134, 136, 138· βλ. καὶ Γεράσιμος

Λάρισα 241, 242, 252
Λαρίσσης μ. 134, 136, 138, 221, 228, 229, 242, 243, 252, 253, 254· βλ. καὶ Βησσαρίων, Κυπριανός, Νεόφυτος
λατινικὴ γλῶσσα 57, 189, 256
Λατῖνοι 55, 66, 72, 93, 109
Λατινοκρατία 54
λατινοφροσύνη 53, 68, 69, 93, 94, 108, 199· λατινόφρων 54, 68, 88, 109
Λαύρα Κιέβου 188
Λαύρας Μεγίστης μν.· βλ. Μεγίστης Λαύρας
λειτουργικὰ ζητήματα 65, 71
λείψανον 212
Λέσβος 159
Λέων, διάκονος, νομοφύλαξ 87, 88, 93, 94, 108· Λέων Ἀτράπης 94
Λήμνου μ. 251· βλ. καὶ Ἰωάσαφ
λιβάδι 219
λίβελλος 54, 108, 109, 199· βλ. καὶ ὁμολογία πίστεως
Λιβύη 213
λογοθέτης μγ.· βλ. Ἱέραξ
Λόγοι Ἀγαλλιανοῦ 52, 53, 55, 81, 85, 86, 91, 93, 96, 104, 109, 113
λύσις ἀφορισμοῦ 179· γάμου 84

Μαγγάνων μν. 85, 86, 87
Μαγνησίας ἐπ. ἐν Σιπύλῳ 133, 134, 135
Μαΐνης ἐπ. 230· βλ. καὶ Μεγάλη Μαΐνη, Μικρὰ Μαΐνη
Μακάριος, μ. Ἀδριανουπόλεως 138, 167
Μακάριος, μ. Νικαίας 153
Μακάριος, μ. Νικομηδείας 88, 108, 109
Μακάριος, μ. Προύσης 202
Μακάριος, μ. Σερρῶν 205
Μακάριος, ἐπ. Ραιδεστοῦ 251
Μακάριος, ἱερμνχ., δικαίῳ 156
Μακάριος, ἡγ. μν. Σινᾶ 213
Μαλαξὸς Μανουὴλ 57
Μανασσής, μ. Σερρῶν 205, 221· ἡγ. μν. Βατοπεδίου 205· βλ. καὶ Μάξιμος Δ'
Μανουὴλ Β', πατρχ. 189
Μαννουὴλ Ἀμπέρτος· βλ. Ἀμπέρτος
Μανουὴλ Κορίνθιος, μγ. ρήτωρ 68, 201
Μανουὴλ Χριστώνυμος, μγ. ἐκκλησιάρχης· βλ. Χριστώνυμος
Μάξιμος Γ' 122, 152, 158, 171, 175-188, 189, 193, 194, 196, 200, 201, 214, 227, 228, 239, 249, 251· βλ. καὶ Χριστώνυμος
Μάξιμος Δ' 180, 205, 235, 235-244, 247, 248, 253, 254· βλ. καὶ Μανασσὴς
Μάξιμος, μ. Θεσσαλονίκης 251
Μάξιμος, μ. Νικομηδείας 251
Μάξιμος, μνχ. Σινᾶ 66, 68
Μάξιμος, μνχ., υἱὸς Χρυσάφη 203
Μάρα, μητριὰ Μεχμὲτ Β' 131
Μαρίσκη, τ. στὴν Κασσάνδρα 179
Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη· βλ. βιβλιοθήκη
Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης 102, 113, 115, 117-123, 128, 131, 132· μ. Ἀδριανουπόλεως 109, 113, 119, 133, 138· ἱερμνχ. ἀσθενωτικὸς στὴν Κρήτη 120
μάρτυρες πίστεως 239
Μάρκος, μ. Λαρίσσης 243
Μάρκος, ἐπ. Saidnaya· βλ. Μιχαὴλ Δ', πατρχ. Ἀντιοχείας
Μαρωνείας μ. 251· βλ. καὶ Διονύσιος
Ματθαῖος, μ. Γάνου 138
Ματθαῖος, μ. Μελενίκου 138, 153, 203
Ματθαῖος, μ. Μηθύμνης 198
Ματθαῖος, μ. Ναυπάκτου 138
Ματθαῖος, μ. Νικαίας 138
Ματθαῖος, μ. Περιθεωρίου 198, 221
Ματθαῖος, μ. Σταυρουπόλεως 138
Ματθαῖος, μ. Χαλκηδόνος 251
Ματθαῖος, μνχ. Σινᾶ 71· βλ. καὶ Μάξιμος
Μαχουμοὺτ Τζελεμπί, πατὴρ Ἀχουμάτ, ἀναγραφεὺς 55
Μεγάλη Μαΐνη 184, 200, 201
Μέγας Ζυγὸς 182, 184, 200, 201
μέγας ἐκκλησιάρχης· βλ. ἐκκλησιάρχης
μέγας λογοθέτης· βλ. Ἱέραξ
μέγας οἰκονόμος· βλ. οἰκονόμος
μέγας σακελλάριος· βλ. σακελλάριος
μέγας σκευοφύλαξ· βλ. σκευοφύλαξ
μέγας χαρτοφύλαξ· βλ. χαρτοφύλαξ
μεγιστάνες 165
Μεγίστης Λαύρας μν. 55, 67, 69, 75· βλ. καὶ ἀρχεῖα, βιβλιοθήκη
μέθη, μεθύω 72, 185· μέθυσος ἱερέας 72
Μεθόδιος, μ. Βεροίας 230, 231, 251· ἱερμνχ., πρωτοσύγκελλος μν. Βατοπεδίου 230

Μεθόδιος, μ. Θεσσαλονίκης 138
Μεθόδιος, μ. Μυτιλήνης 198, 202
Μεθώνη 187
Μελένικο 203
Μελενίκου μ. 114, 134, 135, 136, 138, 150, 153, 203, 221· βλ. καὶ Γεράσιμος, Ματθαῖος
Μελέτιος Πηγὰς 207
Μενδενίτζης ἐπ.· βλ. Θερμοπυλῶν
Μεσημβρίας μ. 153, 181, 221· βλ. καὶ Δωρόθεος, Παχώμιος
μεσοπατριαρχεία 169-174, 217-222, 225, 248
μετάθεση (μετακίνηση) 72, 150, 211, 228, 229, 241, 242, 243, 252, 253, 254
μετάληψις 249· βλ. καὶ θεία κοινωνία
Μετέωρα 73, 150· βλ. καὶ Ἁγίου Στεφάνου μν.
μετόχι 204, 226, 231, 239, 243, 254· μν. Ἁγ. Ἰωάννου Σωζοπόλεως 121, 141, 160, 168, 180, 243· μν. Κοσινίτσης 151· Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη 55, 57· σιναϊτικὸ στὸ Κάιρο 67, 68· σιναϊτικὸ στὴν Κρήτη 239· βλ. καὶ Ἀκάκιος, βιβλιοθήκη
Μετρῶν ἐπ. 122, 123
Μεχμὲτ Β' 58· βλ. καὶ Πορθητής, σουλτάνος
Μηδείας μ. 138, 153, 173, 174, 181, 198, 202, 251· ἔξαρχος 230· οἰκονόμος 173· σακελλάριος 173· σακελλίου 173· σκευοφύλαξ 173· χαρτοφύλαξ 173· βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Ἰωσήφ, Θεοφάνης, Νεόφυτος
Μηθύμνης μ. 159· οἰκονόμος 159, 160, 198· βλ. καὶ Ματθαῖος
Μητροφάνης Γ' 121, 122, 135, 160, 168, 227, 228, 239, 243, 244, 249, 254
Μητροφάνης, μ. Πισσιδίας 198, 202
Μητροφάνης, μ. Προύσης 138
μήνυμα μέγα 127· μικρὸ 127
μητροπόλεις 51
Μικρὰ Μαΐνη 200, 201
Μιλάνο· βλ. βιβλιοθήκη
μίσος 185
Μιχαὴλ Δ' Περκούσης(;), πατρχ. Ἀντοχείας (Μάρκος, ἐπ. Saidnaya) 194, 195, 196, 213
Μιχαὴλ ἱερεύς, μγ. σκευοφύλαξ 219
Μιχαηλάρης Π. Δ. 10
Μιχαΐλοβιτς Ἀλέξιος, τσάρος 68
μνεῖες 15, 18, 51, 53, 54, 59, 64, 88, 101, 107, 119, 121, 133, 139, 147, 148, 152, 155, 159, 160, 166, 168, 182, 184, 199, 214, 215, 228, 242, 243, 244, 247, 248, 253, 254
μνημόσυνον 159
μοιχοζευξία 53
μοιχεία, μοιχὸς 84
Μολδοβλαχίας μ.· βλ. Ἰωακεὶμ
Μόναχο 10
μοναχοὶ (καλόγεροι) 61, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 121, 140, 177, 206
μονύδριον 203· βλ. καὶ Ἁγίου Νικολάου Σκορπίου, Παναγία ἡ Πηγὴ
Μόσχα 72· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
Μόσχας μ. 142
Μουδανιὰ (Μουντανεῖα) 166, 167, 171, 172, 178, 179
Μουσεῖο Μπενάκη· βλ. βιβλιοθήκη
μουσουλμάνοι 58
μπεράτι διοριστήριο 193
Μπράνκοβιτς Γεώργιος, δεσπότης Σερβίας 71, 73, 131
μυκτηρισμὸς 185
μύλος 95, 144, 208
Μυρέων μ. 138· βλ. καὶ Γρηγόριος
μύρον 73
Μυρσινιωτίσσης ν. στὴ Μυτιλήνη 159
Μυστρᾶ βιλαέτι 201
Μυτιλήνη 159
Μυτιλήνης μ. 198, 202, 221· βλ. καὶ Μεθόδιος
Μωυσῆς 73

ναὸς 52, 61, 119, 121, 123, 133, 141, 153, 159, 160, 168, 196, 210, 226, 234, 235, 237, 241, 243, 244, 250, 254· ἐνοριακὸς 261· ἐρημικὸς 261, 268· καθιέρωση 82
νάρδος 73
Ναύπακτος 72
Ναυπάκτου μ. 72, 134, 136, 181· βλ. καὶ Δωρόθεος, Ματθαῖος
Ναύπλιο 68
Νέα Μονὴ Χίου· βλ. Θεοτόκου μν., Ἰωσὴφ
Νέας Φωκαίας ἐπ. 133, 134, 135
Νεῖλος, 135
Νεῖλος, μ. Ρόδου 17, 75

Νεῖλος, μ. Τορνόβου 205
Νεῖλος, ἐπ. Διαυλείας καὶ Ταλαντίου 238, 248, 251
Νεκτάριος, πατρχ. Ἱεροσολύμων 67, 68, 69, 94, 214
Νεόφυτος Β' 255
Νεόφυτος Γ' 255
Νεόφυτος, μ. Ἀγχιάλου 198, 202, 251, 255
Νεόφυτος, μ. Ἀθηνῶν 248, 251
Νεόφυτος, μ. Βεροίας 153, 230, 231
Νεόφυτος, μ. Ἐφέσου 133, 181
Νεόφυτος, μ. Κυζίκου 137, 138, 141, 153, 202
Νεόφυτος, μ. Λαρίσσης 242, 253, 254
Νεόφυτος, μ. Μηδείας 153, 174, 181, 198, 202
Νεόφυτος, μ. Παλαιῶν Πατρῶν 137
Νεόφυτος, μ. Προύσης 181
Νεόφυτος, ἱρμνχ. ἀπὸ Χάνδακα 82, 83
νῆσοι (νησιὰ) 54, 68, 121, 140, 226, 243
Νήφων Β' 122, 183, 193, 195, 209-215, 221, 222, 225, 238, 239, 242, 243, 244, 245-255, 256· μ. Θεσσαλονίκης 198, 202, 212
Νήφων, μ. Αἴνου 198
Νίκαια 72
Νικαίας μ. 134, 136, 138, 153, 198, 251· βλ. καὶ Ἰωσήφ, Μακάριος, Ματθαῖος
Νικηφόρος, υἱὸς Χρυσάφη 203· βλ. καὶ Μάξιμος μνχ.
Νικόδημος, πατρχ. Ρεὸ 73
Νικομηδείας μ. 153, 251· βλ. καὶ Δωρόθεος, Μάξιμος
Νίκων, πατρχ. Ρωσίας 68
νοικοκυριὰ 249
Νομικὴ Συναγωγή, Δοσιθέου 255
Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας 153, 156, 158, 198, 201, 221, 250, 252
νόμος 139
νομοφύλαξ 55, 93, 94, 108, 156
Νύσσα, χ. 227

Ξανθόπουλος· βλ. Κάλλιστος Νικηφόρος
Ξανθοπούλων μονὴ 79
Ξενητός, ἱερέας 159, 160, 212· βλ. καὶ πρεσβυτέρα
Ξενοφῶντος, μν. 54· βλ. καὶ ἀρχεῖα
ξύλον σταυρικὸν 72

Ὀθωμανοὶ 11, 12, 13, 20, 52, 60, 73, 137, 182, 186· αὐτοκρατορία 12, 15, 16, 20, 51, 60, 63, 64, 241· ἀρχὴ 84, 183, 186· δημόσιο 152· ἐξουσία 13, 59, 154, 165, 222· βλ. καὶ Τοῦρκοι
οἰκισμοὶ 182, 200
οἰκονομία 52, 53, 66, 80, 82, 85, 96, 249, 252
Οἰκονομίδης Νικόλαος 180
οἰκονόμος μγ. 103, 104, 120, 137, 138, 139, 140, 219· Μουδανιῶν 171· βλ. καὶ Ἀγαλλιανός, Ἀκάκιος, Γεώργιος
ὁμολογία (πίστεως) 54, 68, 87, 88, 93, 94, 108, 109, 199· βλ. καὶ λίβελλος
ὁριοθέτηση 180
ὁρισμὸς (διαταγὴ) βασιλικὸς 165· φρικώδης 153
Ὀσμὰν 166
οὐγγρικὴ γλώσσα 57
Οὐκρανία 247
οὐρανὸς ἔμπυρος, κρυστάλλινος, τρίτος 73
Οὐσῖτες 109
ὀφειλέτες 231, 232, 233
ὀφφικιάλιοι, ὀφφίκιο 68, 81, 92, 120, 139, 143, 148, 157, 158, 174, 220· βλ. καὶ ἐκκλησιάρχης, Ἱέραξ, οἰκονόμος, σκευοφύλαξ, χαρτοφύλαξ

Παγγαῖον ὄρος 151, 180, 181, 227· βλ. καὶ Κοσινίτσης μν.
Παγκράτιος, μ. Τορνόβου 153, 173
Παγκράτιος, μ. Τραπεζοῦντος 148, 149, 150, 151
παιδομάζωμα 80
Παΐσιος, μ. Προύσης 251
παλαιορωσικὰ 142, 188
Παλαιοχώριον, χ. Ἀν. Μακεδονίας 152
Παλαιῶν Πατρῶν μ. 135, 136, 137, 138, 230· βλ. καὶ Κύριλλος, Νεόφυτος
παλάτι 61
Παμμακαρίστου ν.· βλ. Θεοτόκος ἡ Παμμακάριστος
παναγία· βλ. ἄρτος
Παναγία ἡ Ἐπίσκεψις, ν. στὴ Σωζόπολη, μτχ. μν. Ἁγίου Ἰωάννου Σωζοπόλεως 121, 122, 141, 160, 168, 226, 243, 254
Παναγία Ἠλιόκαλλος, μν. στὶς Σέρρες, μτχ. μν. Κοσινίτσης 180, 181, 227, 228

Παναγία ἡ Μυρσινιώτισσα, ν. στὴ Μυτιλήνη· βλ. Μυρσινιωτίσσης ν.
Παναγία ἡ Πηγή, μνδ. στὸ Μελένικο 203
Πανάγιος Τάφος 70
Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων· βλ. βιβλιοθήκη
πανηγύρια 250
Παντοκράτορος μν. στὸν Ἄθω 55, 150· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
Παντολέων· βλ. Κορέσσης
Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς Ἀθ. 94, 102, 114, 128, 134, 138, 200, 226, 227, 228
Παπαδόπουλος Κομνηνὸς Νικόλαος 189
πάπας 87, 88· βλ. καὶ Πίος Β΄
παραίτηση 56, 64, 66, 68, 79, 101, 102, 150, 151, 230, 237
παρασχέδιον 171, 172, 174, 178, 232
Πάργα 187
Παρθένιος, ἐπ. Ὠρεῶν 251
Παρίσι 16, 55, 56, 62, 67, 69, 75, 113, 114, 134, 135
Πάτμου μν.· βλ. Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου μν.
πατριάρχης 66, 72· βλ. καὶ Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων
Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία 57, 107, 117, 123, 127, 132, 165, 177, 193, 225, 237, 247, 256
Πατρινέλης Χ. Γ. 87, 107, 139
Παῦλος, Ἀπόστολος 73
Παχώμιος Α΄ 122, 135, 206, 220, 242, 243, 253
Παχώμιος, μ. Ζιχνῶν 205, 221, 251
Παχώμιος, μ. Μεσημβρίας 153, 181
Παχώμιος, μ. Περιθεωρίου 251
Παχώμιος, ἐπ. Θερμοπυλῶν καὶ Μενδενίτζης 251
Πέδημα, χ. στὴν Πελοπόννησο 200
Πελοπόννησος 54, 68, 181, 200
Περιθεώριο 96
Περιθεωρίου μ. 95, 96, 138, 153, 181, 198, 221, 251· βλ. καὶ Γρηγόριος, Ἰγνάτιος, Ἰωσὴφ
Περιστερᾶς ἐπ. 253
Περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ τῆς σωτηρίας 58
περιτομὴ 142
περιφέρειες (ἐπαρχίες) ἐκκλησιαστικὲς 15, 65, 133, 136, 154, 159, 160, 182, 205, 230, 231, 238, 239, 249, 250
Περκούσης Μιχαήλ· βλ. Μιχαὴλ Δ΄, πατρχ. Ἀντιοχείας
πεσκέσιον 147, 165, 166
Πέτρας ἐπ. 150
Πέτρος, Ἀπόστολος 68
πεύχιον 249
Πίος Β΄, πάπας 141
Πισιδείας (Πισσιδίας) μ. 114, 136, 198, 202· βλ. καὶ Μητροφάνης
πιστικὴ 73
πιττάκιον· βλ. γράμμα
Πιτσάκης Κ. Γ. 213
πλαστὴ πράξη, ἔγγραφο 18, 97, 256
πληθυσμοὶ 187, 201
Πλήθων Γεώργιος 102· *Νόμοι* 102, 103· ἀφορισμὸς 102
πλοιοκτήτης 241
πνευματικὸς 85, 86, 185
ποινὲς 72, 114, 123, 143, 185, 233
Πόλος Γεώργιος 97
πολυθεΐα 61
πολυφαγία 72
Πολωνία, πολωνικὴ γλώσσα 256
Πορθητὴς 52, 55, 56, 57, 58, 64, 87, 131· βλ. καὶ κρατῶν, Μεχμὲτ Β΄, σουλτάνος
πόρνος, πορνικὸς 252
Ποσιανά, χ. 227
Πόστνας ἐπ. 66
πρεσβυτέρα, χήρα παπα-Ξενητοῦ 159, 160, 212
πρεσβύτερος 51, 52, 61
προβιβασμὸς 103
Προδρόμου μν. καὶ ν.· βλ. Ἁγίου Ἰωάννου, κάθισμα
προεδρικῶς 132, 133· βλ. καὶ Ἀχρίδα, Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης
πρόεδρος Ἡρακλείας· βλ. Γαλακτίων· πρόεδρος Μηδείας· βλ. Θεοφάνης
προίξ, προίκα 185
προνόμια 151, 180, 181, 188, 206, 207, 227, 228, 240, 241
προσήλωση (προσηλώνω) 160, 168, 203, 226, 243, 254
Προύσης (Πούρσης) μ. 138, 166, 181, 198, 202, 251· βλ. καὶ Θεόδουλος, Μακάριος, Μητροφάνης, Νεόφυτος, Παΐσιος
πρωτέκδικος 167
πρωτοπαπὰς 82, 83
πρωτοσύγκελλος 180, 227, 230, 231
πτωχοὶ (πένητες) 186, 187
Πύλη, Ὑψηλὴ 147, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 166, 167, 183, 184, 200, 222, 226
πυρὰ 102, 103

Ραιδεστοῦ ἐπ. 251· βλ. καὶ Μακάριος
Ραφαὴλ Α΄ 122, 161, 163-168, 171, 172, 174, 178, 185· ἀλλοεθνὴς 180· ἀλλόθρησκος 166· βάρβαρος 166, 179, 180· σκυθογενὴς 166, 179· Τριβαλὸς 165· φαῦλος 166
Ραφαὴλ Β΄ 255
Ρέθυμνο 82, 83
Ρεντίνης ἐπ. 251· βλ. καὶ Ἀκάκιος
ρήτωρ μγ.· βλ. Μανουὴλ Κορίνθιος
Ριζαίου (Ροιζαίου) μ. 172, 173, 232
Ρόδου μ.· βλ. Νεῖλος
Ρώμη 17, 75, 142, 186
Ρωμιοὶ 12, 20
Ρωμανός, μ. Δυρραχίου 189
Ρωσία, παλαιορωσικὴ γλώσσα 20, 141, 142, 188, 256
Ρωσίας ἐκκλησία 68, 188· βλ. καὶ Κιέβου μ.

σακελλάριος μγ. 157
σακελλίου· βλ. Μηδείας μ.
Σακκελίων Ἰωάννης 207, 226, 227, 229
Σάμου καὶ Ἰκαρίας μ. 153, 156, 158, 198, 202, 221, 250, 252· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
Σάρδεων μ.· τόπον ἐπέχων 221· βλ. καὶ Γεράσιμος, Γερμανὸς
Σεβαστείας μ. 114
Σερβία, σέρβος 66, 165, 166· σερβικὴ γλώσσα 72· σέρβος δεσπότης 71, 73· βλ. καὶ Μπράνκοβιτς
Σέρρες 58, 102, 180, 181, 205, 227· βλ. καὶ Παναγία Ἡλιόκαλλος, Τιμίου Προδρόμου μν.
Σερρῶν μ. 138, 150, 153, 205, 221, 237, 251· βλ. καὶ Γερμανός, Δωρόθεος, Κάλλιστος, Μακάριος, Μανασσὴς
Σηλυβρίας μ. 153, 198, 230· βλ. καὶ Ἰωσὴφ
σημείωμα (σημείωση) 101, 113, 117, 120, 128, 129, 132, 133, 138, 139, 147, 149, 181, 188, 201, 225
σιγίλλιον, σιγιλλιῶδες γράμμα· βλ. γράμμα
Σίδης μ. 153, 198· τόπον ἐπέχων 198· βλ. καὶ Ἀθανάσιος μ. Σωζοπόλεως
Σίλβεστρος Συρόπουλος, μγ. ἐκκλησιάρχης 92, 94· βλ. καὶ Ἡρακλείας μ., Σωφρόνιος Συρόπουλος
Σιμέντοβο, χ. στὴ μ. Ἀγχιάλου 255
σιμωνία 140, 182, 183, 185, 194, 201, 202, 214, 248, 249, 251· νόσος 183· Σίμωνος αἵρεσις 251
Σινᾶ (Σιναῖον) κοινότης 54, 65· μν. 15, 23, 29, 53, 54, 55, 56, 69, 70, 71, 213, 214, 215, 239, 240· ὄρος 66· βλ. καὶ Ἁγία Αἰκατερίνη, Ἀκάκιος, ἀρχεῖα, Βενιαμίν, Γρηγόριος, Ἰωακείμ, Ἰωάννης, κάθισμα Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου, Μακάριος, Μάξιμος, μετόχι
Σινᾶ ἐπ. 66, 70
Σιναΐτες 66, 67, 68, 70, 71, 251
σκάνδαλα 70 , 107, 128, 131, 186
σκευοφύλαξ μγ. 120, 137, 156, 157, 158, 219· βλ. καὶ Γαλησιώτης, Μιχαὴλ ἱερεὺς
Σκορπίου μνδ. Ἁγίου Νικολάου· βλ. Ἁγίου Νικολάου
σκυθογενὴς 166· βλ. καὶ Ραφαὴλ Α΄
σλαβικὴ γλώσσα 57· ἀνατολικοσλαβικὴ 141
σμύρνης ἄνθη 73
Σμύρνης μ. 133, 134, 214· βλ. καὶ Δανιὴλ
Σουγδαίας μ. 198, 202, 221· Σουγδαίας, Καφᾶ καὶ Φούλου 205· πρώην 230· βλ. καὶ Γεράσιμος, Θεοφάνης
σουλτάνος 52, 59, 61, 80, 88, 152· βλ. καὶ αὐθέντης, κρατῶν, Πορθητὴς
Σοφιανός· βλ. Μάξιμος, μνχ. Σινᾶ
Σοφίας μ. 202· βλ. καὶ Κάλλιστος
Σοφονίας, μ. Ἀγχιάλου 138
Σταματιάδης Ἐπαμεινώνδας 153
Σταμούλης Μιλτιάδης 95
σταυροπήγιο 151, 160, 180, 227· σταυροπηγιακὴ ἀξία 180, 188
Σταυρουπόλεως μ. 138· βλ. καὶ Ματθαῖος
σταυρὸς βυζαντινὸς 75
σταυροφόροι 138, 156, 219

Στενήμαχος 132, 133
στρατιῶτες 58, 166
συγχώρησις 108, 139, 140, 148, 156
συκοφάντης (συκοφαντῶ) 137, 142
σύμβολον πίστεως 196
Συμεὼν Α΄ 52, 94, 102, 125-128, 143, 145-161, 191-207, 208, 212, 214, 222, 244· Τραπεζούντιος 127, 128, 131, 132, 133, 142, 143, 144, 147-161, 165, 166, 167, 183, 184, 219, 228, 231, 242, 243, 249
συναίνεση 185
συνείσακτος 185
συνοδικὴ ἀπόφαση 14, 54, 92, 94, 96, 108, 120, 134, 135, 136, 138, 139, 153, 155, 157, 158, 171, 172, 173, 178, 183, 199, 201, 202, 205, 221, 225, 228, 230, 238, 248, 249, 255· γραφὴ 215, 227, 243· διάγνωσις 138· διάκρισις 80, 93, 172, 173, 211· πρᾶξις 15, 75, 114, 115, 135, 136, 148, 149, 171, 173, 174, 228, 229, 248· ψήφισμα 140, 142, 165, 166, 183, 194, 201, 202, 221· βλ. καὶ τόμος
Σύνοδοι 66, 68, 79, 81, 84, 196, 197· Δ΄ Οἰκουμενικὴ 157, 249· ς΄ Οἰκουμενικὴ 157, 249· Χαλκηδόνος 157· Τρούλλου 157· Φερράρας-Φλωρεντίας 20, 54, 55, 87, 92, 108, 142, 195, 196, 197, 212, 214, 256· Ἀντιοχείας 157· ἐπὶ Βέκκου (1285)· μεγίστη 93, 182, 183, 184, 186, 199, 200, 211, 212, 249· Πανορθόδοξη (1483/1484) 54, 94, 184, 195, 199, 212, 214, 256· τελεία 171
σύνοδος 14, 15, 51, 52, 72, 84, 85, 88, 92, 93, 95, 103, 114, 119, 127, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 183, 194, 201, 202, 212, 221, 225, 239, 241, 247, 248, 249, 255
συνοικέσιον 79, 80, 83, 84
συνωμοσία 83, 157
σφραγίζω ἀναγνῶστες 240
σχισματικοὶ 239
Σωζοπόλεως μ. 13, 121, 122, 136, 138, 160, 168, 202, 243, 251, 254· βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Γρηγόριος
Σωζόπολις 102, 121, 122, 140, 160, 226, 243· βλ. καὶ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου μν., ν.
Σωφρόνιος Συρόπουλος 81, 85, 87, 89-96, 97, 101· πρώην πατρχ. 101, 103, 108· Σίλβεστρος Συρόπουλος 92· βλ. καὶ Ἡρακλείας μ.

Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι...· βλ. Δελικάνης
Τακτικὸν 134
Ταλαντίου ἐπ. 238· βλ. καὶ Διαυλείας
Ταράσιος 249
ταφὴ 185· ἄταφος 185
Τεσσαρακοστὴ 74
τετραγαμία· βλ. γάμος
τεψίον 249
Τζαγκαρόπουλος Πέτρος, πρωτοπαπὰς Ρεθύμνου 82
Τζαλῆ Καβάκι, χ. στὴ μ. Ἀγχιάλου 255
Τιμίου Προδρόμου μν. στὶς Σέρρες 58
Τιμίου Προδρόμου ν. Σωζοπόλεως, μτχ. μν. Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου 160, 168, 243
Τιμόθεος Β΄ 255
τόκος 172, 185
τόμος συνοδικὸς 54, 196, 197, 198, 199, 214, 248, 249, 250, 251, 252, 256
τόπος, τόπον ἐπέχων 104, 137, 150, 198, 205, 221· βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Γεράσιμος, Δωρόθεος, Κυζίκου
τοποτηρητὴς 195, 196, 198, 212, 214
Τορνόβου μ. 138, 153, 156, 172, 173, 205, 232· βλ. καὶ Γεράσιμος, Νεῖλος, Παγκράτιος
Τουρίνο 67, 69· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
Τοῦρκοι 80, 84, 85, 159, 185· βλ. καὶ Ὀθωμανοὶ
τουρκικὴ γλώσσα 56, 57
Τραπεζούντα, -ιος, 127, 147, 149, 151· Κομνηνοὶ 97· βλ. καὶ Συμεὼν Α΄, ἄρχοντες
Τραπεζοῦντος μ. 148, 149· βλ. καὶ βιβλιοθήκη Φροντιστηρίου, Δωρόθεος, Παγκράτιος
Τριβαλός· βλ. Ραφαὴλ Α΄
Τρίκαλα 241, 242, 243, 252, 254
Τρικάλων μ., ἐπ. 241, 242, 252, 253, 254

Τρίκκης καὶ Γαρδικίου ἐπ. 241, 242, 252, 253
τρισεπίσκοπος 72, 133
τριτεγγυητὴς 232
τσάροι 20, 68
τυπικὰ ἐκκλησιαστικὰ 52, 54, 199
τύραννοι (τυραννῶ) 194, 195, 212, 213

ὑδατόσημο 233

φαρμακεία (ἡ) 185
φατρία 157
Φερράρας-Φλωρεντίας Σύνοδος· βλ. Σύνοδοι
Φιλαδέλφεια 194, 195, 212
Φιλαδελφείας μ. 134, 138· βλ. καὶ Θεοφάνης
φιλενωτικοὶ 88
Φιλιππ[...] μ.· βλ. Ἰωάσαφ
Φιλιππουπόλεως μ. 131, 153· βλ. καὶ Γεννάδιος, Διονύσιος Α΄
φιλοχρηματία 238
Φλωρεντία 93, 94, 107, 109, 185, 195, 196, 256· βλ. καὶ βιβλιοθήκη, Σύνοδοι
φλωρία 128, 147, 154, 157, 166
φόρος ἐτήσιος 152, 153, 154, 155, 156· φορολογικὴ ὑποχρέωση 166, 167· φορολογικὸς μηχανισμὸς 154· βλ. καὶ δόσιμον
Φούλων μ.· βλ. Γεράσιμος, Σουγδαίας μ.
Φροντιστήριον Τραπεζοῦντος 149
φρούριο 204
Φώτιος 196

Χαλκηδὼν (Chalcedon–Kadiköy) 11, 12
Χαλκηδόνος μ. 134, 153, 181, 198, 202, 221, 230, 251· βλ. καὶ Ἰωσήφ, Ματθαῖος
Χάνδακας· βλ. Νεόφυτος
χαράτζιον 154, 155, 157
χαρτοφύλαξ μγ. 103, 219, 221, 225· βλ. καὶ Ἀγαλλιανός, Δημήτριος διάκονος
χειρόγραφα 9, 18, 52, 54, 55, 56, 57, 65, 75, 91, 102, 103, 114, 120, 123, 128, 133, 134, 135, 137, 138, 147, 149, 153, 158, 181, 185, 188, 198, 199, 200, 202, 221, 230, 231, 232, 238, 239, 240, 252
χειροτονία (χειροτονῶ) 52, 54, 66, 92, 119, 127, 132, 133, 141, 148, 149, 165, 167, 178, 180, 185, 200, 202, 207, 227, 228, 241, 242, 249, 250, 253
χερνιβόξιστον 249
Χερτζέκας, αὐθέντης 66
Χιλανδαρίου μν., μνχ. 203, 204, 219, 220
Χιλιαδᾶς Θωμᾶς, ἀνιψιὸς Χρυσάφη 203
Χίος 240, 241· βλ. καὶ Νέα Μονὴ
χλευασμὸς 185
χρέος 172
χρήματα 61, 66, 154, 167, 186, 249
χρηματίζομαι 66
Χριστιανουπόλεως μ. 153· βλ. καὶ Κάλλιστος
Χριστούγεννα (τοῦ 1474) 156, 158
Χριστόφορος, ἡγ. μν. Ἁγίων Θεοδώρων 141
Χριστώνυμος Μανουὴλ 178· μγ. ἐκκλησιάρχης 92, 120, 137, 139, 148, 155, 157, 158, 177· βλ. καὶ Μάξιμος Γ΄
Χρονικὰ 102, 108, 117, 127, 131, 132, 143, 178, 212, 237
Χρυσάφης, κτήτωρ μν. Παναγίας τῆς Πηγῆς 203· βλ. καὶ Μάξιμος, Νικηφόρος, Χιλιαδᾶς
χρυσίνοι 152
χρυσόβουλλο 206
Χωρεμίστα 227
χωριὰ 227, 255

ψευδομαρτυρῶ 185
ψήφισμα συνοδικόν· βλ. συνοδικὸν
ψυχὴ 73

ὠμοφόριον 173
Ὠρεῶν ἐπ. 251· βλ. καὶ Παρθένιος

Actes d'Iviron 220
Actes de Vatopedi 96
admonitio 189
ancre (ὑδατόσημο) 233
antimensium 189
Archivio di Stato· βλ. ἀρχεῖα -Κρατικὸ Βενετίας
Assomptionistes 10, 11, 14

Bádenas P. de la Pena 62
Beihammer A. 11
Biblioteca Ambrosiana· βλ. βιβλιοθήκη -Ἀμβροσιανή
Biblioteca Laurenziana· βλ. βιβλιοθήκη -Λαυρεντιανή
Biblioteca Nazionale di S. Marco· βλ. βιβλιοθήκη -Μαρκιανή
Biblioteca Nazionale (Torino)· βλ. βιβλιοθήκη -Τουρίνου
Biblioteka Jagiellonska 141
Bibliotheca Apostolica· βλ. βιβλιοθήκη -Βατικανοῦ
Bibliothèque nationale de France· βλ. βιβλιοθήκη -Ἐθνικὴ Γαλλίας
Blanchet Marie-Hélène 54, 69, 102
Blysidu B. 11
Branković Djuradj· βλ. Μπράνκοβιτς

Chalcedon-Kadiköy· βλ. Χαλκηδὼν
Chytraeus D. 57
Congourdeau Marie-Hélène 62
Constantinopoli 82· βλ. καὶ Κωνσταντινούπολη

Die Regesten der Kaiser und Päpste... (O. Seeck) 11
Darrouzès Jean 11, 12, 14, 17
Dölger Franz 10
Dujčev (Center) 181

Emanuel patriarcha, philosophus 189
Fabricius I. A. 189
Failler A. 10
Fedalto G. 195
Feront E. 138

Gosudarstvennyi Istoriceskij Muzej· βλ. βιβλιοθήκη -Κρατικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου Μόσχας
Grumel Venance 11, 19

Halasi-Kun T. 57
Hammer Joseph 57
Horna C. 138

Iliminsky N. 57
iudex 189

Kadiköy· βλ. Χαλκηδὼν
Kamperidis L. 227
Karalevskij Cyril 195

Lampakes St. 11
Larousse de la langue française 16
Latinus Latinii 189
Laurent Vitalien 11, 94, 107, 177
Legrand Émile 134
Le Quien M. 195
Les regestes des actes..., Grumel, Laurent, Darrouzès 10, 16
Leunclavius J. 189
Lounghis T. 11

Mocenigo Giovanni 187· βλ. καὶ δόγης
Müller A. E. 11

Nasrallah J. 195
nuptiae 189

Oudot I. 231

Papadakis A. 58
Pavlikianov C. 144, 208
Peć 73
Pertusi A. 62
Petit Louis 138
Petrov N. I. 188
Podskalsky G. 57
Preiser-Kapeller J. 11

regestes 16, 19
Regesten der Kaiserurkunden... (Fr. Dölger) 10
Riehle A. 11

Saidnaya, ἐπ. 195
Schaeder H. 58
Seeck O. 11

Turcograecia (M. Crusius) 57

Wirth Peter 11

II. Συνοπτικὴ ἀναγραφὴ τῶν πράξεων

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄ (α΄ πατριαρχία: 1454-1456)

π. 1. Ἐκλογὴ τοῦ Γενναδίου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελὴ σύνοδο 51-52

π. 2. «Διάκρισις» περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου 52-53

π. 3. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ὑποδοχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερωμένων ὕποπτων γιὰ λατινοφροσύνη 53-55

π. 4. Σύντομη ἔκθεση περὶ τῆς πίστεως τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἡ ὁποία ζητήθηκε, μεταφράστηκε «ἀρραβικῶς» καὶ παραδόθηκε στὸν Πορθητή........ 55-59

π. 5.* Γράμμα πρὸς τοὺς «δυναμένους ἡμᾶς ἀπαλλάττειν» ἀπὸ τὰ πατριαρχικὰ καθήκοντα 59-60

π. 6.* Ἐγκύκλιο γράμμα «ἐπὶ τῇ ἁλώσει» πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας ἤ, πιθανότατα, ἀπολογητικὸ κείμενο ποὺ ἀπευθύνεται σὲ λίγους ἀποδέκτες 60-63

π. 7. Ἐγκύκλιο «ἕτερον» γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας... 63-64

π. 8. Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας «ἐπὶ τῇ παραιτήσει»........ 64-65

π. 9. «Πιττάκιον» μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος δίνει λύσεις σὲ κανονικὰ καὶ λειτουργικὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀπασχολήσει ἔντονα τὴ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα........ 65-68

π. 10. Πιττάκιο πρὸς τὸν σιναΐτη Ἰωακεὶμ μὲ ὑποδείξεις γιὰ τὸ πῶς νὰ δέχονται στὴ μονὴ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὑποπτεύονται γιὰ λατινοφροσύνη.......... 68-70

π. 11. Πιττάκιο μὲ τὸ ὁποῖο καλεῖται ἡ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα νὰ ὑποδεχθεῖ τοὺς δύο μοναχοὺς ποὺ ἐπιστρέφουν καὶ νὰ τοὺς παραχωρήσει τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου........ 70-71

π. 12. Ἀποκρίσεις σὲ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας Γεώργιος Branković σχετικὰ μὲ λειτουργικὰ καὶ κανονικὰ ζητήματα........ 71-74

Πράξεις ποὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Γεννάδιο
— Συνοδικὴ πράξη τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου 75

— Γράμμα ἐλεημοσύνης σὲ πρόσωπα ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν στὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Ἁλώσεως 75

ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β΄ (1456-1462)

π. 13. Ἐκλογὴ τοῦ ἱερομονάχου Ἰσιδώρου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως 79

π. 14. Ἐπιβεβαίωση τῆς «διακρίσεως» τοῦ Γενναδίου σχετικὰ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου 80

π. 15. Ἄδεια γιὰ τὴν τέλεση τρίτου γάμου 81-82

π. 16. Ἄδεια καθιερώσεως ναῶν στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη 82-83

π. 17. Ἀφορισμὸς λόγω τετραγαμίας 83-84

π. 18. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ ἄδεια δεύτερου γάμου, μὴ λυθέντος νομίμως τοῦ πρώτου, διότι ἡ συνεύρεση ἐξ ἀνάγκης τῆς συζύγου μὲ ἄλλον δὲν θεωρήθηκε μοιχεία 84-85

π. 19. Ἐπιβεβαίωση τοῦ ἀκωλύτου τῆς ἱερωσύνης σὲ ἱερομόναχο 85-87

π. 20. Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καθαιρεῖται ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων 87-88

ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ (1462-1463)

π. 21. Ἐκλογὴ τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας Σωφρονίου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως 91-92

π. 22. Συνοδικὴ ἀπόφαση περὶ ἀπαλλαγῆς τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ ἀπὸ τὶς ἐναντίον του κατηγορίες 92-93

π. 23. Συνοδικὴ «διάκρισις» μὲ τὴν ὁποία αἴρεται ἡ καθαίρεση τοῦ νομοφύλακος διακόνου Λέοντος καὶ τοῦ ἀποδίδεται ἡ ἱερωσύνη 93-94

π. 24. «Ἐπικυρωτικὸν γράμμα» τῆς δωρεᾶς τοῦ μητροπολίτη Περιθεωρίου Γρηγορίου πρὸς τὴ μητρόπολή του 94-96

π. 25. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν παύση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ θέματα γάμου 96

Πράξη πλαστὴ ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Σωφρόνιο
— «Συστατικὸν γράμμα» γιὰ τὴ γνησιότητα ἑνὸς σταυροῦ ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τῆς Τραπεζοῦντος 97

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄ (β΄ πατριαρχία: 1463)

π. 26. Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ παραιτηθέντος τὸ 1456 Γενναδίου Β΄ 101-102

π. 27. Ἀπόφαση νὰ ριφθεῖ στὴν πυρὰ κάθε χειρόγραφο τοῦ ἔργου «Νόμοι» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος 102-103

π. 28. Ἀπονομὴ τοῦ ὀφφικίου τοῦ μεγάλου οἰκονόμου στὸν Θεόδωρο Ἀγαλλιανὸ 103-104

ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ (1464)

π. 29. Ἐκλογὴ τοῦ Ἰωάσαφ ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως 107-108

π. 30. Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία συγχωρεῖται ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολή του 108-109

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄ (γ΄ πατριαρχία: 1464-1465)

π. 31. Ἐπάνοδος γιὰ τρίτη φορὰ τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο 113-114

π. 32. «Συνοδικὴ πρᾶξις» τοῦ νεοεκλεγέντος μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως ἱερομονάχου Μάρκου 114-115

ΜΑΡΚΟΣ Β΄ Ο ΞΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ (1466)

π. 33. Ἐκλογὴ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη 119-120

π. 34. «Καθαίρεσις» τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ 120-121

π. 35.* Πατριαρχικὸ γράμμα ἐπικύρωσης δικαιωμάτων τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ νησὶ ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως 121-122

π. 36. Πιττάκιο πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν 122-123

ΣΥΜΕΩΝ Α΄ (α΄ πατριαρχία: 1466)

π. 37. Ἄνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ἱερομονάχου Συμεὼν 127-128

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α΄ (α΄ πατριαρχία: 1466-1471)

π. 38. Ἐκλογὴ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Διονυσίου 131-132

π. 39. Ἐκχώρηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρώην πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μάρκο Ξυλοκαράβη 132-133

π. 40. Ὑπαγωγὴ τῆς ἐπισκοπῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Νέας Φώκαιας στὴ μητρόπολη Ἐφέσου 133-135

π. 41. «Συνοδικὴ πρᾶξις» τοῦ νεοεκλεγέντος στὴ μητρόπολη Παλαιῶν Πατρῶν ἱερομονάχου Κυρίλλου 135-137

π. 42. «Συνοδικὴ διάγνωσις καὶ ἀπόφασις», μὲ τὴν ὁποία αἴρεται ἡ καθαίρεση τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ 137-139

π. 43. «Ἄδειά τε καὶ συγχώρησις» τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου 139-140

π. 44. Ἐκχώρηση τῆς μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ποὺ βρίσκεται στὸ νησὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σωζόπολη, στὸ μοναχὸ Γερβάσιο................... 140-141

π. 45.* Γράμμα σχετικὸ μὲ τὴν ἀναγνώριση τοῦ Γρηγορίου ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας 141-142

π. 46. Ἀφορισμὸς ἐκείνων ποὺ κατηγόρησαν ἀδίκως τὸν πατριάρχη Διονύσιο Α΄ 142-143

Πράξη ποὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α΄
— Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο μὲ τὸ ὁποῖο προτρέπεται νὰ μὴν προσβάλει τὴ δωρεὰ τῆς ἀποθανούσας ἀδελφῆς του στὴ μονὴ Βατοπεδίου... 144

ΣΥΜΕΩΝ Α΄ (β΄ πατριαρχία: 1471-1475)

π. 47. Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν γιὰ δεύτερη φορὰ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο 147

π. 48. Ἀμνηστία καὶ ἀποκατάσταση στὴν ἱερωσύνη ὅσων κατὰ καιροὺς εἶχαν καταδικαστεῖ... 147-148

π. 49. Ἐκλογὴ τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος 148-149

π. 50. Μετάθεση καὶ ἐγκατάσταση τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωροθέου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος 150-151

π. 51. Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτσης 151-152

π. 52. Ἀθώωση τοῦ πατριάρχη Συμεὼν Α΄ καὶ ἀποδοχὴ καταβολῆς ἐτήσιου φόρου στὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο 152-154

π. 53. Καθιέρωση Καταστίχου γιὰ τὸν ἐπιμερισμὸ τοῦ ἐτήσιου δοσίματος ποὺ ἐπέβαλε ἡ Πύλη 154-155

π. 54. Ἐγκύκλιος τοῦ Συμεὼν Α΄ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἐνόψει ἀποδημίας του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη 155-157

π. 55. Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καθαιροῦνται ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Γαλακτίων, ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστώνυμος.. 157-158

π. 56. Ἄδεια στὴν κτητόρισσα ναοῦ στὴ Μυτιλήνη νὰ ἐπιλέγει ὅποιον ἱερέα ἐπιθυμεῖ 159-160

π. 57. Γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως... 160-161

ΡΑΦΑΗΛ Α΄ (1475-1476)

π. 58. Ἄνοδος τοῦ ἱερομονάχου Ραφαὴλ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο 165-166

π. 59. Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα παραχώρησης τῆς ἐξαρχίας Μουδανιῶν 166-167

π. 60. Πατριαρχικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴ μετατροπὴ τῆς ἐξαρχίας Μουδανιῶν σὲ μητρόπολη.. 167

π. 61. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνει τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως 168

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ (1476)

π. 62. Συνοδικὴ ἀπόφαση σχετικὴ μὲ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστὼς τῶν Μουδανιῶν .. 171-172

π. 63. Συνοδικὴ «διάκρισις» γιὰ τὴ διευθέτηση οἰκονομικῶν ζητημάτων μεταξὺ ἀρχιερέων 172-173

π. 64. Συνοδικὴ «διάκρισις» μὲ τὴν ὁποία καλοῦνται στὸ συνοδικὸ δικαστήριο κληρικοὶ τῆς μητροπόλεως Μηδείας.................................. 173-174

ΜΑΞΙΜΟΣ Γ΄ (1476-1482)

π. 65. Ἐκλογὴ τοῦ Μανουὴλ Χριστώνυμου, πρώην μεγάλου ἐκκλησιάρχου, ὡς πατριάρχη μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος 177-178

π. 66. Πιττάκιο σχετικὸ μὲ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστὼς τῶν Μουδανιῶν.......... 178-179

π. 67. Λύση ἀφορισμοῦ τοῦ ἄρχοντος Μανουὴλ Ἀμπέρτου 179-180

π. 68. Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτσης 180-181

π. 69. Ἐνταλτήριο γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐκχωροῦνται οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου ὡς πατριαρχικὲς ἐξαρχίες 182

π. 70. Ἀποφάσεις «μεγίστης» συνόδου προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν διάφορα ζητήματα 182-183

π. 71. «Διόρθωσις» τοῦ Καταστίχου τῆς Μ. Ἐκκλησίας 183-184

π. 72. Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανοὺς μὲ τὴν ὁποία ὁ πατριάρχης νουθετεῖ καὶ γνωστοποιεῖ ληφθεῖσες ἀποφάσεις......................... 184-186

π. 73. Πιττάκιο πρὸς τὸν δόγη τῆς Βενετίας σχετικὰ μὲ τὰ δικαιώματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στὶς βενετοκρατούμενες περιοχές.................. 186-187

π. 74. Γράμμα σχετικὸ μὲ τὴ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου ... 188

Πράξεις ποὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Μάξιμο Γ΄
— Responsum de antimensiis (Περὶ τῶν ἀντιμηνσίων).................... 189
— Admonitione ad iudices (Παραίνεσις πρὸς τοὺς Κριτάς) 189
— Synodico ut nuptiae iudicentur ab episcopo (Συνοδικόν, ἵνα οἱ γάμοι κρίνονται παρὰ τῶν ἐπισκόπων) 189

ΣΥΜΕΩΝ Α΄ (γ΄ πατριαρχία: 1482 – 1486)

π. 75. Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.................... 193

π. 76. Ἐπιβεβαίωση συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς σιμωνίας............ 194

π. 77. Καθαίρεση τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας.......... 194-196

π. 78. «Συνοδικὸς τόμος» μὲ τὸν ὁποῖο ἀποφασίζεται ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας.................................. 196-198

π. 79. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία πρέπει νὰ ὑποδέχεται τοὺς «ἐκ τῶν Λατινικῶν δογμάτων ἐπιστρέφοντας».... 199

π. 80. Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα, πιττάκιο σχετικὸ μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ πατριαρχικῶν ἐξαρχιῶν στὴν Πελοπόννησο.. 200-201

π. 81. «Συνοδικὸν ψήφισμα» μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνονται παλαιότερες συνοδικὲς ἀποφάσεις καταδίκης τῆς σιμωνίας............................... 201-202

π. 82. Ἐπικύρωση προσηλώσεως μονυδρίου στὴ μονὴ Βατοπεδίου.......... 203

π. 83. Ἐπικύρωση δικαιωμάτων μονῆς Ἰβήρων ἐπὶ τῆς Κομίτισας.......... 203-205

π. 84. «Συνοδικὴ πρᾶξις» τοῦ μητροπολίτη Σερρῶν Μανασσῆ............. 205-206

π. 85. Ἐπικύρωση προνομίων μονῆς Πάτμου.......................... 206-207

Πράξη ποὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Συμεὼν Α΄
— Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο μὲ τὸ ὁποῖο προτρέπεται νὰ μὴν προσβάλει τὴ δωρεὰ τῆς ἀποθανούσας ἀδελφῆς του στὴ μονὴ Βατοπεδίου... 208

ΝΗΦΩΝ Β΄ (α΄ πατριαρχία: 1486 – 1488)

π. 86. Ἐκλογὴ τοῦ Νήφωνος, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.. 211-212

π. 87. Ὁ πατριάρχης μετὰ τὴν ἐκλογή του ἀποστέλλει εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.. 212-214

π. 88. Ἐπικύρωση τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» ποὺ καταδίκαζε τὴ σιμωνία...... 214-215

π. 89. «Συνοδικὴ γραφὴ» περὶ δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ... 215

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ (1488)

π. 90. Ἐπικύρωση συμφωνίας τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσία Κομίτισα... 219-220

π. 91: «Συνοδικὸν ψήφισμα», «συνοδικὴ πρᾶξις» μὲ τὴν ὁποία ἀποκαθίσταται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ Διονύσιος Α΄............................... 221-222

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α΄ (β΄ πατριαρχία: 1488 – 1490)

π. 92. Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ Διονυσίου.. 225-226

π. 93. «Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον» γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως... 226-227

π. 94. Ἐπικυρωτικὴ «γραφὴ» προνομίων μονῆς Κοσινίτσης τοῦ Παγγαίου ὄρους 227-228

π. 95. Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Λαρίσης Βησσαρίωνα.......... 228-229

π. 96. Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Βεροίας Μεθοδίου............ 230-231

π. 97. Πατριαρχικὸ γράμμα γιὰ ὑπόθεση δανείου...................... 231-232

π. 98. Πιττάκιο πρὸς ἄδηλο ἐπίσκοπο μὲ ἐντολὴ νὰ ἐπιβάλει σὲ ἱερεῖς ἀργία γιὰ αὐθάδεια καὶ σὲ δυστροποῦντες ὀφειλέτες ἀφορισμὸ..................... 232-233

Πράξη ποὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α΄
— «Ἔγγραφος ἀπόφασις» ποὺ ἀφοροῦσε τὸ ἰδιοκτησιακὸ καθεστὼς τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεημονήτριας στὴν Κῶ............................ 234

ΜΑΞΙΜΟΣ Δ΄ (1491 – 1497)

π. 99. Ἐκλογὴ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Σερρῶν Μανασσῆ ὁ ὁποῖος μετονομάστηκε σὲ Μάξιμο..................................... 237

π. 100. Ἐγκατάσταση ἐπισκόπου στὴν ἐπανιδρυθεῖσα ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου.. 238-239

π. 101. Πιττάκιο πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα........................ 239-240

π. 102. Ἐπικύρωση προνομίων Νέας Μονῆς Χίου........................ 240-241

π. 103. «Ἐπιβατήριον γράμμα» πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης σχετικὰ μὲ τὴ μετάθεση τῆς ἕδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα......................... 241-243

π. 104. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.. 243-244

ΝΗΦΩΝ Β΄ (β΄ πατριαρχία: 1497 – 1498)

π. 105. Ἐπάνοδος τοῦ Νήφωνος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο................ 247-248

π. 106. Ἐπιβεβαίωση τῆς ἑνότητας τῶν ἐπισκοπῶν Διαυλείας καὶ Ταλαντίου σὲ μία ἐπισκοπή... 248-249

π. 107. Μὲ «συνοδικὸν τόμον» ἡ σύνοδος καταδικάζει καὶ πάλι τὴ σιμωνία καὶ ρυθμίζει οἰκονομικὰ ζητήματα ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν...................... 249-251

π. 108. «Καθαίρεσις» ἱερέα τῆς Βέροιας.............................. 252

π. 109. Ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης γιὰ τὴ μετάθεση τῆς ἕδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα καὶ τὴν εἴσπραξη τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων.. 252-254

π. 110. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.. 254

π. 111. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ὑπαγωγὴ χωριῶν στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου 255

Πράξη πλαστὴ ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Νήφωνα Β′
— Πιττάκιο πρὸς τὸν μητροπολίτη Κιέβου Ἰωσήφ........................ 256

III. Εὑρετήριο τῶν incipit

Αἱ γραφαὶ τῆς σῆς εὐλαβείας.................................. *π. 9*
Ἅπαντα εἰωθὼς φαίνεται ὁ μακρὸς............................. *π. 107*

Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὡς, ἐπειδὴ................................ σ. 97
Γράμματα ἐδεξάμεθα πρὸ καιροῦ ἐκ............................. *π. 101*

Διενέξεως ὅ τι πλείστης γεγοννίας μεταξὺ........................ *π. 83*
Διενέξεως πολλῆς ἔκ τε παλαιῶν............................... *π. 90*

Ἐδεξάμην τὰς σὰς γραφὰς καὶ................................. *π. 80*
Ἔθος τοῦτο τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ........................... *π. 84*
Εἰ ὁ λαός μου ἤκουσέ μου..................................... *π. 8*
Εἰ ὁ λαός μου, φησὶν... *π. 72*
Ἐπεὶ εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριο)ς.......................... *π. 66*
Ἐπειδὴ ἀπὸ λόγων τινῶν χαιρεκάκων........................... *π. 67*
Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καὶ................................. *π. 10*
Ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ................................ *π. 93*
Ἐπειδὴ ὁ ἐν μοναχοῖς Μάξιμος................................. *π. 82*
Ἐπειδὴ ὁ ἱερώτατος μ(ητ)ροπολίτης Περιθεωρίου................. *π. 24*
Ἐπειδὴ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς................................ *π. 42*
Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν................................. *π. 81*
Ἐπειδὴ τινὲς τῶν ἡμετέρων, παρὰ.............................. *π. 52*
Ἔτι ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, ἐπεὶ εὕρηται...................... *π. 108*

Ἡ ἁγί[α] μεγ[άλη] καὶ οἰκουμενικὴ............................. *π. 78*
Ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ καθολικὴ.................................. *π. 32*
Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὡς................................ σ. 143 & σ. 208
Ἡ μετριότης ἡμῶν, κρίμασιν ἀρρήτοις........................... *π. 50*
Ἠρώτησας περὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ.............................. *π. 12*
Ἡ τῆς ὑπεράγνου μου δεσποίνης................................ *π. 51*

Ἴστε ἀκριβῶς πάντες ὅπως συγχωρήσει.......................... σ. 75

Καὶ ἰατρῶν ἄριστος ἂν καλοῖτο................................ *π. 96*
Καὶ ἰατρῶν ἐκεῖνος ἄριστος ἂν................................. *π. 100*

Μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν .... *π. 87*

Οἱ ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ .... *π. 102*
Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ῥοιζαίου .... *π. 63*
Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης ὑμῶν, ἀναστὰς .... *π. 64*
Οἱ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἑαυτοῖς .... σ. 75
Ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θ(εὸ)ς .... *π. 73*
Ὁ παρὼν δεῖνα ἀναδραμὼν ἀνέφερε .... *π. 98*
Ὁ περιούσιος καὶ χ(ριστ)ώνυμος τοῦ Κ(υρίο)υ .... *π. 54*
Ὁ πρὸ ἡμῶν ἁγιώτατος πατριάρχης .... *π. 68*
Οὐδέποτε κόρον ἔσχε καθ' ἡμῶν .... *π. 55*

Παρὰ τῶν εὐλαβεστάτων μοναχῶν τοῦ .... *π. 11*
Πιστεύομεν ὅτι ἔστι Θεός, δημιουργὸς .... *π. 4*
Πολλὰ τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς .... *π. 91*
Πολλοὶ ἐπιστείλαντές μοι θαυμάζειν τε .... *π. 6**
Προκαθημένης τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς .... *π. 40*
Πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν .... *π. 62*

[...] Τὰ ἀντιμίνσια οὐκ εἰς πάσας .... σ. 189
Τῆς ἁγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Λαρίσσης χηρευσάσης .... *π. 95*
Τῆς ἁγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν .... *π. 41*
Τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς καὶ οὐδεὶς .... *π. 36*

Svetaja golovnaja apostol'skaja čerkov, imajači .... *π. 45**
Wzieliśmy od twey miłości posłany .... σ. 256

❧ ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ❧
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΠΙΤΟΜΗ – ΠΑΡΑΔΟΣΗ – ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ 1454–1498
ΤΟΥ Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ
ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ • ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗ
ΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ • ΣΕΛΙΔΟΠΟΙ
ΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ OFFSET ΣΤΟ ΤΥ
ΠΟΓΡΑΦΕΙΟ «Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΠΕ» ΣΕ ΧΑΡ
ΤΙ CHAMOIS PALATINA 120 ΓΡΑΜΜ. ΤΟΝ ΝΟΕΜ
ΒΡΙΟ ΤΟΥ 2013 • ΣΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΛΕΠΤΟΜΕ
ΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΣΙΝΑ
«ΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ»

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΤΟΥ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ
ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»
ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ «ΑΡΧΕΙΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝ
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ» ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΚΑΤΟ
ΣΤΟ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΕΚΤΟ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΕΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ